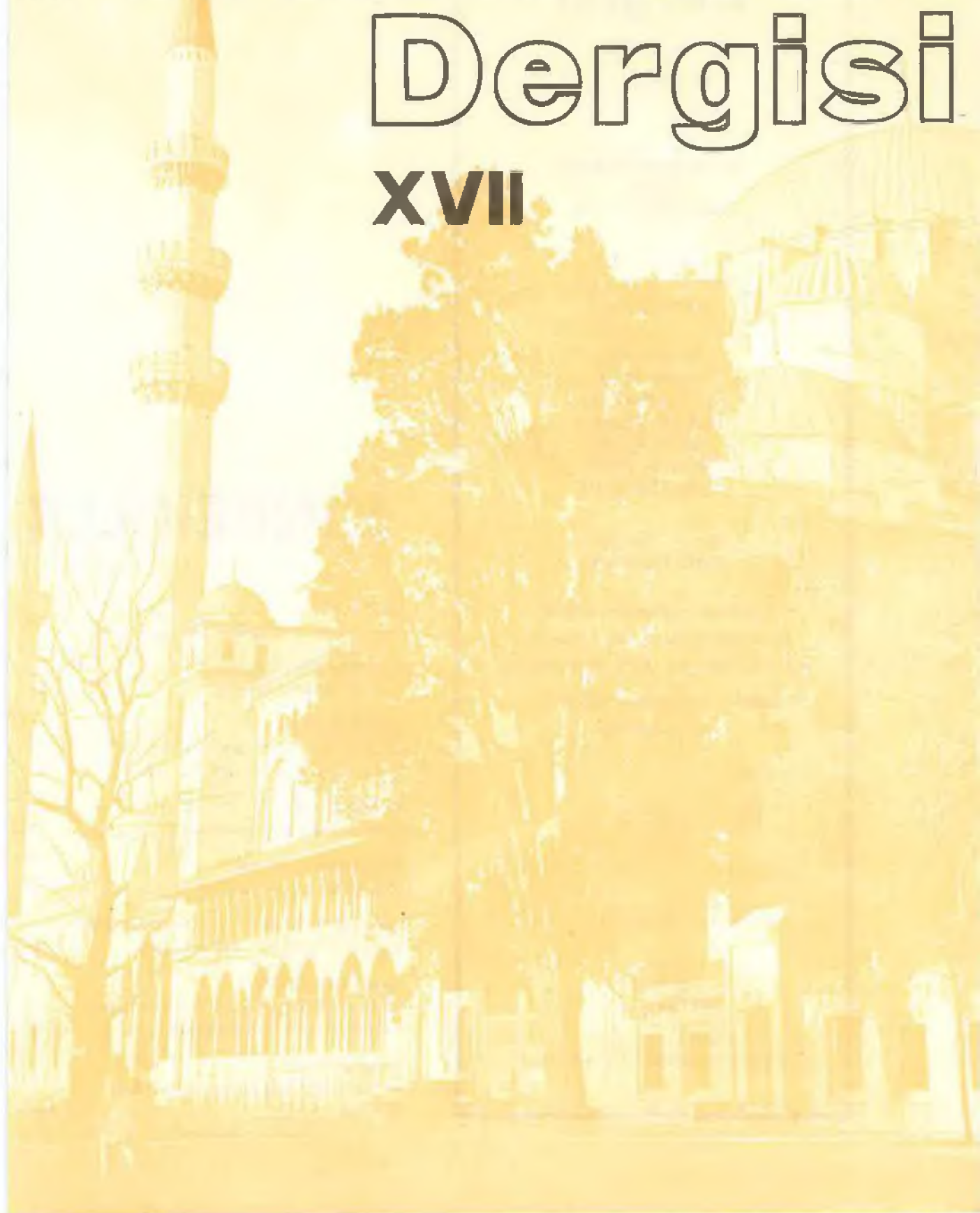

VAKIFLAR Dergisi XVII

VAKIFLAR Dergisi

XVII. SAYI
FİYATI: 750.- TL. 20 \$

SAHİBİ
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Adına
Galip YİĞİTGÜDEN

SORUMLU
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
İBRAHİM ATEŞ

YAZI KURULU
İbrahim ATEŞ
NEF'İ BUHARALI
HÜSEYİN SALEPCİ
Sadı BAYRAM
Tahsin TÜRKER
Kerim ERDOĞAN

TEKNİK YÖNETMEN
Kerim ERDOĞAN

Gönderilen yazılar iade edilmez.
Yayınlanan yazılarda ileri sürülen fikir
ve beyanlardan yazı sahipleri sorumludur.
Makaleler kaynak gösterilmek kaydıyla
ıktıbas edilebilir.

Ön kapak :

Süleymaniye Camii
(Foto: Ahmet ARSLANOĞLU)

Arka kapak :

Sultan Ahmet Camii
(Foto: Kerim ERDOĞAN)

TELEFON
31 78 57
31 11 60 / 01 - 04

BASILDIĞI YER :
ÖNDER MATBAASI — ANKARA 1983

İÇİNDEKİLER

İbrahim ATEŞ Vakfiyelerde Duâ ve Beddualar	5
Bahaeddin YEDİYILDIZ Vakıf İstılahları Lügatçesi	55
Nazif ÖZTÜRK Evkaf-ı Hümâyun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümeleri — III.	61
Mehmet ÖNDER Mevlâna'nın Ahşap Sandukası	79
Abdüsselam ULUÇAM Oltu'da Arslanpaşa Külliyesi	93
Osman KESKİOĞLU — A. Taha ÖZAYDIN Bulgaristan'da Türk — İslâm Eserleri	109
Hamza GÜNDOĞDU Karapınar ve Kayalı Köyü Yakınlarındaki Yağmapınarı Mescidi Hakkında	141*
Sadı BAYRAM Sultan II. Mahmud'un Vakfiyelerindeki Tezyinat	147

ÖNSÖZ

Vakıfların kuruluş senedi ve yasal dayanağı olan vakfiyelerin incelenmesinde, vakıf felsefesinin sevgi, saygı, şefkat, acıma, yardım, doğruluk, dürüstlük, birlik, beraberlik, kardeşlik, dostluk, hayır ve iyilik yapma gibi toplumun refah ve saadetine yönelik yüce insancıl duyguların geliştirilerek uygulanmasını sağlamaktır. Aslında, varlıkların en üstün ve en mükemmeli olarak yaratılan insanın yapısında varolan bu üstün meziyetler, hayatın tarihi ve sosyal açıdan gelişmesine paralel olarak gelişmiş, İslâm dininin bu hususta ortaya koyduğu prensip ve kurallarla tekâmüle ermiştir. Türklerin İslâmiyeti kabulü ile daha da kökleşen bu yüce duygular, vakıf kavramının kurumlaşmasına vesile olmuş ve bu kurum günümüze kadar sayısız hayrî ve insancıl hizmetler suna gelmiştir. Türklerin ruhlarında varolan yüce insancıl duygularla, İslâmın sunduğu manevî değerlerin birleşip kaynaşması sonucu, müslüman Türk Milleti, dünyada hiçbir milletin yapamadığı, sayısız hayrî ve insancıl hizmetleri sunan eserleri ortaya koymuşlardır. Bugün büyük bir ihtişamla ayakta duran bu şaheserler, belirtilen bu gerçeği kanıtlayan tanıklardır.

Toplumda birlik, beraberlik, kardeşlik ve dostluk bağlarını geliştirerek huzur ve sükun içinde refah ve saadet dolu bir hayat ortamı temin etmek suretiyle, zaten tatlı olan hayata tatlılık katan Atalarımız, kurdukları vakıflarla bu huzur ve tatlılık ortamına devamlılık sağlamışlardır.

İnsanın beynsel, bedensel ve ruhsal gereksinmelerini düşünüp, çare araştırmışlar ve bulmuşlardır. Vakfiyelerinde yapılmasını öngördükleri çeşitli hizmetlerin ifasıyla bu gereksinimleri en iyi şekilde karşılamaya çalışmışlardır. İşledikleri hammadde daha çok insan unsuru olmuştur. Bir taraftan, insanın vakar ve onuruna dokunmayacak şekilde yardımı geliştirerek yürütmüşler; diğer taraftan, ülke kalkınmasına katkıda bulunacak ve insanlığa yararlı hizmetler sunacak kalıcı eserler ortaya koymuşlardır.

Böylesine kapsamlı ve insancıl hizmetler içeriği olan vakıf müessesesinin yöneticileri olarak, kendimizi Ata yadigarı vakıf eserlerin sadık bekçileri olarak görmekteyiz. Bu eserlerin korunmalarına özen göstermek, sayı ve fonksiyonlarını geliştirerek gelecek kuşaklara intikalini sağlamak amacımızdır. Bu amaca doğru hızlı adımlarla ilerlemekte olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, yürütmekte olduğu çeşitli hizmetlerden biri olan yayın faaliyetleri plânlı bir şekilde sürdürülmektedir. Her zaman ve her yerde büyük bir ilgi ve takdirle izlenmekte olan ve Cumhuriyetin 60'ncı kuruluş yılına armağan edilen Vakıflar Dergisi'nin 17. sayısını da okuyucularımızın hizmetine sunmanın mutluluğu içindeyiz. Yayın faaliyetlerimize ilgi gösteren tüm okuyucularımızla, yazarlarımıza ve derginin neşrinde emeği geçen mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Galip YİĞİTGÖDEN

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRÜ

Vakfiyelerde Duâ ve Bedduâlar

İbrahim ATEŞ

Geşitli tarih ve dönemlerde kurulan vakıflara ait vakfiye ve benzeri belgeler incelendiğinde, vakıf kuran Atalarımızın Dünya ve ahiret saadetini gerçekleştirmeyi amaç edindikleri görülmektedir. Varlıklarının tümünü veya büyük bir bölümünü vakf ederek böylesine yüce bir amaca yönelik hizmetlerin ifasını öngören bu hayır sever insanlar, kendileri, yakınları ve tüm insanlık için iyilik düşünmüş ve iyi dileklerde bulunmuşlardır. Yürütülmesini istedikleri bazı hayrî hizmetlerin hitâmında hayır duâ ile anılmalarını şart etmişlerdir. Bu arada vakıf hizmetlerinin yürütülmesinde doğru ve dürüst çalışan, hizmetin geliştirilmesinde verimli olan yönetici ile görevlilere, dünya ve ahiret mutluluğunu içeren iyi dilek ve dualarda bulundukları gibi, ön görülen hizmetleri yerine getirmeyen, vakfın zarar ve ziyanına çalışan ve vâkıfın iradesi dışında değişiklik yaparak vakıf gelirini kötüye kullanan idareci ve görevlilere çok ağır beddualarda bulunmuşlardır. Vakıf görevlileri ile ilgililerinin tümüne ışık tutması dileğiyle vakfiyelerde geçen bazı dua ve bedduaları böyle bir yazı ile gün ışığına çıkarmanın son derece önemli olduğuna inandığımız için, bu hususta yapmış olduğumuz araştırma ve incelemede elde etmiş olduğumuz dökümanları yayınlamayı yararlı gördük. Aslında, duânın fazîlet ve önemi hakkında günümüze kadar bir çok önemli eserler yazılmış, inceleme ve araştırmalar yapılmış olmakla

beraber, duânın vakıfla olan ilişkisi ve vakfiyelerde yer alan duâ ve beddualar hakkında ciddi bir inceleme yapılmamıştır. İslâm dininde önemli bir yeri olan duânın fazîleti, önemi, âdâbı, kabul olmasının şartları, kabul alâmetleri, kabul olacağı vakit ve yerler gibi İslâmî açıdan bilinmesi gereken hususlarda Atalarımız kütüphaneler dolusu eserler yazmışlardır. Bu itibarla, belirtilen hususlarda ilave edilecek yeni bir şey olmadığından, biz bu yazımızda vakıf açısından duâ ve bedduâyı ele alarak, aşağıda sıralanan yönleriyle konuyu incelemeye çalışacağız:

- 1- Duâ ve bedduânın anlamı
- II- Duâ ile Vakfın bağlantısı
- III- İslâm'da duânın yeri,
 - a- Duâ ile ilgili âyetlerden örnekler,
 - b- Duâ ile ilgili hadislerden örnekler,
- IV- Vakfiyelerin içerdiği duâ türleri:
 - a- Vakfiyelerin başındaki hamd-ü senâ,
 - b, Sahâbeler için duâ,
 - c- Vâkıf için duâ,
 - d- Vakfın kurulduğu şehir için duâ,
 - e- Vakfın tesciline karar veren hâkim için duâ,
 - f- Vakfın tescil edildiği mahkeme için duâ,
 - g- Şeyhül-İslâm için duâ,
 - h- Mutevelli için duâ,
 - ı- Vakıf hakkında hukukî görüşü belirtilen

bilginler için duâ

I- Vâkıfın vefatından sonra kendisi ve yakınları için duâ,

J- Vakfın kurulduğu tarihteki Devlet bütçeleri için duâ,

k- Vâkıfın evladı ve zürriyeti için duâ,

L- Vakıf yönetiinde dürüst ve verimli çalışanlar için duâ,

V- Duâ etmekle görevlendirilen görevliler,

VI- Vakfiyelerde bedduâlar,

I- DUA VE BEDDUANIN ANLAMI:

Duâ Arapça kökenli bir kelime olup, Cenâb-ı Hakka yalvarıp yakarmak, niyaz etmek, ellerini kaldırıp istekte bulunmak (1) anlamındadır. Kişinin, kendisi veya bir başkasının yararı ve iyiliği için Cenâb-ı Hakka yalvarıp istekte bulunmasıdır. Başka bir deyimle duâ: Tazarrû ve niyaz ile Allah Teâlâ'nın kerem ve inâyetinden hayır ve rahmet dilemektir. Çoğulu ed'îye dir. «Ed'îye-i me'sûre»; bizzat Peygamber tarafından tertip edilip söylene gelen duâlardır. Duâ kelimesi, yalın olarak söylenmesi halinde veya hayır duâ şeklinde ifade edildiği takdirde, her hangi birinin lehine yapılan duâ olarak anlaşılır. Duâ kelimesinin başına, kötü anlamında olan «bed» kelimesi getirilerek, «bedduâ» şeklinde ifade edilmesi halinde ise, her hangi birinin aleyhinde yapılan duâ, veya onun kötülüğü için istekte bulunma anlamında kullanılır.

Duâcı: Birine hayır duâsında bulunan (se-nâkâr) demektir.

Duâgûy: Birincisi Arapça, ikincisi Farsça olan iki kelimeden oluşan bir deyim olup, duâcı, duâ eden anlamına gelir. Çoğulu, duâgûyândır. Bir vakıf terimi olarak, tayin edilen ücret karşılığı duâ etmekle görevli yoksul kimse demektir. Bu itibarla duâgûy demek, vakıf kurucularının bazı arzularının gerçekleşmesi gayesiyle, Allah'a duâ eden kişi olup, profesyonel duâ okuyucu demektir.

II- DUA İLE VAKFIN BAĞLANTISI:

Bilindiği gibi vakıf, kişinin, taşınabilir veya taşınmaz bir malını, hiçbir dış tesir altında kalmaksızın, sadece kendi istek ve arzusu ile, yapılmasını ön gördüğü hayrî ve sosyal hizmetlerin yerine getirilmesi için, ebedî olarak, özel mülkiyetinden çıkarıp, ön gördüğü hizmete tahsis etmesidir. Bu tariftan de anlaşılacağı üzere, vakfın temelinde Allah rızası, hayır duygusu ve

insanlık sevgisi yatmaktadır. Yapılan hizmetin dünyada şükran ve hayır duâ ile anılmaya vesile olması tabîi olduğu gibi, kişinin yaptığı hayırlı bir işin, bağışlanmasına ve Allah rızasına ermesine vesile olmasını umarak, dünya ve âhiret hayatı ile ilgili isteklerini de Cenâb-ı Allah'tan isteyip duâ etmesi de tabîidir. Bu itibarla her vakfiyenin giriş kısmında, dünya hayatının fânî, âhiretin bâkî ve dünya nimetlerinin geçici olduğu belirtilerek, âhiretin dünyada iken kazanılması, öldükten sonra amel defterinin kapanacağı ve kişinin hayır duâ ile anılması için vakıf yapmanın son derece önemli ve basiretli bir davranış olduğuna işaret edilmektedir. Mesela: Rodoscuk â'yanından Tersenkli- zâde İsmail İbni Mustafa Ağa'ya ait gurrei Muharrem 1220 h.17 Mart 1805 M. Tarihli Vakfiyenin (2) giriş kısmında, vakıf tescil etmenin beyanı sadedinde:

«Her nefeste ezkâr-ı şükri tekrar eyleyup, âlây-i bî intihâ fikrini mûnis-i dili bî karâr ede ve nefsi-i nefsi insânî ve rûh-u kâmurânî, bu mesken-i fenâ ve mevnu anâyâ vedâ ettikten sonra, sebebi zikri müstetâb ve bâis-i duây-i müstecâb olacak nesne idâ etmek savbine inân-ı azîmeti masrûf ve zimâm-ı himmeti ma'tûf kıla» denilmektedir. Tetkikinden de anlaşılacağı üzere, vakfiyenin bu bölümünde, akıl sahibi ve basiretli bir kişinin, alıp verdiği her nefeste Allah'ın verdiği nimetleri anarak şükretmesi gerektiğine, sınırsız nimetleri düşünmenin, insanın kararsız gönlüne mûnis olacağına, insanın vefat ederek bu fânî dünyadan ayrıldıktan sonra iyilikle anılmasına ve kabul olacak hayırlı duâlarla ruhunun şâd olmasına vesile olacak gelir kaynağı bırakması gerektiğine, istek ve iradesini bu yöne yöneltmesinin zarûr olduğuna işaret edilmektedir.

Diğer taraftan her vakfiyenin giriş kısmında zikredilen

إذا مات ابن آدم انقطع عنه عمله الا من ثلاث صدقة جارية
وعلم ينتفع به وولد صالح يدعوه

«İnsan oğlu öldüğü vakit, onun amel defteri kapanır. Ancak üç şey hariç olup, bunlar olduğu sürece amel defteri açık olup, sevabı defterine yazılır; Cârî sadaka (devam eden), yararlanılacak ilim ve kendisine duâ eden iyi evlâd.»

(1) Kaamûs-i Türkî, cilt 1.s.610. Şemseddin Sâmî, İkdâm Matbaası 1318- İstanbul

(2) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 580 Numaralı vakfiye defteri s.19-20

İnsanın ölümünden sonra defterinin kapanmaması ve gönüllerde yaşaması için, topluma yararlı bilgi sunmanın, sürekli bir sadaka olan vakıf kurmanın ve duâ edecek iyi evlâd yetiştirmenin önemi bu hadis-i şerifte dile getirilmektedir. Hadis-i şerifte belirtilen bu üç unsurdan her biri, ölümsüzleşmenin faktörü olduğu gibi, üçü birbirinin tamamlayıcısı olup, yek diğerleri ile önemli ve ciddi bir bağlantıları vardır. Bunun içindir ki hayır kazanmak, ebedî saâdetle ermek ve ölümden sonra hayır duâ ile anılmak için kurulan her vakfın kuruluş senedi olan vakfiyede bu hadis-i şerife yer verilmiştir. Mesela: Aydın Sultan Hisar'ında Hacı Mahmut Ağa İbni Hüseyin Ağa'ya ait evâsıtı Zilhicce 1211 H. 29 Mayıs 1796 M. tarihli vakfiyede (3) bu hadis-i şerif zikredildikten sonra:

«Bâ'is-i duâ-i müstecâb olacak nesne saybine mân-ı azîmetin masrûf kılup...» şeklinde ifade ile, ölümden sonra kabul olacak hayır duâ ile anılmasına vesile olacak bir nesneyi vakf etmeye iradesini yöneltip vakıf kurduğu belirtilmektedir. Duâ ile vakfın bu yakın münasebetinden dolayıdır ki vakfiyelerde çeşitli duâ ve bedduâ türleri yer almıştır.

III- İSLAMDA DUANIN YERİ:

Duânın İslâm dînindeki yeri pek yücedir. Öyle ki İslâm'da duâ, ibadetin beyni kabul edilmiştir. Zira müslüman, her konuda üzerine düşen görevi en iyi şekilde ifa eder; dünya ve ahiret hayatı için gayret göstererek, üzerine düşen şekilde çalışır. Herşeyi Allah'tan ister. Ona yalvarır, ona duâ eder. Fetih Sûresinin son âyetinde (4): «Muhammed (A.S.) Allah'ın resûludur. Onunla beraber olanlar, kâfirlere karşı çok şiddetli, fakat kendi aralarında (birbirlerine karşı) pek merhametlidirler. Sen, onları hep rukû' ve secde halinde görürsün. Onlar, daima Allah Teâlâ'nın fazlını ve rızasını dilerler. Sîmâları yüzlerindeki secde eserlerinden belli olur...» buyurulmaktadır.

Bu 'âyet-i kerîmede açıkca belirtildiği üzere, müslümanlar, Allah Teâlâ'nın fazlı kereminden ister; onun rızasını dilerler. Duânın fazîlet ve önemi hakkında bir çok âyeti kerîme nâzil olmuş ve bir çok hadis-i şerifler vârid olmuştur. Bu husustaki âyet ve hadislerden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.

a— Duâ ile ilgili âyetlerden örnekler:

(وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ.)

«Rabbınız buyurdu ki: bana duâ edin (Benden isteyin) de size icâbet edeyim. (Dilediğinizi vereyim) Bana ibadet (veya duâ) etmekten kibirlenenler yakında hor ve hakir olarak Cehenneme gireceklerdir» (5) Bu âyet-i kerîmeye göre, Allah'a duâ etmek ve isteklerini ondan istemek, kaza ve kadere havale ederek duâyı terk etmekten efaldır. Çünkü tefsir bilginlerinden, âyetteki duâdan maksadın ibadet olduğunu söyleyenler vardır. Bundan da anlaşıyor ki, duâ etmek de namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadettir.

(ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يَحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)

«Rabbınıza yalvararak, gizlice (kendinizi duyacak kadar) duâ edin, çünkü Allah Teâlâ haddi aşanları sevmez.» (6)

(وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ..)

«(Resûlüm!) kullarım beni senden sordukları zaman, de ki: Ben onlara yakınum. Bana duâ edenlerin duâlarını kabul ederim. Onlar da benim davetime icâbet ve bana imanda sebat etsinler ki, o sayede doğru yolda ilerleyebilsinler.» (7)

Bunlardan başka duânın kıymet, ehemmiyet, ve fazîleti ile duâyı teşvik eden ve me'sur duâlar hakkında Kur'ân-ı kerîm'de bir çok âyetler vardır. (8)

(3) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri, s:12-14

(4) Fetih suresi, âyet: 29

(5) Mü'min Suresi, âyet: 60

(6) A'raf Suresi, âyet: 55

(7) Bakara Suresi, âyet: 55

(8) Me'sur duâ olan âyetlerin Sûreleriyle Sûre numaraları ve âyet numaraları aşağıda gösterilmiştir.

Sûre Adı	Sûrenin Ayetinin Numarası	
	1	5
1- Fatıha Suresi	2	127
2- Bakara Suresi	2	128
3- Bakara Suresi	2	201
4- Bakara Suresi	2	250
5- Bakara Suresi	2	285
6- Bakara Suresi	2	286
7- Bakara Suresi	3	8
8- Ali İmran Suresi	3	16
9- "	3	38
10- "	3	53
11- "	3	147
12- "	3	173
13- "	3	191
14- "	4	74
15- Nisâ Suresi	7	22
16- A'raf Suresi	7	46
17- "		

b— Duâ ile ilgili hadislerden örnekler:

عن النعمان بن بشير رضي الله عنها عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «الدعاء هو العبادة» رواه ابو داود والترمذي وقال حديث حسن صحيح

1- Numan İbni Beşir (R.A.) den rivayete göre, Nebiyy-i Muhterem (S.A.V.): «Duâ ibadetir.» buyurdu. Hadisi, Ebâ Dâvud ve Tirmizî rivayet etmişler; Tirmizî: Hadis hasen ve sahihtir demiştir.(9)

عن عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يستحب الجوامع من الدعاء ويدع ماسوى ذلك. رواه ابو داود باسناد جيد.

2- Hazret-i Aîşe (R.A.) anlatıyor: Allah'ın Resûlü (S.A.V.) özli duâları sever, bu vasıfta olmayanları bırakırdı. (Hadisi, Ebû Dâvûd, sahih isnâd ile rivâyet etmiştir.)

عن ابي هريرة رضي الله عنه قال ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لكل نبى دعوة مستجابة يدعونها واريد ان أخبىء دعوتى شفاعة لأمتى فى الآخرة»

3- Ebû Hüreyre (R.A.) rivâyetine göre Allah'ın Resûlü (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Her Peygamberin kendisine has müstecap bir duâsı vardır. Onunla Allah'a duâ edegelmiştir. Fakat ben duâmı ahirette ümmetime şefaati etmek için saklıyorum.»(11)

عن ابي الدرداء رضي الله عنه انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «ما من عبد يدعو لأخيه بظهر الغيب الا قال الملك ولك بمثل» رواه مسلم.

4- Ebû Derdâ (R.A.)'dan rivâyetine göre şöyle demiştir: Resûlüllah (S.A.V.) efendimizden işittim. Buyurdu ki: «Müslüman bir kul, din kardeşi için gıyabında duâ ederken melek de: Onun için istediğinin bir misli de senin için olsun; diye duâ eder» Hadisi Müslim rivâyet etmiştir.(12)

عن جابر رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا تدعوا على أنفسكم ولا تدعوا على اولادكم ولا تدعوا على اموالكم لا توافقوا من الله ساعة يسأل فيها عطاء فيستجيب لكم.» رواه مسلم.

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de duâya ve Cenâb-ı Allah'tan istemeye teşvik eden ayetler de sırasıyla aşağıya çıkarılmıştır:

18-	«	7	125
19-	«	7	150
20-	«	7	154
21-	Yunus Sûresi	10	85
22-	Yusuf Sûresi	12	101
23-	İbrahim Sûresi	14	40
24-	İsrâ Sûresi	17	24
25-	«	17	80
26-	Kehf Sûresi	18	10
27-	Tâhâ Sûresi	20	25
28-	Tâhâ Sûresi	20	114
29-	Enbiya Sûresi	21	83
30-	«	21	87
31-	«	21	89
32-	Mu'minûn Sûresi	23	29
33-	«	23	98
34-	«	23	110
35-	«	23	119
36-	Furkan Sûresi	25	65
37-	«	25	74
38-	Şuarâ Sûresi	26	83
39-	«	26	87
40-	Neml Sûresi	27	19
41-	Kasas Sûresi	28	16
42-	Mu'min Sûresi	40	7-9
43-	«	40	44
44-	Ahkâf Sûresi	46	15
45-	Haşir Sûresi	59	10
46-	Mümtahine Sûresi	60	4
47-	Tahrîm Sûresi	66	8
48-	«	66	11
49-	Nûh Sûresi	71	28
50-	Felak Sûresi		1-5
51-	Nâs Sûresi		1-6

Sûre Adı	Sûre'nin Numarası	Ayetin Numarası
1- Bakara Sûresi	2	186
2- Nisâ Sûresi	4	31
3- Mâide Sûresi	5	38
4- En'âm Sûresi	6	40
5- «	6	52
6- «	6	63
7- A'râf Sûresi	7	28
8- «	7	54
9- A'râf Sûresi	7	55
10- «	7	179
11- İsrâ Sûresi	17	110
12- Furkan Sûresi	25	77
13- Neml Sûresi	27	62
14- Secde Sûresi	32	16
15- Fâtır Sûresi	35	10
16- Mü'min Sûresi	35	10
17- «	40	60
18- «	40	65
19- Tûr Sûresi	52	28

(9) Riyazüs-Sâlihîn ve Tercümesi, cilt 3, s: 65, Sıra: 1494, Üçüncü baskı: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları sayı: 64, Başbakanlık Basımevi Ankara 1972

(10) Bkz: Aynı kaynak s: 65, Sıra: 1495,

(11) Sahîh-i Buhârî Muhtasan Tecridi Sarîh Tecrümesi ve Şerhi, cilt: 12 s: 331, İkinci baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını 123-9 Türk Tarih Kurum Basımevi Akara-1973

(12) Riyazüs-Salihîn ve Tercümesi Cilt: 3, s: 81, Sıra: 1523, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Sayı: 64, Başbakanlık Basımevi Ankara-1972

5- Cabir (R.A.)'den nakledildiği üzere, Resûlu Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Kendi aleyhinzde, evlâdlarınızın ve mal-larınızın aleyhine sakın bedduâ etmeyiniz ki, duâların kabul olacağı bir saate rasılsanız da bedduanız kabul olmuş olur.» Hadisi, müslim rivayet etmiştir.(13)

عن ابي هريرة رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد فأكثروا الدعاء.» رواه مسلم.

6- Ebû Hüreyre (R.A.)'den Resûlullah (S.A.V.) Efendimizin buyurduğu rivayet olunmuştur: «İnsanın secde de bulunduğu zaman, Allah'ın rahmetine en yakın olduğu andır. İşte orada çok duâ ediniz.» Hadisi, müslim rivayet etmiştir.(14)

عن ابي هريرة رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «يستجاب لأحدكم ما لم يعجل فيقول: قد دعوت ربي فلم يستجب لي.» متفق عليه.

7- Yine Ebû Hüreyre (R.A.)'den Resûlû Ekrem Efendimizin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: «Sizden her birinizin duâsı, acele etmediği müddetçe, kabule mazhar olur. İnsan (Acele eder de) işte ben Rabbime duâ ettim de kabul buyurmadı der.»

عن انس بن مالك ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «الدعاء مخ العبادة.»

8- Enes İbni Malik (R.A.)'den rivayete göre Resûlullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Duâ ibadetin beynidir.»(16)

IV— VAKFİYELERİN İÇERDİĞİ DUA TÜRLERİ:

Vakfiyelerde duâya geniş yer verilmiştir. Her vakfiyenin baş kısmında, Allah'a hamd ü senâ ve Peygambere salât ü selâm ile başlanılmakla beraber, birden çok çeşitli duâ türünü içeren vakfiyeler pek çoktur. Değişik şekil ve ifadelerle kaleme alınmış olan vakfiyelerde geçen duâ cümleleri değişik şekiller arz etmektedir. Dilek ve ifade bakımından birbirinden daha güzel olan bu duâ türlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

a- Vakfiyelerin başındaki hamd ü senâ:

Allah'a hamd ve şükürle başlayan vakfiyelerde, vakfiyelerin tescil edildiği tarihlerdeki ifade ve yazı tarzına göre değişik üslûp ve ifâdelerle, insanı yaratıp yaşatan ve hayırlı hizmetleri ifaya muvaffak eden Hazret-i Allah'a hamd ve

şükredilmiştir. Bunun peşinde Peygambere, Al ve eshâbına salât ü selâmda bulunulmuştur. Bu hususla ilgili bazı örnekler aşağıya alınmıştır:

1- Uluborlu'da Mehmed oğlu Mehmed Efendi'ye ait 21 RECEP 1276 H. 1 Şubat 1860 M. tarihli vakfiyenin (17) baş kısmında:

«الحمد لله الذي اعز خواص عباده بصرف أموالهم إلى أنواع الخيرات واعانهم على اكتساب اصناف المحامد والمبرات والصلاة والسلام على رسوله ونبيه محمد خير البريات وعلى آله واصحابه إلى يوم يستظل المرأ تحت الصدقات»

«Seçkin kullarını, mallarını hayır türlerine harcamakla aziz kılan, çeşitli iyilik ve övgüleri kazanmalarına yardım eden Allah'a hamd olsun. Onun elçisi, Peygamberi ve kâinatın en hayırlısı olan Hazret-i Muhammed'e, âl ve eshâbına, kişi sadakalarının gölgesinde gölgeleneceği güne kadar salât-ü selâm olsun.» anlamında Arapça duâ edilmiştir.

2- İstanbul Aksaray'da kırkağaçlı Hacı Şeyh Mehmed Emin Efendi'ye ait 22 Zilkade 1272 H. 13 Temmuz 1855 M. tarihli vakfiyenin (18) baş kısmında

«الحمد لله الذي جعل الصدقة الجارية سبيل للنجاة من النار والصلاة والسلام على نبيه المختار وعلى آله واصحابه الاخيار ما تعاقب الليل والنهار»

«Sadaka-i câriyeyi (19) Cehennemden kurtulmaya vesile kılan Allah'a hamd olsun. O'nun seçkin Peygamberi ile, âl ve eshabına gece ile gündüz birbirini takip ettiği sürece Salât ü selâm olsun.» anlamındaki Arapça hamd ü senâ cümleleri yer almaktadır.

3- Trabzon'da Şatır-zâde eşi Hacı Havva, namı diğer Gülfem Hanım'a ait 11 Safer 1276 H. 28 Ağustos 1859 M. tarihli vakfiyenin (20) baş kısmında:

Hamd-i cemîli Mevfûr ve şükür-ü cezîl-i

(13) Bkz. aynı kaynak s: 82, Sıra: 1526,

(14) Bkz. aynı kaynak s: 82, Sıra: 1527,

15- Bkz. aynı kaynak s: 82, Sıra: 1528.

16- Er'risâletü'l-Kuşeyriye, s: 170, Satır: 18-19, İmam Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm İbni Hevâzin İbni Talha Elkuşeyrî, 2. Baskı, 1959, Mustafa Elbabî el Halebî matbaası- Mısır

(17) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 583 nolu vakfiye defteri s: 1,

(18) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 583 Nolu vakfiye defteri s: 2.

(19) Devam eden sadaka demek olup, vakıf gibi kişinin ölümünden sonrada devam edip, uzun ömürlü olan ve ayakta durduğu sürece sahibinin amel defterine hayır ve sevap yazılan sadakadır.

(20) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 583 nolu vakfiye defteri s: 10

gâyr-i mahsûr, ol vâkıfı safâyây-ı damâir ve kâşif-i habâyâ-ı serâir olan, cenâb-ı mücidi âmmey-i mümkinât ve münşü kâffe-i masnûât, teâlâ şântühü anîş-şebîhi ve l-mesîli ve tekaddese zânuhü anin-nazîri ve'l-adîl, Hazretlinin dergâh-ı akdes ve bârigâh-ı mukaddesine sezâyâr ve vâcibü'l-iktisardır ki, envâ-ı benî âdem kudret-i kâmile birle inşâ ve ihtira edüp dünyayı mezrea-i ahiret ve ülâyı zerfa-i âkîbet cyleği. Salavât-ı tayyibât ve tahıyyât-ı hâlisât, ol sultân-ı enbiyâ ve unvân-ı menşûr-u asfiyâ, mazhar-ı feyz-i hakâik, hâfiz-ı esrâr-ı dekâik imam-ı kâ'bey-i kudsi hümem, Medine-i üns-i suffe-i safâ Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi vesellem Hazretleri'nin meşhed-i muattar ve merkad-i münevverlerine olsun ki, vücûd-ı şerîfi, sebeb-i icâd-ı kevnuti-mekân ve bâisi hilkat-ı ins ü cân oldu.» Klasik osmanlı türkçesiyle kaleme alınmış olan bu vakfiyede, vâkıf özette: «Hamd ü senânın en güzeli ve sayısız şükürler, gönüldeki güzelliğe vâkıf olan, gizli sırları keşfeden, varlıkları yoktan var eden, benzeri ve ortağı olmayan yüce Allah'a olsun, en güzel ve en içten salât ve selâm ile saygılar, Peygamberler sultanı, iki cihan güneşi, Hazret-i Muhammed Aleyhisselâm'a olsun.» şeklinde hamd ü senâ ile salât ü selâmda bulunmaktadır.

4- İkinci Sultan Mahmûd'a ait 15 Şevval 1239 H. 28 Mayıs 1823 m. tarihli orijinal vakfiyenin (21) tezhipli ilk sayfasında: «Hezârân cevâhîr-i rahşân-ı hamd ü senâ ki, bir lem'a safâ makrûnuna sadhezârân hazâin Cemşid ü Feridûn fedâ ola, ol padişah-ı serir-i bakâ kibriyâ, küngürey-i server-i bekâ, melik-i- mülk-i cavidân, vâkıf-ı esrâr-ı ins ü cân» denilmekte olup, özette sadeleştirilmiş şekli şöyledir: «Yüz binlerce Cemşit ve Feridun hazinesi, sade bir parçasına fedâ edilmeye layık olan binlerce hamd ü senâ incisi, kibriya tahtının Padişahı, bakası sonsuz, ebedî mülk sahibi, insan ve cinlerin sırlanna vâkıf olan Allah Teâlâ Hazretleri'ne olsun...»

5- Yine ikinci Sultan Mahmud'a ait 15 Zilkade 1230 H. 7 Ekim 1814 M. tarihli orijinal vakfiyenin (22) tezhipli baş kısmında:

Leâli-i tahmîdât-ı mütenâsikâtü'l-vürûd ve derârî-i temcîdât-ı müntazime'tü'l-uhûd ol mâlik-i'l-mülki zül-celâli ve celilü'l-celâli vâcibü'l-iclâl Pâdişâhu bî zevâl-i âmîmü'n-nevâl, te-nezehet şânuhü anîş-şebîhi ve'l-misâl hazretlerinin havâli-i arş-ı azamet-âsârına subh ü mesâ berdaşte kılınmağa lâayık ve sezâ ve şâyeste ve

devadır ki...» Yani «Birbirine uygun ve mütenâsip olarak düzgün bir şekilde dizilmiş olan hamd ü senâ ile tazim incileri, mülkün gerçek sahibi olup, mülkü baki olan, nimeti herkesi kapsayan ve benzeri olmayan Cenab-ı Zül-Celâl Hazretleri'ne lâayık ki...» şeklinde hamd ü senâ cümleleri yer almaktadır.

6- III. Sultan Mustafa'nın kızı Şah Sultan'a ait 17 Recep 1216 h. 11 Kasım 1801 M. tarihli orijinal vakfiyenin (23) tezhip, desen ve hat açısından bir şaheser olan baş sayfasının orta kısmında: «İşbu vakfiye-i mâ'mûlun bihâ ile amel ve hareket olunup, hilâfından hazer ve mücânebet oluna» yani «uygulanmakta olan bu vakfiye uyarınca hareket edilip, tersine davranmaktan kaçınılması ve uzak durulması» şart edildikten sonra vakfiyenin girişinde besmele ile başlanılmış ve şöyle devam edilmiştir:

«Matla-i mihri makal, ferhunde kâl ve mebde-i emr-i zihâl, hacceste meâl, envâr-ı cevâhîr-i tâbudâr, hamd-i hüdây-ı müteâl, zil-izze'ti vel-celâl...» yani Allah Teâlâya hamd ü senâ ile şükretmek, bahuiyar ve değerli olan her güzel sözün başı, sonu mübarek ve mutluluk olan her işin mebde'i ve parlayan nur mücevherleridir...»

7- Sultan II. Mahmud'a ait 13 Safer 1229 H. 1 Şubat 1813 M. tarihli vakfiyenin (24) 2-4. sayfalarında: «Cevâmi-i saâdât-ı ebediye, mecâmi-i lezzâtı sermediyye olan heşt bihişt-i berûnin hûr-ü gilmân ve huliy ve hulel ve cevâhîr-u-şûrer u mercânı ve sahâb-i zehab ve ebârik-i fîdda ve kavâir-i rahşâm ve ekvâb-ı dirahşâm, şümârından ekser humd ü senâ-i bîkıyas ve bigâye, ve cennât-i adn ve me'vâ ve fîrdevs-i â'lânın nemârik-i masfûfe ve zerahiyyi mebsûse ve kutûfu dâniyesi adedinden evfer şükrü sipâsü bî nihâye, ve sükkân-ı semâvât ve aradîynin tâ'dâdından ve harekât ve sekenâtı ve enfâs ve temehâllan â'dâdından efzûn ve katarât-ı emtâr ve cereyân-ı enhâr ve emvâc-ı bihâr ve evrâk-ı eşcâr ve ekimâm-ı ezhâr ve nehâtât ve esmâr ve rimâl-ı kıfâr ve sâât ve eyyam ve şühûr-u â'vâm ve hurûf ve erkam ve nucûm-u âsumân ve zerrât-ı cihân hesabından ferâvân ve

(21) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 189 Nolu orijinal vakfiye defterinin ilk sayfası

(22) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 189 nolu orijinal vakfiye defteri baş sayfası.

(23) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 132 K.nolu orijinal vakfiye defterinin baş sayfası

(24) Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Arşivinde kasada mahfuz 191 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 2-4

add ü hadden birün lâraîfi tekbîr ve tehlîl ve tahmîd ve şerâyîf-i tesbîh ve takdîs ve temcîd ol râfî-i semk-i kûbbe-i eflâk ve bâsüt-ı bisât-ı zümür-rûd-i mâ'bed-i hâk, rabbü'l-izzeti, mâlikî'l-mülûki ve'l-emlâk zû'l-celâli ve'l-ikrâm ve'l-melekûti zûl-azameti ve'l-kibriyâ ve'l-ceberut, vâsiür-rahmeti ve'l-gufrân, azîmül-fadli ve'l-ihsân, dâimü'l-mâ'rûfî ve anîmün-nevâl, celle şânuhû anîş-şebîhi ve'l-misâl, ve teâlâ ve tekaddese anit-tegayyûri vez-zevâl, ve tenezzehe anî'l-hudûsi ve'l-înkânî ve'l-mâdî ve'l-istikbâli ve'l-hâl, ekremü'l-ekremîn ve erhamü'r-rahimîn ve ahkemü'l-hakimîn melik-i hakk-ı mübin olan rabbî'l-âlemîne her nefes her lemha ve her an sezâ ve şâyândır ki...» denilmektedir. Örneği sunulan bu vakfiye bölümünde vâkıf Sultan II. Mahmud, Cenab-ı Allah'a hamd ü senâ ile ilgili olarak özetle:

«Ebedî mutlulukların ve dâimî lezzetlerin tümünü içeren yer sekiz cennetin hurileri, hizmetçileri, zînetleri, süsleri, mücevherleri, incileri, altın tabakları, gümüş ibrikleri, parlak şişe ve bardaklarının sayısından daha çok sayısız hamd ü senâ ile adn, me'vâ ve firdevs cennetlerinin dayalı yastıkları, serilmiş sergileri, ağaçlarının sarkan dalları, yüce taht ve sarayları, terennüm eden (ölüşen) kuşları, akan ırmaklarının sayılarından daha çok ve sonsuz şükür, göklerde ve yerlerde bulunan varlıkların sayıları ile bunların hareket ve sekenatları ve nefeslerinin dalgaları, ağaçların yaprakları, çiçekler, bitkiler, meyveler, çöllerin kumları, saatlar, günler, aylar, yıllar, harfler, sayılar, göklerin yıldızları, dünyanın zerrelerinin sayısından daha çok ve sayılmayacak kadar tekbîr, tehlîl, hamd, tesbîh, takdîs, ve temcît, gök kubbeyi yücelten ve dünyayı çeşitli bitkilerle bezeten izzet sahibi, krallar ve emlâkin mâliki, azamet ve ikram sahibi, yücelik ve büyüklüğü sonsuz, bağış va rahmeti geniş, lutf ve ihsanı büyük, iyiliği dâim, ve in'âmı genel olan, benzeri olmayan, değişiklik, yok olmak, sonradan meydana gelmek gibi eksik sıfatlarla, geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman gibi zaman mefhumundan münezzehe olan, cömertler cömerti, hakimler hakimi, son derece merhametli ve âlemlerin rabbî olan Cenâb-ı Zü'lcelâl ve takaddes Hazretlerine lâayk ve şâyândır ki...» şeklinde fevkalâde güzel cümlelerle her türlü hamd, şükür ve övgünün Allah'a lâayk olduğunu ifade etmektedir.

8- Sultan I. Abdülhamid'in III. Kadını hazinedâr Nevres Kadın'a ait 5 Recep 1202 H. 30

Mart 1787 M. tarihli orijinal vakfiyenin (25) 1-2. sayfalarında Allah teâlâyâ hamd ü senâ olarak şöyle denilmektedir.

«Sadhezâr gülzi bây-ı hamd ü senâ ki, şâhisâr-ı elsine-i hâmidinde zâhîr ve ayân ve bî-şumâr ezhar-ı mutarrây-ı şükr-i sipâsü bî-riyâki, hostan-i şerî'at-i dîn ve riyâd-ı şâkirinde perverde ve nümâyân olup, rişte-i sıdk-ı niyet ile beste, ve terbiye-i hulûs-u tavîyyet ile deste deste kılınup, şişe-i ehl-i nazarda zînet-i tâm ve zulâl-ı cûyibâr-ı tevfikat-ı rabbâniye ile zîver ve nizam bula, ol vâkıf-ı ahvâl-i ins ü cân ve mâlik-i mülk-i dû cihân, bâni-i mebâni-i hayrât vücût ve vâhib-i emâni-i mâfil vücûd Hazreti vedûd cellet azametuhû'nun dergâh-ı penâh ve bârigâh-ı celâlet destigâh-ı mukaddesine her subh u mesâ berâ-verde ve ihdâ...»

Vâkıfe hazinedar Nevres Hanım, Vakfiyesi'nin giriş bölümünde yer alan ve örneği sunulan kısmında özet olarak:

«Allah'a hamd ü senâ edenlerin dillerinin bahçesinde açılan, yüzbinlerce güzel hamd ü senâ gülü ile dîn ve şâkirin (şükredenler) bahçelerinde yetişip beliren ve gösterişten uzak olan sayısız şükür çiçekleri, iyi niyet ipleri ile bağlanıp ihlasla destelenerek tevfikat-ı rabbâni ırmağının saf suyu ile sulanıp hoş görünümlü desteler halinde Allah Teâlâ'ya sunulsun ki, O, insanların ve cinlerin hallerini bilen, iki dünya mülkünü sahibi hayrat binalarının banîsi, varlıklarını isteklerini veren Hazret-i Rabbî veduddür...»

9- Veli'yyüd'din Efendi'ye ait 23 Safe 1151 H. 24 Mayıs 1738 M. tarihli vakfiyenin (26) baş sayfasında:

Hamd-i bî kıyas ve şükr-ü sipâski, ayar ve mikdarı makdûru temyîz ve ihâtu-i mizân ve mikyas ve mahsûr-u vezin ve kistas-ı idrâk ve ihsas değildir. Ol gayıpdân-ı zevâhîr ve bevânn-ı nâs, cellet azametuhû Hazretleri'nin cenâhına lâayk ve sezâvârdır ki...» Yani «Miktarı hiç bir ölçü, tartı ve kistas ile belirlenemeyecek, sayılamıyacak ve bilinmeyecek kadar ölçüsüz ve sonsuz hamd ü senâ ile şükürler, insanların iç ve dışlarına taallük eden gaybı bilen Yüce Allah'a layıktır ki...» denilmektedir. Yine Veliyyüd'din Efendiye ait 25 Muharrem 1145 H. 7 Mayıs 1732 M. tarihli vakfiyenin (27) giriş kısmında:

(25) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 178 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 1-2

(26) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 25 K. nolu vakfiye defteri s: 1.

(27) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 25 K. nolu vakfiye defteri.

Çeşme-i sâr-ı elsine-i hamidîne câri olan, zülâl-ı hoşguvâr hamd ü sena ol hâlik-i kevn ü mekân ve râzık-ı cümle aferinende-gân cenâbına lâîyk ve şâyân'dır ki...» Yani Allah Teâlâya hamd eden diller çeşmesinden akan tatlı hamd ü senâlar, yaratıkları yaratan ve hepsinin rızkını veren yüce Allah'a lâîyktir ki...» şeklindeki gayet güzel ve beliğ ifadeli hamd ve şükür cümlelerinden sonra Hazreti Peygambere de salât ü selâmda bulunulmuştur. Yine aynı vâkıf Veliyyü'd'din Efendi'ye ait 21 Recep 1173 H. 27 Şubat 1759 M. tarihli vakfiyenin (28) giriş kısmında:

«Hamd-i etem ve ekmel, ve senây-ı e'am ve eşmel vâkıf-ı â'mâlî ibâd ve dâniy-ı hakâyık-ı mebde ve the'âd olan Cenab-ı Hüdânın zât-ı pâ-kine muhtas ve hakikdirki...» Yani «En üstün ve en mükemmel hamd ile senâlar, kulların işlerine vâkıf olan, başlangıç ve sonuca ait gerçekleri bilen, Cenab-ı Allah'ın zâtına mahsus ve lâîyktir ki...» şeklinde hamd ve şükürle vakfiyeye başlanılmıştır.

Yukarıda sunulan örneklerin incelenmesinden anlaşılacağı üzere vakıf kuran kişiler, böylesine güzel ve uzun süreli bir gelir kaynağı olan hayırlı bir işe kendilerini muvaffak kılan Allah Teâlâya, günlerinde kullanılan sözlerle ve son derece güzel olan ifadelerle hamd ve şükretmişlerdir. İbadet ve kulluğun özü, duânın en üstünü, Allah'a hamd ve şükretmek olduğu için, vakfiyelerin girişinde, belirtilen türden ifadelerle hamd ü senâlara geniş yer verilmiştir. Hatta bazı vakfiyelerin kapak sayfalarında veya baş kısımlarında yer alan, vâkıfın şartlarının uygulanmasına özen gösterilmesini ve kesinlikle değiştirilmesine yeltenilmemesini ihtar eden önemli şartlarla birlikte, Allah'a hamd ve şükredilerek, Allah rızası için vakf edildiği belirtilerek söze başlanılmıştır. Bu hususla ilgili bir örnek aşağıya alınmıştır:

III. Sultan Selim'e ait 23 Muharrem 1220 H. 11 Nisan 1805 M. tarihli orijinal vakfiyenin (29) tezhipli kapak sayfasında:

«Hamden livahibi'l-atâyâ müceddeden ihyasına mazhar olduğum vakf-ı mulûkânemin işbu vakfiye-i sâni mukayyede ta'yîn ve tasrih olunan cem-i şerâit ilâ mâşâllahu teâlâ câri ve mer'i tutulup vakten minel-evkat ve sebeben minel-esbâb hilâf-ı hâlân vukûunu tecvizden begâyet itika ve mubâ'adet oluna»

Vâkıf Sultan Selim vakfiyesinin şartlarından biri olmakla beraber, önemli bir şart oldu-

ğunu belirtmek ve dikkati çekmek üzere vakfiyenin baş kısmındaki tezhipli sayfada yer alan bu bölümde özetle:

Nimetleri bağışlayan Allah'a hamd olsun, yeniden ihyasına muvaffak olduğum vakfıma ait bu ikinci vakfiyede tayin edilen ve açıklanan şartların tamamı, Allah'ın dilediği zamana kadar geçerli olup, olduğu şekilde uygulansın, hiç bir vakit ve herhangi bir sebeple belirtilen şartların tersine durumların meydana gelmesine cevaz vermekten şiddetle kaçınılsın ve uzak durulsun» şeklindeki ifadesi ile Allah Teâlâya hamdetmekte ve önemli bir şartı belirtmektedir.

b- Sahâbeler için duâ:

Yukarıda örnekleri ile görüldüğü üzere, vakfiyelerin giriş kısımlarında yer alan hamd ü sena ile Peygambere salât ü selâmdan sonra, Peygamberden öğrendikleri bilgileri kendilerinden sonrakilere büyük bir itina ile aktarmakta rolleri büyük olan sahabelere de duâ edilmiş ve Allah'ın rahmet ve rızasını içeren iyi dileklerde bulunulmuştur. Bu husustaki sayısız duâ cümlelerinden iki örnek aşağıya alınmıştır:

1- Veliyyüddin Efendi'ye ait 21 Recep 1173 H. 29 Şubat 1759 M. tarihli vakfiyenin (30) 38. sayfasında Peygamber'e salât ü selâmdan sonra şöyle denilmektedir:

«Ve dahî âl ve eshâb-ı emcâd ve evlâd-ı kîrâmı etbâ-ı mü'tâd üzerlerine olsun ki sem'u mevkuf olan hayır eseri lisânı-hayrî'l-beşerden rivayet ile hüdân râh-ı din-i mübîn ve mevrûs-u ülemâyı rasihin olan ilmü'l-yakîn takvâ-ı vere-seye tebliğ ve vasiyet ile evvelen menzil-i hakku'l-yakîn olmuşlardır...» Yani «Peygamberin efradı ailesi ile, sahabeleri ve çocukları üzerlerine Allah'ın rahmeti olsun ki onlar, duyulmak sûreti ile öğrenilen hayır bilgilerini Hazreti Peygamber'den duyarak rivayet ederek İslam dininin öncüleri olup, yetenekli bilginlerin ilimlerini kendilerinden sonrakilere tebliğ etmek suretiyle onlara ışık tutmuşlardır.»

Diğer taraftan vakfiyelerin büyük bir kısmında sahabelerin her hangi birinin ismi geçmesi halinde veya sahabe tâbirinin zikredilmesi halinde «Allah ondan veya onlardan razı olsun» anlamında duâ cümleleri çok kullanılmaktadır.

(28) Bkz. Aynı vakfiye defteri

(29) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 168 K. nolu orijinal vakfiye defterinin baş sayfası.

(30) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 580 nolu vakfiye defteri s: 38,

Bir vakfiyede (31) sahabe-i güzîn sözünden sonra:

«رضوان الله عليهم اجمعين»

«Allah'ın rızası onların hepsinin üzerine olsun» denilmektedir.

c- Vâkif için duâ:

Vakfiyelerin çeşitli yerlerinde vâkıflar (32) için kullanılmış muhtelif duâ cümlelerine rastlamak mümkündür. Vâkif için söylenmiş olan bu duâ cümleleri çoğu kez, vâkifin adı, lâkabı veya ünvanı ile mütenâsip bir şekilde kafiyeli olarak söylenmiştir. Bu hususla ilgili olarak yaptığımız araştırmada tespit etmiş olduğumuz örneklerden değişik türden bir kısmı aşağıya alınmıştır:

1- Mustafa Paşa isminde bir vâkifa şöyle duâ edilmektedir: (33)

«يسر الله ما يريد وما يشاء زاد الله تقواه ورضي الله تعالى عنه وارضاه.»

«Allah, onun istediklerini kolaylaştırsın; takvasını artırсын; kendinden razı olsun ve kendisini razı kılsın.»

2- Bir başka vakfiyede (34) vâkıftan bahisle (Efendi-i müşârun ileyh) sözü geçen efendi» anlamındaki deyimden sonra:

«جعل الله شجرة وجوده في رياض الصحة قائمة وثمرات بره وحسناته متوالية ودائمة»

«Allah onun varlık ağacını sağlık bahçelerinde ayakta tutsun. İyilik ve hasenât meyvelerini devamlı kılsın.» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

3- Diğer bir vakfiyede (35) ise vâkıftan söz edildikten sonra:

«اصلح الله دفاتر اعماله ويسر له آماله»

«Allah onun amel defterlerini düzeltsin ve arzularını kolaylaştırsın.» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

4- Bir diğerinde (36) yine vâkıftan söz edildikten sonra:

«زاد الله تعالى عمره وتقواه ورضي عنه بفضلاه وأرضاه»

«Allah teâlâ, onun ömrünü ve takvâhım artırсын; fazlı keremi ile ondan razı olsun ve onu razı kılsın.» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

5- Diğer bir vakfiyede (37) yine vâkıftan söz edildikten sonra:

«ادام الله فضله وجمع شمله وجعل التوفيق رفيقه والتسديد طريقه واولاه في الاولى والاخرى ما هو اولى واحرى»

«Allah, onun faziletini devam ettirsin; gücünü derlesin; ona başarıyı arkadaş, doğruluğu

yol eylesin. Dünya ve ahirette ona en üstün ve en lâyık olanı versin...» denilmektedir.

6- Başka bir vakfiyede (38) yine vâkıftan söz edildikten sonra:

«سهل الله تعالى عليه احوال الوقف»

«Allah, ona kıyamette vakfenin (duruşun) şiddetlerini kolaylaştırsın.» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

7- Vâkif Vezir Mehmet Paşa'ya vakfiyesinde:

«ادام الله تعالى اجله وختم بالصالحات اعماله»

«Allah onun yüceliğini devam ettirsin ve işlerini iyi amellerle sona erdirdin.» anlamındaki Arapça duâ cümleleri ile hayır duâda bulunulmaktadır.

Bunların dışında vakıf kuranlar hakkında:

«Toprağı iyi olsun» «طاب ثراه» Allah nimetlerini ona bolca versin.» «اسبح الله نعمة عليه» Allah onu Cennet'le mükafatlandırsın, «اثابه الله الجنة» Allah ona inayet gözü ile baksın» «نظر الله بعين عنايته اليه» «اسكنه الله في غرفات الجنان ونعمه في رياض الغفران وروضات الرحمن»

«Allah onu Cennetlerin odalarında otursun, mağfiret ve rahman bahçelerinde nimetlendirsın» gibi çeşitli güzel ve ahiret saadetini içeren duâlar bolca miktarda vakfiyelerde yer almıştır. Ayrıca tescil edilen vakfiyeleri onaylayan kadılar da, onay yazılarında, vakfı kuran kişilere hayırlı duâlarda bulunmuşlardır. Mesela: Sultan III. Mustafa (Lâleli)'ya ait 27 Ramazan 1178 H. 9 Mart 1765 M. tarihli vakfiyenin (39) kapak sayfasında iki kadı ile bir «üfettişin onay yazıları bulunmakta olup, bunlardan her biri onayları ile

(31) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 580 nolu vakfiye defteri s: 19, Satır: 25 ve 579 nolu vakfiye defterinin 187. sayfasının 7-8 satırları.

(32) Lügat anlamı, ayakta duran kimse demek olup, vakıfla ilgili bir terim olarak, ifade ettiği anlam: Vakıf kuran ve vakıf yapan demektir.

(33) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 593, satır: 39-40.

(34) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 580 nolu vakfiye defteri s: 17, satır: 38-39.

(35) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri, s: 496, satır: 8

(36) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 172, satır: 2-4

(37) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 218, satır: 10-12.

(38) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 265, satır: 41.

(39) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 187 K. nolu orijinal vakfiye defterinin zahriye sayfası.

birlikte vâkıf III. Mustafa'ya hayır duâlarında bulunmuşlardır. Bunlardan birisi olan Rumeli Askeri Kadısı Ebubekir oğlu Osman:

«إدام الله رياض سلطنته ثمرة البقاء والتكريم»

«Allah onun saltanat bahçelerini bakâ ve ikram meyveleriyle devam ettirsin.» anlamındaki Arapça duâ cümlesiyle vâkıfa duâ etmiştir. Diğer Anadolu Askeri Kadısı olan Muhsinzade Ahmed ise:

«لزالت ثمار سلطنته... الدوام مرثية وإثار حسناته على صفحات الكائنات مبنية»

«Onun saltanat meyveleri devamlı görülür olsun ve iyilik eserleri kainat sayfalarında belirsinsin» anlamındaki Arapça cümlelerle duâda bulunmuştur. O tarihte haremeyn evkaf müfettişi olan Ömer İbni Abdülkerim ise şöyle duâ etmektedir:

«مد الله ظلاله الطافي العام وافاض سجال اعطافه على كافة الامم»

«Allah onun yaygın ve taşkın olan gölgesini uzun kılsın. Şefkat damlalarını bütün milletlerin üzerine yağdırsın.»

Bir başka vakfiyeyi (40) onaylayan zamanın kadısı vâkıfa şöyle hayır duâsında bulunmuştur:

«جعل الله سعي حضرة الواقف مشكوراً وضاعف أجره وجزاه جزاء موقوراً»

«Allah vâkıfın sa'yini meşkûr kılsın. Mükafatını kat kat arursın ve bolca mükafatlandırsın.»

Bunların hepsinin ötesinde vâkıfa, vakfından faydalanan herkesin hayırlı duâ edeceğine dair çeşitli vakfiyelerde bilgiler bulunmaktadır. Bu hususa örnek olarak Sadrazam Mustafa İbni Mirza Paşa'ya ait Recep 981 H. Ekim 1573 M. tarihli vakfiyenin (41) ilgili bölümü aşağıya alınmıştır:

«Ve bil-cümle ebvâb-ı hayrân her cânibe fetheyleyup, reşhât-ı sehâb-ı in'amları kâffe-i enâma âm ve katarân gamâm-ı in'amları keştizâr-ı emâniy-i havâs ve avâma bî encamdır; âsâr-ı meberrâtı gurabâ ve zuafâya vâsıl ve semerâtı hasenâtı mesâkîn ve fukarâya bî şevbi riya desti tazarru' fîraz edup, zebân-ı ihlâs birle zıllı-zalîlleri memdûd olup, ruz-i hisapta cemâ'at-i enbiyâ ve isâbey-i asfiyâ birle hatemü'l-mürselîn civarında mahşûr olup, makâm-ı ârâmı cihân ve hemdemi gilmânü-hür ve manzûr-u didârı rabb-ı gafûr olsun deyu duâya meşgullerdir...»

Vâkıf Sadrazam Mustafa'ya ait vakfiyenin bu bölümünde özetle :

«Hayır kapılarını her yöne açarak, nimet bulutlarının damlaları bütün insanlığı kapsamış olup, bu nimet bulutlarının damlaları, havâs ve avâmın ekin tarlaları için sonsuz olmuştur. İyiliklerinin eserleri, garip ve zayıflara ulaşmış, hasenatı yoksul ve fakirlere yeterli olmuştur. bu itibarla bütün insanlar akşam sabah ve gece ve gündüz, gösterişten uzak olan tazarru ellerini Yüce Allah'a açarak, ihlas ile dünyada gölgelelerinin uzun olması ve ahirette Peygamberler ve seçkin kullarla birlikte Peygamberimizin yanında haşır olması, makamının Cennet Hurî ve gılmanlarla birlikte olup, Allah'ın rahmet nazarına mazhar olması için duâ ile meşgullerdir.» denilmektedir.

d- Vakfın kurulduğu şehir için duâ:

Vâkıfın oturduğu veya vakfiyesini tescil ettirdiği şehir veya vakıf gayri menkulun bulunduğu şehir ve yerler için de hayırlı duâlarda bulunulmuştur. Afet ve bela gibi kötülüklerden korunması için, şehir veya yerin adına uygun bir şekilde seci'li-kafiyeli olarak, duâ cümleleri bolca miktarda vakfiyelerde yer almıştır.

Mesela:

1- Bir vakfiyede (42) Osmanlı Devletinden bahisle söylenmiş olan (Devlet-i Âliye) deyiminden sonra: «دامت محفوظة في عطفة السبحانية»

«Allah'ın muhafazasında korunmakta daim olsun» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almıştır.

2- Mekke-i Mükerreme'nin ismi geçen bölümlerinde de genellikle duâ cümleleri yer almaktadır. Bir vakfiyede (43) Mekke-i Mükerreme sözünden sonra:

كرمها الله تعالى

«Allah onu yüceltsin; tekrim etsin» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almıştır.

3- Medine-i Münevvere'nin isminden bahsedildiğinde de, benzeri duâ cümleleri zikredilmiştir. Bir vakfiyede (44) Medine-i Münevvere sözünden sonra:

نورها الله الى يوم الآخرة.

«Allah, onu ahiret gününe kadar aydınlatsın» anlamındaki Arapça duâcümlesine yer ver-

(40) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 172 Satır:2-4

(41) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 163, Satır: 34-40

(42) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 700, Satır: 24

(43) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 157, Satır: 35,

(44) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 332, Satır: 39-40

rilmiştir. Diğer bir vakfiyede (45) ise

«صلى الله على منورها»

«Allah'ın salata onu aydınlatanın (Hazreti Muhammed'in) üzerine olsun.» şeklindeki duâ cümlesi yer almıştır.

4- İstanbul Üsküdar'dan söz edilen bir vakfiyede (46) Üsküdar kelimesinden sonra:

«حميت عن الأكدار»

«Allah O'nu üzüntülerden korusun» şeklinde duâ cümlesi yer almaktadır.

5- İstanbul Eyüp Sultan'dan söz edilen bir vakfiyede (47) «Medine-i Hazret-i Ebî Eyyûb-ensârî» cümlesinden sonra: «رضي عنه ربه الباري»

«Yaratana ve yoktan var eden rabbi ondan razı olsun.» anlamındaki Arapçaduâ cümlesi yer almaktadır.

6- Rodoscuk'tan söz edilen bir vakfiye'de (48) ise Rodoscuk kelimesinden sonra:

«صيت عن التفرق»

«Bölünmekten korunsun» anlamındaki duâ cümlesi yer almaktadır.

7- Bursa'dan söz edilen bir vakfiyede (49) Bursa kelimesinden sonra:

«دامت مصونة عن الفتن والنحوسة»

«Fitne ve kötülüklerden korunmakta devam etsin» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

8- İzmir'den söz edilen bir vakfiye'de (50) İzmir kelimesinden sonra:

«حميت عن النحوسة والتدمير»

«Kötülük ve yıktılmaktan muhafaza olsun.» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

9- İzmir Tire'den bahsedilen bir vakfiye de'(51) Tire şehri anlamındaki «Medine-i Tire» ibaresinden sonra:

«صاتها الله عن الآفات والبلى رملت بالخيرات الكثيرة»

«Allah onu âfet ve belâlardan korusun ve çokca hayırlarla dolsun» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

10- Amasya'dan bahsedilen bir vakfiye'de, Amasya kelimesinden sonra:

«حميت عن القلوب القاسية»

«Sert ve merhametsiz kalplerden korunsun» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

11- Güzelhisar'dan bahsedilen bir vakfiye'de (52)

«Güzelhisar Meymenet-âsâr» cümlesinden sonra: «حماها الله القادر الستار عن الآفات والأكدار»

«Kâdir ve settâr olan Allah, onu âfet ve kederlerden korusun» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

e- Vakfın tesciline karar veren hakim için duâ:

Vakfın kuruluş senedi ve yasal dayanağı olan vakfiyelerin tesciline karar veren hâkim ve kadılar için de çeşitli hayır duâlar edilmiş ve bu duâlara vakfiyelerde, hakimden bahsedilen bölümlerde gayet güzel bir şekilde ifade edilmiş olan cümlelerle yer verilmiştir. Vakfiyenin baş kısmını imzalayan hakim anlamında olan

«Hâkim-i Muvakkı-i sadrı kitap» deyiminden sonra

«طوبى له وحسن مأب»

«Ne mutlu ona ve sonu güzel ola» anlamındaki iyi dilek cümlesi yer almaktadır.

Kimi vakfiyelerde ise:

«لا زال حكمه جاريا بالحق والصواب»

«Hükmü hak ve doğru olarak geçerli olmakta daim olsun» anlamındaki iyi dilek ve duâ cümleleri yer almaktadır.

Bir vakfiyede (53)

«hakimi vâla cenaab» deyiminden sonra:

«وقفه الله بالصدق والصواب»

«Allah, onu doğrulukla muvaffak kılsın» anlamındaki duâ cümlesi yer almaktadır.

Diğer bir vakfiyede (54) «hâkim-i mumai-leyh» cümlesinden sonra: «اسمع الله نعمه عليه»

«Allah, ona nimetlerini bolca ihsan eylesin» anlamındaki duâ cümlesi yer almaktadır.

Başka bir vakfiyede ise,

Sözü geçen hâkim anlamındaki»

«Hâkim-i müşârünileyh» cümlesinden sonra:

«جرى الله الحق بين يديه»

(45) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 157, Satır: 31,

(46) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 580 nolu vakfiye defteri s: 5 Satır: 40,

(47) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 326, Satır: 30-31

(48) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 190 Satır: 10

(49) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 580 nolu vakfiye defteri s: 17, Satır: 30,

(50) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 100, Satır: 43

(51) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 113, Satır: 27-28

(52) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 156, Satır: 26-27.

(53) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 258, Satır: 18

(54) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 258, Satır: 18,

«Allah, hakkı onun huzurunda icrâ eylesin» anlamındaki duâ cümlesi yer almaktadır.

f- Vakfın tescil edildiği mahkeme için duâ:

Vakfiyelerin tesciline karar vermek ve tanzim edilen vakfiyede belirtilen hususlara tanıklık eden şahitleri dinlemek üzere akd edilen mahkeme celselerine ve mahkemelere vakfiyelerde geniş yer verilmiştir. Bu mahkemelerle, mahkemelerde yapılan oturumlar hakkında zamanın edebî üslûbuna uygun olarak gayet güzel ifadelerle işaretlerde bulunulmuştur.

«Meclis-i şer'i şerif-i enver ve mahfel-i din-i münif-i ezher «yani» Aydın ve mübarek olan mahkeme meclisi, temiz ve parlak olan din mahfeli gibi cümlelerle, bu mahkemelerin islâmî kurallara uygun olan şerefli ve mübarek mahkemeler olduğu belirtilmiştir. Bu mahkemelerin yücelmesi, hak üzere devam etmesi ve sarsılmaması için duâlar edilmiştir. Mesela bir vakfiyede «Meclis-i şer'-i âlî» yani «yüce mahkeme meclisi» cümlesinden sonra:

«لا زال مرجعاً للأسافل والأعلى»

«Alt ve üst kademedeki herkes için baş vurulacak yer ve merci olarak devam etsin» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

g- Şeyhü'l-İslâm için duâ:

Vakfiyelerde nâzır, mütevellî, câbî, müderis gibi, yapılması ön görülen hizmetleri yürütmek için tayin edilmesi istenilen görevlilerin seçilmesi, tayin edilmesi ve kontrol edilmesi hususlarında, zaman zaman Şeyhü'l-İslâm'ın (55) görüş ve tasvibinin alınmasından söz edilirken çeşitli duâ cümleleri zikredilmiştir. Mesela bir vakfiyede (56) Şeyhü'l-İslâm kelimesinden sonra:

«Mülk sahibi, güçlü olan ve her şeyi en iyi şekilde bilen Yüce Allah, onu sağlam kılsın» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almıştır. Diğer taraftan imaret (57) ve zaviye (58) şeyhleri ile Şeyhü'l-kurrâ olan bilgin kişilere de duâ edilmiştir. Meselâ bir vakfiyede (59) sözü geçen şeyh anlamında olan «Şeyh mumaileh» cümlesinden sonra:

«Allah, kendisine tatlı visal suyunu in'âm ve ihsan eylesin.» anlamındaki duâ cümlesi yer almıştır.

h- Mütevellî için duâ:

Vakıf işlerini idare etmek üzere tayin edilen kimseye mütevellî (60) denilmektedir. Vakıf kuranlar, vakfiyelerinde örneği gördükleri şekilde, vakıflarını idare etmek üzere kendi çocuklarından veya başkalarından en büyük, en olgun, ve

bilgin olanın mütevellî olmasını şart etmişlerdir. Vakfın idaresinde dürüst davranıp, iyi yönetenler için edilen hayırlı duâlar ilgili bölümde belirtilcektir. Burada ifade etmek istediğimiz şudur ki, vakfiyelerde mütevellî kelimesi geçince, çoğu kez onun akabinde mütevellî için iyi dilekler ifade eden duâ cümleleri yer almıştır. Mesela bir vakfiyede (61) «sözü edilen mütevellî» anlamındaki «Mütevellî-i merkûm» cümlesinden sonra:

«سلمه الله الملك القيوم»

«Mülk sahibi ve kayyûm olan Allah, onu sağlam kılsın» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almıştır.

i- Vakıf hakkında hukûkî görüşü belirtilen bilginler için duâ:

Vakıflar islâm hukuku çerçevesinde düzenlenmiş ve tescil edilmiş olduğundan, taşınır ve taşınmaz malların, türlerine göre nasıl vakfedilecekleri, vakfın sahih ve lazım olması için uyulması gereken hususlarla benzeri konularda, İslâm bilginlerinin hukukî içtihad ve görüşlerine her vakfiyenin son bölümünde yer verilmiştir. Bu arada görüşleri belirtilen bilginlerin isimleri geçtikçe, onlar için iyi dilek ve temenni içeren duâ cümleleri de yer almıştır. Bu hususta bir kaç örnek aşağıya alınmıştır.

1- Hanefî mezhebinin İmâmı, Ebû Hanîfe (62)'nin görüşü belirtilirken

«Kûfeli Ebû Hanîfe» anlamında olan

«Ebû Hanîfe el-kûfî» cümlesinden sonra bir vakfiyede:

«جوزى بالخير وكوفي»

«Hayırla mükafatlandırılın» anlamındaki

(55) Başlangıçta halk arasında meydana gelen anlaşmazlık ve ihtilafları ilmen çözmeye muktedir, fazilet ve ilmiyle meşhur en yüksek zatlara verilen bir unvan iken, sonraları resmîyet kazanarak, müftü ve kadıların ve tarîk-i ilmiyenin merci' olmak üzere Padişah tarafından itfâ makamına tayin olunan zâta verilen ve tahsis edilen isim olmuştur.

(56) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 265, Satır: 24-25

(57) İmarethane: Vakıf istilahında, öğrenci ve yoksullar için yemek pişirilip, hazırlanan binalardır. Bu günkü deyimi ile aşevi veya aşhanedir.

(58) Tekkelerin küçüğüne zaviye denilmekte olup, çoğulu zevâyâdır.

(59) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 190, Satır: 32

(60) Bkz. Vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen istilah ve tâbirler s: 43, Ali Himmet Berkî, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını 2. Baskı İktisat Matbaası Ankara.

(61) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu Vakfiye defteri s: 393, Satır: 20.

(62) Ebûhanîfe olarak bilinen bu büyük bilginin asıl adı, Numan olup, babasının adı Sâbit'tir.

Arapça duâ cümlesi yer almıştır.

Bir başka vakfiyede ise Ebû Hanîfe El-kûfî cümlesinden sonra: *عامله الله تعالى بلطفه الجلى والحقى*

«Allah, ona açık ve gizli lutfu ile muâmele etsin» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almıştır.

Bir diğer vakfiyede yine bu büyük müctehid'den bahisle, Ebû Hanîfe en- Nu'mân cümlesinden sonra: *«عليه رحمة المنان»*

«Mennan olan Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almıştır.

Hanefî mezhebinin ileri gelen bilginlerinden biri olan İmâm-ı Muhammed'den bahisle «Ensâr'dan Abdullah oğlu Muhammed» anlamındaki «Muhammed İbni Abdullah el-Ensârî» cümlesinden sonra (63) *«عليه رحمة الملك البارى»*

«Mülk sahibi olan ve yoktan var eden Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

Yine Hanefî mezhebinin ileri gelen bilginlerinden biri olan İmâm-ı Züfer hakkında bir vakfiyede: *«عليه رحمة الملك الأكبر»*

«Mülk sahibi olan Yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun» anlamındaki duâ cümlesi yer almaktadır.

Sözü edilen bu üç bilginden müştereken bahsedilirken, bir vakfiyede (64)

«Çok bilgin olan üç imam nezdinde» anlamında olan «ind-el-eimmeti's- selase en-nehârîr» cümlesinden sonra:

«عليهم رحمة الملك القادر»

«Mülk sahibi ve her şeye kadir olan Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

i- Vâkıfın vefatından sonra, kendisi ve yakınları için duâ:

Vakıf kuranlar, vakfiyelerinde yapılmasını şart ettikleri hayrî hizmetlerin akabinde kendileri ve yakınları için duâ edilmesini, özellikle Kur'ân-ı Kerim okunduktan sonra sevabını, önce Peygamberin mübarek rûh-u şeriflerine ondan sonra sahabelerin, tâbiîn'in ve tüm insanların ruhlarıyla kendi ruhlanna armağan edilmesini istemişlerdir. Bu hususla ilgili bazı örnekler aşağıya çıkarılmıştır:

1- Mirza Paşa oğlu Şemsi Ahmet Paşa'ya ait, Rebî'ulevvel 988 H. Nisan 1580 M. tarihli vakfiyenin (65) 182-185. sayfalarında (Resim 1/A,B,C,D,) şöyle denilmektedir:

Ve şart ettiler ki mahruse-i İstanbul'da olan büyük Ayasofya Muarrifine ve Sultan Bayezid

و

شرط ان يدبر كه تحروسه استانبول اولاً

بيوك ايا صوفيه معرفه و سلطان بايزيد

جامعي معرفه و سلطان سليمان جامع

معرفه و سلطان محمد جامع معرفه

و محروسه ابى ايوب انصاري حضرت

ابى ايوب انصاري منسوب جامع شيخك

معرفه ذكر اولنا ان يشرف معرفه

RESİM 1/A

Camii muarrifine ve Sultan Süleyman Camii muarrifine ve Sultan Mehmet Camii muarrifi'ne ve Mahrûse-i Ebi Eyyûbî'l- Ensârî'de Hazret-i Ebi Eyyûbî'l- Ensârî'ye mensup Camii Şerifin muarrifi'ne zikr olunan o beş nefer muarrifin her birine yevmî birer akça vereler. Beşart-ı ân ki, zikr olunan Muarrifler her Cuma günü cevâmî-i mezkûre mehâfilinde inde huzurî'l-cemâ'a ayak üzre kalkup, vâkıf-ı müşârun-ileyh hazretlerinin rûhu için hayır duâ eyleyup, Bülend âvâz ile «Şemsi Paşa rûhu için Fatîha deyu çağırıp, zikr olunan muarrifler kendüler bir fatîha okuyup, cemâ'at-i müsliminden dahi birer Fatîha ile hayır duâ istimdâd edeler. Ve şart ettiler ki, mahrûse-yi Üsküdar'da iskele kurbunda vâkı' olan Sultan Camiinde hâlen reîs-i müezzinin olan Sefer Hoca nâm kimesneye mûdâm ki, kayd hayattadır,

(63) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 188, Satır: 54,

(64) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 188, Satır: 50

(65) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 109 K. nolu vakfiye defteri s: 182, 185

بزرگ فاتیحه ایله خیر دعا استمداد این
 هر برینه یومی زر آنچه ویرم لور بشرط
 لور و شرط ایندیلر که محروسه استکودار
 انکه ذکر اولنان معرفلر هر جمعه
 اسکله قریبن واقع اولان سلطان
 کون جوامع مذکورده محافلند عند
 جامعند خالار رئیس مؤذنین اولان
 حضور الجالمة اباع اوزره قالقوب
 سفر خواجه نام کسینه یه ما دامکه
 واقف مشار الیه حضرتلر نیک روحون
 فید حیاند در یومی درت آنچه ویریله
 بشرط انکه واقف مشار الیه روحون
 خیر دعا ایلیوب بلند اواز یله شمسی
 باشا روحون فاتیحه دیو جا غروب
 ذکر اولنان معرفلر کندولر بزرگ فاتیحه
 اوقوب جماعت منلیند داخی
 خا طرایله بزرگ فاتیحه اوج اخلاص

RESİM 1/B

yevmi dört akçe verile. Beşart-ı ân ki, vâkıf-ı müşârün ileyh rûhu için her gün hayır duâ eyleyüp, safây-ı hanr ile bir Fatiha üç ihlas ve üç kere seyyidü'l-mürseline salavât verüp, sevabını vâkıf-ı müşârün-ileyh hazretlerinin ruhuna ihdâ eyleye. Sefer Hoca fevî olduktan sonra anın yerine câmi-i mezbûrda her kim reisi-müezzîn olup, vechi meşrûh üzere vâkıf-ı müşârün-ileyh hazretlerine her gün duâ ederse âna dahi vazîfe verile.»

Vakıf şemsî Ahmet Paşa, Vakfiyesinin bu bölümünde özetle:

«İstanbul'daki büyük Ayasofya, Sultan Bayezıt, Sultan Süleyman, Sultan Mehmet ve Eyyüp Camilerindeki toplam beş adet Muarrif'e

RESİM 1/C

günde birer akçe verilmesini, buna karşılık bu muarrif'lerin (66) her Cuma günü sözü geçen camilerin mahfellerinde cemaat bulunduğu bir anda ayağa kalkıp, vâkıfın rûhu için hayır duâ ederek, yüksek sesle Şemsî Paşa rûhu için fatiha diye çağırma larını, muarriflerin kendilerinin birer fatiha okumalarını ve cemâattan da fatiha ve hayır duâ isteğinde bulunmalarını şart ettiğini, ayrıca Üsküdar'da iskele yakınındaki Sultan Camii'nde, o tarihte Baş Müezzîn olan Sefer Hoca'nın hayatta olduğu sürece günde dört

(66) Muarrif: Cami ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını sayan müezzîn veya derviş (Vakıf Görevlisi) Develioğlu Ferit, Osmanlıca, Türkçe Ansiklopedik lûgat, 1. Baskı, Doğuş Matbaacılık, Ankara 1962. s: 787,

واوج کره سید المرسلینہ صلوات ویزو
 ثوابی واقف مشارالیه حضرت بلربیک دونه
 اهداء ایلیه سفر خواجه فوت
 اولدقدن صکر انک برینه جامع مزبور
 هرکیم رئیس مؤذن اولوب وجه مشرّف
 اوزر واقف مشارالیه حضرت بلربیک
 هرکون دغا ایدر سه اکاد انخی وضینه
 ویریله

RESİM 1/D

akçe verilmesini, buna karşılık adı geçenin, vâkıfın rûhu için hayır duâ etmesini, bir fatiha ile üç ihlas okumasını, üç Salavât-ı Şerife getirmesini ve sevabını vâkıfın ruhuna bağışlamasını, sözü geçen Sefer Hoca'nın vefâtından sonra yerine Baş Müezzin olan şahsa da belirtilen şekilde vâkıfın ruhuna duâ ettiği müddetçe ücret verilmesini şart kıldığı» belirtilmektedir.

2- Sultan III. Mustafa'nın kızı Şah Sultan'a ait 17 Recep 1266 H. 17 Mayıs 1850 M. tarihli vakfiye'nin (67) 33-36. sayfalarında türbede Kur'ân-ı Kerim okunması ve duâ edilmesi ile ilgili olarak şöyle denilmektedir. (Resim 2/A-B-C-D):

«Ve Sâlifü'z-zikir türbe-i şerife'de kırâet olunmak için tâ'yin olunan onbeş nefer eczâhânân âhir hamîs-i şuhûrda, bir hatm-î Şerîfîn it-mânu müyesser oldukta akîb-i hatm-i şerîfe hasıl olan ucâr-u mesûbân, evvelen bizzat resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhîrem, habîb-i hüddâ, şefî-i rûzî cezâ, Muhammedenî'l-Mustafa, aleyhi

وسالف الذکر ترته شریفه ده قرائت
 اولتمو ایچون تعین اولنان اوز بش نفر اجزا
 خوانان اخر خمس شهر دمه برختم شریفک
 اتمامی میسر اولدقدن عقیب ختم شریفه خلا
 اولان اجور و مشوباتی اولابالذات رسول
 اکرم و نبی محترم حبیب خدا شفیع روز جزا
 خدا مستطین علیه افضل الصلوات واکمل
 التحایا حضرت بلربیک مبارک و مطهر روح پر
 نور لرینه والواضحاب و اولاد و زوجات ظهرا
 و باخصوص انوار باصره رسول کبریا

RESİM 2/A

afdalî's-Salavâtî ve ekmeli't-tehâya Hazretleri-nin mübarek ve mutahhar rûhu pür-enverlerine ve âl ve eshâb ve evlâd ve zevcât-ı tahîrat ve bâhusus envâr-ı bâsira-i resûlî kibriyâ Faime'tü'z-Zehrâ radiyallahu teâlâ anhünne ve Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin ve Cihâriyâr-ı bâsafâ ve aşere-i mübeşşere ve ale'l-husus civânı mağfîret- medâriyle şerefyâb olduğumuz, alemdâr-ı Resûlullah Hâlid ibni Zeyd Ebi Eyyûbi'l-Ensâri rıdvânü'l-lâhi Teâlâ aleyhim ecma'în hazarâtının ervâhı tayyibelerine ba'del-ihdâ vâlid-i mâcîd-i Cennet-mekân, Firdevs âşîyan merhum ve mağfîret-nişan Gazi Sultan Mustafa Han-ı Salis ibni es-Sultan el-Gazi Ahmet Han ibni es-Sultan el-Gazi Mehmet Han enarellâhu teâlâ merâkıdehum hazarâtının ervâhı pürfıuuhlarına ve vâlide-i mükerreme-i merhûme-i muşârun-ileyhâ Mîhrîşâh kadın hazretleri'nin rûhu şerîflerine ve sair mü'minin ve mü'minat ervâhı tayyiblerine ihdâ olunup, Güzide-i al-i Osman ve Şehinşâhı cihânyan ve râ'iy-i cemî'i mü'minân olan biraderi vâlâ gûherim Şevketlû, Mehâbetlû, Kerâmetlû Gâzî Sultân

(67) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 132 nolu orijinal vakfiye defteri s: 33-36.

فاطمة الزهراء رضي الله تعالى عنها
وحضرت حسن وحضرت حسين وجهائنا
باصفا وعشر مبشر وعلى الخضر
جوار مغفرة داريل شرفيانا ولد يغمر علما
رسول الله خالد بن زيد ابى ايوب الانصاري
رضوان الله تعالى عليهم جميعين حضراتك
ارواح طيبة لربيه بعد الا هذا والدماجد
جنتمكان فردوس اشيان مرحوم مغفر
نشان غازي سلطان محمد خان ثالثا
السلطان الغازي احمد خان ابنا السلطان
الغازي محمد خان انا ر الله تعالى مرفدهم

RESİM 2/B

دارالسرور ماوى ولد يغمر دعوات خيرية
ايله روحى شاذ ايدوب سبب مغفرة ايچون
جناب حى لايزاله تضرع ونياز اولنوب بالاد
ذكر اولنا نذرا لربى على الترتيب ذكر ايدو
قراة ودعا ايلك ايچون برشيخ افندي يعين
اولنه

RESİM 2/D

Selîm Hân-ı sâlis Hazretleri'ni taht-âlî-
bahâlarında berkarar ve livası mansur ve â'dâsı
makhûr ve kalbî mülûkânelerinde olan murâdât
ve maksûdâtlarına vuslat begâm ve nâil-i merâm
olmaları için, hayır duâ ile yâd ve âzime-i

حضراتك ارواح پرفوخله ربنيه ووالده مكرم
مرحومه مشارالينها مهرشاه قدس حضرتلارنيك
روح شريفلرنيه وسائر مؤمنين ومؤمنات
ارواح طيبة لربيه اهعا اولنوب كزنيك
عثمان وشهنشاه جهانيان وراعي جميع مؤمنات
اولان برادر والاكهم شوكلو مهايتلو
كراملو غازي سلطان انا ر الله تعالى
تحت غايت خلد برقرار ولوايتي منصور
واعدايتي مقهور وقلب ملوكاته لنزول اولو
مرادات ومقصودا نلرنيه وصلت ايله بكام
ونائل مراما ولملرنيچون خير دعا ايله ياد وغازيه

RESİM 2/C

dârus-sürûr-i me'vâ olduğumda da'avat-ı hay-
riye ile rûhumu şâd edüp sebebi mağfiretim için
Cenab-ı Hayy-ı Lâyezâle tazarru' ve niyaz olu-
nup, Bâlâ'da zikr olunan duâları alet-tertip, zikr
ederek kiraet ve duâ eylemek için bir şeyh efendi
tayin oluna...

Vâkife Şah Sultan, vakfiyesinin yukarıya
alınan bölümünde özetle:

«Sözü geçen türbede Kur'ân-ı kerim oku-
mak için tayin edilen onbeş cûzhan (68) her ayın
son Perşembe gününde bir hatm-i şerif bitmiş
olduğunda, hatmın akebinde, hasıl olan ecir ve
sevabı, önce Hazreti Peygamberin mübarek
ruhu şeriflerine, Onun âl ve eshâbiyle çocukla-
rına, zevcelerine, özellikle kızı Hazret-i Fâtıma,
torunları Hasan ve Hüseyin, Cihâr-yâr-i Güzin,
Cennetle müjdelenen on sahâbeye, Resulul-
lah'ın alemdârı olan Halid İbni Zeyd Ebû

(68) Cûzhan: Vakfiyelerde geçen vakıf terimlerinden biri
olup, namazlardan önce veya sonra Kur'ân-ı Kerim'den
biri cûz okuyan kimse demektir. Bkz. Vakfa dair yazılan
eserlerle vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen istilâh ve
tabirler. s: 10, Ali Himmet Berki, Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yayını, İkbal Matbaacılık 2. Baskı Ankara

Eyyübü'l-Ensârî'nin rûhuna armağan edildikten sonra vâkîfenin babası III. Mustafa ile babalarının ruhlarına ve annesi Mihrîşah kadının ruhuna armağan edilmesini, keza vâkîfenin kardeşi III. Sultan Selim'in tahtında sebat etmesi, sancağının muzaffer olması, düşmanlarının kahrolması ve gönlündeki istek ve arzularına kavuşup nâil-i meram olması için hayır duâ ile yâd edilmesini, vâkîfenin vefatından sonra hayır duâ ile ruhunun sağ edilmesi ve bağışlanması için Cenab-ı Allah'a tazarru ve niyazda bulunulmasını, sözü geçen duâları belirtilen şeklide sırasıyla zikr ederek okumak ve duâ etmek için bir şeyhin tayin edilmesini şart ettiği» belirtilmektedir.

3- Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa'ya ait 6 Recep 994 H. 13 Nisan 1586 M. tarihli vakfiyesinin (69) 108-110 sayfalarında, Kur'ân-ı kerim okunarak sevabının vâkıfın ve yakınlarının ruhlarına bağışlanması hususunda şöyle denilmektedir:

«*Ve ehl-i Kur'un'dan otuz nefer Sâlih kimesneler yevmî ikişer akçe vazîfe ile ba'de salat-i fecir mihrap önünde cem' olup, birer cüz-i şerif kırâet edüp, hatmedeler. Sevâbını Hazret-i Resûl sallâllahü teâlâ aleyhi vesellem râhu şeriflerine dahi vâkıfın rûhuna ve valideyni ruhlarına hibe ederler. Ve yevmî ikişer akçe vazîfe ile bâ'de salâtî'z-zuhur bir hatim dahi okuyup, sevabını vâkıfın üzerinde hakkı olan mü'minler ervâhına hibe edeler. Eczâ tilâvetinden sonra cehr ile duâ eyleye*»

Vâkıf Sinan Paşa Vakfiyesi'nin yukarıya alınan bölümünde:

a- Güzel Kur'ân-ı Kerim okuyan otuz salih kişinin günde her birine ikişer akçe ücret verilerek sabah namazından sonra mihrabın önünde toplanarak birer cüz Kur'ân-ı Kerim okuyup, hatmederek sevabını Hazret-i Peygamber'in rûhu şerifi ile vâkıfın kendisinin ve ebeveyninin ruhlarına armağan edilmesini,

b- Yine günde ikişer akçe ücretle ikinci namazından sonra bir hatim daha okuyarak sevabını vâkıfın üzerinde hakkı olan Mü'minlerin ruhlarına armağan edilmesini,

c- Belirtilen vakitlerde Kur'ân-ı Kerim cüzleri okunduktan sonra Muarîfin aleni olarak duâ etmesini şart etmektedir.

4- İstanbul'da Mustafa Sadık Bey İbn-i Mustafa Bey İbn-i Sadr-ı Azam-ı Esbak Şehit Elmas Şehit Mehmet Paşa'ya ait 21 Safer 1206 H. 8 Ekim 1791 M. tarihli vakfiyede (70) İstan-

bul'daki Eyüp Câmîi ile Beyazıt Camii'nde duâ edilmesi hususunda şöyle denilmektedir:

«*Ve Ehl-i Eyyûbi'l-Ensârî (radiye anhû rabbuhû'l-bârî) Camii şerifinde imam beher yevm salavât-ı evkât-ı hamseyi bâ'del-edâ merhum-u müşârunileyh Hazretlerinin türbeyi şerifleri müvacehesine gelup, üçer ihlâsî şerif tilâvet edup, hâsıl olan sevabını bazı ashâbı hayrânun ervâhu tayyibelerine ihda ile isimlerini yâd ve de'avan hayriye ile tizkâr eylemek mu'tâdları olmağla ol esnâda Eimme-i mûmâ ileyhim, benim dahi ismini yâd ve tizkâr eyleyüb, mukabelesinde çifiliğ-i mezkûrun, icare-i muaccelesi olan altı akçe, camî-i mezbûrun imâm-ı evvel ve sâni ve sâlisi olanlara yevmî ikişer akçe vazîfe verile, ve Sultan Bayezîd Han-ı Veli Cami-i şerifinde tâ'rîf-hân olan kimesne edây-ı salât-ı cum'adan evvelce kezâlik bazı ashâbı hayrânun isimlerini yâd esnasında merhûm ve mağfûrun lehümâ büyük pederim Müşârun ileyih Elmas Mehmet Paşa ve pederim mûmâ ileyih Mustafa Bey'in isimlerini yâd edup, mukabelesinde meblağ mezburun tamamından yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf.*»

Vâkıf Mustafa Sadık Bey, vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünde:

a- Eyup Camiinde her gün beş vakit namazdan sonra imamın Eyup türbesinin karşısına gelerek, üçer ihlâsî şerif okuyup, hasıl olan sevabını, diğer bazı hayır ehline, hayır duâ yapıp isimleri yâd edildiği gibi, o esnada sözü geçen imamların, vâkıfın ismini de hayır duâ ile anmalarını, buna karşılık mezkûr çiftliğin icarından birinci, ikinci, ve üçüncü imama ikişer akçe olmak üzere altı akçe verilmesini,

b- Bayazıt Camiinde tarîfhan olan kimse- nin Cuma namazı kılınmazdan önce, diğer bazı hayır sahiplerinin adlarının yâd edilmesi sırasında, vâkıfın büyük pederi Şehit Elmas Mehmet Paşa ile, pederi Mustafa'nın adlarının da hayır duâ ile anılmasını ve karşılığında mezkûr meblağın tamamından günde iki akçe ücret verilmesini,

Şart ettiği belirtilmektedir.

5- Köprülü Vakfı Mütevellisi Mehmet Asım Bey tarafından tescil edilen 19 Ramazan 1228 H. 3 Eylül 1813 M. tarihli vakfiyede (71) vâkıfın,

(69) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 133 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 108-110

(70) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 610-612, Sıra: 267, 610 sayfanın 39-48 satırları ile 611. sayfanın 1. satırı.

dünya ve âhiret saadeti, hayatının selâmeti ve saadeti için duâ edilmesi ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

«Yevmî beş akçe ile devirhan ve yevmî üç akçe ile nâ'thân olup, beher hafta kable salâtil-cum'a libâs-ı hayât-ı lâbis olduğumca, selâmeti-dâreynim için duâ ve irtihâl-ı dâr-ı bakâ eylediğimde rûhumü hayır ile yâd eyleyup, mukabelesinde vazife-i mezkûreye mustahik ola...»

İncelenmesinden de anlaşılacağı üzere, vâkıf, vakfiyesinin bu bölümünde:

«Bir kişinin günde beş akçe ücretle devirhan (72) diğer bir kişinin de yine günde üç akçe ücretle nâ'thân (73) olarak her hafta Cuma namazından önce, vâkıf hayatta oldukça, dünya ve ahiret selameti için duâ etmelerini, ebediyete göçünce de ruhunu hayır duâ ile yâd etmelerini ve bu hizmet karşılığında belirtilen ücreti almağa hak kazanmalarını...» şart kılmaktadır.

6- Mehmet Emin Ağa İbni Elhâc Süleyman Ağaya ait 15 Cemaziyelahir 1187 H. 23 Ağustos 1773 M. tarihli vakfiyenin (74) ilk sayfasında, vakfettiği zaviyede seccâde-nişin (75) olan şeyhi belirttikten sonra 30-31. satırlarında:

«A'kâb-ı tevhîd ve hitâm-ı zikrullâhda, bu fakir-i kesîrî'l-âsâmî hayır ile yâd ve isâr-ı ed'îye-i şerîfenül-icâbe birle şurezâr-ı dil-i mihnetkârının sırâb-ı âbâd eyleye.» Yani «Zaviyede yapılacak zikir ve çekilecek tevhîd (76) in akebinde bu günahkar fakiri hayırla yâd ve müstecâp duâlarla perişan gönlümü şad ede» şeklinde şart edilmektedir.

7- Mehmet Sa'îd Efendi İbni Elhâc Mehmed'e ait gurreyi rebiulahir 1196 H. 5 Mart 1781 M. tarihli vakfiyenin (77) 4. sayfasında 33-40. satırlarında, haftanın günlerinde belirtilen miktar ve şekilde Kur'ân-ı Kerim okunması ön görüldükten sonra, duâ hususunda şöyle denilmektedir.:

«Ve biinâyetillâh, her pencişembih günü olunan hutmi şerîfin, duâsını imam efendiler eyleyup, hatmiye olmak üzere beher mâh bir kuruş verile. Ammâ şurûtu-u vakfın icrasına dikkat ve bakasına ittîfâkane himmet olunması hususu istîd'â ve cümleden rica ve gâyetel-gâye ilicâ olunur emânetullâh olan eczâ-ı şerîfeyi bitevfik vaktiyle kılup, tilâvet ve terketmiyerek hulûsâne lillâh ve fillah tamamiyle kırâet edenleri, Cenâbı Hazret-i Kibriya, bir kimseye muhtaç eylemeyup, berekât i'tâsı ile ignâ ve Kur'ân-ı Kerim'in â'sâr-ı icâbeti ile hacetlerini reva ve dâreynde

azîz ve ihyâ eyleye. Amin bihürmeti tâhâ ve yâ'sîn»

Dilek ve temennilerine içtenlikle katıldığı-mız Vâkıf Mehmet Said Efendi, vakfiyesinin yukarıda sunulan bölümünde, özetle:

«Allah'ın yardımı ile her perşembe günü yapılan Hatm-i şerîfin duâsını imam efendilerin yapmasını, hatimlik olarak kendilerine her ay bir kuruş verilmesini şart etmekte. vakıf şartlarının yerine getirilmesine dikkat ve bakasına itina gösterilmesini rica etmekte ve «Allah emaneti olarak cüz'ü şerifleri vaktinde okuyup, terketmiyerek Allah rızası için ihlasla tamamiyle okuyanları Hazreti Allah kimseye muhtaç etmeyip, kazançlarına bereket ihsan ederek zengin kılsın. Kur'ân-ı Kerim'in âsan icabeti ile tâhâ ve yâ'sîn hürmetine, ihtiyaçlarını versin. Onları dünya ve ahirette aziz ve ihya eylesin. amin.» demektedir.

j- Vakfın kurulduğu tarihteki Devlet büyüklükleri için duâ:

Vakfiyelerde yer alan çeşitli hayır duâ ve dileklerden bir şekli de, zamanın padişah veya yöneticisi için yapılmış olan duâlardır. Yukarıda (a) şıkkında sunulan vakfiyye bölümünde III. Mustafa'nın kızı Vâkıfe Şah Sultan'ın kardeşi III. Sultan Selim'in tahtında sebat ile, sancağının muzaffer ve düşmanlarının kahrolması, gönlündeki muradının hasıl olması için hayır duâ edilmesini şart ettiği belirtilmişti. Onun gibi, Padişahın devamı devleti ile yücelmesi için hayırlı duâ edilmesini öngören benzeri vakfiyeler bulunmaktadır. Bu hususla ilgili örneklerden bir kaç aşağıya alınmıştır.

1- Sultan I. Abdülhamid'e ait 15 Muharrem

(71) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 580 nolu vakfiye defteri s: 13-14.

(72) Vakfın şartı uyanınca, Cuma günü veya herhangi bir gün öğle namazlarından önce Mülk Sûresi veya başka bir Sûreyi şerif okuyan zatdır. Devir ve teselsül suretiyle okunmak mülahazasıyla, buna devirhanlık denmiştir. Sûrelerin okunmasını müteakip vâkıflara veya bilumum mü'minlere Allah'tan mağfiret ve selamet niyaz olunur. (Bkz. İstilah ve tabirler s: 12, Ali Himmet Berki, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını ikinci baskı, İkbâl Matbaası-Ankara.

(73) Peygamberin meziyetlerini kaside ve methiye şeklinde güzel edâ ve sedâ ile okuyan kimse demektir.

(74) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 190-191.

(75) Diğer bir ifade ile postnişin, posta oturan demek olup, zaviyenin şeyhi demektir.

(76) Kelime-i tevhid (lâilâhe illallah- Muhammedun resûlulâh).

(77) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 522-527. Sıra: 241.

1195 H. 31 Aralık 1780 M. tarihli vakfiyenin (78) 113. Sayfasında:

«Ve Beylerbeyi Cami-i şerifinde vâiz ve nâsîh olan efendi, Buharî ve Müslim-i şerif hatmine duâcı olup, beher hatm-i şerif akabinde bakay-ı devlet-i tâcidâriye kemâl-i hulûs üzere duâ ile, edâ-i hizmet-i lâzime eyleye...» denilmekte olup, İstanbul'daki Beylerbeyi Camiinde vaiz olan kişinin yapılan Buharî ve Müslim hatmi akabinde duâcı olarak her hatm-i şerif akabinde, vâkîfın devletinin bakası için ihlasla duâ ile gerekli hizmeti ifa etmesi şart edilmektedir,

Aynı vakfiyenin 118. sayfasında ise:

«Ve huffâz ve mürettilinden yedi nefer kimesneler hatimhânân olup, kendi meskenlerinde Cum'a günü Furkan-ı Kerim bed' ve yevm-i hamisde tekmi'l eyleyup, bâ'del-asır türbe-i münîfede içtima' ile duâ ve hâsıla olan ücârâtı celîle ve mesûbât-ı cemîlesin rûhu şerîflerine ihdâ ve hâsseten devam-ı ömrü devlet-i Hazret-i Şehriyârî ve Nusret-i âsâkir-i muvâhhidîn ve selâmet-i huccâc-ı müslimîn ve kahr-ı â'dây-ı müşrikîn ed'îyesine işigâl eyleyler. Her biri yevmî onbeşer akçe vazîfeye, hatmiye mutassarıf olalar. Ve bir kimesne duâcıy-ı hatmi-i şerif olup, yevmî on akçe vazîfeye mutassarıf ola» denilmekte olup, özetle:

«Hâfız ve okuyuculardan yedi kişi hatimhân (79) olup, Cuma günü kendi evlerinde Kur'ân-ı Kerim'i okumaya başlayarak perşembe günü bitirip, ikindiden sonra türbede toplanarak duâ etmelerini, hasıl olan sevâbı, vâkîfın ruhuna armağan etmelerini, özellikle Padişah'ın ömür ve devletinin devam etmesi İslam ordusunun muzaffer olması hacıların selâmeti ve dînsiz düşmanların kahrolması için duâ ile meşgul olmaları şart edilmekte, bu hizmete karşılık her birine günde onbeşer akçe verilmesi, ayrıca bir kişinin hatim duâcısı tayin edilip, ona da günde on akçe ücret verilmesi.» şart edilmektedir.

2- III. Sultan Murad'ın kızı Ayşe Sultan'a ait 1013 H. 1604 M. tarihli vâkfiyenin (80) 46. sayfasında vâkîfe Ayşe Sultan'ın eşi, Mahmud Paşa'nın, dâru'l-kurrâsında Kur'ân-ı Kerim okunduktan sonra, ömür devletinin devamı için duâ edilmesi hususunda:

«Dünyada izdiyâd-ı ömr-ü devlet ve irtifâ-ı kudret ve haşmet ve âhirette dahi na'im-i cennet ve derecât-ı izz-ü rifâatleri için duâ ederler» Yani «Dünyada ömür ve devletinin devam etmesi, güç ve İktidarının yücelmesi, ahirette cennet nimetleri ile Yüce mertebelere nâil olması için

duâ etsinler.» denilmektedir.

Aynı vakfiyenin 48. sayfasında:

Ve Ayasofyâ-i kebîrede her kim muarriş olursa, yevmî iki akçe vazîfe verilup, mezbûr Muarriş dahi tarîften sonra sünnet-i Cum'a ile hutbe mâbeyninde mezbûr Gâzi İbrahim Paşa rûhu için ve benim için iki akçe ücretle tarîf hizmetinden sonra, Cuma namazı'nın sünneti ile hutbe arasında, sözü geçen İbrahim Paşa rûhu için ve benim rûhum için duâ edip fatiha okuyalar..» denilmektedir.

3- Sultan I. Mahmud'a ail gurre-i şevval 1152 H. 20 Aralık 1740 M. tarihli vakfiyenin (81) 3. sayfasında vâkîf Sultan I. Mahmud'un Arap, Acem ve Rum Sultan-ı, şânı yüce, unvânı büyük, adalet ve iyiliği yayan gibi güzel sıfatlarına işaret edildikten sonra:

«جعل الله سدة السنة مقسماً للارزاق وصير عتبة العلية مرجعاً للملك الآفاق»

«Allah onun yüce kapısını, rızıkların dağıldığı yer ve kralların baş vuracağı merci kılsın..» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır. Aynı defterde kayıtlı ve aynı vâkîfa ait olan gurre-i Recep 1165 H. 4 Mayıs 1752 M. tarihli vakfiyenin 131. sayfasında, daha önce sözü geçen camide Cuma vaizi olan zatın va'zdan sonra hazır olan cemaatle birlikte Padişahın ömür ve devletinin devam etmesi için duâ etmesini, bu hizmetine karşılık kendisine günde iki akçe ücret verilmesini şart ettiği belirtilmektedir.

4- Bir başka vakfiyede (82) Sultan Murad Han'ın ismi zikredildikten sonra:

«خلد الله تعالى ملكه وسلطانه مدى الزمان ولا يرح ظلال معدنائه على مفارق اهل الايمان وشمل آباءه الماضين السلاطين العظام بالمغفرة والرضوان»

«Allah Teâlâ, o'nun mülk ve saltanatını, zaman boyunca devam ettirsin, Adaletinin gölgesi, bütün iman ehli üzerinde bâki kalsın. Geçmiş babaları olan Sultanları da bağış ve rızasına dahil eylesin.» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

(78) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 159 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 113,

(79) Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona kadar okuyup bitirerek hatmeden demektir.

(80) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 100 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 46-48.

(81) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 132 K. Nolu orijinal vakfiye defteri s: 3 ve 131,

(82) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 212, Satır: 24-26.

5- II. Sultan Bayezit'in Edirne'deki mevku-fât ve hayrâtı ile ilgili gurre-i Cemâziyelâhir 892 H. 25 Mayıs 1486 M. tarihli vakfiyenin (83) 85. sayfasında, *salih bir kişinin Muarrif olarak tayin edilmesini, mû'tâd olduğu üzere Cuma günü, Cenab-ı Allah'a hamd ü sena ve Peygamber'e medhiye ile üli'l-emre duâ ve mü'minlere istiğfarla meşgul olmasını şart ettiği* belirtilmektedir.

k- Vâkıfın evlâdı ve zürriyeti için duâ:

Vakfiyelerde vâkıfın evladı veya torunlarının mütevellilik veyahut gelir fazlası veya benzeri sebeplerden biri dolayısıyla söz edilmesi halinde onlar için de duâ edilmektedir. Vâkıf evladı ile neslinin bekâsı ve yok olmaktan korunması için değişik türden duâ cümlelerine yer verilmiştir. Bu hususta iki örnek aşağıya alınmıştır:

1- Bir vakfiyede (84) evlâddan bahsedilirken: «معاذ الله من قهر الفياض بعد الانقراض»

«Feyyaz olan Allah korusun, evlâdın inkırazından sonra.» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almıştır.

2- Diğer bir vakfiyede (85) yine evlâddan söz edilirken:

«العباد بخالق العباد بعد انقراض الاولاد»

«Kulların yarancısı olan Allah korusun, evlâdın sona ermesinden sonra.» anlamındaki Arapça duâ cümlesi yer almaktadır.

1- Vakıf yönetiminde dürüst ve verimli çalışanlar için duâ:

Vâkıfın ön gördüğü şartları yerine getiren ve devam etmesi için gayret gösteren, vakıf gelirinin artmasına çalışan iyi niyetli ve dürüst kişilerin dünya ve âhiret saadeti için hayır duâ-larda bulunulmuştur. Bu hususla ilgili bir kaç örnek aşağıya alınmıştır:

1- Kânûnî Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin (86) 204. sayfasında şöyle denilmektedir:

«Ve her kimesne ki, evkâf-ı mezbûde-i mev-sûfenin ihka, usûl ve furû'una ve nemâ-i mahsûl ve rev'ine şurû'ede, huzûr-u rabb-ı gafûrda sây-i cemîli meşkûr ve ecr-i cezîli mevfûr-u gayr-ı nuhsûr olup, külliyyen mekârihi dünyeviyeden nâsûn ve mesûr ola..»

Vâkıf Sultan Süleyman, vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünde özetle:

«Sözü geçen vakıfların usul ve furû'unun bakasına özen ve gelirlerinin artırılmasına itina gösteren her şahsın, bağışlayan Allah Teâlâ'nın huzûrunda amelinin güzel ve meşkûr olması, ecir ve mükâfâtının sayılamayacak kadar

çok ve bol olması, dünya üzüntülerinden tamamen korunması için hayır duâda» bulunmuş-tur.

2- II. Sultan Bayazıt'a ait Evail-i cemaziye-lâhir 911 H. 30 Ekim 1505 M. tarihli vakfiyenin (87) 172-175. sayfalarında, dürüst vakıf yöneticisine hayır duâ ve iyi dilek şadedinde şöyle denilmektedir:

«Ve her kim ibkâsına, ve ihyâsına sâ'y ey-leye dünyada muhsinleraeen sayılıp, âhirette ecr-i cemile ve sevâb-ı cezîle lâıyk olur imdi devlet-i ehediyye ve saâdet-i sermediyye ol azî-zindir ki, hiç bir müslümanın vakfının hedmine veya hilâf-ı şer'i tasarrufuna kasd etmeye ve et-tirmeye, edenleri kudreti yettikçe men'ede ve haklarından gele. Dâimâ azîmeti hekasına ve sebatına mümkün oldukça şer'i ile tâ'mirine ve tevfirine ve tesmirine ola. Ammâ bu ni'met-i azîme ve minha-i cesîme ki, husûl-u avn-i rah-banî ve tevfik-i sübhâni iledir. Elhamdû lillâhi teâlâ Sultan vâkıf Hazretlerine müyesser olmuş-tur ki cemî-i evkâf-ı müslimini ibkâ ve mukarrer emiş-tir. Aslâ bir vakfın tehdîline ve tağvirine ve ibtalinemecâl vermez ve kimesneye ettirmez, hak sübhânehû celle ve alâ daima ömrünü müstemir ve saltanatını müstakar eylesün ve sâye-i saadet-i âmme-i nâs üzerine memdûd ve âkıbeti hayır ve mahmûd olsun ve dâr-ı bakâda rahmet ve sürûr ol müslümana olsun ki, bu vakfiyeye nazar et-tikçe Sultan vâkıf Hazretleri'ne hayır duâ eyle-ye.» (RESİM 3/A,B,C,D)

Vâkıf II. Sultan Bayazıt, vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünde özetle:

«Her kim vakfın baki kalmasına ve yaşa-masına çaba gösterirse, dünyada iyilerden sayılıp, ahirette güzel ecir ve bolca sevâba layık olur. Bu itibarla ebedî devlet ve sonsuz mutluluk o kişisindir ki, hiç bir müslümanın vakfının yıkıl-masına veya İslâm'a aykırı olarak kullanılma-sına kasd etmesin ve ettirmesin; edenlere gücü yettiği kadar engel olsun ve haklarından gelsin; arzu ve isteği devamlı olarak vakfın baki kal-ması ve sebatı ile, ihtiyaç halinde onarımına ve

(83) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 185 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 85.

(84) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 580 nolu vakfiye defteri s: 67, Satır: 54.

(85) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 194, Satır: 33-34.

(86) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 140 K. ve 1387 umum nolu orijinal vakfiye defteri s: 204.

(87) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 128 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 172-175.

وَهَرَكُمَا بَقَاسِنَهُ وَاجَاسِنَهُ
سَعَىٰ أَيْلِيهِ دُنْيَا دَهُ مُحْسِنِلَرْدَنْ صَايَلُ
آخِرَتِهِ أَجْرَ جَمِيلِهِ وَثَوَابِ جَزِيلِهِ

RESİM 3/A

لَا يَنْوُلُورْ اِمْدَى دَوْلَتِ بَدِيهِ وَسَعَادَتِ
سَرْمَدِيهِ اُولُ غَزَنِي كُذْرُكِهِ هَيْجُ بَرَسْمَانِكُ
وَقَفْنُكَ هَدَمِنِهِ وَيَا خِلَافِ شَرَعِ تَصْرِفِهِ
قَصْدِ اِتْمِيَا وَاتِدْرُمِيَا اِدْنَلَرِي قُدْرَتِي
يَتَدَكُجْجَه سَمْعِ اَيْدِيهِ وَحَقْلَرِنْدَنْ كَلَامِ
دَايْمَا غَزِيَّتِي بَقَاسِنَهُ وَثَبَاتِنَهُ وَمَمَكِنِ
اُولُ دُجْجَه شَرَعْلَه تَعْمِيرِنَه وَتَوْفِيرِنَه
وَتَشْمِيرِنَه اُولَا اَمَّا بُونَعْمَه عَظِيمَه وَمَنْحَه

RESİM 3/B

gelirinin artırılmasına yönelik olsun. Bu tür davranış ise, büyük bir nimet olup, Allah'ın yardımı ve muvaffak kılmasıyla meydana gelir. Allah'a

جَسِيمَه كِه حُصُولِي عَوْنِ رَبَانِي وَتَوْفِي
سُبْحَانِي يَلِه دُرْ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ تَعَالَى سُلْطَانِ
وَاقِفْ بَحْضَرْتِنَه مُتَسَرَّ اَوْلَمَشْ دُرْ
كِه جَمِيعِ اَوْقَافِ مُسْلِمِيْنِي اَبْقَاوْ مُقَرَّرْ
اِتْمَشْدُرْ اَصْلَابِرْ وَقْفُكَ تَبْدِيلِنَه وَتَغْيِيرِ
وَإِبْطَالِنَه كَجَالِ وَيَرْمَزْ وَكَسْنِيَه اِتْدُرْمَزْ
حَقِّ سُبْحَانَه جَلَّ وَعَلَا دَايْمَا غَزِي
مُسْتَمِرْ وَسَاطِنَتِنِي مُسْتَفْرِ اَنْلِسُونْ

RESİM 3/C

hamdolsun; vâkıf Sultan Hazretleri'ne müyes-ser olmuştur ki o, bütün müslümanların vakıflarını bâkî ve sâbit kılmıştır. Oyle ki o, kesinlikle bir vakfın değiştirilmesine ve iptâline imkân vermez ve hiç bir kimseye vakfı iptâl ettirmez. Allah Teâlâ o'nun ömrünü devamlı ve saltanatını kararlı kılsın. Mutluluğua vesile olacak ihsanı bütün insanlar üzerinde uzansın. Sonu hayır ve güzel olsun. Bu vakfiyeye baktıkça vâkıf Sultan Hazretlerine, duâ eden müslümanın, dünyası sağlık ve huzûr, âhireti rahmet ve sürûrla olsun... şeklinde dünya ve ahiret mutluluğunu hedef alan güzel duâ cümleleri yer almıştır.

3- Selim oğlu İbrahim Paşa'ya ait gurre-i Muharrem 1120 H. 23 Mart 1708 M. tarihli vakfiyenin (88) hitamında:

«Pes dergâh-ı İzzet Penâhiden müsted'âdır ki, ol mukbil-i saîd ve ol sâhib-i cezm-i reşid ki,

(88) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 570 nolu vakfiye defteri s: 244- 250 Sıra: 144

وَسَايَةُ سَعَادَتِي عَامَةً نَاسٍ أَرْزِيهِ مَدُودٌ
وَعَاقِبَتِي خَيْرٌ وَمَحْمُودٌ أُولُسُونٌ وَدَارِ
فَنَادَةٍ صَحَّتْ وَحُضُورٌ وَدَارِ بَقَادَةٍ
رَحِمَتْ وَسُرُورٌ أُولُ مُسْلِمَانَةٍ
أُولُسُونٌ كَرِيمٌ وَوَقْفِيَّةٌ بِهَا تَنْظَرُ تَدْبُجَةٌ
سُلْطَانٍ وَاقِفٍ حَضْرَتُهُ خَيْرٌ دُعَا
أَيْلِكَ

RESİM 3/D

bu vakf-ı şerifin ibkâ ve te'bîdine ve inkâm ve teşyidine sâ'y ve ihtimâm ve hezl-i makdûr ve ikdâm eyleye, Hazret-i rabb-i-enâm dâreynde makdiyyûl-MERâm ve derecât-ı âliyâta vusûl ile muallâ makam eyleye...»

Vâkıf İbrahim Paşa, vakfiyesinin son kısmında yer alan bu duâ bölümünde özetle:

Hazret-i Allah'tan dileğimiz odur ki, bu vakf-ı şerifin bâki kalması, ebedileştirilmesi, muhkem ve güçlü olmasına çaba ve ihtimâm gösteren olgun ve hayra yönelik kişiyi, bütün insanların rabbî olan Hazret-i Allah dünya ve ahirette arzularına ulaştırsın ve üstün derecelere ulaştırarak, makamını yüce eylesin...» şeklinde duâ cümleleriyle, vakfın ebedileştirilmesi ve geliştirilmesi için gayret gösterenlere hayırlı duâ-larda bulunmuştur.

4- III. Sultan Mustafa'nın Sadrazamı Ragıp Mehmet Paşa'ya ait gurre-i Rebiülâhîr 1176 H. 20 Ekim 1762 M. tarihli vakfiyenin (89) 53-54. sayfalarında vakfın bekâsı ve ebedileştirilmesi için gayret gösteren kimselere hayır duâ edile-rek, bu hususta şöyle denilmektedir:

«İmdi dergâh-ı Hazret-i hak ve cenâb-ı Feyyâz-ı mutlaktun mütezarrâ ve müsted'âdır

ki, bu vakf-ı rasnû'l-bünyânın ihkam veteşyid ve ipkâ ve te'bîdine sâ'i ve bu babta şerâit-i insâf-ı mürâ'î olan zevât-ı mekarim-simân husûl-ü saadet-i dâreyn ile makdiyyûl-merâm ve derecat-ı âliyeye vusûl ile şâd ü gâm edüp...» yani, «bu itibarla sarsılmaz ve sağlam yapıya sahip olan bu vakfın, bâki kalması, ebedileştirilmesi, muhkem kılınarak güçlendirilmesi için gayret gösteren, insaf ölçülerine uyan yüce meziyetli zevâtın dünya ve âhiret mutluluğuna ererek, arzularının gerçekleşmesi ve üstün derecelere erişerek şâd olmaları için feyyâz-ı mutlak olan Hazret-i Allah'ın huzûrunda tazarru' ile duâ ederim.»

5- Es-Seyyid Elhâc Ahmed Arif Hikmet Bey'e ait 27 Şaban 1271 H. 3 Mayıs 1855 M. tarihli vakfiyenin (90) son bölümünde, sadrazam Ragıp paşa'nın vakfiyesindeki duâ cümlelerinin benzeri duâ cümleleri yer almakta ve vakfın korunması ve geliştirilmesi için çalışanlara, dünya ve ahiret mutluluğu için iyi dilek ve temennilerde bulunmaktadır.

Çoğu vakfiyelerde yer alan belirtilen türden duâlar, yüzyıllardır vakıf Personelinin göreve sadakat ve samimiyetle bağlanmasına vesile, büyük bir ciddiyet ve titizlikle hizmet görmele-rine etken ve kamçılayıcı bir unsur olmuştur. Bu yüzden vakıf müessesesinde görev yapmanın, Millî savunma hizmetleri dışında diğer müesse-selerdeki görevlere oranla üstünlüğü bu açıdan ele alınıp değerlendirilmelidir. Ve bilinmelidir ki, vâkıfın şartları doğrultusunda, vakfın ruhuna uygun olarak, vakıfta ferâgat ve ciddiyetle görev yapmak, dünya ve ahiret mutluluğuna vesile olacak hizmet görmek demektir. Çünkü, doğru ve dürüst hizmet eden her vakıf görevli-sinin dünya ve ahiret hayatının mutluluğu için, hayır sever atalarımızın, hayır duâları ile de-vamlı destek gördüğü, yukarıda sunulan belge-lerin tetkikinden ortaya çıkan bir gerçektir.

V- DUA ETMEKLE GÖREVLENDİRİLEN GÖREVLİLER:

Vakıfla duâ öylesine kaynaşmış ve içiçe olmuştur ki, vakıf yoluyla yapılması ön görülen hizmetleri ifa etmek için, görevlendirilen, çeşitli görevliler arasında, duâ etmekle görevlendirilen görevlileri de görmek mümkündür. Başta

(89) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 12 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 53-54.

(90) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 182 K. nolu orijinal vakfiye defteri.

Mekke ve Medine gibi kutsal yerler olmak üzere, çeşitli yer ve zamanlarda duâ etmekle görevlendirilen görevlilere ilişkin vakfiye şartlarından örnekler ile, bu hizmeti ifa etmekle görevlendirilen personelden tesbit edebildiklerimizin isim listesi aşağıda sunulmuştur. Yazımızın ikinci maddesinde belirtildiği üzere, bu maksatla görevlendirilen şahıslara «duâgûyân» deyimini kullanılmış ve bu deyim vakıf deyimleri arasında yer almıştır. Belirli bir ücretle tayin edilmesi ön görülen bu görevliler hakkında vakfiye şartlarından bazı örnekler aşağıya çıkarılmıştır:

1- II. Mustafa'nın kızı Safiye Sultan'a ait 10 Cemaziyevvel 1167 H. 22 Şubat 1754 M. tarihli vakfiyenin (91) 81. sayfasında, duâ etmekle görevlendirilecek duâgûy hakkında şöyle denilmektedir:

«Şöyle şartı ve ta'yin buyurdular ki, vakfiye-i sabıkatarımda ta'yin eylediğim duâgûy vazifelerinden ma'ada vakfımın fazlasından bu defa dahi onbeş akçe duâgûy vazifesi olup, kendi re'yim ile murâdım olan müstahıkkından bir kaç kimesneye tevcih oluna; ve vakfiye-i sâbıkalarında tevcih-i cihât husûsunda ta'yin eylediğim şurût bu cihetlerde daht cârî ola ve vakfiye ve zamm-ı vakfiye-i sâbıkalarımıda ta'yin ve tasrih olunan şurû-u sâirelerim, kemâkân ibkâ ve mukarrer ola...» (Resim 4)

Vâkife Safiye Sultan, vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünden özetle:

«Önceki vakfiyelerinde tâyin eylediği duâcılık görevlerinden başka bu defa vakfının fazlasından onbeş akçe, duâcı ücreti tashis ederek, kendi görüşü ile bu göreve müstahık olanlardan bir kaç kişinin bu işe tâyin edilmesini, önceki vakfiyelerinde görev tevcihi hususunda belirtmiş olduğu şartların, bu cihetlerde de geçerli olmasını, önceki vakfiyelerinde ve vakfiye eklerinde tayin ve tasrih olunan diğer şartlarının olduğu gibi bâkî kalmasını, şart kıldığı» belirtilmektedir.

2- III. Sultan Ahmed'in kızı Fatma'nın kocası Nevşehir'li Damat İbrahim Paşa'ya ait tarihsiz vakfiyenin (92) 58-60. sayfalarında duâ etmekle görevlendirilen şahıslar ve onlara ödenecek ücretlerle ilgili olarak şöyle denilmektedir:

«Ve müteallikât-ı Hazret-i vâkıfe-i müşâri-nileyhâdan Hümâyûn Hâtun, ve Emîne Hâtun ve diğer Emîne Hâtun ve Zeynep Hâtun ve Tâhire Hâtun ve Şehsuvar Hâtun ve Gülbeyaz

şöyle şartı ve tayin buyurdular ki, vakfiye-i sabıkelerimden tayin eylediğim duâcı ve müteallikât-ı Hazret-i vâkıf-ı mûmâ ileyhdan daht Rukiye Hâtun ve Fatma Hâtun ve Hüsnü Hâtun ve Eyüp'lü Hatice Hâtun ve Ümmügülsüm Hâtun nâm hâtulardan her birine yevmî onar akçe ve şehsuvar Hâtun ve bekçi Hasan ve Köle Ali ve Köle Mustafa'dan her birine yevmî alıncak akçe ve Sâliha Hâtun Bint-i Abdullah ve Rukiye Hatun Bint-i Abdullah ve Rukiye Hatun Bint-i Elhâc Muhammed'den her birine yevmî sekizer akçe ve Dede-zâde Seyyid Hasan'a yevmî dört akçe duâgûy vazifeleri verile...» denilmektedir.

RESİM: 4

Hâtun ve Hüsnüşâh Hâtun, nâm sekiz nefer Hâtunlardan her birine yevmî dörder akçe duâgûy vazifeleri verile. Ve müteallikât-ı Hazret-i vâkıf-ı mûmâ ileyhdan daht Rukiye Hâtun ve Fatma Hâtun ve Hüsnü Hâtun ve Eyüp'lü Hatice Hâtun ve Ümmügülsüm Hâtun nâm hâtulardan her birine yevmî onar akçe ve şehsuvar Hâtun ve bekçi Hasan ve Köle Ali ve Köle Mustafa'dan her birine yevmî alıncak akçe ve Sâliha Hâtun Bint-i Abdullah ve Rukiye Hatun Bint-i Abdullah ve Rukiye Hatun Bint-i Elhâc Muhammed'den her birine yevmî sekizer akçe ve Dede-zâde Seyyid Hasan'a yevmî dört akçe duâgûy vazifeleri verile...» denilmektedir.

Vâkıf Damat İbrahim Paşa'nın vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünde:

a- Sözü geçen vâkıfın ilgililerinden Humayun Hatun, Emine Hatun, diğer Emine Hatun, Zeynep Hatun, Tahire Hatun, Şehsuvar Hatun, Gülbeyaz Hatun ve Hüsnüşâh Hatun adındaki sekiz hanımın her birine günde dörder akçe duâgûy (duacılık) ücretinin verilmesini,

b- Bahsi geçen vâkıfın ilgililerinden Rukiye Hatun, Fatma Hatun, Hüsnü Hatun, Eyup'lü Hatice Hatun, Ümmügülsüm Hatun adındaki

(91) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 148 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 81,

(92) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 173 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 58-60.

beş hanımın her birine günde onar akçe, Şehsuvar Hatun, bekçi Hasan, köle Ali ve köle Mustafa adlı kişilerin her birine günde altışar akçe, Abdullah kızı Saliha Hatun, yine Abdullah kızı Rukiye Hatun ve hacı Mehmet kızı Rukiye Hatun adındaki üç hanıma ise günde sekizer akçe, Dedezâde Seyid Hasan adındaki bir kişiye de günde dört duâcılık ücretlerinin verilmesini, şart ettiği belirtilmekte olup, onyedisi kadın, dördü erkek olmak üzere yirmibir kişiye günde toplam olarak 134 akçe duâcılık ücretinin verilmesini ön görmektedir

3- Kadi-ı asker Feyzullah Efendi'ye ait Evâil-i şaban 1142 H. 8 Şubat 1730 M. tarihli orijinal vakfiyenin (93) 38. sayfasında, duâcı ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

«*Ve merhûm Seyid Abdulkadir Çelebi atîkâundan Ümmühân binti-i Abdullah ve Emetullah binti Abdullah nâm hâunlara ale'l-iştirâ yevmî yirmisekiz akçe duâgûy vazifesi verilüp, mezbûretândan her kangısı mukaddem vefat ederse hayatta kalanı vazife-i mezkûrenin cümlesine mutasarrıf olup, ol dahî vefat ettikte vazife-i mersûme vakfa âide olup, kimesneye tevcih olunmaya...*»

Vâkif Feyzullah Efendi vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünde özetle:

«*Rahmetli Seyid Abdulkadir Çelebi âzatlılarından olan Abdullah kızı Ümmühân ile yine Abdullah kızı Emetullah adındaki hanımlara müstereken günde 28 akçe duâcılık ücreti verilmesini, bunlardan her hangi birinin önce vefat etmesi halinde belirtilen ücretin tamamının hayatta kalana verilmesini, onun da vefat etmesi halinde söz konusu meblağın başka bir kimseye ta'yin edilmeyip, vakfa döndürülmesini.*» şart etmektedir.

4- İstanbul'da Mehmet Nuri Bey oğlu Abdullah İffet Bey Efendi'ye ait 11 Zilkâ'de 1218 H. 10 Şubat 1804 M. tarihli vakfiyenin (94) 264. sayfasının 44-47. satırlarında duacı tayin edilmesi ile ilgili olarak:

«*Ve icârât-ı mezkûre malından almak üzere, yevmiye 1750 akçe duâgûy vazifesi ciheti tertip olunup...*» yani, «sözü geçen icarlardan almak üzere, günde binyediyüzelli akçe duâcı ücreti ciheti tertip olunup...» denildikten sonra, daha önce sözü geçen diğer görevlilerle bu görevin dileyenlere mütevellî tarafından tevcih edilmesini ve ücretlerinin verilmesini şart ettiği belirtilmektedir.

5- Aydın Sultanhisar'nda Eihâc Mahmud

Ağa ibni Hüseyin Ağa'ya ait evası-ı Cemaziye-lâhır 1211 H. 4 Aralık 1776 M. tarihli vakfiyenin (95) ikinci sayfasının 35-36. satırlarında, duâcı tayini ile ilgili olarak:

«*Şöyle şart eyledim ki, bir sâlih âlim âmil füzul bir kimesne duâgûy olup, yevmiyesi sekiz akçe ola.*» yani «iyi, bilgin, bilgisi ile amel eden bir kimsenin günde sekiz akçe ücretle duâcı olmasını şart eyledim.» denilmektedir.

6- Sultan III. Selim'e ait 27 Muharrem 1220 H. 14 Nisan 1805 M. tarihli vakfiyenin (96) 270-271. sayfalarında:

«*Ve yine şol-vechile şart ve ta'yin buyurdular ki, bâlâda mezkûr-Tire kazasında vaki karagöl ve Çavuş Çeşmesi Çiftlikleri hâsılâundan hâlen harem-i huâmâyûn-u şevket makrûnda, beşinci Nurişems ve alıncı Hüsnümâh kadınlara kayd-ı hayat ile irithâl-i dâr-ı baka eylediklerinde canib-i vakıfta ibkâ olunmak üzere her birine senevî binbeşyüz kuruş duâgûy vazifesi verile...*»

VAKIF III. Sultan Selim, vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünde özetle:

«*Vakfiyenin üst kısmında söz geç en, Tire kazasında Karagöl ve Çavuş Çeşmesi çiftliklerinin gelirinden halen padişanın haremnde bulunan V. Nurişems ve VI. Hüsnümâh kadınlara, hayatta oldukları süre, yılda her birine binbeşyüz kuruş duacılık ücretinin verilmesini, vefatlarından sonra ise bu meblağın vakfa döndürülmesini şart ettiğ i*» belirtilmektedir.

Günlük veya aylık olmak üzere belirli bir ücret karşılığı duâcı olarak görevlendirilen kişilerin tayin işleri, vakfiyelerdeki şartlar çerçevesinde mütevelliler veya evkaf nezaretince yapılmıştır. Diğer vakıf görevlilerinde olduğu gibi, bu cihetin tevcihi de, çoğu kez Padişah fermanı ile hükme bağlanmıştır. Bu hususa bir örnek olarak Bursa'da Sultan Murad Han Vakfından günlük yirmi akçelik duâgûy (duacılık) cihetinin üçte bir hissesinin Mehmed Bey adındaki bir şahsa önceden tayin edilmiş olduğundan bahisle, yeni Padişah tarafından, tayin beratının yenilenmesi için, ikinci Sultan Abdulhamid tarafından verilen ve 30 Aralık 1884 M. tarihine teka-

(93) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 193 K. nolu vakfiye defteri s: 38.

(94) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 263-264.

(95) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 12-14.

(96) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 188 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 270-271.

bül eden 25 Rebiulevvel 1302 H. tarihli berat (Resim 5) aşağıda sunulmuştur:

Binikiyüz doksanuç senesi Şa'bân-ı şerîfî'nin Onbirinci günü, taht-ı âlî-baht-ı Osmân-ı cülûs-u humâyûn-u meymenet-makrûnu mülûkânem vâki olup, umûmen tecdîd-i berevât olunmak ka'ide-i mer'îyye-i saltanat-ı seniyeden bulunmuş olduğuna binâen memâlik-i şâhânemde bulunan bi'l-cümle hademe-i evkaf ve sâireye cânib-i hazîne-i evkâf-ı humâyûnumdan i'tâ kılınmış olan berevât-ı şerîfe, kuyûduyla tatbîk ve muâmelât aklâmiye-i sâiresi tetkîk olunarak, müciplerince ashâbı yedlerine tecdîd en berevât-ı âlîşânının itâsı luzûmu, sâdır olan fermân-i âlîşânın iktizâsından görülmüş olmağla lieclit-tecdîd takdim kılınan berevât-ı şerîfe-i mezkûreden evkaf-ı humâyûnum hazinesinden mazbut evkafdan Bursa'da vaki' merhûm ve mağfûrun leh-Sultan Murad Hân tâbe serâh-u evkaf-ı şerîfesinden almak üzere yevmî yirmi akçe duâgûy vazîfesinin sülûs hissesi binikiyüzsek sendört senesi zilkâ'desinin yirmüikinci günü tarihiyle uhdesinde olduğu kayden tebeyyûn eden iş bu rafî-i refî-i tevki-i refî'ü's-şân-ı hâkânî, Mehmet Bey zâde kadruhûya tecdîden bu berât-ı humâyûnumu verdim ve buyurdum ki, mûmâileyh salîfû'z-zikir yevmî yirmi akçe duâgûy vazîfesinin sülûs hissesini, kadîmî vechile ahz ve kabz eyleye. Tahrîren fil-yevmil-hâmisi işrine min şehri rebî'l-evvel senete isnâ vesela-semiete ve elf.»

«11 Şaban 1293 (19 Ağustos 1876 M.) tarihinde padişahlık tahtına oturmuş olduğum dan ve genel olarak, daha önce verilen beratların yenilenmesi, saltanatın riayet edile gelen bir kuralı olduğu için, memâlik-i şâhânemde bulunan bütün vakıf görevlileri ile diğerlerine, evkaf-ı humâyûnum hazinesinden verilmiş olan beratların, kayıtları ile karşılaştırılıp, diğer büro işlemleri incelenerek, gereğince sahiplerine yeniden berat-ı âlîşânlarının verilmesi luzumu, sâdır olan fermanımın iktizâsından görülmüş olmakla yenilenmek için, sunulmuş olan söz konusu beratlardan, evkaf-ı humâyûnum hazinesinden mazbut vakıflardan olan Bursa'daki, merhum Sultan Murad Han Vakfı'ndan almak üzere günde yirmi akçe duâgûy (duacılık) vazîfesinin üçte bir hissesi, 22 Zilkade 1284 H. 3 Mart 1868 M. tarihiyle uhdesinde olduğu, kayıtlardan anlaşılan Mehmet Bey'e, bu berât-ı humâyûnumu verdim ve buyurdum ki, sözü geçen şahıs, bahsedilen yirmi akçe duâgûy

RESİM: 5

vazîfesinin üçtebir hissesini eskisi gibi alsın. 25 Rebiulevvel 1302 H. 30 Aralık 1884 M.»

Berât'ın baş kısmında Sultan II. Abdulhamid'in tuğrası bulunmaktadır. Alt kısmında ise matbû' ve girift yazı ile «Evkâf-ı humâyûn hazîne-i celilesine mahsus berât-ı âlîşân yazılmak için varakadır» ifadesi yer almaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, Ankara Ulus semtindeki, eski merkez binasının bodrum katında iken, tasnif edilmek üzere Arşive alınarak, tasnif ve envanter çalışmaları yürütülmekte olan, vakıfla ilgili müteferrik evrak arasında tesbit edip, ciltleterek Genel Müdürlük Arşivine kazandırmış olduğumuz, defter ve belgelerden 2199 numara ile Arşiv kütük defterleri arasına alınan defterde, 1290-1302 H. (1873-1884 M.) tarihlerinde Hicaz ve Mekke, Medine'deki

Harem-i şeriflerde görevli bazı kişilerle ilgili olarak yapılan yazışma ve muamelelerin, fihristleri özet bir şekilde kayıt edilmiştir. Bu arada Mekke ve Medine'de duâgûy olarak görevlendirilen kişilerin, tayinlerine dair muamelelerin özet kayıtları da bulunmaktadır. Bunlar defterdeki sayfa ve tarih sırasına göre aşağıya çıkarılmıştır:

1- Birinci sayfanın altıncı sırasında 15 Safer 1290 H. (1 Şubat 1873 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (63) numarada mukayyed Abdülkerim Şâmil Efendi'nin, on kuruş duâgûy vazifesinin, evlâd-ı derviş ve Mehmet Yusuf Efendiler ile, kerimesi Hatice Hanım uhdelilerine tahsisine dair.» şeklinde özet bir kayıt,

2- Aynı sayfanın yedinci sırasında 15 Safer 1290 H. (1 Şubat 1873 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (17) numarada mukayyed Ali Şerif Efendinin, elli kuruş duâgûy vazifesinin, kerimesi Melike Hanıma tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

3- Üçüncü sayfanın son kısmında «(35) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin Halim ve Seyid Ömer ve Şerife Azize'ye tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

4- Beşinci sayfanın alt kısmında 18 Recep 1290 H. (29 Ağustos 1873 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (28), (391) ve (359) numaralarda mukayyed duâgûy vazifeleri ile Mustafa Aşki Efendinin iki kalem girazı südüs (83) ve (166) kuruş maaşının evladına tahsisi hakkındadır» şeklinde özet bir kayıt,

5- Altıncı sayfanın baş kısmında 21 Recep 1290 H. (1 Eylül 1873 M.) tarihli «(45) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin Ali Reis Efendi'ye tahsisine dair.» şeklinde özet bir kayıt,

6- Yedinci sayfanın alt kısmında 16 Şevval 1290 H. (24 Kasım 1873 M.) tarihli «(453) numarada mukayyed altı kuruş duâgûy vazifesinin Emmini kürdî Efendiye tahsisine dair.» şeklinde özet bir kayıt,

7- Sekizinci sayfanın ikinci satırında 26 Zilkade 1290 H. (2 Ocak 1873 M.) tarihli «(177) numaralarda mukayyed duâgûy vazifesinin tahsisine dair.» şeklinde özet bir kayıt,

8- Dokuzuncu sayfanın beşinci satırında 19 Cemaziyelevvel 1291 H. (21 Haziran 1874 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (144) (430) ve (500) numaralarda mukayyed duâgûy vazifelerinin aher kimesne uhdelerine ve giraz-ı südüs onala kuruş maaşın Kütahya'lı Hasan EFENDİ Mahlûlünden, Abdurrahim Efendi'ye tahsisine

dair» şeklinde özet bir kayıt,

9- Aynı sayfanın sekizinci satırında 16 Cemâziyelâhir 1291 H. (18 Temmuz 1874 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (73) ve (190) numaralarda mukayyed duâgûy vazifelerinin, aheri uhdesine tevcihi hakkında.» şeklinde özet bir kayıt,

10- Onuncu sayfanın başında 26 Recep 1291 H. (26 Ağustos 1874 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (119) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin Ömer Baliğ Efendi kerimelerine ve ikiyüzsekiz kuruş maaşına Abdusselam Efendi mahlûlünden evladına tahsisine dair.» şeklinde özet bir kayıt,

11- Onbirinci sayfanın beşinci satırında gurre-i Zilhicce 1291 H. (10 Ocak 1875 M.) tarihli «(233) ve (529) numaralarda mukayyed duâgûy vazifesinin, aheri uhdelerine tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

12- Aynı sayfanın altıncı satırında 3 Zilhicce 1291 H. (12 Ocak 1875 M.) tarihli «(2), (429), (259) numaralarda murakkam duâgûy vazifesinin ma'lûmü'l-esâmî kesâna tevcihine dair» şeklinde özet bir kayıt,

13- Onikinci sayfanın başında 16 Cemaziyelevvel 1292 H. (7 Temmuz 1875 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (25) numarada mukayyed duâgûy vazifesinden onkuruşunundüğer hissedarlara tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

14- Onüçüncü sayfanın başında (15) numaralı 1292 H. (1875 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (86), (169) ve (343) numaralarda mukayyed duâgûy vezâifinin tevcihine dair» şeklinde özet bir kayıt,

15- Onbeşinci sayfanın başında 27 Recep 1293 H. (5 Ağustos 1876 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (1321) (141) (254) (307) (370) (494) ve (394) numaralarda murakkam duâgûy vazifesinin tevcihine dair» şeklinde özet bir kayıt,

16- Aynı sayfanın dördüncü satırında 29 Recep 1293 H. (7 Ağustos 1876 M.) tarihli «Medinne-i Münevvere'de (311) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin Zarâfet kadına tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

17- Aynı sayfanın onuncu satırında 15 H. 1293 (1876 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (330) ve 471) numaralardaki duâgûy vazifelerinin tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

18- Onaltıncı sayfanın altıncı satırında 26/H. 1293 (1876 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (268), (287) ve (430) numaralardaki

duâgûy vezâîfinin tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

19- Aynı sayfanın bir alt satırında 26/H. 1293 H. (1876 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de Seyyid Müslim Efendi evladının duâgûy vazifesinde maaşlarına dair.*» şeklinde özet bir kayıt,

20- Onyedinci sayfanın birinci satırında 3/S. 1293 H. (1876 M.) tarihli «*Medine de (347) (318) (405) (406) (527) (501) (506) (91) ve (321) numaralarda mukayyed duâgûy vezâîfinin tahsis olunmalarına dair.*» şeklinde özet bir kayıt,

21- Aynı sayfanın dördüncü satırında 16/S. 1293 H. (29 Şubat 1876 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (353) (467) (139) ve (419) numaralarda mukayyed duâgûy vezâîfinin tahsisine dair.*» şeklinde özet bir kayıt,

22- Onsekizinci sayfanın altıncı satırında 16 Safer 1294 H. (17 Şubat 1877 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (181) ve (371) numaralarda mukayyed duâgûy vazifelerinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

23- Aynı sayfanın yedinci satırında 9 Rebiulevvel 1294 H. (11 Mart 1877 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (424) numaradaki duâgûy vazifesinin tahsisine dair.*» şeklinde özet bir kayıt,

24- Aynı sayfanın dokuzuncu satırında 28 Rebiulâhir 1294 H. (27 Nisan 1877 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (70) ve 169) numaralarda murakkam duâgûy vazifesinin tahsisine dair.*» şeklinde özet bir kayıt,

25- Ondokuzuncu sayfanın baş satırında 27/H. 1294 H. (1877 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (313) numarada duâgûy vazifesinin, ahere tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

26- Aynı sayfanın sekizinci satırında 23/H. 1294 H. (1877 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (83) ve (216) numaralardaki duâgûy vazifelerinin tevcihine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

27- Aynı sayfanın onuncu sayfasında 13 Zilkâde 1294 H. (6 Kasım 1877 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (334) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

28- Yirminci sayfanın üçüncü satırında 7 Safer 1295 H. (28 Mart 1878 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (161) ve (482) numaralardaki duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

29- Aynı sayfanın altıncı satırında

«*Medine-i Münevvere'de (137) ve (25) numaralardaki duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» tarihsiz özet bir kayıt,

30- Aynı sayfanın dokuzuncu satırında 23 Safer 1295 H. (13 Şubat 1878 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (334) (289) ve (221) numaralardaki duâgûy vezâîfinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

31- Aynı sayfanın onbirinci satırında 9 Rebiulevvel 1295 H. (28 Şubat 1878 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (10) (176) ve (245) numaralardaki duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

32- Yirmibirinci sayfanın sekizinci satırında 16/B. 1295 H. (3 Temmuz 1878 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (251) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

33- Aynı sayfanın dokuzuncu satırında 16/D. 1295 H. (1878) M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (212) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

34- Aynı sayfanın onuncu satırında 16/D. 1295 H. (1878 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (206) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

35- Aynı sayfanın onbirinci satırında 17/D. 1295 H. (1878 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (312) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

36- Aynı sayfanın otuzsekizinci satırında 17/D. 1295 H. (1878) M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (301) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

37- Aynı sayfanın son satırında 20/D. 1295 H. (1878 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (478) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

Yirmidördüncü sayfanın üçüncü satırında gurre-i Safer 1297 H. (1 Ocak 1880 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (73) ve 476) numaralarda mukayyed duâgûy vezâîfinin tevcihine dair*» şeklinde özet bir kayıt,

39- Aynı sayfanın beşinci satırında 2/R. 1297 . (1880 M.) tarihli «*Medine-i Münevvere'de (213) numarada duâgûy vazifesinin tahsisine dair*» şeklinde bir kayıt,

40- Aynı sayfanın yedinci satırında 17/H. 1297 H. (1880 M.) tarihli «*Behçet Remzi Efendi'nin Lâleli ve Sultan Ahmed-i Sâlis vakıfların-*

dan duâgûy vazifesinin Medine-i Münevvere'ye havalesine dair» şeklinde özet bir kayıt,

41- Yirmiahtıncı sayfanın baş satırında 12 Muharrem 1298 H. (2 Aralık 1880 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (237) numaradaki duâgûy vazifesinin Fatma Hanım'a» şeklinde özet bir kayıt,

42- Aynı sayfanın sekizinci satırında 15 Rebiulevvel 1298 H. (2 Şubat 1881 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (497), (321) (38) (79) (394) ve (448) numaralardaki duâgûy vazifesinin tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

43- Yirmidokuzuncu sayfanın dördüncü satırında 2 Cemaziyelevvel 1299 H. (9 Mart 1882 M.) tarihli «Mekke-i Mürekerreme müca-virlerinden kayı Recep Efendiye Emine Nafi'a hanım mahlûlünden duâgûy vazifesi tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

44- Otuzbirinci sayfanın onaltıncı satırında 27 Rebiulevvel 1300 H. (14 Ocak 1883 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de (274) numara-daki duâgûy vazifesinden 250 kuruşunun Osman Semman efendi'ye» şeklinde özet bir kayıt,

45- Otuzbeşinci sayfanın onüçüncü satırında 27 Cemaziyelahir 1301 H. (13 Şubat 1884 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de duâgûy vazifesi tevcihine dair» şeklinde özet bir kayıt,

46- Otuzyedinci sayfanın onüçüncü satırında 28 Zilhicce 1301 H. (24 Eylül 1884 M.) tarihli «133) numarada mukayyed duâgûy vazifelerinin Selma ve Suat Hanımlara tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

47- Aynı sayfanın yedinci satırında 16 Zilhicce 1301 H. (Eylül 1884 M.) tarihli «Medine-i Münevvere'de Şeyh Emin-i Kürdi duâgûy vazifesine tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

48- Aynı sayfanın son satırında 4 Safer 1302 H. (10 Kasım 1884 M.) tarihli «Medine'de (13) numaralı duâgûy vazifesinin tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

49- Otuzdokuzuncu sayfanın üçüncü satırında 17 Safer 1302 H. (23 Kasım 1884 M.) tarihli «(515) numarada mukayyed duâgûy vazifesinin Ali Efendi'ye tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

50- Aynı sayfanın dördüncü satırında 17 Safer 1302 H. (23 Kasım 1884 M.) tarihli «(164), (190) ve 495) numaralardaki duâgûy vazifesinin, Mehmet Efendi'ye tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

51- Aynı sayfanın beşinci satırında 17

Safer 1302 H. (23 Kasım 1884 M.) tarihli «(24) numarada mukayyed duâgûy vazifesinden elli kuruşun Salih Hammâd evladlarına tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

52- Aynı sayfanın yedinci satırında 25 Safer 1302 H. (1 Aralık 1884 M.) tarihli «(13) numarada mukayyed duâgûy vazifesinden elli kuruşun Zeynep ve Seyyid Mehmet Kâyliye tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

53- Kırkinci sayfanın birinci satırında 28 Safer 1302 H. (4 Aralık 1884 M.) tarihli «(436) numaradaki duâgûy vazifesinin, Hasan Kemâhî Efendi evlâdına tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

54- Aynı sayfanın dördüncü satırında gurre-i/H. 1302 H. (1884 M.) tarihli «(251) numaralı duâgûy vazifesinden yirmi kuruşunun, Emine Binti Sahil Baha mahlûlünden, evladı na.» şeklinde özet bir kayıt,

55- Aynı sayfanın beşinci satırında 11 Cemaziyelevvel 1302 H. (13 Şubat 1885 M.) tarihli «(425) numaralı duâgûy vazifesinden yüzyirmibeş kuruşun Emine ve Fatma hanımlara tahsisine dair» şeklinde özet bir kayıt,

56- Aynı sayfanın sekizinci satırında 11 Cemaziyelevvel 1302 H. (13 Şubat 1885 M.) tarihli «(248) numarada mukayyed duâgûy vazifesinden yirmi kuruşun Esat Cemal Efendiye» şeklinde özet bir kayıt,

Mekke ve Medine'de duâ etmekle görevlendirilen şahısların tayinleri, duâcılık hizmetinin tahsis ve tevcihi ile ilgili olarak kayd edilmiş olup, yukarıya alınan özet bilgilerin incelenmesinde:

1- Mekke ve Medine'de görevli kişiler vasıtasıyla, hayır duâ yapılmasına özen gösterildiği,

2- Duâ etmekle görevlendirilen kişilerin daha çok Medine-i Münevvere'de bulunmasının ön görüldüğü,

3- Duâcılık hizmetinin belirli rakamlarla zaptırapı altında sıhhatli bir şekilde yürütüldüğü,

4- Duâcı olarak tayin edilen kişinin vefatından sonra, ona tahsis edilmiş olan duâcılık ücretinin çoğu kez çocuklarına intikal ettirilerek yeni tayinler yapıldığı,

5- Duâcılık görevinin, diğer memurluklardaki gibi, belirli aylık ücretlerle yapıldığı,

6- Duâcılık rakamlarının birden beşyüzyirmidokuza kadar olduğundan, belirtilen tarihlerde beşyüzyirmidokuz adet görevlinin duâcılık hizmetini ifa ettiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, vakıflar idaresince duâ yapmakla görevlendirilen personelin, adlarıyla, tayin tarihleri ve aldıkları ücretler gibi, bazı bilgileri içeren on adet kütük defteri (97) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde korunmaktadır. Bunlardan 856 nolu defterde 101, 857 nolu defterde 314, 858 nolu defterde 531, 859 nolu defterde 325, 860 nolu defterde 511, 861 nolu defterde 341, 862 nolu defterde 296, 1040 nolu defterde 500, 1039 nolu defterde 92, 1037 nolu defterde 325, ve 1038 nolu defterde 158 adet

duâgûy (duacılık yapan) kayıtlı olmak üzere, sözü edilen 10 adet defterde, toplam olarak 1294 kişinin adlarıyla aldıkları ücret, tayin edildikleri tarih, görevden ayrılış tarihi ve neye istinaden bu göreve tayin edildiklerine dair bilgi bulunmaktadır. Ancak bunların tamamının listesini böyle bir makalede sunmak imkanı bulunmadığından konu ile ilgili olarak bir fikir vermesi için sadece 856 numaralı defterde kayıtlı olan duâgûylardan bir kısmının listesi aşağıya çıkarılmıştır:

Sıra No:	Defter No:	Sayfa No:	Duâ Yapmakla Görevlendirilen Personelin Adı ve Lakabı	Göreve Tayin Edilen Tarih	Görevden Ayrılış Tarihi	Aldığı Ücret		
						Akçe	Para	Kuruş
1	856	755	Ahmet Bahaeddin, Mehmet İsa ve Mehmet İbrahim	20 Safer 1318 H. 6 Haziran 1900 M.	—	2 2 2	26 26 26	16 16 16
2	856	758	Zeynep Hanım	9 Recep 1324 H. 16 Ağustos 1906 M.	—	2	26	16
3	856	759	Mustafa Bıllacı oğlu Süleyman	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	—	—	10	1
4	856	759	Mustafa Bıllacı oğlu Mehmet	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	—	—	10	1
5	856	761	Mustafa Bıllacı oğlu Derviş	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	—	—	10	1
6	856	762	Mustafa Bıllacı kızı Hatice	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	—	—	10	1
7	856	763	Hatice Hanım oğlu Mehmet Bıllacı	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	—	—	20	2
8	856	764	Hatice kızı Zeynep Bıllacı	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	—	—	20	2
9	856	765	Mehmet Ali Bıllacı	4 Ramazan 1307 M. 11 Nisan 1890 M.	11 Recep 1319 H. 11 Ekim 1901 M.	—	—	5
10	856	765	Hamza Bıllacı	4 Safer 1320 H. 31 Mart 1902 M.	—	—	—	5
11	856	766	Bıllacı kızı Zeynep	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	—	—	—	5
12	856	766	Abdulkadir Avâfî Efendi ve Ayşe Hanım	10 Cemaziyelavval 1328 H. 7 Mayıs 1910 M.	—	—	—	5
13	856	767	Hatice Cerkezîye Hanım	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	17 Safer 1305 H. 22 Ekim 1887 M.	—	—	20
14	856	767	Hasan Efendi ve Ali Efendi	8 Muharrem 1308 H. 11 Ağustos 1890 M.	11 Rebiulavval 1331 H. 4 Ocak 1916 M.	—	—	10
15	856	767	Hatice Hanım ve Behiye Hanım	1331 H. 1912 M.	—	—	—	3
16	856	751	Mursîd Efendi oğlu Salih	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	19 Cemaziyelavval 1315 H. 3 Ekim 1897 M.	—	—	4
17	856	751	Abbas İlyas Efendi oğlu İbrahim, Kurt Salih Ağa oğlu Mehmet, Serife, İzzet Aittaba Hanım ve Mehmet Ali Riyâzî Efendi oğlu Hüseyin	3 Zilhicce 1315 H. 12 Nisan 1898 M.	—	—	—	10 10 10 10
18	856	752	Muslu oğlu İbrahim	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	—	—	—	40
19	856	753	Muslu kızı Ayşe	4 Ramazan 1307 H. 11 Nisan 1890 M.	19 Seval 1311 H. 12 Nisan 1894 M.	—	—	40
20	856	753	İbrahim Muslu	15 Cemaziyelavval 1321 H. 27 Temmuz 1903 M.	—	—	—	40

(97) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 557, 558, 559, 560, 561, 562, 1037, 1038, 1039 ve 1040 nolu duâgûy esas adlı kütük defterleri.

VI- VAKFIYELERDE BEDDUALAR:

Yukarıda örnekleriyle birlikte sunulduğu üzere, vakfiyelerde çeşitli hayır duâlarına yer verilmiş olmakla beraber bedduâlar daha fazla yer almaktadır. Vakfiyelerin sonlarında bulunan çeşitli bedduâlar, düşünen basiretli kişiler için, tüyler ürpertici, çok ağır dilekleri içermektedir. Aşağıda sunacağımız bedduâ örneklerinin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, vakfa kötü gözle bakan ve vakfı kötüye kullanan kimselerin, devamlı huzursuz olacakları ve sonlarının kötü olacağı şüphesizdir. Vâkıfın şartlarını amacına aykırı olarak değiştiren, vakfın iptal edilmesi veya yok olması ve yahut eksiltilmesi için uğraşan, vakıf mallara müdahale eden veya kötüye kullanan, vakıf yönetiminde dürüst olmayan, üstlendiği vakıf hizmetini gereği gibi yapmayan, görevin ifasında taraf tutan hülâsa vakıf rûhuna aykırı davranan herkes, bu bedduâlara ma'ruz kalarak, er geç lâayık olduğu cezâyı çarptırılacaktır. Bu itibarla biz, vakıf görevlileri ile, vakıfla ilgisi veya ilişkisi olan her kese ışık tutması ve doğruya yöneltmesi amacıyla, vakfiyelerin çoğunun son kısmında yer alan bedduâlardan bazı örnekleri ibret ve dikkat nazarlarına sunuyoruz:

1- Sultan Süleyman'a ait tarihsiz vakfiyesinin (98) 201-204. sayfalarında:

«Her kimesne ki, şerâit ve davâbının ihtilâline kasd ederse- şer'i şeriften hurûc ve tecâvüz etmiştir. Ve şöyle kimesne ki, Hazret-i Hak ve Cevvâd-ı mutlak'a i'tikad edup ve inzâl-î Kütüb ve ba's-ı rûsûlî muhakkak bilup ve yevm-i kıyamette suâl ve cevap ve sırat ve mîzan ve haşr ve hisâba ve sâir mâyecibu en yû'mene bihi fiş-şer'i-ş-şirîfî'l-müsteîlâbe mü'min-i müteyakkin müslim ve mütedeyyin ola, Evkâf-ı mezbûrenin sıhhat ve lüzûmunu tahkik bilup ve müseccel ve mahkûmun aleyhi bi'l-lüzûm idüğine tasdik edup, şurûi ve kuyûd-u şer'îyesinin tağyîr ve tebdiline taarruz ve tesaddî etmeyüp, usûl ve furû-u mer'îyesini tahrîf ve tahvîl etmeyle hiyanet teaddi eylemeye ve her kimesneki evkâf-ı mezbûre-i ma'mûreye bizzat zarar etmeye niyet edup veyahut Allah teâlâdan hazer etmeyüp, zarar kasdeden aher kimesneye muâvenet ve müzâheret eyleye ve bil-cümle hilâf-ı şer-i şerîf, ba'zı husûsunun naksına veya nakzına bizzat mübâşeret edup veyahut sebep olup delâlet eyleye kavlıle ya fi'lile taassup ya teğallüp eyleye veya telbîs ya tezvîr eyleye âyet-i beyyine-i (fekadbâe bigadabin minnallâhi ve me'vâhü Cehennemü ve bi'sel-ma'sr)

misduka mâsadak vâki olup (ve kâne mine'l-ahserine a'mâlen ellezîne dalle sa'yühüm fi'l-hayati'd-dünyâ vehüm yahsebûne ennehüm yuhsinûne sunâ) mantûkuna mutâhik olup, dünyada zümre-i zâlimin ile ma'dud ve mezkûr ve ukbâda fırka-i muazzebîn ve tâife-i muâkabîn ile mahşûr olup, â'mâlî külliyyen mahbût ve hebâ-ı mensûr ve cümle-i ahvâlî gayrı mazbût ve pür-kusûr olup, saadet ve merhamet-i Rahmân'dan dâr ve himâyet mağfîret-i Mennân'dan mehcûr olup, vâdi-i hirmânda ukûbât-ı müteâkibe ve bevâdi-i hizlânda râ'zibât-ı mütenâvebe ile muâkâb ve muazzeb ola...» denilmektedir.

Vâkıf Kânûni Sultan Süleyman Han, vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünde bedduâ olarak özetle:

«Her kim vakfın şart ve kurallarının bozulmasına yönelirse, şer-i şeriften (İslâm hukukundan, adaletten), çıkmış ve haddini aşmıştır. Hazret-i Allah'a inanıp, ilahî kitapların indirilmesi ve Peygamberler gönderilmesini muhakkak bilip, kıyamet günündeki sual, cevap, sırat, mizan, haşr ve hisap ile İslâm dinindeki iman edilmesi gereken diğer hususlara iman eden dindar ve şuurlu müslüman olan bir kimse, sözü geçen vakıfların sıhhat ve lüzûmunu muhakkak bilip, kaydedilmiş ve lüzûmuna hükm edilmiş olduğunu tasdik ederek, yasal şart ve kayıtlarının değiştirilmesine yeltenmesin Riâyet olunan usul ve kaidelerini bozmak suretiyle hainlik ve tecâvüz eylesin.

Her kim ki, bilumum mezkûr vakıflara bizzat zarar vermeye niyet eder veya Allah'tan çekinmeyip zarar kasdeden bir kimseye yardım eder veya destek olursa ve vakıflarda bazı hususların noksanlaştırılmasına ve bozulmasına bizzat veya dolayısıyla sebep olursa, muhakkak ki âhirete Allah'ın gazabıyla döner, onun varacağı yer de Cehennemdir. Bu gibilerin, bütün amelleri hükümsüz bırakılarak dâimî azap içinde sürünecekleri yer mahrumiyet vadisidir. Bunlar, (Dünya hayatında iyi iş yaptıklarını sanarak iş ve amelleri dalâlete giden ve işlerinde zarara uğrayanlardan oldu) anlamındaki âyet-i kerîmenin buyruğuna uygun olarak, dünyada zâlimler grubundan sayılsınlar; âhirette de azap ve ikâba dûçar olanlarla haşrolup, amelleri yok ve hükümsüz olsun. Her halleri mazbut olmayıp, kusurlu olarak Rahmân olan Allah'ın rahmetinden uzak olsun ve bağışından

(98) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 1087 umum ve 140 K. ve 45 kayıt nolu orijinal vakfiye defteri, s: 201-204,

kovulup, mahrumiyet vadisinde peşi peşine gelen ikablar ve rüsvâyılık yollarında münâvebeli azaplarla azap olsunlar...» şeklinde bedduâ edilmektedir.

2- Esseyyid Elhâc Ahmed Arif Hikmet Bey'e ait 27 Şaban 1271 H. 22 Nisan 1856 M. tarihli vakfiyenin (99) hitâmında bedduâ olarak şöyle denilmektedir:

«El-iyâzu billâhi teâlâ havâli-i ker ve tağyîr ve tebdîli ve mütearrız-ı nakz ve tahvili olanlar, Hazreti Kakhâr-ı zülcelâl'in mazhar-ı gazab ve nekâlı olup» yani «Allah korusun, Vakfın değiştirilmesi, bozulması ve amacından saptırılmasına kalkışanlar Kakhâr olan Hazreti Zülcelâl'in gazap ve azâbına dâçar olup...» denildikten sonra «Onu işittikten sonra kim değiştirirse, günahı değiştirenlerin üzerindedir. Kuşkusuz Allah işiten ve bilendir..» anlamındaki âyeti kerîme zikredilmiştir.

3- II. Suîtan Bayazıt'a ait Evâil-i Cemâziye-lâhîr 911 H. 30 Ekim 1505 M. tarihli vakfiyenin (100) 171-172. sayfalarında (Resim 6/a,b) bedduâ ile ilgili olarak:

«Hükkâmdan ve selâfından fil-cümle hiç ahedden bunların vakfiyetini bozmağa şer'an asla mecâl kalmadı. Bir kimesne ki, bunların bozulmasına veya bir vechile nakzına veya tebdîline ve tağyîrine fil-cümle hilâf-ı şer'i tasarrufuna mübâşeret ede yahut kasd eyleye, Allah teâlâ Hazret'inde itâb-ı âzîme ve azâb-ı elîme mustahak olur ve dünyada zâlimlerden addolunur.» Yani «Hâkim ve Sultanlardan hiç bir kimsenin, bunların vakfiyetini bozmasına dînî yönden asla imkân kalmamıştır. Bunların bozulmasına veya herhangi bir yönle bozulmasına veya değiştirilmesine, bütün islâmî kurallara aykırı olarak tasarrufuna başlar, yahut yeltenirse, Allah Teâlâ hazretlerinin büyük ve acıtıcı azabına mustahak olur ve dünyada zâlimlerden sayılır...» denilmektedir.

4- Hacı Mehmet Bey oğlu Reşit Osman Bey'e ait 5 Cemâziyelevvel 1218 H. 12 Ağustos 1803 M. tarihli vakfiyenin (101) ikinci sayfasının 40-42. satırlarında

«Ve câmi-i mezkûr nezâretinde şurûtu mezkûre üzere nezâret etmeyüp iğmâz ve müsâmahe ve tekâsül ve betâet ederler ise, Allah-u azîmü'ş-şân ve Hazret-i Peygamber-i âhiri'z-zaman ve enbiyâ-i sânu'l-bürhân ve melâike-i mukarreh-i yezdân laneti üzerlerine olsun..» yani, «sözü geçen caminin idaresinde, belirtilen şartlara göre davranmayıp, göreve karşı tembellik gös-

حُكَّامُ دُنْيَا وَسَلَاطِينُ

فِي الْجُمْلَةِ هَيْجَ أَحَدٍ دُنْ بُونُكَ وَقَفْتَنِي

بُوزْمَغَا شَرْعًا أَصْلًا بِجَالِ قَالِمَادِي

بِرَكْسَنَه كِه بُونُكَ بُوزْلَمَاسَنَه وَيَا بَر

RESİM 6/A

وَجْهًا لَه نَقِضْنَه وَيَا بُدِيلِنَه وَتَغْيِيرِنَه

فِي الْجُمْلَةِ خِلَافِ شَرْعٍ تَصْرِفَه مُبَاشَرَت

إِدَه يَا خُودُ قَصْدًا يَلِيَا ۞ اللَّهُ تَعَالَى

حَضْرَتِدَه عِتَابِ عَظِيمَه وَعَذَابِ أَلِيمَه

مُسْتَحَقِّ أُولُورْ ۞ وَدُنْيَا دَه ظَالِمِلَرْدَن

عَذَاوُلُورْ ۞

RESİM 6/B

terir, göz yumar, toleranslı davranır ve işi ağırdan alırlarsa, Allah-ü azîmü-şanın, âhir zaman Peygamber'i Hazret-i Muhammed'in diğer

(99) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 182 K. nolu orijinal vakfiye D.

(100) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 128 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 171-172,

(101) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri, s: 187-188,

bütün Peygamberlerin ve Allah'a yakın olan Meleklerin laneti onların üzerlerine olsun..» şeklinde bedduâ edilmektedir.

5- Sabık Matbah-ı Amire Emîni ve Cizye Muhasebecisi olan Hacı Halil Efendi İbni-Hacı Ali'ye ait 22 Cemaziyelahir 1142 H. 1 Ocak 1729 M. tarihli vakfiyenin (102) 27-28. sayfalarında:

«Gerek müddet-i hayâtında ve gerek hâl-i memâında mecmû-u şurûtu mezkûremi icrâya memur ve kâim olan kimesneler, bir tarîk-ı tehavvün ve taksîr ve bir taraf-ı himâyet ve taraf-ı âhere gadr ve hiyanetle ahz ve i'talarında taklîl ve teksîr ederlerse Hazret-i Bârî Teâlâ'nın ve Meleklerinin lânetine müstehak olalar..» yani, «Gerek ben hayatta iken, gerekse ölümünden sonra, şartlarını yürütmeye memur tayin edilen kimseler, görevlerinde kayıtsızlık ve taksirat gösterirlerse, bir tarafı koruyup diğer tarafa zûlm ederek hainlikle alıp vermelerinde haksız yere azaltır veya çoğaltırlarsa, Allah Teâlâ ve Meleklerinin lânetlerine müstehak olsunlar..» şeklinde bedduâ edilmektedir.

6- Sultan Abdülaziz'in Annesi Pertevniyal Sultan'a ait 15 Şevval 1289 H. 4 Aralık 1872 M. tarihli vakfiyenin (103) 316-317. sayfalarında ön görmüş olduğu şartlarına uymayanlara şöyle bedduâ edilmektedir:

«Şayet bir nice zamandan sonra bir güne tahrîf ve tebdîl ve tağyîr ve taklîl cihetine meyl ve sülûk vuku' bulur ise, sebeb olanlar, yerleri ve gökleri ve bizleri yoktan var eden ve bunca nimetleri ihsan buyuran Allah-ü azîmü's-şânın kahr ve gazabına uğrasun ve dünya ve ahirette rahat yüzü görmesün ve iki cihanda rezâletten kurtulmasun, Amin, bihürmeti seyyidi'l- mürselin..»

Vâkife Pertevniyal Sultan, vakfiyesinin örneği sunulan bölümünde, herhangi bir açıklama yapmaya lüzum kalmayacak bir şekilde ve herkesin anlayacağı bir ifadeyle kendinden sonra vakfının değiştirilmesine veya ön gördüğü hizmetlerin azaltılmasına yönelen kimselere görüldüğü üzere çok ağır bedduâlarda bulunmuştur.

7- Yusuf Çavuş nâmiyle meşhur olan. Ahmet Ağa'ya ait Gurre-i Recep 1082 H. 23 Ekim 1671 M. tarihli vakfiyenin (104) üçüncü sayfasının 26-32. satırlarında, vâkının ön gördüğü şart ve vasiyetlere uymayan müteveli ve nâzırların, âkibetleri hususunda şöyle denilmektedir:

«Ve benden sonra vakf-ı mezbûra müteveli

ve nâzır olanların uhdelerine tayin ve tasrîh ettiğim vasâyâyı, vech-i meşrûh üzere edâdan imtina' ve mennâ' inlî'l-hayr olup, tama'-ı ham sebebiyle taksirat ve tekasül ederlerse rûz-u Kıyâmette damen-i melâmetleri ve gerîbân-ı hacâletleri pençe-i dest-i tazarru' ve niyazında ve keşide olduğu halde mahkeme-i adl-i vedâd olan huzûr-u şerîf-i Rabbü'l-ibâdda murâfa'a olundukda muâtep ve bihisap muhâtap olacaklardır. Tefekkür ve yâd edup, sâlik-i tarîk-i sedâd ve âzim-i sebîl-i reşâd olmağla, meyledüp meyl-i murâdât-ı dünyevî ve mazhar-ı meşûbat-ı uhrevî olmağla mesrur ve şâd olalar..»

Vâkif Ahmed Ağa, vakfiyesinin yukarıya alınan bölümünde özetle:

«Benden sonra sözü geçen vakfıma müteveli ve nâzır (105) olanların uhde ve sorumluluklarına bırakmış olduğum vasiyetleri, belirtilen şekilde yerine getirmekten imtina' eder ve hayra engel olurlarsa veya tamah yüzünden görevde taksirat gösterir, tembellik yaparlarsa, kıyamet gününde melâmet etekleriyle mahcubiyet yakaları, tazarru ve niyaz elimde çekilir olduğu halde, kulların Rabbi olan Hazret-i Allah'ın huzurunda, adalet mahkemesinde duruşma olduğunda itap ve hesapsız olarak muhatap olacaklardır. Onu düşünerek doğru yola girip, iyilik yapmaya yönelerek dünyevî muradlarına ermek ve uhrevî sevablara mazhar olmak sûretiyle sevinçli ve şâd olsunlar..»

8- Hazine vekîli Hafız İsâ Ağa ibni Abdülmennân'a ait Şevval 1234 H. Temmuz 1818 M. tarihli orijinal vakfiyenin (106) 65. sayfasında, vakıf gelirini haksız olarak yiyenler hakkında şöyle bedduâ edilmektedir:

«Ve eğer hâsıl olan nemâyı ekl ve bel'i ederler ise, Hazret-i Fahr-i Kâinât Efendimizin şefâatinden mahrum ve dâreyinde saâdet yüzün görmeye...» yani, «Eğer elde edilen geliri yer ve yutarlarsa, Hazret-i Fahr-i Kâinat Efendimizin şefaatinden mahrum olsunlar, dünya ve âhirette mutluluk yüzü görmesinler..»

(102) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 39 K. nolu vakfiye defteri s: 27-28

(103) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 179 K. nolu vakfiye defteri, s: 316-317,

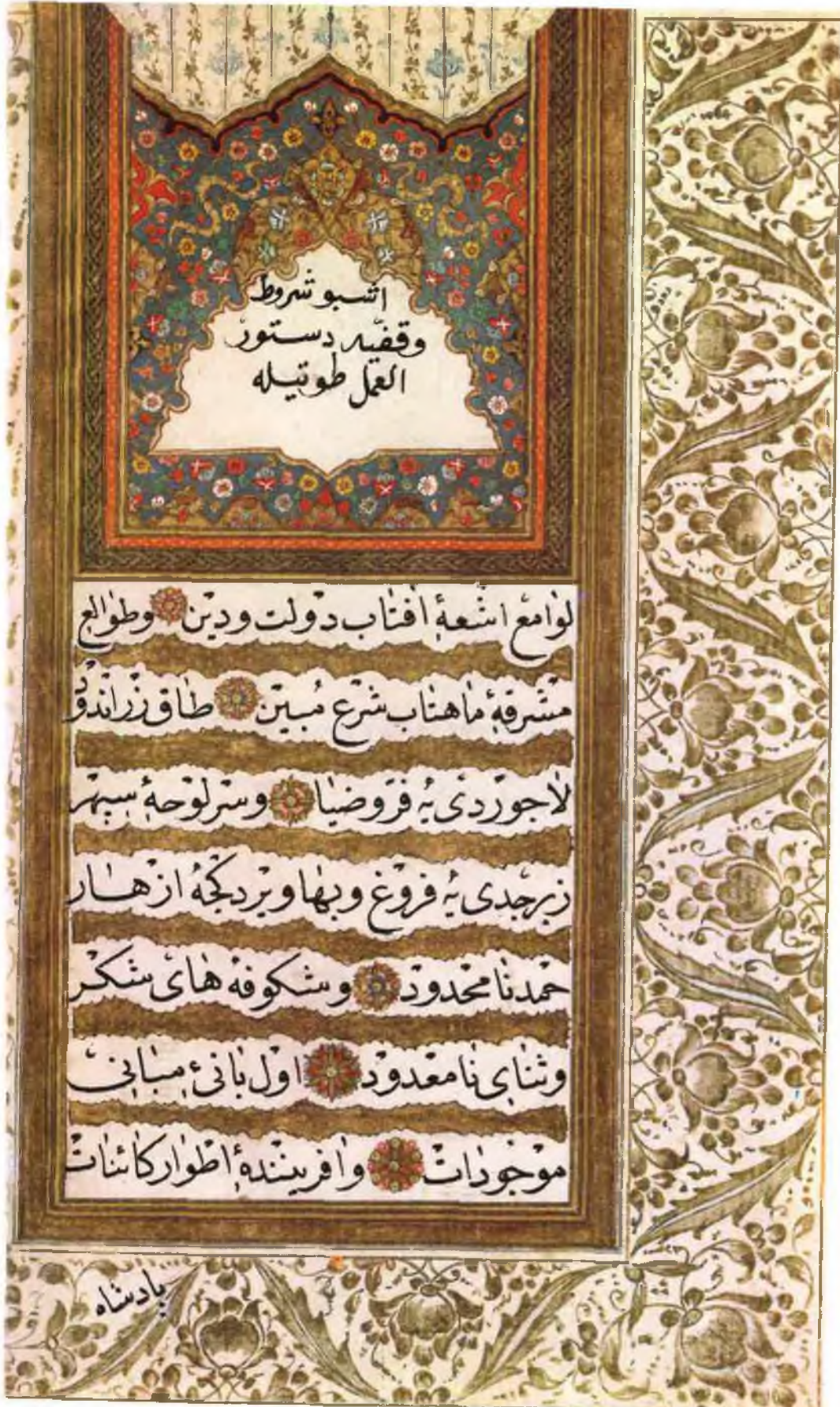
(104) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 579 nolu vakfiye defteri s: 100-102,

(105) Nâzır: Görüp gözeten demektir. Vakıf istilâhında, müteveli mânâsına kullanıldığı gibi, mütevellinin yaptığı işlere nezâret etmek üzere vâkif tarafından veya hâkim tarafından tâyin olunan zâttır.

(106) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 184 kasa ve 1 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 65,

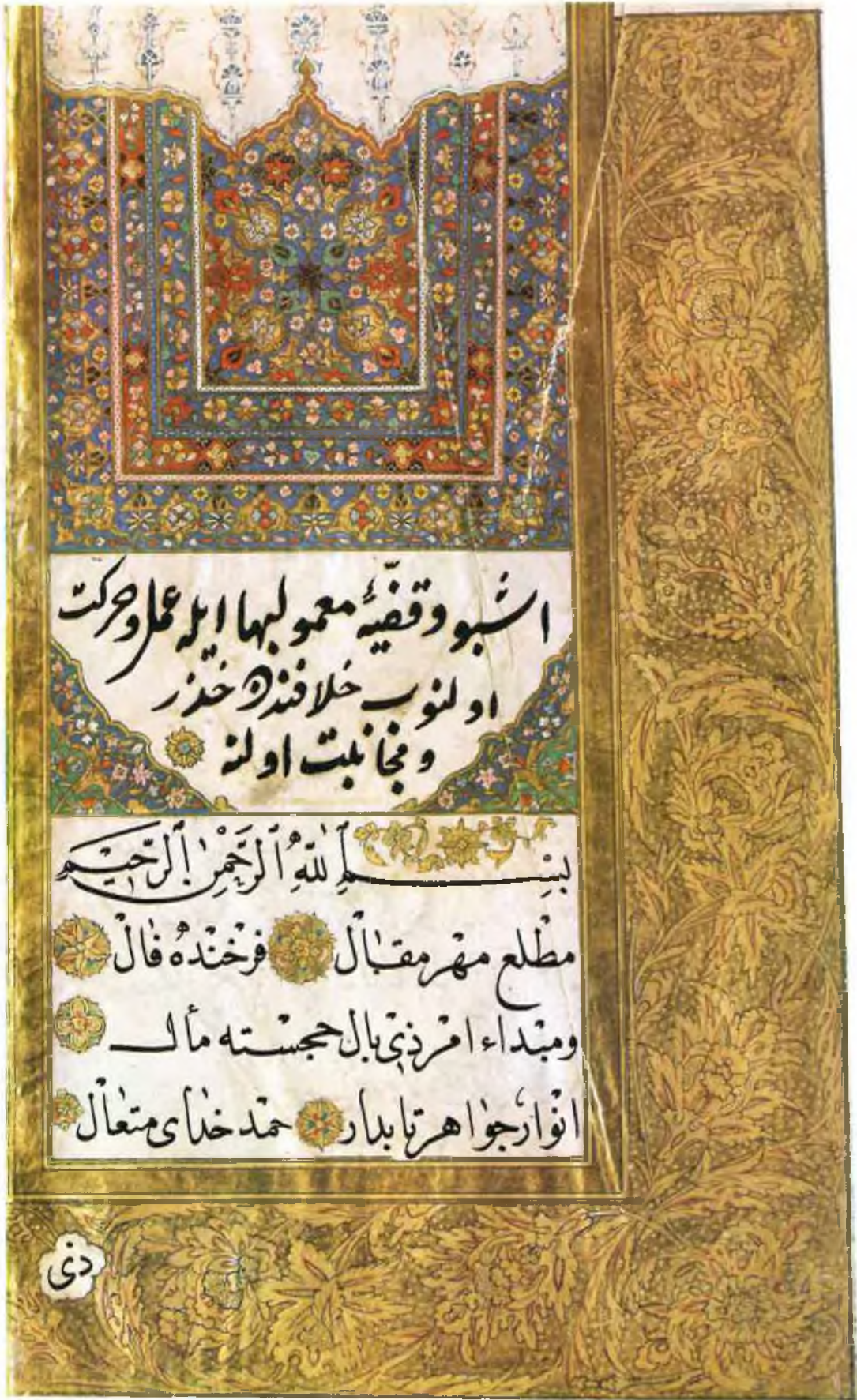

صبر و فقهه معمول بر امانت کاف
 شروط و قیودی الی ما شاء الله تعالی
 منود کعمل اوله

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صد هزار کل زینای حمد و ثنا که شاخسار
 السنه شامدینه ظامروعیان ویشمار از هزار
 مطرای شکر و سپاس بی زیا که بوستان
 شریعت دین و ریاض شاکرین پرورده و غایان
 اولوب رشته صدق نیت ایله بسته و تربیه
 خلوص و طوبیت ایله دسته دسته و قیلوب
 شیشه اهل نظر که زینت تام و زلال جویبار
 توفیقات ربانیه ایله نور و نظام بوله اول

واقف

Medine-i Münevvere'da Cennetü'l-Baki' adlı mezarlıkta dua.

Mekke-Arafat Dağı'nın Cabelü'r-Rahme (Rahmet Tepesi) ve çevresinde dua eden hacılar.

9- Bezm-i Alem Valide Sultan'a ait Gurre-i Cemaziyelevvel 1276 H. 22 Şubat 1853 M. tarihli vakfiyenin (107) 393-395. sayfalarında daha önce vakfettiği ve bu zeyl (ek) vaktiyesinde belirtilen hizmetlerin, ifasında şartlarına uyulmasını, ve kıyamet gününe kadar uygulanması için Hazret-i Allah'a tazarru' ve niyazda bulunduğunu belirtmektedir. Ondan sonra, Sultan Abdülmecid'in saltanatı döneminde vakfına herhangi bir hâlel gelmeyeceğini ifade etmekte ve bilâhare vakfın tebdil veya tağyirine yeltenilmemesini dilemekte ve vakfın değiştirilmesine veya zarara uğramazına çalışanlara şu şekilde beddâ etmektedir:

«Vakten minel-evkat, evkâf-ı mezkûremin şurûtu ve kuyûdunun tebdil ve tahrîfi vuku' bulur ise, bâis ve bâdî olanlar, neste'izü billâh (femen beddelehû bâ'de mâsemi'ahû feinnemâ ismihû alellezîne yûbeddîlûnehû innallâhe semî'un âlîm) nazını celîlî muktazasına mâsadak olup, dünya ve âhiret müstahakkı mücâzât-ı şedîde olmaları, vâkıfû'l-esrâr olan zât-ı ulûhiyetten mes'ul ve müsted'â...» yani, «Herhangi bir vakit, sözü geçen vakıfların şart ve kayıtlarının değiştirilmesi veya tahrifi vuku' bulursa, ona sebep olan ve yapanlar (kim onu işittikten sonra değiştirirse, onun günahı değiştirenler üzerindedir. Kuşkusuz Allah işiten ve bilendir) anlamındaki âye-i celîlenin hükmü uyarınca, dünya ve ahirette şiddetli azaba müstehak olmalarını, sırlara vâkıf olan Hazret-i Allah'tan diler ve duâ ederim...»

10- 11. Sultan Bayazıt'a ait Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 901 H. 1 Şubat 1495 M. tarihli Arapça vakfiyede (108) vâkıfın Amasya'da bir imâret ve civârında bir mescit ile medrese ve sıbyan mektebi yaptırdığı, yine Amasya'da Kızılca ırmak üzerinde Osmançık Kalesi karşısında büyük bir köprü vakfettiği belirtildikten sonra, bu hayır eserlerinin yaşatılması için vakfettiği gayri menkullerin sayım ve ta'dâdına başlarken, söz konusu vakfiyenin 20. sayfasında köprü ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

«والقنطرة المشيدة بادعية العابرين من ذوي الحاصل لاستبقائها على مرور الايام والدهور وكرور الاعوام والشهور»

«Günler, aylar ve yüzyıllar boyunca ayakta durması için, iyi meziyetli kişilerin duâlarıyla yapılmış olan köprü ki...»

İncelenmesinden de anlaşılacağı üzere, toplum hayatında çok önemli bir hizmetin ifa-

فَلَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ مِّنْ تَوْفِيقِ اللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

وَيَصَدِّقُ بِالْبَنِيِّ الطَّيِّبِ هَرَمِشَاطِ الْأَمِيرِ وَوَزِيرِ وَلَا لِأَحَدٍ مِّنْ تَغْيِيرِ
تَغْيِيرِ هَذَا الْوَقْفِ وَلَا نَقْضِهِ وَلَا نَقْلِهِ وَلَا نَقْصِهِ وَلَا تَحْوِيلِهِ

وَلَا إِبْطَالِهِ وَلَا تَغْيِيلِهِ وَلَا إِهْمَالَهُ وَلَا تَبْدِيلَهُ وَلَا إِهْمَالَهُ

فَمَنْ غَشِيَ شَيْئًا مِّنْ أَنْظَارِ وَقَائِفِ نَاضِيَةِ بَطْلَانِ فِي إِبْطَالِهِ وَتَبْدِيلِهِ

وَقَصْدَ فِي نَسْخِهِ وَتَحْوِيلِهِ بِنَاوِيلِ فَاسِدٍ وَتَوْجِيهِه كَاسِدٍ فَقَدْ

الزَّمَّ الْمُحَرَّمَ وَاسْتَحْبَبَ الْمَأْثَمَ وَارْتَكَبَ الْمَعَاصِيَ فَخَيْرٌ يَوْمٌ يَوْمُ خَدِّهِ بِالْوَصْ

وَاللَّهُ حَسِيبُهُ وَالْمَالِكُ طَلِيبُهُ وَالزَّبَانِيَةُ رَقِيبُهُ وَالنَّارُ نَصِيبُهُ

يَوْمَ تَحْجَرُ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لِأَظْلَمَ الْيَوْمِ لِلَّهِ يَسْرِعُ الْحِسَابُ

فَمَنْ يَدُلُّهُ بَعْدَ سَمْعِهِ فَأَنَّمَا أَنَّهُ عَلَى الدِّينِ يَبْدُلُونَهُ أَلَا اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

وَجَرَّ الْوَقْفَ فِي مَانُومِهِ وَتَبْغَاءَ وَقَضَاءَ وَرِضَاءَ عَلَى الْحَيِّ الْكَرِيمِ

RESİM 7/A,B

sına vesile olacak köprünün, temelinin atılışında ve yapılışında hayır duâlar olduğu, sunulan vakfiye bölümünde dile getirilmektedir. Aynı vakfiyenin 87-88. sayfalarında (Resim 7/a,b.)

«Allah'a ve ahiret gününe inanan, güzel ve temiz olan Hazreti Peygamberi tasdik eden, Sultan, Emir, Bakan, küçük veya büyük herhangi bir

(107) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 11 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 393-395.

kimseye, bu vakfı değiştirmek, bozmak, nakletmek, eksiltmek, başka bir hâle çevirmek, iptâl etmek, işlemez hale getirmek, ihmâl etmek ve tebdil etmek helâl olmaz. Kim onun şartlarından herhangi bir şeyi veya kaidelerinden herhangi bir kaideyi bozuk bir yorum ve geçersiz bir yöntemle değiştirir, iptal eder ve değiştirilmesi için uğraşır, fesh edilmesine veya başka bir hâle dönüştürülmesine kasd ederse, haramı üslenmiş, günaha girmiş ve masiyetleri irtikap etmiş olur. Böylece günahkarlar altınlarından tutularak cezalandırıldıkları gün, o da cezalandırılacaktır. Hiç kimseye haksızlık edilmeksizin herkesin dünyada yaptıklarına karşılık, cezalandırılacakları gün, Allah onların hesabını görsün. Mâlik onların isteklisi, zebâniler denetçisi ve Cehennem nasibi olsun. Zira Allah'ın hesabı hızlıdır. Kim bunu işittikten sonra, onu değiştirirse onun günahı, değiştirenler üzerindedir. Kuşkusuz O, iyilik edenlerin ecrini zayıf etmez.» anlamında Arapça dilek, duâ ve bedduâlar yer almaktadır. Aynı vâkıfa ait Evâil-i Zilkâ'de 858 H. 23 Ekim 1454 M. tarihli vakfiyenin 406-409 sayfalarında benzeri bedduâ cümleleri yer almaktadır.

11- I. Sultan Selim'in emîrlerinden Gazanfer Bey İbni Abdullah'a ait Evail-i Şevval 978 H. 26 Şubat 1571 M. tarihli vakfiyenin (109) 63-66. sayfalarında Arapça cümlelerle (Resim 8/a,b,c,d) vakfı değiştirmek veya bozmak isteyenlere bedduâ edilmektedir. Söz konusu bedduânın tercümesi şöyledir:

«Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına ve Peygamberlerine inanan Halife, Bakan, Kral, Sultan, Emîr, Kadı ve Vali kim olursa olsun, bu vakfı değiştirmek, tebdil etmek, bozmak, iptâl etmek helâl olmaz. Kim bu vakfın bozulmasına, başka bir hâle dönüştürülmesine başlar; tağyîr ve tebdiline kasd eder, iptâlî veya muatıl (işlemez halde) kalmasına çaba gösterirse, haramı irtikap etmiş; günahkâr olmuş; kendini Allah'ın gazap ve azâbına mârûz kılmış ve acıncı azâbına müstehak etmiş olacaktır. Kim belirtilen hususların hepsini veya her hangi birini yapar, veya açıklanan şartlar ile tayin edilen masraflardan herhangi birini değiştirirse, Allah'ın gazabına uğrasın ve yeri cehennem olsun, ki orası ne kötü bir dönüş yeridir. Kim onu işittikten sonra değiştirirse günahı değiştirenler üzerindedir. Kuşkusuz Allah işiten ve bilendir. Vâkıfın ecrini cömert ve kerîm olan Allah versin. O ulu Allah, iyilik edenlerin ecrini asla zayıf etmez ve inananların isteklerini geri çevirmez. Bu duâyâ âmin, âmin

diyen kula da Allah rahmet eylesin...»

12- Şeyhülhareme Esseyid Elhac Mehmed Çelebi İbn-i Abdülkâdir'e âit 1068 H. 1657 M. tarihli vakfiyenin (110) 45-47. sayfalarında Arapça ifadelerle, önce vakfa zarar dokunanlara bedduâ edilmekte, onun akabinde ise vakfa yararlı hizmet edenlere zarar dokunanlara bedduâ edilmekte, onun akabinde ise vakfa yararlı hizmet edenlere hayır duâ edilmektedir. Bu bölümün (Resim 9/a,b,c,) tercümesi şöyledir:

«Vakıf, kıyamete kadar sâulmaz; bağışlanmaz; rehin edilmez; miras olmaz; değiştirilmez; ilelebet ne bütün ne de bir kısım, ne asıl ne de ferî olarak tebdil, tağyîr ve tahvil edilebilir. Her kim belirtilen hususları öğrendikten sonra, onun vâkıfîyetini (vakıf oluşunu) hükümsüz kılmaya veya şartlarından bir şartı iptal etmeye kalkışsa bu kişi Hâkim, Vâris, Bakan, Vâli, Müttegallip ve Emîr gibi kişilerden kim olursa olsun, Allah onu dünya hayatında çabaları dulâlet ve amelleri hüsrân olanlara ilhak eylesin. Hiç bir amelinin kabul etmesin. Hiç bir şefâat ve fuzîlete nâil olmasın. Kim belirtilen hususları bilerek, onu değiştirir veya iptal eder veyahud işlemez hale getirirse, lanet edenlerin, Meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Kim vakfın bekası ve gelirinin artırılması için çalışır; ihya edilmesi ve mahsûlâtının çoğaltılması için çaba gösterir, onu yıkılmak, yok olmak ve halelden korsa, onun mükâfâtını mu'in olan ve iyilik yapanların ecrini zayıf etmeyen Ulu Allah versin. Dünyada kötülerin şer ve kötülüklerinden korusun. Ahirette, kıyamet gününün karanlıklarından ve Cehennem azâbından emîn olanlardan eylesin. Doğrular ve şehidlerle birlikte haşr edip müttakilerle birlikte Cennet'e girdirsin. Cennet taamından bolca payla yedirsın. Kevser Havzı'ndan içirsin...»

13- Kapu Ağası Cundî Mehmet Ağa İbni Abdurrahîm'e ait 10 Rebiulevvel 1044 H. 24 Ağustos 1634 M. tarihli vakfiyenin (111) sonunda şöyle bedduâ edilmektedir:

«Şöyle ki, tağyîr ve tebdile sa'i ve taksir ve

(108) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 68 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 20, 87, 88 sayfaları ile 34 K. nolu vakfiye defterinin 406-409. sayfaları.

(109) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 64. K. Nolu orijinal vakfiye defteri s: 63-66.

(110) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 36 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 45-47.

(111) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 36 K. nolu orijinal vakfiye defteri

لا يجعل لأحد يؤمن بالله

وملائكته وكتبه ورسوله

من خليفة ولا وزير ولا ملك ولا

سلطان ولا أمير ولا فاض

ولا وال كان من كان ولا غير

هذا الوفا وبطله أو ينقضه

أو يبطله من شرع في نقضه

ونحوه ورام غمما في تغييره

وتبدله من ربي في ابطاله وتعطله

RESİM 8/A

tahvile mütesaddî ola, â'mâlî mahbûl ve ahvâlî nâ-mazbûl olup, rûz-ü haşirde zümre-i muazzebinden ma'dûd ola..» yani, «Kim vakfın değiştirilmesine koşarak, başka bir şekle dönüştürmeye ve taksiratta bulunmaya yeltenirse, amel-leri yok olsun. Halleri düzgün ve mazbut olmasın. Haşir gününde azap olunacaklar gurubundan sayılsın..»

14- Derdinaz Kadın İbnet-i Abdülmenân'a ait orijinal ve tezhipli vakfiyenin (112) tezhipli kapak sayfasında (Resim 10) önemli bazı şartların akabinde, vakfiyede belirtilen şartlara aykırı davranışlar hakkında bedduâ edilerek şöyle denilmektedir:

İşbu vakfiye-i mâ'mûlün bihâ ve mu'avelün aleyhâ min külli'l-vücûh sahîfha ve şer'i kavîme

فقد ارتكب الحرام واستوجب

الآثام وجعل نفسه عرضة

لنخط الله وعقابه ومستحقا

لأليم عذابه فمن فعل ذلك أو

غير شيئا من ذلك من شرطه

الجينة ومصارفها الميمنة

RESİM 8/B

فقد بآء بغضب من الله وما وير

muvaḥḥa olmağıla, mucibiyle ilâ mâşâallâh'u teâlâ amel olunup, hilafından begâyet hazer ve tebdîl ve tağyîrine ictisâr edenler, zümre-i merdûdîn ve hâsirînden mâ'dûd olalar..» yani «Uygulanmakta olan, her yönden güvenilen ve şer-i Şerife uygun olan bu vakfiye gereğince, Allah'ın dilediği âna kadar işlem yapıp, tersine davranıştan şiddetle kaçınılsın. Tebdîl ve tağyîrine cesâret edenler, kovulanlar gurubundan olsun ve hüsrana uğrayanlardan sayılsınlar..»

15- Yavuz Sultan Selim'in lalası ve Erzurum Valisi Mustafa Paşa'ya ait Evâit-i Rebîu-levvel 971 H. 19 Ekim 1563 M. tarihli vakfiyenin (113) 172-173. sayfalarında (Resim 11/a,b) Arapça cümlelerle, vakfın şartını değiştiren ve vakfa zararlı olanlar hakkında, ağır bedduâ-larda bulunulmuştur. Bu bedduâların türkçesi aşağıya alınmıştır:

«Vakfın, değiştirilmesi için her kim taarruz eder veya iptâlî için çaba gösterir, veyahut vâkı-

(112) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 19 K. nolu orijinal vakfiye defteri, kapak sayfası

(113) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 284 umum ve 7 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 172-173

جلهتم ونحو المصير ﴿١٠﴾ فمن بدله

بعد سمعه فانما الله على الذين

يبدلون ان الله سميع عليم ﴿١١﴾

واجرا الواقف على الجواد الكريم ﴿١٢﴾

ان لا يضع اجر المحسنين ﴿١٣﴾

ولا يخيب رجاء المؤمنين ﴿١٤﴾

ورحم الله عبدا قال آمين آمين ﴿١٥﴾

RESİM 8/C

RESİM 9/A

لا تبطل ولا تقرب ﴿١٦﴾ ولا تحزن ولا تفرح

لما أنزلت الله الأرض ومن عليها ﴿١٧﴾ ومن في الآخرة

ولا تبدل ولا تقبل ﴿١٨﴾ ولا تحزن ولا تفرح

لكل ما لا يحسن ﴿١٩﴾ ولا أصلا ولا فرعاً ﴿٢٠﴾

أبد الأبدين ﴿٢١﴾ ومن جحد في أبطال وقفتها بآ

وقته على ما ذكر ﴿٢٢﴾ أو جلاله أو شرفه أو

غيبه ما نهر ﴿٢٣﴾ حتى أكره ما نهره ﴿٢٤﴾

أو قال أو يغلب ما نهر ﴿٢٥﴾ لا يغلبه إلا غلبته ﴿٢٦﴾

أعماله ﴿٢٧﴾ الذين ضل سبيلهم في الحياة الدنيا ﴿٢٨﴾

ولا يقبل منهم فاولا عدلا ﴿٢٩﴾ ولا ينال شفاعة ﴿٣٠﴾

ومن غفر ما بدله ﴿٣١﴾ أو بطله أو غلبه ﴿٣٢﴾ غيب

ما علمه فليدفعه الله في الجنة ﴿٣٣﴾ والملائكة والناس

أجمعين ﴿٣٤﴾ ومن في الجنة ﴿٣٥﴾ ومن في الجنة ﴿٣٦﴾

واجتهد في حياته ﴿٣٧﴾ وتجنر محولة ﴿٣٨﴾ وصان

RESİM 9/B

RESİM 9/C

من الجنة ﴿٣٩﴾ وحفظه الله ﴿٤٠﴾ وحفظه الله ﴿٤١﴾

في آخرة ﴿٤٢﴾ على الله ﴿٤٣﴾ ان لا يضيع أجر

المتقين ﴿٤٤﴾ فضانه في الدنيا فخره ﴿٤٥﴾

وقرئ في البشارة ﴿٤٦﴾ وحفظه في ذلك الجنة ﴿٤٧﴾

نظراته ﴿٤٨﴾ والحق ما وعدنا الله ﴿٤٩﴾

وحفظه في الجنة ﴿٥٠﴾ والحق ما وعدنا الله ﴿٥١﴾

الجنة ﴿٥٢﴾ والحق ما وعدنا الله ﴿٥٣﴾ والحق ما وعدنا الله ﴿٥٤﴾

الجنة ﴿٥٥﴾ وسفاهه ﴿٥٦﴾ وسفاهه ﴿٥٧﴾

الجنة ﴿٥٨﴾ واجرا الواقف على الجواد ﴿٥٩﴾ على الجواد ﴿٦٠﴾

وتعرض لمقتله وخسرانه وما وجهه
وبئس المصير وعليه لعنة الله ولعنة
اللائعين في الملائكة والناس جميعين
لا يقبل الله صفا ولا عدا ولا ذنبا
ولا تقلا ولا صوما ولا حجا ولا صلوة
ولا زكوة ولا جهادا ولا صدقة
وهو سائل ومحاسب ومجاريه
ومعاقبه والتخويل الاخسين اعمالا

RESİM 11/B

fın şartına aykırı olarak vakıfların herhangi birine bir davranışta bulunur veya onu ehlerinden başka birine verirse, Allah'ın gazap ve azâbı onun üzerine olsun. Allah'ın rızâsından mahrum ve azâbına dâçar olsun. Yeri Cehennem olsun, ki orası ne kötü bir dönüş yeridir. Allah'ın Meleklerin ve bütün insanların lânetleri onun üzerine olsun. Allah onun hiç bir işini farz ve nafile ibâdetini, oruç, hac, namaz, zekat, cihad ve sadakasını kabul etmesin. Suâl ve hesâbını gören, cezâ ve azâbını veren Allah olsun. Amel yönünden zarara uğrayanlardan olsun...»

16- Mirza Paşa Oğlu Şemsi Ahmed Paşa'ya ait Rebiulevvel 988 H. Nisan 1580 M. tarihli orijinal vakfiyede (114) vakfettiği imârette çalıştırılacak Personelin, kendisinin âzatlıların-

(114) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 109 K. nolu orijinal vakfiye defteri s: 191-192-

RESİM: 10

RESİM: 11/A

فمن تعرض للتغيير
أو سعى في إبطاله أو تصرف في شيء من
بغير شرط واقف أو صرفه عن أهل فقدا
بغضب من الله تعالى وسخطه وعدم
رضوانه

dan ehil olanlardan tayin edilmesini, ehil olmayanlara görev verilmemesini, ehil olmayanların görevlendirilmiş olması halinde, görevin ondan alınıp, ehil olan birine verilmesini şart ettikten sonra, şartına uymayanlar hakkında söz konusu vakfiyenin 191-192. sayfalarında, (Resim 12/a,b) şu şekilde bedduâ etmiştir:

«Eğer bu makûleninazlinda vülât-ı vilâyet, mûcib-i âdet rüşvetlerin alup, yahut bir tarik ile siyânet edup, ihmal ve imhal ederlerse hak süp-hânehû ve teâlâ Hazretlerinin suhuna kahrına mazhar olup, rûz-u tenâdda alâ ruûsil-eşhâd hîzy ve ikâb-ı elîme giriftâr olalar...» yani, «Eğer vilâyet valileri, adet gereği rüşvet alıp veyahut herhangi bir yol ile ehil olmayanları korur, görevi ihmal ederlerse Hazreti Allah'ın gazap ve kahrına dûçâr olsunlar. Hesap gününde şahitler önünde büyük utanç ve acıtıcı azaba müstehak olsunlar...»

17- Mehmed İbni Mehmed Çelebi'ye ait Evâhir-i Rebîulâhir 940 H. 19 Kasım 1533 M. tarihli vakfiyenin (115) sonundaki bedduâ bölümünde şöyle denilmektedir:

«Ol haysiyette ki bundan sonra, hiç bir vech ve sebeple, tebdîl ve tağyîri caiz olmaz. Kim ki, tebdîl ve tağyîrini kasd eder, yahut şartı ve kayıt ve zabûlarından bir şeye fena niyetle yakın olur ise, muhakkak haram ve âsâmı (günahları) irtikap etmiş olur. Vakfiyede yazılı hadîs-i şerîf ve müteaddid âyetleri iştittikten sonra, bir mü'min ana (ona) nasıl cûret ve tesaddî edebilir? Cenâb-ı Hakk'ın kitabına ve Resûlünün sünnetine muhâlefet ve Cenabı Hakkın tahrîm ettiğini (haram kıldığını) istihlal ve mü'min kardeşinin vakfını ifsada sa'yeden, Cenabı Hakkın gazabını yüklenmiş olur anın (onun) mekanı Cehennem'dir. Cehennem, ne fena varacak bir yerdir. Allah'ın Meleklerinin ve cümle nasın (insanların) lanetleri anın üzerindedir. Zâlimlere, ma'zeretlerinin fayda vermeyip, lânete ve Cehennem'e müstehak oldukları, kıyamet gününde onları hesaba çekip muâhaze ve mücâzât edecek olan Allah'dır...»

18- I. Sultan Selim'e ait 964 H. 1556 M. tarihli vakfiyenin (116) 407-408. sayfalarında (Resim 13/a,b) önce, vakfiyesinde ön görülen şartlara uyan ve vakfı koruyanlara hayırlı duâda bulunulmuş; sonra onun peşinde vakfa zararı dokunan ve vâkıfın şartlarına uymayanlara da bedduâ edilmiştir. Söz konusu bu duâ ve bedduânın sadeleştirilmiş şekli şöyledir:

«Şefkat ve merhameti bütün cihanı kapsayan vâkıf Sultan Hazretleri, hakkaniyet gereği

اكر بنو مقوله نك عز لنك ولاة

ولاية بر موجب عادت رشوتلر

الوب يا خود بر طريق ايله صبات

ايدوبنا همال واهمال ايدز لوسه

حسبخانه و سكا حضرتلرينك سخانه

قهرنر مظهر اولوبد و زشاده على

RESİM: 12/A

رؤس الاشهاد خري عظم وعقاب

اليه كرفتار اولالار

RESİM: 12/B

olarak, devamlı bir şekilde müslümanların vakıflarının ihyâsına, din ve diyanet gereği olarak, vakıfların şartlarının uygulanmasına, olağan üstü itina göstermişlerdir. (başkasına yaptığın sana yapılr) sözü uyarınca, doğru ümit ve güvenilir rica odur ki, kendinden sonra gelen her adaletli Pâdişah, bu eşsiz Şehin Şâh'ın vakıflarının ibkâsı için yüce himmetlerini sarf ederek,

(115) Arapçası, 570 nolu vakfiye defterinin 5. sayfa ve 10. sırasında, Türkçesi ise, 1767 nolu defterin 437-438. sayfa-larında kayıtlıdır.

(116) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 182 K. nolu orijinal vakfiye defteri, s: 417-418.

حَضْرَتِ رَبِّكَ جَمَلِ جَهَانِ شَفَقَ شَفَقَتِي يَا بَانَ وَجَمِيعِ
 جَهَانِيَانَهُ مَرَّاسِمِ مَحْتَلَرِي جَهَانِيَانِ أُولُوبِ حَقَانِيدَلَرِي
 بِمَقْنَضَايِ حَقَانِيَتِ هَمِيْشَهْ أَوَقَافِ مُسْلِمِيْنِكَ اِحْسَانِيَهْ
 مَعْطُوفِ وَعَنْبَاتِ بِيْ غَايَتَلَرِي بِمُسْتَدْعَايِ دِيْنِ وَدِيَانَتِ
 دَايْمَاشِرُوطِ وَافَقِيْنِكَ اِحْرَانِيَهْ مَضْرُوفُدُنْ بِسْ مَرْحَبِ
 فَرَمُودُهُ اِيْدِيْنِ وَدَا اَمِيْدِ صَادِقِ وَرَحْمَتِيْ وَانْفِ
 اُولُزِكِيْمَنْ بَعْدُ كَلَانِ هَرْبَادِشَاهْ عَادِلِ بُوْشَهْشَاوْ
 بِيْ مَعَادِلِ حَضْرَتِ رَبِّكَ اَوْقَاْفِيْ اِبْقَانِيَهْ هَمِيْشَهْ عَلِيْ نَهْتِ لَرِي
 مَبْدُولِ بِيُوْنِ وَشَرُوطِيْ اِبْقَانِيَهْ حَكْمِ وَاجِبِ الْقَبُولِ لَرِي
 اَيْلَهْ مَعْمُولِ اِيْدِيْنِ اَيْلَهْ اُولُسَهْ حَقِ سُبْحَانَهُ وَبَعَالِيْ نَنْكَ
 اَلْوَهِيْتِ رَبُّوْبِيْتِيَهْ وَمَلَانِكِهْ مَقَرِّيْنِكَ عِبُوْدِيْتِيَهْ
 وَجَمِيعِ كَيْتِ مَتَرَلَهْ نَنْكَ حَقِيْقِيْتِيَهْ اِيْمَانِ وَابْقَانِيْ اُولَانْ
 وَزِيْرُهُ رَسُلِ اَصْحَابِ هِدَايَتِيَهْ وَبِحَجِيْ يَوْمِ قِيَامَتِهْ اِعْتِقَادِ
 رَسِيْم: 13/A
 وَادْعَالِيْ اُولَانْ كَايْنَامَنْ كَانَ فِيْ اَيِّ زَمَانٍ وَمِنْ اَيِّ مَكَانٍ
 كَرَكْ شَاهْ وَكَرَكْ وَزِيْرِ كَرَكْ قَاضِيْ كَرَكْ اَمِيْرِ كَرَكْ
 صَبِيْرِ كَرَكْ كِيْمِ بُوْ اَوْقَاْفِ مَحْجَلَهْ نَنْكَ تَوْبِيَهْ وَتَوْفِيْرِيَهْ
 وَبِحُجُوْسَاتِ مُفَضَّلَهْ نَنْكَ نَيْمِيَهْ وَنَيْمِيْرِيَهْ سَعِيْ حَسْبِلِ
 وَجَنِيْبِ اَلْبَلَاءِ اَنْكَ دُرَادَهْ مُطْلَبِ وَمَارِيْ حَاصِلِ
 وَاٰخِرُنْ اَبْقَايِ مَرَاتِيَهْ وَاصِلِ اُولَهْ وَهَرَكِيْمِ كِرْ اَصُوْلِيَهْ
 قَصْدِ اِبْقَالِ وَبَايْشَرُوْلِيَهْ نَيْتِ اِخْلَالِ اِيْدِيْنِ دُنْيَا دَهْ
 حَالِيْ خَرَابِ وَمَالِيْ عِيَابِ وَعَقْبِيْ سَخِيْقِ عَذَابِ
 رَسِيْم: 13/B
 وَمُسْتَاْهِلِ عِقَابِ اُولَهْ

şartlarının yerine getirilmesini, kabûlü vâcib olan bir hüküm selakki ederek uygulattırırın. Allah Teâlâ'nın ulûhiyet ve rûbûbiyetine, ona yakın olan meleklerin kulluklarına ve indirilen tüm kitapların hak olduğuna imanı olan, doğru yola götüren Peygamberler zümresine ve kıyâmet gününe geleceğine i'tikad ve iz'ânı olan, gerek Şah, gerek Bakan, gerek Kadı, gerek Emir, gerek küçük, gerek büyük, hangi zaman ve mekânda kim olursa olsun, tescil edilen bu vakıfların korunmasına, artırılmasına, nemâlandırılmasına ve geliştirilmesine gayret sarfeden kişinin, dünyada istek ve arzuları hasıl ahirette en güzel mertebe ve makamlara vâsıl olsun. Ve her kim vakfın asıllarının iptâlini kasd veya şartlarının ihlâli için niyet ederse, dünyada hâlî harap ve akibeti itâb olsun. Ahirette azab ve ikâba müstehak olsun..»

19- II. Sultan Selim'e ait Evâil-i Rebûlevvel 987 H. 28 Nisan 1579 M. tarihli vakfiyenin (117) 90-91. sayfalarında, vakfa zararı dokunan ve vâkıfın şartını değiştirenlere ağır bedduâ edilmektedir. (Resim 14/a,b) Bu bedduânın sadeleştirilmiş şekli şöyledir:

«Hazreti-i Allah'a inanan, kıyâmet gününde sual, cevap, sırat, mîzan, haşır ve hisâba îman eden her kimse, vakfın usûl ve furûuna, şart ve şer'i kayıtlarının tağyir ve tebdîli için taarruz etmesin. Tahrîf edilmesine, başka bir hale dönüşürülmesine kalkışmasın, şer-i şerife aykırı olan her türlü davranışa teşebbüs veya delâlet eden veyahut yardımcı olan kimse, Allah'ın gazabına uğrasın. Yeri Cehennem olsun, ki orası ne kötü bir dönüş yeridir. İyilik yapıklarını sandıkları halde, dünya hayatında amelleri hüsrâna uğrayanlardan olsun. Allah'ın rahmetinden uzak olsun ve mağfiretinden kovulsun. Kim onu işittikten sonra değiştirirse, onun günahı değiştirenler üzerindedir. Kuşkusuz Allah işiten ve bilendir. Allah'ın Meleklerin ve bütün insanların lânetleri onu değiştirenin üzerine olsun.»

20- Lâleli Mustafa'nın Mısır'daki vakıflarına ait 27 Rebiulevvel 1282 H. 8 Ağustos 1865 M. tarihli Arapça orijinal vakfiyenin (118) 65-70. sayfalarında yer alan duâ ve bedduâyâ ilişkin bölüm Türkçeye çevrilerek aşağıda sunulmuştur:

«Allah'a ve âhiret gününe iman eden ve muhakkak bir gün Rabbına varacağını bilen bir

(117) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 186 K. nolu orijinal vakfiye defteri, s: 90-91.

(118) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 122. K. nolu orijinal vakfiye defteri, s: 65-70

شَوْلَكَ نَكَدَكَ حَضْرَتِ حَقِّ

وَجَوَادِ مُطْلَقَدَ شَاعِقَادِ اِيلِيَّةَ وَيُورِقِيَا مَنَدَ

سُؤَالِ وَجَوَابِ وَصِرَاطِ وَمِزَانِ وَحُشْرُ وَحِاِبِ

جَانِبِ اَوْلَادِ اَصُولِ وَفُرُوعِ وَشُرُوطِ وَفَوَاقِ شَرِيعَةِ

سُؤَالِ تَغْيِيرِ وَتَبْدِيلِ تَقْرِضِ اِيلِيَّةَ وَتَحْرِيفِ وَتَحْوِيلِ

تَصَدِيقِ اِيلِيَّةَ وَبِالْجَمَلِ خِلَافِ شَرِيعِ شَرِيفِ اَوْضَاعِ

مُبَاشَرَتِ وَمَا جُودِ رَدَلَتِ وَمُعَاوَنَتِ اِيلِيَّةَ

فَقَدَاءِ بَغْضَبِ اِلَلهِ وَمَا وَبِهِ جَهَنَّمَ وَيُتْلِي الْمَصْدَقِ

RESİM: 14/A

مِصْدَقِ اَفْجَا مَصْدَقِ وَكَانَ مِنَ الْمَخْصِيَةِ اَعْمَالِ الَّذِينَ

ضَلَّ سَبِيلَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْجِبُونَ اَنْفُسَهُمْ

بِحَسْبِ نَوْعِ صِنْعَانِ مَنْطُوقِنَا مَطَانِ اَوْلَادِ

رَحْمَتِ رَحْمَانِنَا دُورِ وَمَغْفِرَتِ مَتَانِ دَرَكِ

مَنْجُورِ وَمَحْجُورِ اَوْلَادِ فَتَبَدَّلْ بَعْدَ مَا سَمِعْتَ

فَاِنَّمَا اُنذَرُكَ عَلَى الذَّنْبِ يُبَدِّلُكَ اللهُ بِكُلِّ سَمْعٍ عَلِيمٍ

وَفَرِغْ فَعْلَيْنَا اَعْنَدَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ لَنَا سِرٌّ اَعْيُنِ

RESİM: 14/B

kimseye, bu vakfî değiştirmek, onun tamamının veya bir kısmının iptali için uğraşmak sözü geçen vâkıfın vakfiyesini tescil ettirdiği tarihteki, görüş ve şartlarına aykırı olarak her hangi bir yönden hile yapmak veya vakfî bozmak helal olmaz. Her kim, bu hususlardan birini yapar ve belirtilen şartlara aykırı davranırsa, yüreklerin susadığı,

hamile olanların ceninini attığı, insanlar sarhoş olmadığı halde Allah'ın azabının şiddetinden sarhoş gibi göründükleri, zalimin elini ısırdığı ancak ısırmanın bir yarar sağlamadığı, Allah'a kalb-i selîm ile gelenler haric mal ve evladın kişiye yarar sağlamadığı, kıyamet gününde Allah Teâlâ onun tâlibi olsun. Hisâbını görsün. Tavır ve hareketine uygun olan cezayı versin. Ve her kim vakfî hak sahiplerinin elinde bâkî kılar ve vakfiyesinde belirtilen şartları uyarınca yürütür. Mesâlih-i vakfa yardımcı olup, vakfiyesinde ön görülen hayır ve iyilik hizmetlerini ifaya destek olursa, Allah onun yapacağı yeri serin kılsın. Cevabını telkin ederek kolaylaştırsın. Sonucunu ve dönüş yerini güzel eylesin. Her türlü kötülüklerden emin olup, Allah'ın rızasına ererek seven ve rahmet-i ilâhî ile müjdelenen, kendilerine korku ve üzüntü olmayan mutlu kimselerden kılsın. Cenâb-ı Hakk'ın «onları, Rableri kendi nezdindeki rahmeti rıza ve Cennetlerle müjdetler ki, o Cennetlerde, onlar için kalıcı nimetler vardır. Onlar, orada ebedî kalacaklardır. Kuşkusuz Allah nezdinde büyük mükafatı vardır.» anlamındaki âyet-i kerîmesinde sözü edilen mutlu insanlar zümresine ilhak eylesin..»

21- Şeyh-Zâde Sultan Mehmed İbn-i sultan Süleyman'a ait vakfiyenin (119) 164-165. sayfalarında, vakfın giderlerini, tayin edilen şekilde yapmayan kimseler hakkında bedduâ (Resim 15/a,b) ile ilgili bölümün sadeleştirilmiş şekli şöyledir:

«Belirtilen görevler için ödenecek olan ve tayin edilen bu husus, muteber olup, kararlaştırıldığı şekilde kalarak değiştirilmeyecek şekildedir. Hiç bir kimseye fazla veya eksik verilmesin. Verilirse, fazla alana haram olsun. Eksik verenden, güçlü ve intikam sahibi olan Hazreti Allah intikam alsın. Genel olarak belirtilen hususlarda tecâvüzü câiz gören, geri kalmaya rıza gösteren kimse de dünyada hâkimler nezdinde suçlu ve muâtep olsun. Ahirette ise, her şeyi en iyi şekilde bilen Hazreti Allah nezdinde günahkâr olarak azâba uğrasın..»

22- II. Murad'a ait Safer 861 H. Aralık 1456 M. tarihli vakfiyenin (120) 32-34. sayfalarında (Resim 16/a,b,c) Arapça ifâdelerle, vakfî değiştiren ve vakfa zararı dokunanlara bedduâ edilmiş olup, tercümesi aşağıya alınmıştır:

(119) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 122 K. nolu orijinal vakfiye defteri, s: 161-164-165,

(120) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 69 K. nolu orijinal vakfiye defteri, s: 32-34,

وَبُورُ

تَعْيِينَ مَحْرُومَةٍ مُقْتَرَةٍ وَتَبْيِينِ مَقَرٍّ غَيْرِ مُغَيَّرَةٍ أُولَئِكَ

هِيَ كَمَشْنِيهِ زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

زَايِدٌ أَلَنَّهُ حَرَامٌ أُولَئِكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ أَلَنَّهُ غَيْرُ

ذُو انْتِفَامٍ أَلَنَّهُ انْتِفَامٌ أَلَيْكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

أُولَئِكَ خُصُوصًا زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ وَتَحْلُفُهُ

RESİM: 15/A

RESİM: 16/B

مُقْتَرَةٍ مَحْرُومَةٍ مُقْتَرَةٍ وَتَبْيِينِ مَقَرٍّ غَيْرِ مُغَيَّرَةٍ أُولَئِكَ

هِيَ كَمَشْنِيهِ زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

زَايِدٌ أَلَنَّهُ حَرَامٌ أُولَئِكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ أَلَنَّهُ غَيْرُ

ذُو انْتِفَامٍ أَلَنَّهُ انْتِفَامٌ أَلَيْكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

أُولَئِكَ خُصُوصًا زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ وَتَحْلُفُهُ

مُقْتَرَةٍ مَحْرُومَةٍ مُقْتَرَةٍ وَتَبْيِينِ مَقَرٍّ غَيْرِ مُغَيَّرَةٍ أُولَئِكَ

هِيَ كَمَشْنِيهِ زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

زَايِدٌ أَلَنَّهُ حَرَامٌ أُولَئِكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ أَلَنَّهُ غَيْرُ

ذُو انْتِفَامٍ أَلَنَّهُ انْتِفَامٌ أَلَيْكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

أُولَئِكَ خُصُوصًا زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ وَتَحْلُفُهُ

رِضَاوِيرِن دُنْيَا دَهْ عِنْدَ الْحُكَّامِ مَحْمُودٌ وَمُعَاتَبٌ

وَأَخْرَجَتْهُ عِنْدَ اللَّهِ الْعِلْمُ أَلَمٌ وَمُعَاتَبٌ أُولَئِكَ

RESİM: 15/B

RESİM: 16/A

لَيْلِيَّةٌ

أُولَئِكَ خُصُوصًا زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ وَتَحْلُفُهُ

مُقْتَرَةٍ مَحْرُومَةٍ مُقْتَرَةٍ وَتَبْيِينِ مَقَرٍّ غَيْرِ مُغَيَّرَةٍ أُولَئِكَ

هِيَ كَمَشْنِيهِ زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

زَايِدٌ أَلَنَّهُ حَرَامٌ أُولَئِكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ أَلَنَّهُ غَيْرُ

RESİM: 16/C

مُقْتَرَةٍ مَحْرُومَةٍ مُقْتَرَةٍ وَتَبْيِينِ مَقَرٍّ غَيْرِ مُغَيَّرَةٍ أُولَئِكَ

هِيَ كَمَشْنِيهِ زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

زَايِدٌ أَلَنَّهُ حَرَامٌ أُولَئِكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ أَلَنَّهُ غَيْرُ

ذُو انْتِفَامٍ أَلَنَّهُ انْتِفَامٌ أَلَيْكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

أُولَئِكَ خُصُوصًا زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ وَتَحْلُفُهُ

مُقْتَرَةٍ مَحْرُومَةٍ مُقْتَرَةٍ وَتَبْيِينِ مَقَرٍّ غَيْرِ مُغَيَّرَةٍ أُولَئِكَ

هِيَ كَمَشْنِيهِ زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

زَايِدٌ أَلَنَّهُ حَرَامٌ أُولَئِكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلِيَّةٌ أَلَنَّهُ غَيْرُ

ذُو انْتِفَامٍ أَلَنَّهُ انْتِفَامٌ أَلَيْكَ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ

أُولَئِكَ خُصُوصًا زَايِدٌ وَنَاقِصٌ وَرَيْلُورِيَّةٌ وَتَحْلُفُهُ

Vakıf İstilahları Lügatçesi

Bahaeddin YEDİYILDIZ

arih araştırmaları vesikalara dayanır. Vesikaların doğru bir biçimde tahlil edilebilmesi ve yorumlanabilmesi için, her şeyden önce, söz konusu vesika ile ilgili konulardaki tarihî istilahları diğer bir ifadeyle teknik deyimleri çok iyi bilmek icap eder. Türk sosyal tarihini aydınlığa kavuşturacak vesikalar arasında çok önemli bir yeri bulunan vakfiyeler ve vakıfla(1) ilgili diğer vesikalarda yüzlerce istilah bulunmaktadır. Söz konusu bu istilahların metodik olarak incelenmesi zarureti daha 1938 yılında vurgulayan Fuad Köprülü, "Vakfa ait tarihî istilahlar meselesi" adlı makalesinde(2), böyle bir inceleme için gerekli metodolojik prensipleri vaz'etmeye çalışmış ve örnek olarak da *mu'arrif* kelimesini tetkik etmiştir.

F. Köprülü'ye göre, "istilah mâhiyetindeki her kelimenin iptidâ filolojik bakımdan tetkiki lâzımdır. Kelime aslen hangi kökten gelmiştir? Müştakkatı nelerdir? Asıl lügat mânâsı nedir? Ne zaman ve nerede bir istilah mâhiyetinde olarak kullanılmaya başlamıştır? Lügat mânâsı ile istilah mânâsı arasındaki münasebetler nedir? İstilah olarak ne gibi coğrafi sahalara yayılmıştır? Ne zamandan ne zamana kadar yaşamıştır? Bu muhtelif zaman ve mekânlarda geçirmiş olduğu *semantik* tahavvüller nedir? Bütün bunlar delilleri ile, vesikaları ile birer birer gösterilmek, müphem ve meçhul kalmış cihetler açıkca kaydolunmak lâzımdır. Bu filolojik tetkikin izah ettiğimiz tarzda yapılabilmesi için, tamamiye tarihî bir kadro içinde ve bir tarihçi zihniyetiyle hareket edilmek birinci şarttır."(3).

Çok isâbetli bir şekilde ortaya konulmuş olan bu problematik, bugün de geçerliliğini korumaktadır. Ancak, her istilâhı bu sorular çerçevesinde ele almadan önce, başka bir takım çalışmalar yapılması zarureti kendisini hissettirmektedir. Herhangi bir istilâhın hangi bölgelerde ve hangi zamanlarda kullanıldığı nasıl tesbit edilecek ve bu muayyen zaman ve mekânlardaki mânâları nasıl yakalanacaktır?

Bu iş için her dönem ve her bölge ile ilgili bir iki kitap veya bir kaç belge yeterli görülecek midir? Bize öyle geliyor ki, her istilah için ayrı araştırmalar ve umûmî değerlendirmeler yapma yoluna gitmeden önce, aynı medeniyet sahası içine giren değişik coğrafi bölge ve zaman kesitleri ele alınarak, muhtelif konulara ait istilahların kendileriyle ilgili vesika kümelerinden hareketle lügatçeleri hazırlanmalıdır. Şüphesiz burada, istilahın etimolojik mânâsından daha çok söz konusu dönem ve mekânda kullanıldığı mânâsı önem taşımaktadır. Bu mânâ, kullanılan vesikaların kontekstinden, yani metnin siyak ve sibakından çıkarılacak olan mânâdır. İşte böylece, her hangi bir tarih konusuna, meselâ vakfa ait istilahların değişik zaman ve mekânlara göre lügatçeleri hazırlandıktan sonra, bunlardan herbirinin tarih içindeki tekâmülü veya bir kültür havzasından diğerine geçişi son derece kolay

1) Vakıf müessesesi hakkında umûmî bir tahlil için bkz. B. Yediyıldız, "Vakıf", *İslâm Ansiklopedisi*, fasikül: 137, s. 153-172.

2) *Vakıflar Dergisi*, 1, s. 132-138.

3) Aynı makale, s. 132.

bir şekilde anlaşılabilir, umûmî değerlendirmelere gidilebilecek ve genel lügatçeler yazılabilir.

XVIII. asırda Türkiye'de vakıf müessesesi hakkında sosyal tarih açısından yaptığımız bir inceleme⁽⁴⁾ esnâsında, ister istemez vakıf istihlâhlarıyla karşı karşıya gelmiştik. Müessesenin bu asırdaki ve söz konusu coğrafi bölgedeki yapısını ve toplum içindeki yerini tahlil etmek ve açıklamak için en ehemmiyetli vesikaları vakfiyeler teşkil ediyordu. Bu sebeple, XVIII. asrın değişik yıllarına ait olup Türkiye'nin muhtelif bölgelerini temsil edecek olan üçyüz otuz vakfiye (yaklaşık beş bin sayfa tutarında bir vesikalar kümesi), söz konusu araştırma için, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden ihtimalî sondaj metoduyla alınmıştı⁽⁵⁾. Bu vakfiyelerde geçen vakıfla ilgili istihlâhların mânâsı, yine bu vakfiyeler sayesinde, yâni teksti kontekstler metni siyak ve sibakiyle anlama metoduyla tesbit edilmiştir. Aşağıda bilhassa vakıf teşkilatlarında çalışan görevlileri belirleyen istihlâhların⁽⁶⁾ yukarıda belirtildiği şekilde tesbit edilmiş mânâları bulunmaktadır⁽⁷⁾.

Ab-keş: Bazı vakıf kuruluşlarının ihtiyacını karşılamak üzere kuyudan su çeken görevli.

Amme-hân: Kur'an'ın Nebe' Süresini (LXXVIII) okumakla yükümlü du'â-okuyucu (bkz. *Du'âgu*).

Anbârî veya kılârî: İmâretlerin erzakını kiler'de muhafaza etmekle vazifeli şahıs.

Aşır-hân: Kur'an'dan seçtiği on âyeti istediği zamanlarda okumakla görevli du'â-okuyucu.

Bâbü's-sa'âde ağaları hocası: Bâbü's-sa'âde ağalarına ders veren hoca.

Bâbü's-selâm müezzini: Medine'de bulunan Mescid-i Nebevî'nin müezzini. Bu mescidin yanında, Hz. Muhammed'in Türkler'in Bâbü's-selâm diye adlandırdıkları kabri bulunmaktadır.

Bağbân: Şehirlerde vakıf hâline getirilmiş sıs ve dinlenme bahçelerinin bakımıyla meşgul olan bahçıvan.

Bevvâb: Vakıf kuruluşlarında çalışan kapıcı.

Buhârî-hân: Allah katında Hz. Muhammed'in hadislerinden büyük bir bölümünü içine alan *Sa-hih-i Buhârî* adlı meşhur eseri du'â olarak okumakla görevli du'â-okuyucu.

Buhurcu: Buhârî'nin müterâdifi. Vakıf kuruluşlarının bazılarında buhur yakmakla görevli kişi.

Câbî: Vakıf gelirlerini toplamakla görevli tahsil-dar.

Cârûb-keş: Vakıf kuruluşlarının çevresini temizleyen süpürgeci.

Cüz-hân: (çoğ. *eczâ-hân*): Kur'an'ın otuz bölümünden birini okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

Çerâgî: *Kandîci* ve *sîrâcî*'nin müterâdifi (bu kelimelere bkz.).

Ancak, çerâgî, özellikle tekkelerin kumbaları-nı yakmakla meşgul olan şahsı ifâde etmektedir.

Dânişmend: Bir medresede normal tahsilini tamamladıktan sonra, müderris olmak için kendisini yedi sene daha tahsile adanmak mecburiyetinde olan genç ilim adamı.

Dâvetçi: Hz. Muhammed'in doğum yıldönümü mü-nâsebetiyle icrâ edilen mevlid törenlerine müslümanları davet etmekle vazifeli şahıs.

Delâ'il-i hayrât kârî: *Delâ'il*, *delâ'il-i şerif* veya *delâ'il-i hayrât* adlarıyla tanınan ve Hz. Peygamberi ta'zim için kullanılan birçok salât ve selâm cümlelerini ihtiva eden tanınmış bir eseri okumakla vazifeli du'â okuyucu. Bu eserin yazarı Şeyh Muhammed Cezûlî'dir (öl. takriben 1465) Kitabın tam adı ise, *Delâ'il-ül-hayrât ve şevâriku'l-enuâr fi zikri's-salât 'alâ-n-nebiyyi'l-muhtâr'dır*.

Delâ'il-i şerif-hân: *Delâ'il-i hayrât kârî* (bu kelimeye bkz.) nin müterâdifi.

Ders-i 'âm: Camilerde veya başka yerlerde umûmî dersler veren hoca.

Ders-halifesi: *Ders-i 'âm* (bu kelimeye bkz.) yardımcı.

Ders-i 'âm-ı mütedâvilât: Mantık, retorik ve metod okutmaya muktedir müderris.

Derviş: Herhangi bir tarîkate sülûk eden kişi.

4. B. Yediyıldız, *Institution du vakf au XVIII. siècle en Turquie-étude socio-historique*, basılmamış doktora tezi, Paris 1975. Bu araştırmanın bazı bölümlerinin Türkçesi muhtelif yerlerde neşredilmiştir: "Vakıf müessesesinin XVIII. asırda kültür üzerindeki etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihî (1071-1920)* (Editörler: O. Okyar, H. İnalıcık, Ankara, 1980, s. 157-161; "Vakıf Müessesesinin XVIII. asır Türk toplumundaki rolü", *Vakıflar Dergisi* (Ankara 1982), c. XIV, s. 1-27; "Türk vakıf kuruluşlarının sosyal tabakalaşmadaki yeri 1700-1800", *Osmanlı Araştırmaları* (Neşir Heyeti: H. İnalıcık, N. Göyünç, H. W. Lowry), c. III, İstanbul 1982, s. 143-164; "Müessese-toplum münâsebetleri çerçevesinde XVIII. asır Türk toplumu ve vakıf müessesesi", *Vakıflar Dergisi* (Ankara 1982), c. XV, s. 23-53; "XVIII. asırda Türk vakıf teşkilatı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, (Sayı: XII, İstanbul 1982), S. 171-190.

5) Bu vakfiyelerin listesi için bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vakf*, . . . , s. 349-365.

6) Söz konusu görevler, çalıştıkları müesseselere ve aldıkları ücret kategorilerine göre tasnif edilmiş ve tablolarda halinde neşredilmiştir, bkz. B. Yediyıldız, "Vakıf müessesesinin XVIII. asır Türk toplumundaki rolü", *Vakıflar Dergisi*, c. XIV, s. 14-27.

7) Bilindiği gibi, A.H. Berkî'nin *Vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen istihlâh ve tabirler* (Ankara 1966) adlı bir kitabını Vakıflar Genel Müdürlüğü neşretmiştir. Bu kitaptaki istihlâh ve tabirler daha çok fıkıh kitaplarında geçen hükûkî vakıf tabirleri olup, ayrıca mânâları tarihten bir görüş açısı içinde izah edilmemiştir. Bizim burada neşrettığımız istihlâhların hemen hemen % 90'a yakın kısmı, A.H. Berkî'nin adı geçen kitabında mevcut değildir.

Destârî: Türbelerde mezar taşlarının başına dolanmış uzun kumaş sargılarla meşgul olan şahıs.

Devir-hân: Her cuma namazından önce, Kur'an'ın bir cüzünü okumakla görevli olan, ve bir ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'an'ı hatm eden du'â okuyucu.

Dizdâr: Kale kumandanı.

Du'âgü (çoğ. Du'âgüyân): Vakıf-kurucularının bâzı arzularının gerçekleşmesi gayesiyle Allah'a du'â eden kişiye verilen özel isim. Profesyonel du'â okuyucu.

Du'âcı-yı hatm-i Buhârî ve Müslim: Buhârî-hân'lar ve Müslim-hân'lar (bu kelimelere bkz.) tarafından *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'in tamamının her okunuşundan sonra, Peygamber'in şefaatinin ve Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle du'â etmekle görevli profesyonel du'â okuyucu.

Du'âcı-yı hatm-i şerif: *Eczâ-hân* ve *devir-hân*'lar (bu kelimelere bkz.) tarafından Kur'an'ın her hatm edilışinden sonra, müslümanların iki dünyada mutlulukları dileğiyle Allah'a du'â eden du'â-okuyucu.

Eczâhân: Kur'an'ın otuz bölümünden birini (cüz') okumakla vazifeli profesyonel du'â okuyucuları (bkz. *Cüz-hân*).

Ed'iyye-i me'sûre-hân: Bizzat Peygamber tarafından tertip edilmiş du'âları okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

En'âm-hân: Belirli zamanlarda Kur'an'ın En'âm sûresini (VI) okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

Ferrâş: Vakıf kuruluşlarının halılarını yaymak, katlamak ve temizlemekle vazifeli kişi.

Feth-hân: Kur'an'ın *Feth* suresini (XLVIII) okumakla vazifeli du'â okuyucu.

Fodula kâtibi: İmâretlerde *fodula* adı altında hazırlanan ve medrese talebeleri, tekke müridleri ile fakirlere dağıtılan ekmeklerin kayıt ve dağıtım işleriyle meşgul olan kâtip.

Gurbât: İmâretlerde un eleyicilik vazifesiyle görevli kişi.

Gurebâ-yı Râm: Mekke ve Medine'de bulunan Türk hacıları.

Habbâz: İmâretlerde ekmek pişirmekle görevli fırıncı.

Hâce-i kitâb: Mekteplerde çocuklara yazı yazmayı öğretmekle yükümlü öğretmen.

Hâce-i Meşk: *Mu'allim-i hat* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Hâfız-ı kütüb: Kütüphâne memuru.

Hâfız-ı seccâde: Vakıf kuruluşlarında ders verdikleri sırada müderrislerin, mu'allimlerin, vâizlerin, vs. . . diz çökerek üzerine oturdıkları küçük halılarla (seccâde) meşgul olan şahıs.

Hâfız-ı sanduk : *Sandûki* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Halife-i mekteb: *Mu'allim-i sıbyan* (bu kelimeye bkz.)'ın yardımcısı.

Hamâl: İmâretler için satın alınan erzakı taşımakla vazifeli şahıs.

Harem-i muhterem hazînedârı: Mekke hazinesinin koruyucusu.

Harem-i şerîf-i nebevî şeyhi: Mekke'de Osmanlı pâdişahının temsilcisi.

Hatib: Camilerde cum'a günü *hutbe* okumakla vazifeli kişi.

Hatim-hân: Kur'an'ın tamamını periyodik bir tarzda okumakla görevli du'â-okuyucu.

Hatm-i hâcegân-hân: Nakşibendilerin hatm-i hâcegân adı altında bilinen meşhur zikirlerini okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

Helvacı: Kış gecelerini geçirmek üzere tekkelere gelenlere ikram etmek gayesiyle helva hazırlamakla görevli şahıs.

Hime-keş: Odun taşıyıcısı

Hime-şiken: Oduncu.

Hizmetçi: Vakıf kuruluşlarında umûmî işlerle uğraşan şahıs.

İhlâs-hân: Kur'an'ın *İhlâs* Sûresini (CXII) okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

İlm-i hâl-hocası: İlk islâmî bilgileri çocuklara öğretmekle yükümlü öğretmen.

Kâimmakâm-ı mütevellî: Mütevellisi pâdişah veya sadrazam olan bazı vakıfların idarî işlerini fiilen yürütmekle görevli mütevellî yardımcısı.

Kalafâtî tonbaz: *Tonbaz* adıyla bilinen vakıf gemileri kalafatlamakla görevli kimse (kalafatçı)

Kandilci: Bakımı vakıflar tarafından yapılan kamu aydınlatma vasıtalarının yakılması ve söndürülmesiyle meşgul olan görevli.

Kantârî-i imâret: İmâretlerde hergün tüketilecek erzakın tartıcısı.

Kârî-ül-hadis: *Muhaddis* (bu kelimeye bkz.)'in yardımcısı.

Kâse-keşân: İmâretlerde çalışan hizmetçi.

Kâtib: Vakıf mütevellîsinin sekreteri.

Kâtib-i kiler: İmârete erzak satın alınması ve bu erzakın tüketimi sırasında satın alınan ve tüketilen malların listesini tutmakla vazifeli şahıs.

Kâtib-i kütüb: Kütüphane sekreteri.

Kayyım: Vakıf kuruluşlarını korumak, temizlemek, ışıklarını yakmak ve onlarla ilgili diğer işleri yürütmekle görevlendirilmiş kişilere verilen umûmî isim.

Kelime-i tevhîd-hân: *Kelime-i tevhîd*'i yani Allah'ın birliğini beyan eden *Lâ ilâhe illallah* lâfzını belirli sayılarda zikir etmekle vazifeli du'â-okuyucu.

Kendüm-küb: İmâretlerde bazı maddeleri bir havan içinde ezmekle görevli döğücü.

Kennôs: Umûmî helâları temizlemekle görevli kişi.

Keyyâl: *Kantârî-imâret* (bu kelimeye bkz.)'ın müterâdifi.

Kilârî: Vakıf kuruluşlarının tamir ve restorasyonu için lüzumlu eşyanın muhafaza edildiği deponun koruyucusu. Ayrıca, *anbârî* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Korucu: Çeşmeleri, su-yollarını, vs... korumakla görevlendirilmiş şahıs.

Kulluk-bayraktarı: Esas vazîfesi şehirlerde nizam ve âsâyişi sağlamaktan ibâret olan karakol şefi.

Kurşuncu: Vakfedilmiş bazı binâların özellikle kubbelerini kurşun kaplamakla görevli sanat-kâr.

Lâğımcı: Su-yollarının tamir işleriyle görevlendirilmiş kişi.

Lâğmî-i türbe: Bâzı türbelerin çevresinin temizliği ile meşgul olan şahıs.

Liman reîsi: Vakıf gemilerinin bulunduğu bâzı limanların idaresiyle vazîfeli şahıs.

Mahyacı: Ramazan ayında minareler arasına asılmış lâmbalar ile yazı yazmak ve figürler yapmakla görevli şahıs.

Medîne-i münevvere hizmetçisi: Medîne'de Hz. Muhammed'in türbesinin bakıcısı.

Mekke ve Medîne fukarası: Mekke ve Medîne şehirlerinde bulunup vakıf gelirlerinden kendilerine hisse ayrılan fakirler.

Meremmâtî: *Meremmetçi* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Meremmetçi: Vakıf olarak halkın hizmetine sunulmuş binâların tamir ve restorasyonu ile meşgul olan şahıs.

Mesnevî-hân: Mevlânâ Celâleddin Rûmî (öl. 1273)'nin *Mesnevî* adlı meşhur eserini dinleyicilere yorumlayarak izah eden mutasavvîf-vâiz.

Mevlîd-hân: Mevlîd okuyucusu. Bilindiği gibi, *Mevlîd*, 1409 yılında Süleyman Çelebi (öl. 1422) tarafından yazılmıştır. Muhtelif vesilelerle ve bilhassa Peygamber'in doğum yıldönümü münâsebetiyle *Mevlîd* okunması Türk toplumunda âdet haline gelmiştir.

Mezbele-keş: Başlıca vazîfesi vakıf kuruluşları etrafında biriken süprüntüleri kuyulara doldurmaktan ibâret olan şahıs.

Miftâhî: Kütüphânede kitapları tasnif etmekle görevlendirilmiş şahıs.

Miftah-uşağı: Su depolarının çıkışında bulunan ve suyu evlere ve muhtelif âmmе kuruluşlarına taksim etmeye yarayan muslukları ayarlamakla görevli şahıs.

Mihrab-ı Nebvî şamdancısı: Medîne'de Mescid-i Nebvî'nin mihrabında bulunan şamdanların bakıcısı ve yakıcısı.

Mu'allim-i ferâ'iz: Bazı vakıf kuruluşlarında is-

lâm'ın miras hukuku (ferâ'iz) tedrisiyle vazifelenendirilmiş şahıs.

Mu'allim-i hatt: *Hat* yâni güzel yazı hocası.

Mu'allim-i kütüb-i 'arabî, fârisî ve türki: Arapça, farsça ve Türkçe dillerinin temel kaidelerini mekteplerde okutmakla görevli öğretici.

Mu'allim-i sıbyân: Çocukların (*sıbyân*) eğitim ve öğretimiyle vazîfeli öğretici.

Muhaddis: Hz. Peygamberin hadislerini tedris eden öğretim elemanı.

Muhammediye-hân: Gelibolulu Yazıcızâde Muhammed Efendi (öl. 1451) tarafından Türkçe olarak şiir halinde kaleme alınan *Muhammediye* adlı eseri terennüm etmek için tayin edilmiş olan kişi. Bu eserin yazarı, Bayramiye tarikatı şeyhlerinden biridir. Söz konusu eserin Türk toplumu üzerindeki tesirinin son derece ehemmiyetli olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir.

Muhâsib: Bazı vakıf kuruluşlarının hesap işleriyle meşgul olan görevli.

Mu'âd-i ders: Medreselerde talebelerden daha üst seviyede bulunan ve müderrislere yardım etmekle görevlendirilmiş bulunan öğretim elemanı, asistan.

Mû'kid: *Kandilci* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi..

Mustahfız: Bâzı vakıf mütevellî (bu kelimeye bkz.)'leri için yapılmış idâre binâsının bekçisi.

Mustahfız-ı kal'a: Kalelerde görev yapan askerler.

Mu'temed: *Veznedâr* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Mu'temed-i meremmâtî: Su yollarının tamiri için, ihtiyacı olduğu zaman *meremmâtî* (bu kelimeye bkz.)'ye teslim etmek şartıyla, vakıf paralarının kendisine emânet edildiği kişi.

Muvakkıt: Yıldızlar ilmi ve kozmografiyi bilmek zorunda olan, ve vakitlerin tayini için *muvaqqit-hâne*'de bulunan saatlardan sorumlu şahıs. *Muvaqqit-hâne*, büyük camilerin bitişiğinde, sokağa bakan pencerelerle mücehhez küçük bir odadır.

Mücellid: Cildci.

Müderris: Medresenin en yetkili öğretim elemanı.

Müezzin: Minârelerde ezan okumakla görevli kişi.

Müfessir: Kur'an tefsiri tedris eden öğretim elemanı.

Müfettiş: Bazı vakıf kuruluşlarının işleyişini teftiş etmekle görevlendirilmiş şahıs.

Mühürdâr-ı imâret: İmâretlerde *kâtib-i kiler* (bu kelimeye bkz.) tarafından tutulan kayıtları kontrol etmekle yükümlü görevli.

Mülk-hân: Kur'an'ın *mülk* Sûresini (LXVII) okumakta görevli du'â-okuyucu. *Tebâreke-hân* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Mürîd: Dervîş (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Müslim-hân: Allah katında Peygamberin şefâ'atını kazanmak gayesiyle, meşhur hadis koleksiyonu *Sahîh-i Müslim*'i okumakla görevlendirilmiş du'â-okuyucu.

Mütevellî: Vakıf idarecisi.

Müveşşih: *Teuşi* formundaki dinî eserleri terennüm etmekle görevli şahıs.

Müvezzi: Tesbit edilmiş zaman ve mekânlarda okumaları için, Kur'an cüzlerini veya diğer du'â kitaplarını du'â-okuyuculara dağıtmak ve toplamakla görevli şahıs.

Müzezzib: Kitap ciltlerini tezhiplenmekle görevlendirilmiş şahıs.

Na'at-hân: Peygamberin övüldüğü *na'*atları terennüm etmekle görevlendirilmiş kişi.

Nahib: *Şeyh-i imâret* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Nâzir: Vakıf mütevellisini teftiş ve vakıf işlerini kontrol etmekle görevlendirilen kişi.

Nâzir-i cüz-hân: *Cüz-hân* (bu kelimeye bkz.) denilen du'â-okuyucularının vazifelerini yapıp yapmadıklarını kontrol etmekle görevli şahıs.

Nâzir-i kütüphâne: Kütüphânelerin işleyişini kontrol etmekle görevli müfettiş.

Nefer-i kal'a: *Mustahfız* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Nekkâd: İmâretlerde pirinç ve buğdayı ayıklamakla görevli kişi, ayıklayıcı.

Noktacı: *Cüz-hân ve devir-hân* (bu kelimelere bkz.) ları kontrol etmek gayesiyle, her seferinde Kur'an'ın ne kadarının okunduğunu işaret etmekle vazifelendirilmiş şahıs. Söz konusu du'â-okuyucuların gözetim ve denetiminden sorumlu şahıs.

Noktacı-i Buhârî: *Buhârî-hân* (bu kelimeye bkz.) ları kontrol gayesiyle, *Sahîh-i Buhârî* nüshalarının her defa ne kadarının okunduğunu tesbit etmekle görevlendirilmiş müfettiş.

Pâsbân-ı dehkân: Bazı vakıf dükkanları korumakla görevli gece bekçisi.

Râh-âbî: Suyu kaynağından şehirlere kadar ulaşan su-yollarının bakımından sorumlu olan görevli.

Râh-âbî halîfesi: *Râh-âbî* (bu kelimeye bkz.)'nin yardımcısı.

Reis-i kandilciyân: *Kandilci* (bu kelimeye bkz.)'lerin başkanı.

Risâle-i Birgivi ve şahidî hocası: *Risâle-i Birgivi* ve *Şahidî* adlı kitapları okutmakla görevli

hoca. *Vasiyetnâme* adıyla de tanınan *Risâle-i Birgivi*, Mehmed Birgivi (öl. 1573) tarafından Türkçe olarak yazılmış olup, sünî inancını ve müslümanların şer'î mes'uliyetlerini anlatan bir kitaptır. Garcin de Tassy, bu kitabı, *L'Islamisme d'apres le Coran, l'enseignement doctrinal et la pratique* (Paris, Maisonneuve et Cie, 1873, 3. baskı) adlı eserinin bir bölümü olarak (s. 125-203) (Exposition de la foi musulmane) Fransızcaya tercüme etmiştir. İkinci eserin hangi eser olduğunu belirlemek güçtür, zira Şahidî adında iki tane Osmanlı yazarı vardır: 1. Şahidî İbrahim Dede (öl. 1550): Bir çok eser yazmıştır. a) *Şahidî* adı ile bilinen bir divân; b) *Gülşen-i esrâr*; c) *Gülşen-i tevhid*; d) *Gülşen-i vahdet*; e) *Tuhfe-i Şahidî*, vs. . . 2. *Leylâ ve Mecnun* adında 881/1476 yılında tek bir eser yazan Edirneli Şahidî.

Sâdât: Hz. Peygamber'in neslinden gelen veya geldiklerini iddia eden kişiler, seyyidler.

Sa'âti: *Muvakkit* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Sandukçu: *Sandûkî* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Sandûkî: Du'â-okuyucuların belli zaman ve yerlerde okumak mecburiyetinde oldukları Kur'an nüshalarını veya diğer du'a kitaplarını husûsî sandıklarda muhafaza etmekle görevli şahıs.

Sandûkî-i Müslim ve Buhârî: Du'a-okuyucularının belli zaman ve yerlerde okumak mecburiyetinde oldukları *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* nüshalarını husûsî sandıklarda muhafaza etmekle görevli şahıs.

Saka: Vakıf kuruluşlarına çeşmeden su taşıyan kişi, suçu.

Saka-yı zeurrâk: Asıl vazifesi, Mekke'deki Zemzem kuyusundan *Zeurrak* denen şişelerle İstanbul'a su göndermek olan şahıs.

Sarraf: Bazı para vakıflarını vakfiyedeki şartlara göre işleten vakıf görevlisi.

Sebilci: *Sebil*'lerde bedâva su dağıtmakla görevli şahıs.

Ser-bölük-i evvel-i râh-âbî: Birinci *râh-âbî* (bu kelimeye bkz.)'ler bölüğünün bölükbaşısı.

Ser-bölük-i râh-âbî: Bir *râh-âbî* (bu kelimeye bkz.)'ler bölüğünün bölük-başısı

Ser-mahfil: Bir *devir-hân* (bu kelimeye bkz.) grubunun başkanı.

Sıbyan: Mektep öğrencisi.

Sirâci: *Kandilci* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Su-nâzırı: Şehirlerde suların dağıtımından sorumlu olan kamu görevlisi. Sularla ilgili işlerde çalışan bütün memurlar, bu şahsın denetimi altında bulunuyorlardı.

Sûre-i Feth-hân: Feth-hân (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Su yolları kethüdâsı: Su-nâzın (bu kelimeye bkz.)-nin yardımcısı.

Süpürgeci: Vakıf dükkânların bulunduğu bazı sahalan süpürmekle görevli şahıs.

Şâkird-i habbâz: İmâretlerde çalışan fırıncıya yardım eden çırak.

Şâkird-i tabbâh: İmâretlerde aşçı yardımcısı.

Şamdanacı: Vakıf kuruluşlarında bulunan şamdanların bakımı ve yakılıp söndürülmesiyle meşgul olan görevli.

Şe'âl: Kandîci (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Şeyh: Tekke veya zâviyelerin başında bulunan en yetkili kişi.

Şeyhü'l-kurra': Kaidelerine göre Kur'an'ın okunuşunu bilen ve bunun öğretimini yapan ilim adamı.

Şeyh-i imâret: İmâretlerin yönetimiyle görevlendirilmiş olup, imârete uğrayan yolcuların ve fakirlerin doyurulmasıyla meşgul olan şahıs.

Şifâ-i şerif hocası: Ebü'l-fazl Kâdî İyâz b. Musâ (1083-1149)'nın kısaltılmış adı *Şifâ-i Şerif* olan meşhur eserini okutmakla görevli öğretici. Tam künyesi *Şifâ fi ta'rîf-i hukûki'l-Mustafa* olan bu kitap Mısır'da basılmış ve bir çok defa şerh edilmiştir. İslâm Peygamberi'nin hayatından bahsetmektedir.

Tabbâh: İmâret veya tekke (bu kelimelere bkz.) aşçısı.

Tabbâh-ı 'âşûra: Bazı vakfiyelerde ileri sürülen şartlar gereğince, Muharrem Ayının onuncu günü pişirilerek dağıtılması gereken 'âşûra adlı yemeği hazırlamakla görevli aşçı.

Talebe: Medrese öğrencisi.

Tâs-dâr: *Tâs-keş* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Taşra lağım bölükbaşı: Osmanlı İmparatorluğu'nun eyâletlerinde çalışan *râh-âbî* (bu kelimeye bkz.)' bölüklerinin başı.

Tebâreke-hân: Allah'ın lûtfunu dilemek gayesiyle Kur'an'ın "Mülk" suresini (LXVII) okumakla görevlendirilmiş du'â-okuyucu. "Tebâreke"

bu surenin ilk kelimesidir. Tebâreke okuyucu anlamında olan "Tebâreke-hân" buradan gelmektedir.

Tonbâzı-i evvel: Vazifesi *tonbaz* adıyla bilinen gemileri inşa ve tamir etmekten ibâret olan usta.

Tonbâzı-sânî: *Tonbâzı-i evvel* (bu kelimeye bkz.) in yardımcısı.

Türbedâr: Vakıf türbelerinin korunmasıyla görevli şahıs.

Üserûbî: *Kurşuncu* (bu kelimeye bkz.)'nın müterâdifi.

Yâsin-hân: Kur'an'ın "Yâsin" Sûresini (XXXVI) okumakla vazifelenendirilmiş du'â-okuyucu. İslâm inancında, bu Sûre "Kuran'ın kalbi" olarak telâkki edilmiştir ve ölüm yatağında olan veya ölmüş kişiler üzerine okunagelmıştır.

Vâ'iz: Muhtelif vakıf kuruluşlarında dinleyicilere İslâm prensiplerini izah eden, konferans veren kişi. Bugünkü kavramlarla ifâde etmek gerekirse, yaygın din eğitimi temsilcisi veya kültür yayıcısı.

Vekil-harc: Vakıf kuruluşları için gerekli malların satın alınması ve satışı vazifesiyle yükümlü şahıs.

Vezzân: *Kantâri-i imâret* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Vird-hân: Kur'an âyetleri ve hadis cümleleri de ilâve edilerek büyük İslâm mutasavvıfları tarafından yazılmış husûsî zikir formüllerini tekkelerde okumakla görevlendirilmiş şahıs.

Zâkir: Tekkelerde tarikatlara mahsus âyinler esnâsında, dervişleri coşturmak gayesiyle ilâhiler okumakla görevlendirilmiş şahıs.

Yamak: *Şeyhü'l-kurra'* (bu kelimeye bkz.)'nin yardımcısı.

Yasakçı: Başlıca vazifesi, imâretlerde yemek yeme hakkına sâhip olan kişilere yemek dağıtıldığı sırada, oraya girişi kontrol etmekten ibâret olan kişi.

Evkaf-ı Hümâyun Nezareti'nin kuruluş tarihi

ve

nazırların hal tercümeleri

3

İbn'ül-emin Mahmut KEMAL Hüseyin HÜSAMETDİN

Sadeleştirerek Neşre Hazırlayan
Nazif ÖZTÜRK

MUSTAFA KÂNİ BEY

Sadaret isminin ilk defa Başvekalet ismiyle değiştirilmesi ve Dahiliye Nezareti ile birleştirilerek, 4 Muharrem H. 1254 tarihinde Rauf Paşa'nın bu göreve terfien getirilmesi üzerine, Mustafa Kâni Bey 11 Cemâziyelü'lâ H. 1254/M. 1838'de Başvekalet Muavinliğine tayin edilmiş ve ayrıca bu göreve ilaveten Ziraat Riyâseti Vekilliliği de verilmiştir.

Başvekâlet Muavinliğinin ihdası ve Mustafa Kâni Bey'in bu göreve atanması "*Takvimi Vakâ'yi*" de(27) şöyle anlatılmaktadır:

"Kamu kuruluşlarındaki yeniden düzenlemenin bir gereği olarak bundan bir yıl önce, her Nezarette Nazıra yardımcı olmak üzere birer Müsteşar tayin edilmişti. Saltanat-ı seniyyede bütün Vekillere başkanlık etmek ve işlerin koordinesini sağlamakla görevli bulunan Başvekalete bağlı yüksek rütbeli askerler, Dairelerin başında Müdürler ve bunların mahiyetinde mutemet bazı kişiler bulunmakta ise de, bunların hepsinin üzerinde Başvekalet Muavinliği ünvanı ile bir kadronun ihdas edilmesi gerekli görülmektedir. Bu kadroya atanacak kişi, içten ve dıştan gelecek her türlü işlerin müzakeresini yapacak, gerektiğinde bazı konular hakkında Başvekile şifahi bilgiler verecektir. Böylece işlere sırat kazandırılmış olacak ve aynı zamanda anında irade-i seniyye alınması sağlanmış olacaktır. Bu sebeble, itimat sahibi ve sır tutan bir kişinin Bab-ı âliye tayininin yapılması uygun olacaktır. Bu vasıflara sahip bulunan Meclisi Ahkâmı Adliye Âzâlarından Mustafa Kâni Bey'e, rütbe-i ü'lânın ibtidası yani Divaniye erbabının Başkanına ait ünvanın verilmesi ve bu şekilde daha önce kendisine bir rütbe-i ü'lâ nişanı verilmiş olduğundan Meclisi Ahkâmı Adliye memuriyeti de uhdesinde kalmak ve zaman buldukça oraya gitmek ve ayrı-

ca Meclis Memuriyetine ait nişan da kendisinde bulunmak kaydıyla Başvekil Muavinliğine atanması Padişah tarafından 11 Cemâziyelü'lâ H. 1254/M. 1838'de onaylanmış ve aynı gün icraata geçilmiş-tir"

Tarih-i Lütî' de(28) "*Bab-ı âli ile Saray-ı Hümâyun arasında Kâni Bey, haberleşmeyi temin etmekte idi*" denilmektedir.

Mısır meselesine dair Kalender Köşkü'nde İngiltere Elçisi ile yapılan toplantıya Mustafa Kâni Bey de görevlendirilmiştir. Bu toplantı ile ilgili Bab-ı âliye takdim edilen takirde: "*Mustafa Kâni Beyefendi beraberindeki heyetle birlikte Kalender Köşkü'ne geldiğinde, İngiltere Elçisinin de gelmiş olduğu görülerek müzakerelere başlandı. Yapılan karşılıklı konuşmalarda Kâni Beyin yapmış olduğu konuşmadan ve davranışlarından İngiltere Elçisinin pek hoşnut olduğu, bilhassa vedalaşma sırasında kendisine iltifat etmesinden memnun kalarak teşekkür ettiği, ayrıca tekrar görüşmek arzusununu izhar ederek vedalaştığı*(29)" yazılmıştır(30).

Başvekil Muavinliği'nin kaldırılması üzerine bütün gün Meclis-i Vâlâyı Ahkâmı Adliye'ye devam etmesi irade buyurulmuştur. Muavinliğin kaldırılması "*Takvimi Vakayı*" de(31) şöyle anlatılmaktadır:

"Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye üyelerinden Mustafa Kâni Beyefendi, Başvekalet Muavinliği ünvanı ile Bab-ı âliye memur buyurulmuş ise de; şimdiki durumda Hariciye Müsteşarlığı gibi Dahi-

27. Takvimi Vakayı', Numara: 169

28. Tarih-i Lütî, C.V., s. 122

29-30. Tarih-i Lütî, C. VI, s. 9

31. 3 Reblüthahr H. 1255/M.1839, Numara: 179

İtîye Nezaretinde de Müsteşar bulunduğu(32) ayrıca bir Başvekalet Muavinliği müessesesinin bulunmasına gerek görülmeyle kaldırılması kararlaştırılmıştır. Bundan sonra Mustafa Kâni Bey'in Meclisi Ahkâmı Adliye Azalığı görevine devam etmesi hususlarına dair irade-i seniyye çıkartılarak yürürlüğe konulmuştur."

26 Recep H. 1255/M.1839'da Bursa Mütesselimliğine, Numan Mahir Bey'in görevden alınmasından sonra Evkâf-ı Hümayun Nezaretine, 2 Zilkaade H. 1260/M.1844'de Defterdar Emanetine, 18 Ramazan H. 1261/M.1845'de Meclisi Ziraat Riyasetine, 18 Muharrem H.1262/M.1845'de ikinci defa Tütün Gümrüğü Emanetine, 18 Safer H.1265/M.1848'de ikinci defa Defterdar Emanetine tayin olunmuştur.

Cemâziyelâhire H. 1266/M. 1849'da vefat etmiştir. Maharetli ve dürüst bir insandı. Hattı sülûs ve nesihte bir hayli çalışmaları vardır. Yazı hocası, Meşhur Hattat İsmail Zühtü Efendi'dir.

"*Telhis Resail'iz-Zimah*" adındaki eseri, H.1263/M.1846'da İstanbul'da Dar'ut-Tabaat'il-Amire'de basılmıştır. Bu eserin önsözünde şu hususlar yazılıdır:

"*Sultan Mahmut Adli Hazretlerinin Kahvecibaşı olmakla iftihar eden Mehmet Ağa'nın oğlu Mustafa Kâni Abdulhamid Han zamanında Şekercibaşı olmuştur. Abdulhamid Han'ın elyazması olan (Telhis Resail'iz-Zimah) adıyla isimlendirilen bu eser, latifelerden meydana gelen bir risaledir."*

Mustafa Kâni Bey, bu eseri Sultan Mahmut Han'ın emri ile H.1251/M.1835'de tertip ettiğini, kitabın önsözünde söylemektedir. Oğlu Fadıl Bey senelerce Mabeyn-i Hümayun Katipliğinde bulunmuştur.

Safer 1262/M. 1845'de 288 adet kitabını, Sultanahmet Camii civarında Helvacıbaşı Mahallesindeki konağının oturduğu odasında durmak ve vefatından sonra uygun görülecek bir kütüphane-ye konulmak şartıyla vakfetmiştir.

Uhdesinde bulunan Yeni Camii tevliyetinden almakta olduğu 3.000 kuruş aylığın hayatta iken oğlan çocukları Ahmet Rauf ve Mehmet Fazıl ile kızı Zeliha Hanıma eşit olarak tahsisi için Hasip Paşa'nın Evkâf-ı Hümayun Nazırı bulunduğu sırada 28 Muharrem H.1254/M.1838'de bir dilekçe ile istemişse de, bu isteğin yerine getirilmesine ait irade-i seniyyenin çıktığına dair Evkâf defterlerinden bir kayda rastlanılmamıştır.

Mustafa Kâni Bey'in Nezaret Döneminde Gerçekleştirdiği Hizmetler:

Kabe-i Muazzama'da tavaf mahalline döşenmek üzere, 3974 zira' halis mermer ile Harem-i şerif Mekki için 2.000 ve Harem-i şerif Nebevî için 600 adet kandil, Duz oğlu Hoca Agop vasıtasıyla Bec şehrinde alınarak, 16 Cemâziyelûla H. 1260/

m.1844 tarihinde Haremeyni Şerifeyne gönderilmiştir.

Unkapanı'nda yıkılmış bulunan Tüfenkhane Camii arsası üzerine yeni bir camii yaptırılmıştır.

Fırtına ve diğer tabii olaylar yüzünden hasar gören camiler, medreseler ile tekke ve çeşmeler bazı hayrat binalara, saraylara, konaklara akan suların menbaı olan Farika Köyü civarında Ebâye ismindeki mahalden şehre kadar su yolları, Haseki Bimarhanesi ve diğer binalar ile Edirne camilerinden bazıları tamir edilmiştir.

MEHMET ARİF PAŞA

Mükerreren Bab'üs-saadet-iş-şerife Ağalığı Katipliğinde bulunmasından dolayı "yazıcı" ünvanı ile meşhur olan Ramazanoğullarından Divriğili Ahmet Efendi'nin oğludur.

İstanbul'da doğmuştur. Alemdar Mustafa Paşa olayında "Ruscuk Yaranı" ismiyle bilinen kişilerden Defterdar Tahsin Efendi, babasının vefatı ile yetim kalan küçük biraderi Arif Bey'in tahsil ve terbiyesine itina etmiştir.

Sadaret yazıcılığına, daha sonra Bakanlar Kurulu Kalemine girmiş, H. 1228/M. 1813'de Hâceganlık rütbesine yükseltilmiştir. Tedricen yükselerek Sadaret Mektupcusu olmuştur. 2 Muharrem H. 1241/M.1825'de bu görevden alınmıştır.

H.1241/M.1825'de Eshem Mukataacısı, H.1243/M.1827'de Cizye Muhasebecisi, Muharrem H.1244/M.1828'de Cübbehane Nazırı, H.1246/M. 1830'da Mevkufâni oldu. H.1247/M.1831'de bu görevden ayrıldı. Şevvâl H. 1247/M. 1831'de Top-hane-i Amire Nezaretine tayin edildi.

Sivas Valisi Sadr-ı Esbak Mehmet Reşit Paşa'nın maiyetinde bulunan Asâkiri Muntazamanın işlerini bizzat görmeye vakti müsait olmadığından, Mehmet Arif Paşa "Asâkiri Muntazama Nazırı" ünvanı ile H.1250/M.1834'de Reşit Paşa'nın maiyetine memur edilmiştir.

23 Zilhicce H.1253/M.1287'de Şurâyı Bab-ı âli Azalığına, 3 Şaban H.1255/M.1839'da Ticaret Nezareti Müsteşarlığına, Zilhicce H.1255/M.1839'da Mühimmâtı Harbiye Nezaretine atanmış; H.1256/M.1840'da rütbe-i ulâ sınıfı ulâ ile Harbiye Nezareti görevine ilave olarak Baruthane Nezareti görevi de verilmiştir.

7 Safer H.1257/M. 1841'de Sadaret Müsteşarı, Rebiyulâhir H.1257/M.1841'de rütbe-i Vezârede Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Reisi olmuştur.

32. O sırada Dahiliye Müsteşarı Saram Efendi (Sadri Esbak Saram Paşa) idi. Dahiliye Nezareti metruk ve vazife-i Sadarete dahil bulunduğuandan Sultan Abdulmecid Han'ın cülûsunu müteakiben Hüseyin Paşa'nın Sadaretinde, Saram Efendi'nin Sadareti Uzmâ Müsteşarı ünvanı ile anılmasına irade-i seniyye sadır olmuştur.

"Meclisi Ahkâmı Adliye'de görüşülen hususlar hakkında Padişah'ın tetkikini ve ıcrasını sağlamak, Meclis Başkanının görevleri arasında bulunduğu halde, Arif Paşa'nın bu esaslara uymayan bazı davranışlarının görülmesi, Padişah nezdinde azlını gerekli kılmuş"(33), nitekim 17 Cemâziyelâhire H.1258/M.1842'de bu görevden alınmıştır.

15 Şevval H.1259/M.1843'de Meclisi Vâlâ Azalığına getirilmiştir. Arif Paşa her ne kadar "eski vekillerden ve basiret sahibi Müşirlerden ise de, sıhhati açısından hizmet görmesi kendisi için külfet olduğundan, emekli aylığı tahsis edilerek evinde istirahat etmesi uygun görülmüş ve Meclisi Vâlâ Azalığından ayrılması kararlaştırılmıştır"(34). Bu konudaki irade-i seniyye Zilhicce H.1260/M.1844'-de çıkartılmıştır.

18 Muharrem H.1262/M.1845'de Meclisi Ziraat Başkanlığı, Nezaret ünvanı ile Arif Paşa'ya verilmiştir. Ticaret Nezaretine atanan Paris Sefiri, Saram Efendi'nin dönüşüne kadar Ticaret Nezareti Vekâleti de ek görev olarak Paşa'ya verilmiştir.

Ticaret ve Ziraat Nezaretleri birleştirilerek Saram Efendi'ye tevcih olunduğundan, Arif Paşa 25 Rebiyulâhîr H.1262/M. 1845'de ikinci defa Meclisi Vâlâ Azası, 23 Recep H.1264/M.1847 tarihinde Evkâf-ı Hümayun Nazırı olmuştur.

Bu atama ile ilgili Hattı Hümayun sureti şöyledir:

"Benim Değerli Vezirim,

Bugün Sadr-ı sabık Reşit Paşa Meclisi Aliye'ye, Eski Hariciye Nazırı Ali Paşa, Meclisi Ahkâmı Adliye Azasından Arif Paşa, Meclisi mezkûr Reisi Halil Paşa, ve Hasip Paşa'nın yerlerine memur tayin edilerek Bab-ı âlimize gönderilmiştir. Rabbimiz Teâlâ Vetegaddes Hazretleri cümlemizi herhalde muvaffak buyura. Amin. Bihürmeti seyyidil mürselin, 22 Recep H. 1264/M.1847".

21 Şevval H. 1264/M. 1847'de üçüncü defa Meclisi Vâlâ Azalığına, 2 Cemâziyelâhire H. 1265/M.1848'de ikinci defa Meclisi Vâlâ Başkanlığına getirilmiştir.

Arif Paşa'nın Meclis Başkanlığına atanması ile ilgili Hattı Hümayun suretidir:

"Değerli Vezirim,

Meclisi Ahkâmı Adliye Eski Başkanı Rifat Paşa'nın yerine, bilgi ve kıdemi gereğince Meclis üyelerinden Arif Paşa'nın atanması nezdî şahnemizde uygun görülmüştür. Eskiden olduğu gibi yazılarak Bab-ı âlimize gönderilmiştir. Rabbimiz Teâlâ-Vetegaddes Hazretleri cümleyi muvaffak buyura. Amin. Bihürmeti Seyyid'il-Keveyn, 2 Cemaziyelâhire H. 1265/M. 1848".

16 Cemaziyelâhire H. 1266/M. 1849'da Meclis Başkanlığından alınmış, Şaban H.1269/M.1852'de Meclisi Aliye'ye memur edilmiştir.

Zilhicce H.1278/M.1861'de vefat etmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi haziresine defnedilmiştir. Zira kendisi, Tarikatı âliyye-i Mevleviyye bağlılarından idi.

Devlet görevlilerinden oğlu Mehmet Atıf Bey, kız tarafından torunu liyakatlı Devlet memurlarından eski Divanı Muhasebât Reisi Zühtü Bey'ler Paşa'dan önce vefat etmişlerdir. Kız tarafından diğer torunu Naci Beyefendi, Divanı Muhasebât Azalarındandır. Zühtü Beyzade Cemal Beyefendi Divanı Muhasebât Savcısıdır.

ALİ ŞEFİK PAŞA

Eğimli Hacı Mehmet Ağazade İsmail Haşim Efendi'nin oğludur. Önce Divanı Hümayun Kalemine girmiş, sonra buradan 17 Safer H.1244/M. 1828'de Divanı Hümayun Mühimme Odası'na nakledilmiştir.

20 Şaban H.1246/M.1830'da Sadr-ı a'zam Mehmet Reşit Paşa'nın maiyetine memur olup Yanya, Manastır, İşkodura taraflarına seyahat etmiş ve 25 Rebiyulâhîr H. 1248/M. 1832'de tekrar İstanbul'a gelmiştir. Bundan sonra bir müddet Mühimme Odasına devam etmiştir.

H. 1251/M. 1835'de Bakanlar Kurulu Başkatipliğinde memur olmuştur. 6 Rebiyulevvel H. 1256/M.1840'da görevli olarak Diyarbakır'a gitmek üzere gemiye bindiği halde, Sadr-i a'zam tarafından geriye çağrılarak Mabeyni Hümayun Katipliğine tayin edilmiştir.

10 Cemaziyelâhire H. 1258/M. 1842'de Baş Katipliğe atanmış, sahip bulunduğu rütbe-i saniye, rütbe-i ulâ sınıfı sanisine yükseltiyle bir kıt'a nişan verilmiştir.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya verilen nişanı götürmek üzere Mısır'a gönderilmiş, 2 Şevval H. 1263/M. 1846'da İstanbul'a dönmüştür. 24 Cemaziyelula H. 1264/M. 1847'de Baş Katiplik görevinden alınmıştır.

24 Recep H. 1264/M. 1847'de Tersane-i Amire Nezareti'ne, 21 Şevval H. 1264/1847 tarihinde rütbe-i bâlâ ile Evkâf-ı Hümayun Nezareti'ne tayin edilmiş, Zilkaade H.1265/1848'de imtiyaz nişanı ihсан edilmiştir.

Darbhane-i Amire Nezareti ismi Hazine-i Hasa-i Şahane Nezaretine dönüştürülerek Rebiyulâhîr H. 1266/M. 1849'da bu göreve Şefik Paşa getirilmiştir. Cemaziyelâhire H. 1269/M. 1852'de Hasip Paşa ile becayişleri sağlanarak Meclisi Vâlâ Azası olmuştur.

33. Takvimi Vakayî', Numara: 244

34. Takvimi Vakayî', Numara: 279

Rusya muharebesi esnasında Sinop'da meydana gelen "hadise-i elime" den dolayı Kaptanı Derya Mahmut Paşa'nın görevden alınarak yerine Rıza Paşa'nın Kaptanı Deryalığa getirilmesi üzerine, Safer. 1270/M. 1853'de Ali Şefik Paşa, Tersâne Müsteşarlığına, Rebiyulevvel H. 1271/M. 1854'de rütbe-i vezaretle Maliye Nezaretine, Viyana Konferansında Murahhas bulunan Ali Paşa'nın Sadaret görevine getirilmesi üzerine, 16 Şaban H.1271/M.1854'de Sadaret Kaimmakamlığına tayin edilmiştir.

Ali Şefik Paşa'nın Sadaret Kaimmakamlığına tayin edilmesi ile ilgili Hattı Hümayun Suretidir:

"Hatasız ve basiretli Vezirim Şefik Paşa,

Reşit Paşa'nın meşguliyetinin çok fazla olması yüzünden yaptığı müracaatı kabul edilerek, Sadaretten ayrılması uygun görülmüştür. Sadaret görevine Viyana Konferansında Murahhas Aza olarak bulunan Hariciye Nazırı Ali Paşa getirilmiştir. Avrupa nezdinde yapılacak andlaşmanın önemine binaen Ali Paşa'nın yerine de Reşit Paşa tayin edilmiştir(35). Ali Paşa'nın dönüşüne kadar Sadaret Kaimmakamlığı görevi de şahsınıza verilmiştir. Hariciye Nezaretine, rütbe-i vezaretle, Tanzimat Meclisi Başkanlığı da uhdesinde olmak üzere Fuat Efendi, sizden boşalan Maliye Nezaretine rütbe-i vezaret tevcih olunarak Tophane-i Amire Nazırı Muhtar Paşa tayin edilerek görevlendirilmişlerdir. Keyfiyeti ilân eyliyesin. Rabbimiz Teâlâ Vetegad-des Hazretleri cümleyi tevfiqatı ilahiyesine mazhar buyura. Amin. 16 Şaban H.1271/M.1854".

Birkaç gün sonra Meclisi Vâlâ Başkanı Yusuf Kamil Paşa'nın istifası üzerine, Meclis Başkanlığı, Sadaret Kaimmakamlığına ilaveten Şefik Paşa'ya verilmiş, Şaban H.1271/M.1854'de birinci rütbe-i mecidi nişanı ile Paşa taltif edilmiştir.

Bu konu ile ilgili hattı Hümayun sureti şöyledir:

"Vezirim Kaimmakam Paşa,

Meclisi Ahkâmı Adliye Başkanı Kamil Paşa istifa etmiştir. İstifa ile boşalan Meclis Başkanlığına bir kişinin görevlendirilmesi gerektiğinden, bu görev tarafınıza verilmiştir. Durumun ilan edilerek göreve başlansın".

Ali Paşa'nın Viyana'dan dönmesi üzerine 10 Şevval H.1271/M.1856'da Meclisi Aliye'ye memur, 16 Zilkaade H.1276/M.1859'da ikinci defa Evkâf-ı Hümayun Nazırı olmuştur. 15 Muharrem H.1278/M.1861'de bu görevden alındı.

25 Safer H. 1280/M.1863'de üçüncü defa Evkâf-ı Hümayun Nazırlığına tayin edildi ise de, rahatsızlığı nedeniyle 7 Rebi'ulahir H.1280/M. 1863'de bu görevden ayrıldı.

Gözlerini tedavi ettirmek için Viyana ve Berlin'e gitti. 4 Safer H.1281/M.1864'de İstanbul'a döndü. 15 Safer H.1284/M.1867'de vefatı vuku buluncaya kadar, uzun müddet yatalak olarak yaşadı. Cenazesi Eyup'ta Bostan İskelesindeki kabristana defnedildi.

Vakıflar İdare Meclisi Üyesi, oğlu müteveffa Rifat Bey'in büyük paralarla tertiplenen sünnet merasimine, Sultan Abdulmecit Han bizzat gelerek teveccüh gösterip iltifat etmiştir. Zamanında böyle iltifat görmesine karşılık hayatının sonlarında aşırı derecede yoksulluğa düşer olmuştur. Borçlarının büyük bir kısmını Mısır Hidivi İsmail Paşa ödemiştir. Dürüst, terbiyeli, nazik bir kişi olduğu söylenir.

Ali Şefik Paşa'nın Nazırlık Döneminde Gerçekleştirdiği Hizmetler:

Gazze'de, Hz. Peygamber (s.a.)'in soyundan olan Haşim bin A'bdumenaf'a izafe edilen Haşim Mescidi, 60.000 kuruş harcanarak yenibaştan tevsiyan inşa edilmiştir.

Ortaköy'deki Camiin 3.775.000 kuruş sarfedilerek inşasına başlanmıştır.

İstanbul ve taşrada bulunan bazı cami, mescid, mektep, medrese ve çeşmeler ile su yolları tamir edilmiştir.

ALİ RIZA EFENDİ

Saray Ahır Müdürlüğü payelilerinden Burdur Mutasarrıfı Esbakı Bursa'lı Sıdkızade Mehmet Şerif Efendi'nin oğludur. 19 Recep H. 1231/M.1815'de Bursa'da doğdu. Arapça ve Farsça öğrenimi görmüş, sülüs ve nesih yazı türlerinden diploma almıştır. Bunların yanı sıra ta'lik rik'a ve divani yazı türlerinde de çalışmalar yapmıştır.

Hüdavendigâr Mütessilimi Hafız Ağa maiyetindeki Hükümet Kalemine, Rebi'ulevvel H.1248/M.1832 tarihinde girmiş, bir yıl sonra 250 kuruş aylık bağlanmıştır. H. 1251/M.1835'senesi başlarında İstanbul'a gelerek, Cemaziyelulâ H. 1251/M. 1835'de irade-i seniyye ile Sadaret Mektubu Odasına tayin edilmiştir. Ramazan H.1251/M.1836'da Hoceganlık rütbesi verilmiştir.

Gizli yazışmaları ve mühim arzları kaleme alması sebebiyle mükâfât olarak Muharrem H.1254/M.1838'de 1.500 kuruş aylıkla Kalemce birinci rütbe olarak tespit olunan rütbe-i rabiya terfi ettirilmiştir. Recep H.1254/M.1838'de rütbe-i salise ve 4.000 kuruş aylık, ayrıca ilave yan gelirler tahsis edilerek Serasker Mektupculuğuna tayin edilmiştir(36).

35. Süveyş Kanalinin kuşatılması hakkında Meclisi Vâlâ Başkanı Yusuf Kamil Paşa tarafından kayınlraderi Mısır Valisi Salt Paşa'ya Meclisi Vükela Kararları ile ilgili hususları gizlice yazmış olmasından dolayı Fransa Maslahatgüzarı'nın bu asılsız habere karşı direnmesi üzerine Reşit Paşa, uygun görülecek bir zamanda Sadaret Makamından alınarak Viyana'ya memur edilmesini, Meclis Başkanı Yusuf Kamil Paşa'nın da istifa etmesini Padişaha arz etmiştir. Sadarete Ali Paşa tayin edilmiş ise de, Reşit Paşa Viyana'ya gönderilmemiştir.

Ali Rıza Efendi

Zilkaade H.1258/M.1842'de rütbe-i saniye ve 7.500 kuruş aylıkla Mabeyni Hümayun Üçüncü Katipliğine nakledilmiş, Rebiyulevvel H. 1262/M. 1845'de rütbe-i ula sınıfı sanisi ünvanı verilmiştir. Cemaziyelula H. 1264/M. 1847'de İkinci Katipliğe terfi ettirilerek, aylığı kademeli bir şekilde 12.500 kuruşa yükseltilmiştir.

18 Rebiyulevvel H. 1266/M. 1849'da 30.000 kuruş aylık ve rütbe-i üla sınıfı ula ile Evkâf-ı Hümayun Nazırlığına, 18 Rebiyulevvel H. 1267/M. 1850'de Defterdar Eminliğine tayin olmuştur. 22 Rebiyulevvel H. 1269 tarihinde buradan 15.000 kuruş aylıkla Meclisi Vâlâ Azalığına nakledilmiştir.

Anadolu taraflarında toplanan ordunun muhasebe kayıtlarını tutmak ve yazışmalarını yürütmek üzere, Meclisi Vâlâ Azalığı uhdesinde kalmak kaydıyla, 1 Muharrem H. 1270/M. 1853'de 35.000 kuruş aylık ve rütbe-i bâlâ ünvanı ile Anadolu Harp Ordusu Müsteşarlığına atanarak Kars'a gönderilmiştir.

Müsteşarlığın Defterdarlığa dönüştürülmesi üzerine Rebiyulâhir H. 1272/M. 1855'de Ordu Müsteşarlığından ayrılarak İstanbul'a dönmüş ve Meclisi Vâlâ Azalığına devam etmiştir.

11 Rebiyulâhir H. 1273/M. 1856'da 23.000 kuruş aylıkla Meclis Muhasebe Başkanlığına, bir yıl sonra 25.000 kuruş aylıkla ikinci defa Meclisi Vâlâ Azalığına, Muharrem H.1275/M.1858'de Refî'a Sultan Kethüdalığına, 1 Safer H.1275/M.1858'de 40.000 kuruş aylıkla Haremî Hümayun Masarifat Nezaretine, 18 Rebiyulâhir H.1276/M. 1859'da aynı maaşla ikinci defa Evkâf-ı Hümayun Nezaretine, 16 Zilkaade H.1276/M.1859'da 41.000 kuruş

aylık ve yeteri kadar gıda maddesi tahsisi ile Hazine-i Hassa Nezaretine, 4 Şevval H.1277/M.1860'da 25.000 kuruş aylıkla Meclisi Aliye-i Tanzimat ve Meclisi Müzayede-i İltizamât Azalığına tayin edilmiştir.

Recep H.1278/M.1861'de Meclis Azalığı görevinden ayrıldı ve 10.000 kuruş ma'zuliyet maaşı tahsis edildi. 12 Ramazan H.1278/M.1861'de 15.000 kuruş aylıkla üçüncü defa Meclisi Vâlâ Azalığına memur edildi. Şevval H.1270/M.1862'de ikinci rütbe-i Osmanî nişanı verildi.

Yusuf Kâmil Paşa merhumun Sadaret zamanında Osmanlı topraklarının tetkik ve ıslahı için müfettişler tayin edilmiştir. Bu sırada Şevval H. 1270/M.1862 tarihinde 40.000 kuruş aylıkla Anadolu Vilayetlerinden bir kısmının teftişine memur edilmiştir. 7 Zilkaade H.1270/M.1862'de Anadolu'ya hareket etmiş, 20 ay sonra İstanbul'a dönerek Meclisi Vâlâ Azalığı görevine devam etmiştir.

Muharrem H.1285/M.1868'de 15.000 kuruş aylıkla Şuray Devlet Maliye Dairesi İkinci Başkanlığına, Safer H.1290/M.1873'de Divanı Ahkâmı Adliye Muhakâmat Dairesi Başkanlığına, Hüseyin Avni Paşa'nın Sadr-ı a'zamlığı döneminde aylığından 5.000 kuruş kesilerek Şuray Devlet (Danıştay) Dahiliye Dairesi üyeliğine atandı. Recep H.1293/M.1876'da Devlet Dairelerinde fazlalıkları ayıklayarak yeniden düzenlenmesi sırasında aylığı 9.000 kuruş azaltılarak Mahkeme-i temyiz üyeliğine naklen tayin edilmiştir.

Bu gelişmelerden 33 gün sonra aylığı 15.000 kuruşa yükseltilmiş ve ek bir görev olarak Sultan Abdulaziz Han'ın Hanedanı Nezaretine, 5-6 gün sonra da 10.000 kuruş maaşla Hey'eti A'yan Azalığına nasbedilmiştir.

7.200 kuruşa düşürülen A'yanlık aylığı ile 11 Muharrem H.1298/M.1880'de Sicil Ahvali Komisyonu üyeliğine, yine aynı ücretle 21 Zilkaade H.1303/M.1885'de üyesi bulunduğu Komisyonun Başkanlığına tayin edilerek, aylığı 14 Cemazielulâ H.1309/M.1891'de 10.000 kuruşa yükseltilmiştir.

Bir takım mazeretler beyan ederek memuriyetten ayrılmak istemesi üzerine boşta aylığı almak kaydıyla 3 Safer H.1314/M.1896'da görevle ilişkisi kesilmiştir. 9 Şevval H.1314/M.1896'da ücretli iznin uzatılması sırasında aylığı 9.000 kuruşa indirilmiştir.

8. Cemaziyelulâ H.1305/M.1887'de ücretli izni kaldırılarak birinci rütbe-i mecidi, 2 Zilhicce H.1311/M.1893'de birinci rütbe-i osmanî ve çeşit-

36. Odasına dolan nefâratı askerliyyenin müsarunileyhî, askerlerin mektubunu yazmaya memur zannederek, memleketlerindeki alleilerine mektup yazdırdıkları, Paşa'nın kendisinden nakledilmiştir.

li tarihlerde Ayasofya tamiri, Sikke-i Hümayun tashihi, Harb Orduları, Kars Kal'ası madalyaları ve bazı bakanlara mahsus olarak yaptırılmış bulunan 12 adet madalyadan bir tanesi de Hazine-i Hassa Nazırı iken diğer madalyalara ilaveten verilmiştir.

19 Zilkaade H.1323/M.1905'de (1 Kanunisânı mali 1321) vefat etmiş, Üsküdar'da Selimiye Dergahı Haziresine defnedilmiştir. Vefatı anında 92 yaşında olmasına rağmen gayet dinç ve hafızası yerinde idi.

Hayatında güzel yazı yazması ile bilinir ve din-darlığı ve dürüstlüğü ile tanınırdı. Başkan ve üye olarak birçok komisyonlarda bulunmuştur.

Ali Rıza Efendi'nin Nazırlığı döneminde, birçok camii, mescid, dergah, medrese ve mektep tamir edilmiştir.

Çocukları, Hariciye Nezareti Celilesi Sicil Müdürü Ali Rıza ve Mabeyni Hümayun Katiplerinden Murtaza Beyefendilerdir.

ABDURRAHMAN NAFİZ PAŞA

Divanı Hümayundan Hacegan İran Sefiri Sey-yid Mehmet Refi' Efendinin (37) oğludur(38). Talebe-i u'lum arasında öğrenime başlamış ise de daha sonra Hazineye girmiştir. Tekfürdağlı Ahmet Ağa'nın mühürdarlık hizmetinde bulunmuş, kendisine haceganlık rütbesi verilmiştir.

Şevval H.1224/M.1809'da Zecriye Nazırı, müteakiben Gümrükçü, H.1243/M.1827'de bu görevlere ilaveten Nikah Dairesi Defter Memuru, H.1245/M.1829 tarihinde Mukataat, Şevval H.1247/M.1831'de Darbhane-i Amire, 9 Recep H. 1249/M.1833'de ikinci defa Mukataat Nazırı olmuştur. Mali konularda göstermiş olduğu başarılı hizmetleri, Padişah nezdinde takdire şayan görülerek, 3 Muharrem H.1250/M.1834'de özel olarak rütbe-i ulâ nişanı ihsan buyurulmuştur.

Hassa ve Mansure askerleri masrafları gibi Radife askerlerinin giderlerinin de Mukataat Hazinesi'nce karşılanmaya başlanması üzerine, Hazinesinin iş yoğunluğu artmıştır. Bu gelişmeler üzerine Mukataat Nezareti ve Hazinesi ünvanları kaldırılarak, defterdarlar gibi Tevcihat Defterlerine müstakil bir şekilde rütbe-i ulâ ünvanı ile kaydedilmek üzere ihdas edilen "*Asakiri Mansure-i Mahmudiye Hazinesi Defterdarlığı*", 25 Rebiyulevvel H.1250/M. 1834'de Abdurrahman Nafiz Paşa'ya tevcih edilmiştir.

H.1251/M.1835 Rebiyulâhirin'in yedinci pazar günü akşamı Padişah, Paşa'nın Beylerbeyi'nde bulunan yalısını teşrif ederek akşam yemeğini burada yemiştir. Yemeğe kalmak ve tasviri hümayunlarını ihsan ederek Paşa'yı taltif ettikten sonra, ge-saraya dönmüştür.

3 Zilhicce H.1253/M.1837'de rütbe-i vezaret ve Paşalık ünvanı ile yeni kurulan Umuru Maliye Nezaretine tayin edilmiştir. Bu konu ile ilgili hattı hümayun Maliye Nezareti'nin kuruluşunu anlattığından, aynen aşağıya alınmıştır.

Hattı Hümayun sureti:

"Benim Vezirim,

Hazine-i Amiremizin çoktanberi düzeni bozulmuş, yapılan ödemelerde Darbhane-i Amiremizden para transfer etme mecburiyeti doğmaya başlamıştır. Bu durum Darbhane-i Amire'nin zamanlı zamansız yardıma muhtaç hale gelmesine yol açmıştır. Bu durumlar, Defterdarlarla Darbhane-i Amire Nazırları arasında münakaşa ve anlaşmazlıklara sebep olmaktadır. Hazine-i Amire'nin iyi bir şekilde idare edilmesini sağlamak, memurlar arasındaki sirtüşmeleri önlemek üzere iki kuruluş birleştirilmiştir. Zaman zaman bazı gelirlerin Mansure Hazinesi'nden buraya nakledilmesi, ayrıca giderlerin bir kısmının karşı tarafa yükletilmesi suretiyle Hazine-i Amire'mizin bulunduğu durumdan kurtarılması çareleri aranmış ise de bir sonuç alınamamıştır. Her iki tarafın memurları kendi dairelerinin işlerine önem verdiğinden kuruluşlar arasında bir uyum ve tesanüt sağlanamamıştır. Ayrıca günden güne Mansure Hazinesi, mühim askeri giderlerin karşılandığı bir kaynak haline gelmesi sebebiyle diğer hazinelerimizden daha ileride bir yeri ve öneminin olması bir yana, bir yolunun bulunarak iflastan kurtarılması gerekmektedir. Hazine-i Amiremin de gelir ve giderlerinin kesin bir şekilde belirlenmesi, olağan üstü durumlar yüzünden ortaya çıkabilecek giderlerin diğerlerinden ayrılması lazımdır. Velhasıl gelir ve giderlerin hatasız bir şekilde tesbit edilmesi, kayıtlarının sıhhatli bir şekilde tutulması gerekmektedir. Yukarıda sayılan hususları yerine getirmek üzere, Nafiz Efendi'nin umuru defteriyede derkâr olan mülumat ve mümaresesine mebni Hazaini Şahanemizin tamamının Nazır olmak ve Hazine-i Amiremizin de Mansure Hazinesi ile birleştirilerek "defterdar" tabirinin terk edilip "Umuru Maliye Nazırı" ismi altında yeni kurulan Bakanlığın başına, rütbe-i vezaret ve paşalık ünvanı ile müşarunileyhin getirilmesine, Darbhane Memuriyeti'nin Müşirlik ünvanı ile Hasip Efendi uhdesine tevcihine ve diğer hususların eskiden olduğu gibi yürütülmesine irade-i şahanem müteallik olmuştur. Buna göre icah ve ihtizasını icra eyleyesin. 3 Zilhicce H.1253/M.1837"

37. Kaleminden neş'et ederek Sefirle birlikte İran'a gönderilmiştir. İran'dan döndükten sonra Rumelince servet sahibi bir kişi olarak tanınan Filibe A'yanı Rüstem Ağa'nın vefat etmesi üzerine geride bıraktığı servetini sayarak teslim almak üzere Filibe'ye gönderilmiştir. Ortaya çıkartmış olduğu mal varlığı, Sefaretin giderlerini karşılamaya sarfedilmiştir. Filibe'de bulunduğu esnada H.1224/M.1809'da vefat etmiştir.

38. Sicilli Osmanî'de, "Tekfürdağlı Ahmet Ağa'nın" oğlu olduğu gösterilmekte ise de bu doğru değildir. Nafiz Paşa, Ahmet Ağa'nın oğlu değil mühürdarıdır. Ahmet Ağa, meşhur Hâlet Efendi sayesinde yetişip ilerleyerek Mutfak Emni, Tophane ve Zahir Nazırı olmuş, H.1249/M.1833'de vefat etmiştir.

Sultan Abdulmecid Han'ın cülusunu müteakip Umuru Maliye Nazırlığı görevinden, 22 Cemaziyelulâ H. 1255/M. 1839'da alınmıştır.

Nafiz Paşa'nın görevden alınmasıyla ilgili "Takvimi Vakayı" (39) deki ilân, özet olarak aşağıya alınmıştır:

"Bundan bir müddet önce, mali konularda kolaylıklar sağlayacağı düşüncesi ile müstakil memurlar eliyle yürütülen işlerin bir kısmı birleştirilmiş ise de olumlu sonuç alınamamıştır. Dairelerin birleştirilmesi dolayısıyla genişleyen işlerin iyi bir şekilde yönetilmesini sağlamak amacıyla görev tevdi edilen kişiye rütbe-i vezaret verilmiş ancak bununla da sonuca gitmek mümkün olmamıştır. Bu durumda da bölümlerin başına Müsteşar ve müteaddit memurlar tayin edilmek mecburiyetinde kalmıştır. Velhasıl dairelerin birleştirilmesi yönünde yapılan düzenlemeden umulan sonuç alınamamıştır. Mali konuların ayrı üniteler eliyle yürütülmesinde hesapların daha ahhatlı tutulduğu anlaşılmakla eskiden olduğu gibi Maliye Nezareti yine bölümlere ayrılmıştır. Maliye Teşkilâtında çalışmakta olan personel eşit şartlarla aynı binada istihdam olunmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlardan Hazine-i Amire Defterdarlığı, eski defterdarlardan et-Hac Ethem Efendi'ye; Hazine-i Mukataat Defterdarlığı, eski Bahriye Müsteşarı Musa Safveti Efendi'ye ihsan buyurulmuştur. Bu Defterdarlıklarla, rütbe-i ulâ itibar olunarak Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin de ayrılması üzerine tabii olarak Müsteşarlık kaldırılmıştır. Eski Maliye Nazırı Atıfetü Nafiz Paşa'nın bir müddet istirahat etmek üzere ev veya sahilhanesinde ikamet ve duayı şahaneye devam etmesi hususlarına emri fermanı müllükâne müteallik olmuştur".

Recep H.1255/M.1839'da merkezden uzaklaştırma operasyonu sırasında Çermen Eyaleti Müşirliğine (Edirne Valiliğine) tayin edilmiş, Şabanın 5. nci günü bu görevden alınmıştır.

Abdurrahman Nafiz Paşa ile Akif Paşa'nın tayinleri "Takvimi Vakayı" (40) de şu ifadelerle ilân olunmuştur.

"Eski Dahiliye Nazırı Akif Paşa ve Eski Maliye Nazırı Nafiz Paşa'lar ev ve sahillerinde ikamet etmekte iseler de bunlar gibi kişilerin öyle boş durmaları abes ve beyhudedir. Taşradaki münasip mahallere memur tayin olunmaları, vukuf ve malûmât ahabından ve rızayı âliyi bilen Vekillerden bulunmaları, gittikleri yerlerde faydalı hizmet görmelerini sağlayacağından, Akif Paşa'ya Koç İli Sancağı ve Nafiz Paşa'ya da Çermen Eyaleti Müşirliği tevcih ve ihsan buyurulmuştur..." (41)

Abdurrahman Nafiz Paşa'nın taşra usulüne dair vukuf ve bilgisinin olmaması yanında Tanzimatı Hayriye gereğince güvenlik işlerinin iyi bir şekilde idare ve yönetilmesinde de ilgisiz ve müsamahakar davrandığı haberi hükümet merkezince duyulması üzerine (42) 19 Safer H.1256/M.1840'da Edirne Valiliğinden alınarak evinde ikamet etmesi irade buyurulmuştur.

Paşa hakkında şikâyetle bulunulması üzerine, Edirne Muhassılı, şehrin ileri gelenleri ve halkın temsilcileri İstanbul'a davet edilerek meclisi umumide

muhakeme edilmişlerdir. Yapılan muhakeme sonucunda, kötü yönetiminden, Tanzimatı Hayriyeyi baltalayıcı davranışlarda bulunmaktan, merhum Padişah hakkında uygunsuz söz sarfetmekten ve diğer hususlardan suçlu bulunarak; Vezirlik rütbesinin alınmasına, izinsiz olarak bundan sonra bir görev verilmemesine, ayrıca 3 yıl Kütahya'ya sürgüne gönderilmesine ve "Nafiz Efendi" ismile anılmasına irade-i seniyye sadır olmuştur (43).

Kütahya'nın havasına tahammül edemeyerek hastalanması ve durumunu bir dilekçe ile arz etmesi üzerine Cemaziyelula H.1257/M. 1841'de Bursa'da ikamet etmesine müsaade edildi. İstanbul'a dönmek için kendisi ve annesinin yaptığı başvurular üzerine, affedilmesinin emri fermanı şahaneye bağlı olduğunun Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye'den bir yazı ile arzedilmesi sonucu, "kimse ile görüşüp konuşmamak, ailesi ile birlikte sahilhanesinde oturmak kaydıyla" Ramazan H.1258/M.1842'de Padişahın affına mazhar olmuştur.

19 Cemaziyelula H.1258/M.1842'de rütbe-i ulâ sınıfı ulâ ile Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye A'zalığına tayin edilmiştir. 5 Ramazan H.1258/M.1842'de evvelce kaldırılan rütbe-i vezaretin iadesine ve diğer vekillerle resmi oturumlara katılmasına ayrıca Meclisi Hassa da dahil edilmesine irade-i seniyye müteallik buyurulmuştur.

16 Muharrem H.1259/M.1843'de Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Reisi olmuştur. 15 Şewal H.1259/M.1843'de bu görevden ayrılmış, 14 Şaban H.1261/M.1845'de ikinci defa Maliye Nazırlığına tayin edilmiştir.

Hatı Hümayun Sureti:

"Benim Değerli Vezirim,

Maliye Nazırı Safveti Paşa'nın Nezaret görevinden alınması lüzumlu görülmüştür. Meclisi Ahkâmı Adliye Reisi Esbak Nafiz Paşa'nın Maliye Nezaretinde uzun müddet hizmetinin bulunması sebebiyle Bakanlık işlerini iyi bir şekilde yürütebileceği düşünülmektedir. Bunun için, Safveti Paşanın görevden alınarak yerine Nafiz Paşa'nın Maliye Nazırlığına tayin edilmesi, ayrıca bu Bakanlığa mahsus nişan dahi takılması bab-ı âlimize gönderilmiş olmakla heman Cenabı Hak herhalde hüsnü muvaffakiyete makrun buyura. Amin"

39. Numara: 184

40. Numara: 186

41. Lütfi Efendi tarihinde (C.VI,s.57) diyor ki: "Bu memuriyetler müşarunlleyhümanın talhışlılıkları olmuştur" Akif Paşa'nın zülüm yaptığından bahisle vezaretinin alınarak görevden azline ve Edirne'ye sürgüne gönderilmesine irade sadır olmuştur.

42. Takvimi Vakayı', Numara: 198

43. Mahkemeye dair (Takvimi Vakayı', Numara: 13/201 Cemazilü'lâ H.1256/M.1840)'da geniş bilgi vardır.

Rahatsızlığı yüzünden istirahatı muhtaç olduğunu Makamı Sadarete yazılı ve sözlü olarak arz etmek suretiyle istifa etmesi üzerine, 2 Rebiyulevvel H.1263/M.1846'da Nezarete Sâram Paşa tayin edilmiştir. 18 Cemaziyelula H. 1264/M. 1847'de üçüncü defa Maliye Nezaretine getirilmiştir.

Hattı Hümayun Sureti:

"Benim Değerli Vezirim,

Hariciye Nazırı Sabık Ali Paşa'nın yerine Maliye Nazırı Rıfat Paşa'nın, O'nun yerine de Eski Maliye Nazırı Nafiz Paşa'nın bugün memuriyetleri bit-icra Bab-ı âlimize gönderilmiştir. Rabbimiz Teâla vetegattes Hazretleri yeni atanan her iki Paşa'yı ve cümlemizi muvaffak buyura. Amin. Bihürmeti seyyidilmürselin".

Rebiyulevvel H.1265/M. 1848'de görevden alınmıştır. Cemaziyelula H. 1265/M. 1848'de Meclisi Asliye'ye memur, 8 Ramazan H.1265/M.1848'de dördüncü defa Maliye Nazırlığına getirilmiştir.

Hattı Hümayun sureti:

"Benim Değerli Vezirim,

Maliye Nazırı Hüsnü Efendi'nin vefatı üzerine, bu Nezaretin hizmet alanı hakkında geniş bilgi sahibi olan Nafiz Paşa'ya tevcihi, bit-tensip iktizası icra olunarak Bab-ı âlimize gönderilmiştir. Rabbimiz Teâla Vetegattes Hazretleri cümleyi muvaffak buyura. Amin. Bihürmeti Resulü'l-emin".

Recep H. 1266/M. 1849'da Maliye Nezareti görevinden ayrıldı. 18 Rebiyulevvel H. 1267/M. 1850'de Evkâf-ı Hümayun Nezaretine, 7 Şevval H. 1267/M. 1850'de beşinci defa Maliye Nazırlığına tayin edildi.

Bu konuda sadır olan Hattı Hümayunda: "Ummuru Maliyeyi mâlumât-ı tammesi gereğince yoluna koymak, görevleri maliye işlerini yürütmek olan personelden, verimli hizmet görenleri mükafatlandırmak ve şikâyet sebepleri üzerinde de müessir olmak üzere" tayin olunduğu kayıtlıdır. 14 Zilhicce H.1268/M.1851'de Nazırlık görevinden alınmıştır.

Hattı Hümayun sureti:

"Benim Değerli Vezirim,

Maliye Nazırı Nafiz Paşa'nın azliyle yerine, uhdesine rütbe-i bâlâ tevcih olunarak Tophane-i Amiremiz Nazırı Muhtar Bey'in görevlendirilmesi nezdimizde tensip edilmiştir. Muhtar Bey çağırılarak gereği icra olunup Bâb-ı âlimize gönderilmiş olmakla ilânı keyfiyete ibtidar olunsun".

20 Şevval H. 1269/M. 1852'de vefat etmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi civarındaki hususi türbesine defnolunmuştur. Mevlevi tarikatına mensup olduğundan, Mevlevihaneye bir kütüphane yaptırarak çok nefis kitaplar vakfetmiştir.

Abdurrahman Nafiz Paşa için (Sicilli Osmanî) de: "Uyanık, zeki, otoriter, matematikte eşsiz, idarecilikte ve arkadaşları ile yapılan tartışmalarda tek, servet ve iktidar sahibi idi" denilmektedir

MEHMET HALİT EFENDİ

Abdulkadir Geylani (Allah O'nun sırlarını mu-

kaddes kılsın) Hazretlerinin sülalesindendir (44) Baş Muhasebe Ketebeşi zümresine girmesinden sonra, Ceride Odası Baş Ketabetinde istihdam edilmiştir. 15 Recep H.1248/M.1832'de Mansure Zimmeti oldu. Ramazan H.1251/M.1835'de Hocalıkla birlikte rütbe-i rabia nişanı verilmiştir.

Daha sonra Varidat Muhasebesi Mümeyyizi Evvelliğine, 13 Recep H.1256/M.1840'da Varidat Muhasebeciliğine tayin edilmiş, ancak "görevli bulunduğu işlerde tembellik göstermesi yüzünden" (45) Zilkaade H.1256/M.1840'da görevden alındı.

"Maliye Hazinesi işlerinde tıkanıklıkların meydana gelmesini önlemek amacıyla bu Bakanlığa atanacak memurların maliye bilgisine sahip olmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda, maliyede uzun müddet görev yapmış olan ve sadık bendegandan bulunan Mehmet Halit Efendi" (46) 14 Muharrem H.1257/M.1836'da ikinci defa Varidat Muhasebeciliğine, Şaban H.1262/M.1845'de Rumeli Varidat Muhasebeciliğine nasbedilmiş; Şevval H.1262/M.1845'de haiz olduğu rütbe-i saniye rütbe-i âlâ sınıfı sanisine yükseltilmiştir.

Rebiyulevvel H. 1263/M. 1846'da Hazine-i Maliye Rumeli Defterdarlığına ta'yn edilmiş, 28 Recep H.1265/M.1848'de bu görevden ayrılmıştır.

Zilkaade H.1265/M.1848'de üçüncü defa Rumeli Defterdarı, Recep H.1266/M.1849'da Rütbe-i Bâlâ ile Maliye Nazırı, 7 Şevval H.1267/M.1850 tarihinde Nafiz Paşa ile becayişleri sağlanarak Evkâf-ı Hümayun Nazırı oldu. 16 Rebiyülâhîr H. 1268/M. 1851'de Nezaret görevinden alındı.

29 Rebiyülâhîr H. 1269/M. 1852'de vefat etmiş ve Eyüp Kabristanı'na defnedilmiştir.

Çocukları, Mehakimi Adliye Azasından Mütveffa Halil Neş'e ve Ahkamı Adliye Baş Ketabetinde ve Maarif Mektubculuğunda bulunmuş olan Edebiyatçılarından Halit Beylerdir.

ALİ GALİP PAŞA

Sadı Esbak Mustafa Reşit Paşa'nın üçüncü oğludur. H.1245/M.1829 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Sadaret mektubu kalemine girerek hâcegânlık ve rabia rütbelerini kazanmış; 2 Recep H.1262/M.1845'de rütbe-i saliseye yükselmiştir.

Şevval H.1264/M.1847'de rütbe-i saniye sınıfı sanisi ünvanı ile amedi odasında görevlendirilmiş, Rebiyülâhîr H.1267/M.1850 tarihinde rütbe-i ulâ sınıfı sanisi mertebesine yükseltilmiştir.

28 Şevval H.1267/M.1850'de Sultan Abdülmecit Han'ın kızlarından Fatma Sultanla nişanlanmıştır (47).

44. Sülale-i Mezkûreden olduğu "Kafila-i Suara"da oğlu Halit Bey'in tercüme-i halinde zikredilmiştir.

45. Takvîm-i Vakayı', Numara: 216

46. Takvîm-i Vakayı', Numara: 221

47. 8 Ramazan H.1256/M.1840 doğumlu olan Fatma Sultan, o sırada 11 yaşında bulunuyordu.

Ali Galip Paşa

Bu gelişmeler üzerine vezaret rütbesi verilerek Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Azalığına tayin edilmiştir (48).

Hattı Hümayun suretidir:

"Benim Kıymetli Veziri Azamım,

Evladınız Ali Galip Bey, arzu edilen mezivetlere sahip bulunduğundan evlenme çağına gelmiş bulunan kızım Fatma Sultanla Allah Teâlanın lütfi ile nikâhlanmışlardır. Bu nikâh dolayısıyla uhdesine rütbe-i vezaret ve müşirlik tevcih edilerek Meclisi Ahkâmı Adliye'ye atanması tarafımızdan uygun görülmüş ve huzura davet edilerek durum kendisine tebliğ edilmiştir. Baş mabeyincimiz Selim Efendi refakatinde Bab-ı âlimize gönderilmiştir. Keyfiyeti ilân eylesin. Rabbimiz Teâla vetekaddes Hazretleri herhalde bu hususu bereket ve saadette beraber bütün insanlığa sevinç ve sürur vesilesi kılar. Amin. Bihürmeti Seyyid'il-Mürselin 28 Şevval H.1267/M.1850"

Ali Galip Paşa, Şevvalin 28 nci Pazartesi günü Selim Efendi ile birlikte Bab-ı âliye gelmiş, Bakanlar ve ileri gelen Devlet görevlilerinin hazır bulunduğu sırada yukarıdaki "Hattı Hümayun" okunmuştur.

Zilhicce H.1268/M.1851'de bütün damatların Meclisi Vâlâ Azalığından alınması sırasında Ali Galip Paşa da görevinden alınmış, Şaban H.1269/M.1852 tarihinde Meclisi Vâlâ Azalığına tekrar iade edilmiştir.

25 Cemaziyelula H.1270/M.1853'de Hırka-i Saadet Daire-i Celilesi'nde Şeyh'ül-İslâm olan Arif Hikmet Bey tarafından nikahı kıyılmış, 16 Zilkade H.1270/M.1853 tarihinde Meclisi Vâlâ Azalığına tekrar iade edilmiştir.

11 Rebilyülâhır H.1271/M.1854'de Hazine-i Hassa Nezaretine, 27 Rebiyülâhır H.1273/M.1856-

da Meclisi Ali-i Tanzimât Azalığına, 8 Ramazan H.1273/M.1856 tarihinde Hariciye Nezaretine atanmıştır.

Hattı Hümayun sureti:

"Benim Kıymetli veziri Azamım Reşit Paşa, Hariciye Nazırı'nın değiştirilmesi gerekli görülmüştür. Meclisi Tanzimat Azasından Ali Galip Paşa'nın bu göreve olan liyakatı sebebiyle Umuru Hariciye Nezareti uhdesine tevcih edilmiştir. Ali Galip Paşa'nın yerine Tanzimat Meclisi Azalığına da sabık Hariciye Nazırı Ethem Paşa tayin edilmiştir.

Paşaların atanmasına ilişkin tayin emirleri ilân olunsun. Rabbimiz Teâla Vetekaddes Hazretleri cümleyi muvaffak buyura. Amin. 8 Ramazan H.1273/M.1856".

Cevdet Paşa, irade-i seniyye üzerine yazdığı ve Padişah'a takdim ettiği "Marûzât"(49)adlı "Mecmua-i tarihiye" sinde şunları yazmaktadır:

"Reşit Paşa, Ali ve Fuat paşalara bedel başka adamlar yetiştirmeye kalkıştı ise de muvaffak olmadı. Hatta bir aralık Sadri Esbak Ethem Paşa Hariciye Nazırı oldu. Çok geçmeden görevden alındı ve yerine Ali Galip Paşa Hariciye Nezaretine getirildi. Ancak Ali Galip Paşa da başarılı olmadı. Bu gelişmelerin sonunda Reşit Paşa, eski çıraqları olan Ali ve Fuat Paşa'larla barışmak mecburiyetinde kaldı" (50).

Ali Galip Paşa, Mustafa Nâili Paşa'nın ikinci Sadaretinde 11 Zilhicce H.1273/M.1856'da Evkâfı Hümayun, 11 Şaban H.1274/M.1857'de Ticaret Nazırlığı görevinden ayrıldı.

H.1275/M.1858 senesi Saferinin beşinci günü akşamı, yanında Kethüdası Hakkı Bey ve uşağı olduğu halde, gece karanlığında kayıkla Sarıyer'den yemekten dönerken Yeniköy önünde fener dubasının yanındaki karşılaşılan römorkun, kayığa çarpacağını zannederek, denize atıldı ve derhal boğuldu.

Yapılan arama sonunda naşı Beykoz tarafında balık ağı içinde uşakla birbirine sarılmış vaziyette, Sultan Abdulmecid Han'ın ihsan ettiği kıymetli bir pırlanta yüzüğün takılı bulunduğu parmağı, avucuna bükülmüş olduğu halde bulundu. Naşı daha sonra Esbak İsmail Paşa'ya intikal eden babasının Emirgan'daki yalısına getirildi. Pederinin Beyazıd-Okçular başındaki türbesine defnedildi.

Mezarına yazılan "Manzume-i tarihiye"nin sonu şöyledir:

Fevtine hayri seher hiyz şeb matem olup
Beyti mühmel ile tarihini ittim imla

48. Ceride-i havadis muharrirlerinden Salır Hafız Müşfik Efendi, "Hüve Veziri Galib" diye, H.1267/M.1850'yi tarih düşürmüştür.

49. Bu mecmua ÇAGRI yayınevi tarafından 1980'de neşredilmiştir. (N.Ö.)

50. CEVDET PAŞA, Ahmet-HALAOĞLU, Yusuf, MARUZAT, İstanbul-1980, s.

Oldu müstağrak derya Ali Galip Paşa
Abıkevser ile sır-âb ide mahşerde Hüda

Ali Galip Paşa kısa boylu nazik, zeki, Türkçe yazısı güzel Fransızca konuşup yazmaya muktedir, musikiyi seven bir kişi idi.

Müşarun ileyhın Nazırlık döneminde bir çok müessesatı diniye ve hayriye tamir edilmiştir.

ABDULLATİF SUPHİ PAŞA

Hükemâyı Vüzerâdan Abdurrahman Sami Paşa'nın oğludur. 12 Muharrem H.1234/M.1818'de Mora'nın Merkezi olan Trablîçe kasabasında doğdu. H.1236/M.1820 tarihinde Mora ihtilalinde babası, ailesiyle birlikte asilerin eline esir oldu. İsyançıların başı olan Kaptan Koloko'nun torunu, Sami Paşa'nın babası Moro Hanedanından Şeyh Ahmet Necip Efendi'den vaktiyle gördüğü iyiliği unutmadığından aileyi esirlerden ayırarak, himayesi altına almış ve H.1239/M.1823 tarihinde Napoli'den Mısır'a giden gemiye bindirmiştir.

Şöyle ki: Sözü edilen Kaptan, o sırada İngiliz müstemlekesinden olan Cezâir-i seb'a ehalisinden bir Rum olup İngiliz tabiyetine kayıtlı idi. Yunan ihtilâl komitelerine gemisiyle getirdiği zahirenin bedelini almak üzere uzun müddet Trablîçe'de ikâmet etti, fakat Yunanlıların imkansızlıkları sebebiyle alacağını alamadı. Bu beklemenin sonunda bir dostunun hatırlatması üzerine alacağına karşılık Şeyh Necip Efendi'nin ailesini İngiliz konsolosu vasıtasıyla istedi. Rumlar, bir gemi zahire daha gönderilmek şartıyla isteğini kabul ettiler. Sami Paşa'nın kardeşlerinden Hayrullah Paşa ve Mahmut Efendi'yi rehin alarak alıkoydular. Ailenin diğer fertlerini serbest bıraktılar. Serbest bırakılan aile fertleri, geminin seyrü seferine tabi olarak İskenderiye'ye ulaştılar.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Sami Paşa'dan Yunanistan vukuatını ve sebeplerini, ihtilâlin zahiri ve batini yönlerini anlatan bir rapor istedi. Sami Paşa'nın yazdığı raporu pek ziyade takdir ederek, kaptanın alacaklarını karşıladı. Fakat ihtilâl mensuplarına zahire gönderilmesi mümkün olmadığından, antlaşmanın bu kısmı yerine getirilemedi.

Daha sonra, İbrahim Paşa'nın Yunan fütuhâtı sırasında rehin olarak tutulan Hayrullah Paşa ve Mahmut Efendi mübadele suretiyle kurtarıldı.

Subhi Paşa babasıyla beraber Mısır'a geldi ve öğrenimde gösterdiği gayret sonunda, Divanı Vilâyet Başmuavini bulunan pederinin yanında katiplikte istihdam edildi. Daha sonra Mehmet Ali Paşa'nın özel katipliğine yükseltildi.

Mehmet Ali Paşa, daima memleketin imarı ile meşgul olan zihnini rahatlatmak için, araba ile dolaşmaya çıkar ve Subhi Paşa'yı yanına alarak, ye-

rine getirilmesi gereken hususlarla, ıslaha muhtaç gördüğü durumları bir deftere kaydettirdi.

Mehmet Ali Paşa, Subhi Paşa'yı özel katipliğine kabul ettiği sırada, uhdesine mirlivalık rütbesi tevcih etmek istemişse de, buna Subhi Paşa'nın babası engel olmuştur.

Mehmet Ali Paşa, uygun gördüğü rütbenin kabul edilmemesinden hoşnut olmamışsa da Subhi Paşa terfi etmeksizin 5 yıl katiplik görevini ifa etmiştir. Subhi Paşa bazan bu durumu kardeşlerine anlatarak "bizim peder terfi etmeme mani oldu" dermiş.

Abbas Paşa'nın Valiliği sırasında H.1265/M.1848'de babasıyla beraber İstanbul'a geldi.

7 Recep H.1266/M.1849'da Maarif Meclisi Ummumi Azalığına atandı ve Muharrem H.1270/M.1853'de rütbe-i ulâ sınıfı ulâ ile Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Üyeliğine getirildi.

H.1273/M.1856 tarihinde bir hristiyan kızın öldürülmesinden dolayı, yabancılar tarafından suçlanan Ferik Salih Paşa'yı muhakeme etmek üzere Varna'ya gönderildi. Yaptığı tahkikât sonunda katilin Mustafa adında bir kişi olduğu anlaşıldı. Tahkikât sonunda evrakını Bab-ı âli'ye takdim etti. Üçüncü rütbe mecidi nişanı verildi.

Zilkade H.1273/M.1856'da rütbe-i bâlâ ile Meclisi Vâlâ üyeliğine ilaveten Tahriri Emlâk Komisyonu Başkanlığına tayin edildi. Emlâk Komisyonu Başkanlığı sırasında, Mısır'dan uzmanlar getirterek bizzat Bursa'ya gitti ve burada tahriri emlâk usulünü tesis etti. Diğer vilâyetlere de tamim göndererek, genelde müsbet sorumluluğun yerleşmesini sağladı. İkinci rütbe mecidi nişanı ihсан buyruldu.

Sadrazam Reşit Paşa'nın emriyle Meclisi Vâlâ'nın birkaç şubeye ayrılması sonucu, üniterin yeni sisteme göre oluşturulması görevi Subhi Paşa'ya verildi ve Paşa istenilen düzenlemeyi yaptı. Şubelerin teşkilinde Maliye, Evkaf, Kanunlar ve Dava üniterlerinin ikinci başkanlıklarında bulundu.

Defter Emaneti, Tahsis Emlak İdaresiyle birleştirilerek, Rebiyü'lâhır H.1277/M.1860'da Subhi Paşa terfian bu kurumun başına getirildi. İstanbul ve Biladi selase'de nüfus ve evlerin sayımı yapılarak Defterhanede birikmiş bulunan 1.400.000 tapu senedi doldurulup kaydedildikten sonra, sahiplerine dağıtıldı.

Sultan Abdulaziz'le cülisundan önce tesadüfen tanışması sonucu, Hakanı müşarunileyh Subhi Paşa'dan görüşme arzusunda bulunmuştu. O zamanın yürürlükteki kurallarına göre, Padişah'ın izni olmadıkça hakipaye yüz sürmek mümkün değildi. Bu yüzden Subhi Paşa izin isteğinde bulunmuş, bu istek Padişah tarafından memnuniyetle kabul edilmişti. Bu dostluk dolayısıyla Sultan Abdulaziz

tahta çıktıktan sonra, Subhi Paşa'yı 14 Muharrem H.1278/M.1861 tarihinde Evkâfı Hümayun Nezaretine getirmiştir.

Göreve başladıktan sonra ilk iş olarak yazışma ve muhasebeyi düzene sokarak, Hazine-i Evkaf'ın alacağını tahsil ve borcunu ödeme yoluna girdi. Hesapların tetkiki için geçici bir idare kurdu.

Hazinenin gelirlerini zabtı rabt altına alarak, alacaklarını tahsile yöneldi ve üç ay içerisinde 24.000 kese borç ödedi. Gerekli eşyayı peşin para ile alarak, memurların aylıklarını, birikmiş taksitleri ödemekten kurtardı.

Abdullâ tif Suphi Paşa

Bir cuma selamlığında, Evkaf Nazırı sıfatı ile buhurdan tuttuğu esnada, olumsuz davranışları padişahın kulağına ulaşmış olan Evkaf memurlarından iki kişinin, Nezaretteki görevlerinden alınması hakkındaki irade-i seniyyeyi aldı ve ertesi gün emir gereğini icra ederek keyfiyeti Makamı Sadarete bildirdi.

Bu davranış, o zamanın usulü idaresine aykırı görüldüğünden, Sadrazam Ali Paşa'nın arzusu üzerine Nezaret görevinden alınarak, 14 Rebiyülâhîr H.1275/M.1858'de ikinci defa Meclisi Vâlâ Azalığına nakledildi.

Şevval H.1270/M.1862'de Rumeli Vilayetinden bazılarının teftişine görevlendirilerek, kendisine ikinci rütbe Osmanî nişanı verildi. 7 Zilkade H.1279/M.1862'de yolculuk ve teftişe, Kavala'dan başlayıp Selânik ve Yanya Vilayetlerini dolaştı.

Beş yıl müddetle ehâliye tahakkuk ettirilen a'sâr, makul ölçülerle belirlenmediğinden miktarları düşürülmüş ve vergi değerleri, toplumun imkânına göre yeniden düzenlenmiştir. Vergilerin emlak memurlarınca toplanması sırasında, bir takım

yolsuzlukların meydana gelmesi sonucu, bu hizmet için tahsildarlar tayin edilmiştir. Fazla memuriyetler kaldırılmış, yeterli görülmeyen memurlar da görevlerinden alınarak, mali konulara bir disiplin ve düzen getirilmiştir.

Onbeş yirmi yıldan beri türeyen eşkiyanın kökü kesilerek, yol emniyeti sağlanmıştır. Arazilerin gelirleri ile geçinmek üzere şer'i hakimler görevlendirilmiş, havayı kirleten ve araziye ziraate elverişsiz hale getiren göllerden bir kaçının kaynakları temizlenmiştir. İstanbul'a döndükten sonra yine Meclisi Vâlâ Azalığına devam etmiştir.

23 Rebiyülâhîr H.1284/M.1867'de Maarif Nezaretine tâyin edildi. Girit Meselesi hakkında İngiltere ve Avusturya Devletleri tarafından ileriye sürülen hususlardan, karışıklıkların önlenmesi ve yönetimin ıslahı için Girit'de bulunan Sadrazam Ali Paşa'ya bazı emirleri tebliğ etmek üzere, 4 Şaban H.1284/M.1867'de Talia vapuru ile Girit'e gitti ve 12 Şaban H.1284/M.1867'de tekrar İstanbul'a döndü.

Ali Paşa'nın Girit'den dönmesinden sonra 11 Zilkade H.1284/M.1867 tarihinde Maarif Nezaretinden ayrılarak yeni kurulan Şurâyı Devlet (Danıştay) üyeliğine atanmıştır. Bilâhare bu görevden alınmışa da, 15 Cemaziyelula H. 1287/M.1870'de yeniden Danıştay üyeliğine atanmıştır. 14 Recep H.1288/M.1871'de rütbe-i vezaret ve birinci rütbe nişanı verilerek Suriye Valiliğine atanmıştır(51).

Maan Sancağı, Kerk kasabasında ikamet eden bir şeyhin bağımsız yönetiminde idi. Şeyh bağımsızlığını sürdürebilmek için, İngilizlere yakınlık duyuyor ve Vilâyetle olan irtibatında ilgisiz kalıyordu.

İngilizler şeyhin eğilimine yakınlık gösterek, şeyh ile hükümet arasında ara buluculuğa başlamışlardı. Subhi Paşa asker göndererek şeyhin defedilmesi teşebbüsünde bulundu. Ancak Ordu Müşirinin bazı malzurlar ileriye sürmesi sonucu, yapılan teşebbüs sonuçsuz kaldı.

Bunun üzerine Suphi Paşa Salahiye kürtlerinden jandarma adı altında 2000 süvari hazırlayarak Şeyh'i kasabadan uzaklaştırdı ve buraya bir kaymakam tâyin etti. Fakat bu cesur hareket, zamanın Sadrazamı Mütercim Ahmet Rüştî Paşa'nın düşüncesine uygun gelmediği için, Suphi Paşa'nın görevden alınmasını sağlamıştır.

Suphi Paşa, 18 Zilkade H.1280/M.1872'de üçüncü defa Şurâyı Devlet (Danıştay) üyeliğine getirilmiştir. 24 Muharrem H.1290/M.1873 tarihinde 10.000 kuruş işsizlik maaşı ile görevinden ayrılmıştır.

51. O vakit doğuşu (tayini) Sam'in sabahı oldu. Suriye bayramı yapın nisrainsı Cevdet Paşa'nın söylediği ri-vayet edilir.

Zilkade H.1292/M.1875'de Mahkeme-i İstinâf Birinci Başkanlığında; Ahmet Vefik Paşa'nın Başvekaleti zamanında, 1 Safer H.1295/M.1878'de Maarif Vekâletiyle birleştirilen Evkaf-ı Hümayun Nezaretlerine ikinci defa tayin edilmiş ve 15 Rebiyülâhir H.1295/M.1878'de bu görevden alınmıştır.

3. Zilkade H.1296/M.1878'de üçüncü defa Evkaf-ı Hümayun, 8 Cemaziyelâhire H.1297/M.1879'da Maliye, 23 Muharrem H.1298/M.1880'de dördüncü defa Evkaf-ı Hümayun, bilâhare ikinci defa Maliye ve Ahmet Vefik Paşa'nın ikinci kez Başbakanlığı sırasında, 14 Muharrem H.1300/M.1882'de Ticaret Nazırlığına getirilmiştir.

Doğu Rumeli meselesinden dolayı, Said Paşa kabinesinin düşmesi üzerine, 15 Zilhicce H.1302/M.1884'de Ticaret Nazırlığı görevinden ayrılmıştır. 17 Zilhicce H.1302/M.1884'de beşinci kez Evkaf-ı Hümayun Nazırlığına atanmıştır.

11 Rebiyülâhir H.1303/M.1885'de vefat etmiş, Sultan II. Mahmut Han'ın türbesi haziresine defnedilmiştir.

Doğu ve Batı ilimlerine, Arap, Fars, Fransız ve Yunan dillerine tarih ve âsârî âtika bilgisine vâkıf idi. İbni Haldun Tarihi(52)'nin bir kısmını "Miftah'ul İbn" ismiyle tercüme, Selefîyan ve Eşkânîyân Hükümetlerinin tarihini "Tekemmület'ül-İbn" adıyla yazarak neşretmiştir. "Hakayık'ül-Kelâm fî Tarih-i Ehli İslâm" isimli eserinin yalnız birinci cildi basılabilmektedir.

Mali konuların ıslahına dair, Sultan Abdulaziz Han'a takdim ettiği, Zilkade H.1281/M.1864 tarihli "Lâyihâ", basılmış, kıymetli bir rapordur.

Ölümünden sonra miras bıraktığı mal varlığı arasında, çok sayıda kıymetli kitap çıkmıştır. Senelerce uğraşarak topladığı para koleksiyonu nadirattan idi. İstanbul'a gelen Avrupalı uzmanlar, Suphi Paşa'ya müracaat ederek, bu koleksiyonu gezerlerdi.

Suphi Paşa'nın çok sayıda çocuğu vardı. Büyük oğlu edip ve şairlerden Ayetullah Bey'dir. Rusya muhasarasında Erzurum Vilâyeti Mektupculuğunda bulunmuş, buradan Erzincan'a giderken "Tercan" da Rebiyülâhir H.1295/M.1878'de tifodan vefat etmiştir.

Abdullâtîf Suphi Paşa'nın Nazırlık Döneminde gerçekleştirdiği hizmetler:

Cami, mescit, mektep ve vakıf idare binaları ile buralarda görevli personelin ayrıca çalışmaksızın geçimini vakıf gelirlerinden sağlayan mürtezi-kanın durumlarını teftiş etmek üzere, Nezaret bünyesinde bir teftiş şubesi kurdurmuştur.

Ayasotya Camiinde yeni kapılar açılması için, 9 Cemaziyelula H.1299/M.1881'de irade-i seniye çıkartılmış; Mebanî-i diniye ve hayriyeden bazıları tamir edilmiştir.

EBU BEKİR MÜMTAZ EFENDİ

Balmumcu esnafından, Eğinli el-hac Mustafa Ağa(53)'nin oğludur. İstanbul'da doğmuştur. Divanı Humayun Kalemine girerek, önemli yazılar katibi oldu ve kendisine Hacılik rütbesi verildi. Firari lakabıyla şöhret bulan Ahmet Fevzi Paşa'ya Divan Katibi, Şevval H.1247/M.1831'de Kağıt Endurun Emîni oldu. Asâkiri Hassa Müşiri Ahmet Fevzi Paşa'nın kontrolünde inşa ettirilen, Unkapanı köprüsünün Recep H.1252/M.1836'de resmi açış töreninde, Ebu Bekir Mümtaz Efendi, Divan katibi bulunuyordu. Bu sayede hâki pâ-y-i, şâhâneye yüz sürmüş ve kendisine rütbe-i saliseye mahsus, nişan ihсан edilmiştir.

Daha sonra, Amedi kalemünde memur iken, H.1253/M.1837'de Sakız'a sürgüne gönderilmiştir.

Bu olay, Lutfi Tarihinde şöyle anlatılmaktadır(8):

"Pertev Paşa'nın damadı Vassaf Efendi'nin görevden uzaklaştırılmasını müteakip, Kaptanı Derya Ahmet Fevzi Paşa'nın Divan katipliğiyle meşhur olan Mümtaz Efendi de Sakız'a gönderilmiştir. Merhum Pertev Paşa ile Ahmet Fevzi Paşa arasında bulunan rekabetten, Ahmet Fevzi Paşa'ya dokunan serpintiye divan katibi Mümtaz Efendi göğüs germiştir. Şöyleki, Mümtaz Efendi zahirde divan katibi batında ise Fevzi Paşa'nın gizli ve mahrem işlerinin danışmanı idi. Efendisine isnad olunan her şeyi fedakârâne bir şekilde kendisi yüklenmiştir. Hatta ibret olsun diye Sakız'a gönderilmesini tensip edip, sürgün fermanını kendisinin yazdığı muhakkaktır"(55).

Sürgünden kurtulduktan sonra yine, Bakanlar Kurulu Başkatipliği görevine devam etmiştir. Divanı Hümayun Beylikcisi Şekip Efendi'nin Londra Sefaretine atanması üzerine, Muharrem H.1256/M.1840'da Beylikci vekaletine tayin edildi ve bu hizmete ait rütbe-i saniye nişanı verildi.

27 Cemaziyelâhire H.1256/M.1840'da Amedi-i Divanı Hümayun, Safer H.1263/M.1846'da Serasker Müsteşarı oldu. 13 Cemaziyelâhire H.1264/M.1847'de bu görevden alındı.

52. İbni Haldun Tarihini Mısır'da iken Mehmet Ali Paşa'nın tesviki ile tercümeye başladığını, ancak meşgulliyetinin fazlalığı yüzünden tamamlayamadığını, İstanbul'a nakli mekan ettikten sonra "Miftah'ul İbn"i ikmal ve neşrettğini Suphi Paşa, kitabın önsözünde söylemektedir.

53. Mümtaz Efendi Bakanlar Kurulu Başkatipliği iken, H.1261/M.1845'de babasına İstibâ-i âmilre (saray ahır amiri) payesi verilmiştir.

54. Tarih-i Lütflî, C.V, S.92

55. Mümtaz Efendi'nin geçmişte yakın dostu olan bir kişi, bu konuyu şöyle anlatmaktadır. Divan kalemünün mühim yazıcılarından bulunduğu sırada sürgüne gönderilip fermanının kendisi tarafından yazıldığı söylenirse de bu doğru değildir. Fermanı yanında oturan bir arkadaşı yazmıştır. Fakat Mümtaz Efendi katliyen renk vermemiştir. Sürgün sebebi olarak ise, Ahmet Fevzi Paşa'nın firarı meselesi anlatılmaktadır.

Ebubekir Mümtaz Efendi

8 Cemaziyelâhire H.1266/M.1849'da Meclisi Vâlâ'yı Ahkamı Adliye üyeliğine atandı ve H.1273/M.1857'de Meclisi Vâlâ Azalığı üzerinde kalmak üzere, Meclisi Muhasebe-i Maliye Başkanlığına atandı ve Rebiyulevvel H.1275/M.1858'de bu görevden ayrıldı.

3 Ramazan H.1275/M.1858'de Maliye Müsteşarlığına, 14 Rebiyülâhir H.1278/M.1861 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezaretine, 20 Cemaziyel ulâ H.1278/M.1861'de Maliye Nezaretine, 1 Zilhicce H.1278/M.1861'de Sadaret Müsteşarlığına tayin edildi. Şaban H.1279/M.1862'de birinci rütbe mecidi, Zilkade H.1281/M.1864'de birinci rütbe Osmanî nişanları verildi.

11 Zilkade H.1284/M.1867'de Deâvi (Adalet) Nezaretine, 28 Rebiyülâhir H.1278/M.1861'de Mısır Kapı Kethüdalığına atandı.

18 Zilkade H.1287/M.1870'de vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevihanesi mezarlığına defnedilmiştir.

Hattı Rık'ada mahir idi. Çocukları sabık Defteri Hakani Nazırı kıymetli vezirlerden Alı Rıza Paşa(56) merhum ile Şehir Eminliğinden emekli Reşit Paşa'dır.

AHMET VEFİK PAŞA

Memuruni İslâmî'den ilk defa Divanı Hümayun Tercümanı tayin olunan mühtedi Yahyî Hacı Efendi'nin evlâdı, Paris Sefareti maslahat gúzarlığında bulunmuş olan Ruhiddin Efendi'nin oğludur. 23 Şewal H.1238/M.1822'de İstanbul'da doğmuştur. H.1247/M.1821'de Mühendishane-i Berriyy-i Hümayuna girmiştir. Öğrenimini bitirmeden, Paris Sefaretine atanmış bulunan Mustafa Re-

şit Paşa'nın maiyetinde, H.1250/M.1834'de babasıyla beraber Paris'e gitmiş, orada Sen-lui Lisesinde öğrenimine devam etmiştir.

H.1253/M.1837'de Bab-ı Âli Tercüme Odasına, hâcelik rütbesiyle tayin edildi. Rütbesi H.1256/M.1840'da rabiaya yükseltildi ve Sefaret katibi olarak Londra'ya gönderildi. H.1258/M.1842'de Özel memuriyetle Sırbistan'a yollandı. Dönüşünde 1.500 kuruş aylıkla Tercüme Odası birinci sınıf halifeliliğine getirildi ve yolcu pasaportları muayene müdürlüğü görevi verildi.

H.1259/M.1843'de tabiyetlerin belirlenmesi göreviyle İzmir'e gönderildi. H.1261/M.1845'de buradan döndü. Rütbe-i Salise ve 2000 kuruş aylıkla Tercüme Odası Mümeyyizi oldu.

H.1264/M.1847'de teftiş için tekrar İzmir'e gitti ve dönüşünde 2000 kuruş aylıkla 1 nci sınıf tercümanlığa atandı.

H.1265/M.1848'de 2.500 kuruş maaşla Macaristan Mültecileri mes'elesi memurluğuna, daha sonra 3500 kuruş aylıkla Memleketin fevkalâde komserliğine, Şaban H.1267/M.1850'de Encümeni Danış Üyeliğine; Ramazan H.1267/M.1850'de rütbe-i ulâ sınıfı sanisi verilerek, 4500 kuruş maaş ve 10.000 kuruş salıye ile Tahran Sefaretine tayin edildi.

Ahmet Vefik Paşa

H.1271/M.1854'de Bağdat ve Kürdistan hududunun teftişine, 18 Rebiyülâhir H.1271/M.1856'de rütbe-i ulâ sınıfı ulâ verilerek, 22.000 kuruş aylıkla Meclisi Vâlâyı Ahkamı Adliye Üyeliğine atandı. Ayrıca Paşa'ya ikinci rütbe mecidi nişan verildi.

18 Recep H.1273/M.1856'da Meclisi Vâlâ Üyeliği uhdesinde kalmak üzere 25.000 kuruş maaş ve rütbe-i bâlâ ile Deâvi (Adalet) Nezaretine, Muharrem H.1274/M.1857'de 15.000 kuruş maaşla ikinci defa Meclisi Vâlâ Üyeliğine, H.1277/M.1860'da 15.000 frank aylıkla Paris Sefaretine bir yıl sonra Pariste münakit mükâleme Meclisi Murahhas üyeliğine, H.1278/M.1861'de üçüncü defa Meclisi Vâlâ Azalığına, 20 Cemaziyelulâ H.1278/M.1861'de 30.000 kuruş aylıkla Evkaf-ı Hümayun Nezaretine, Zilhicce H.1278/M.1861'de aynı aylıkla yeni kurulan Divanı Muhasebât Başkanlığına atanarak, ikinci rütbe Osmani nişanı verilmiştir.

22 Zilhicce H.1279/M.1862'de özel bir memuriyetle Belgrat'a gönderilmiştir. Ramazan H.1279/M.1862'de dördüncü defa Meclisi Vâlâ üyeliğine getirilmiştir. Bir müddet Darülfünun'da Hikmet tarihi dersleri okutmuştur.

Şevval H.1279/M.1862'de Anadolu ve Rumeli'ne müfettişler gönderildiği sırada, aylığına 35.000 kuruş zam yapılarak, Anadolu sağkol ciheti müfettişliğine tayin edilmiştir (57). Cemaziyelahir H.1281/M.1864'de bu görevden alınarak, 5000 kuruş işsizlik aylığı tahsis edilmiştir.

10 Recep H.1288/M.1871'de 40.000 kuruş aylıkla Rüşmât Emanetine atanmış, 4 Şaban H.1288/M.1871'de birinci rütbe mecidi nişanı verilmiştir.

14 Zilkade H.1288/M.1871'de Sadaret Müsteşarlığına, 8 Rebiyülâhir H.1289/M.1872'de Maarif Nezaretine, 4 Şevval H.1289/M.1872'de Şurâyı Devlet Azalığına atanmıştır. H.1292/M.1875'de Petersburg Cemiyet-i İlmiyesine gönderilmiştir.

12 Muharrem H.1294/M.1877'de ilk defa açılan Meclisi Mebusan'a Başkan seçilmiştir. 12 Rebiyulevvel H.1294/M.1877'de Vezirlik Rütbesi ihсан edilmiştir.

17 Şaban H.1294/M.1877'de 30.000 kuruş aylıkla Edirne Valiliğine, 24 Zilhicce H.1294/M.1877'de Hey'eti A'yân Azalığına, 7 Muharrem H.1295/M.1878'de Ahmet Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında, ikinci defa Maarif Nezaretine getirilmiştir.

Mirâtı Hakikat(58)'de bu konuda şöyle denilmektedir;

"Sadrazam Ahmet Paşa'nın görevden alınması planlandığı sırada; Bolayır Komutanı Süleyman Paşa'nın, mebuslardan Edirne'li Rastm Bey ile İzmir'li Ahmet Efendi'ye Padişah'la Erkânı Devlet arasındaki uyumsuzluğun, savaşın kaybedilmesine sebep olduğu hakkında mektuplar yazdığı öğrenilmiştir. Meclisi Mebusanın toplantılarına devam etmesinin, Saltanat aleyhinde bir fitnenin zuhuruyla yol açacağı kuvvetle tahmin edildiğinden, Meclisi Umuminin kavga ve gürültüsüz tatile sokulmasına Padişah tarafından özel önem atfedilmiştir. Böyle Tehlikeli bir işi sonuçlandırmaya, mevcut vekil-

ler arasında Ahmet Vefik Paşa'dan başka ehil birisini bulamadığı için, müşarunileyhi makamı sadarete getirmeye karar vermiştir.

Mabeyni Hümayuna çağrılarak Ahmet Vefik Paşa'ya Sadrazamlığa getirildiği müjdelendir. Burada, Ahmet Vefik Paşa, tevcih edilen görevin kabulü için üç şarh arz etmiştir. Birincisi, Sadaret isminin Başvekâlete çevrilerek mes'uliyeti vükelâ usulünün kabulü. İkincisi Damad Mahmud Paşa'nın Tophane Müşirliği'nden ve Said Paşa'nın da Dahiliye Nezaretinden alınarak mezkûr Nezaretin Başvekâlete bağlanması. Üçüncüsü de toplum huzurunu bozucu durumların zuhuru halinde, tekliflerinin Makamı saltanatca tasvib edilerek uygulamaya koyulmasına müsaade edilmesi. Teklif Padişah tarafından aynen benimsenerek kabul edilmiştir."

1 Safer H.1295/M.1878'de Dahiliye Nezareti Başvekâlet görevi ile birleştirildi ve müşarunileyhe 50.000 kuruş aylık tahsis edilerek birinci rütbe osmani nişanı tevcih edildi.

"Hattı Hümayun Sureti:

"Kıymetli Başvezirim Ahmet Vefik Paşa,

Hamdi Paşa'nın görevden alınarak yerinin değiştirilmesine lüzum görülmüştür. Kanunumuz ihtisasınca vekillerimizin Bakanlıkları ile ilgili işlerde şahsen, genel konularda da topluca sorumluluklarının bulunması tabiidir. Bakanların mes'uliyetleri ile ilgili bu genel prensipler uyarınca, vekillerin şahsi sorumlulukları altında yapılan işlerin, tasdik edilmek üzere tarafınızdan arz edilmesi, olağan bir durumdur. Bunun haricinde, Meclisi Vükûlâda topluca müzakere olunana hususların kararnamelerini, Meclisi Mebusân'ın tanzim ve Meclisi A'yân'ın tasdik edeceği kanunları huzurumuza takdime aracı olmak, ayrıca Meclisi Vükelâyâ Başkanlık etmek üzere; liyakat, ehliyet ve dürüstlüğüne sebebiyle Sadaretin kaldırılarak yerine ihdas edilen Başvekillik görevine atanmanız uygun görülmüştür. Başvekâletle birleştirilen Dahiliye Nezareti görevi de uhdenize tevcih edilmiştir.

Meşihat, Seraskerlik, Hariciye, Bahriye Adliye Nezaretlerine, Şurâyı Devlet Başkanlığına Tophane Müşirliğine, Maliye, Evkâf, Maarif, Nafia, Tıca-ret Nezaretleri Vekillerine atanmaları kararlaştırılan zevatın tayinleri, tarafımızdan tasdik edilmiştir. Acele ilân edilsin. Cenabı Hak Muvaffak buyura 1 Safer H.1295/M.1878"

Ahmet Vefik Paşa'nın Başvekâleti en buhranlı bir zamana tesadüf etmektedir. Rusya Devleti, Büyük Çekmece'den hattı mütareke tâyin etmekle, Pâyitaht tazyik altında kalmıştır. İstanbul'a Rume-li'den 200.000'in üzerinde göçmen gelmiştir.

Harp durumundan dolayı Devletin gelirleri toplanamamış, Hazine-i Maliye şiddetli müzayakaya giriftar olmuş, ihtiyaçların temininde büyük zorluklar meydana gelmiştir. Ahmet Vefik Paşa Devletin mütareke istemeye ve sulh yapmaya neden mecbur kaldığını gösteren beyannameyi,

57. Ahmet Vefik Efendi İzmir'de taftişle meşgul olduğu sırada, ehil tarafından verilen şikâyet dilekçeleri o derece çok olmuş ki İzmir'de dilekçe yazacak kağıt kalmamıştır. Kağıt, temini için, İstanbul'a müracaat edilmiş olduğu, o zamanki gazetelerde görülmüştür.

58. Mirâtı Hakikat, C. III, s. 60

bizzat Meclisi Mebusan ve A'yân'e tebliğ ederek, Meclisi Umumiye kapatmıştır. Mebuslardan, Rasım Ahmet Efendi, Mustafa Bey ve Yusuf Efendileri, memleketlerine göndermiştir. İmkanlar nisbetinde elde edilen gelirlerden Devlet Hazinesine para toplamış, Rumeli'den gelen göçmenleri Anadolu'ya göndererek, uygun yerlere iskân ettirmiştir. Halkın ve askeriyenin ihtiyaçlarını temine çaba sarfetmiştir.

Bir kısım vekillerle anlaşarak, Padişah'ı tahttan indirmeyi tasarladığı söylentilerinin, Padişah'ın kulağına gitmesi üzerine, 15 Rebiulâhîr H.1295/M. 1878'de Sadrazamlık görevinden alınmıştır(59).

11 Safer H. 1296/M. 1878'de 25.000 kuruş aylıkla Hüdavendigar (Bursa) Valiliğine atanmıştır. Mektupçu, A'şâr Müdürü ile Kaimmakamları keyfi olarak görevden alması ve bu hususa dair Bab-ı âli'den istenen hususlara cevap vermemesi üzerine Zilhicce H.299/M.1881'de görevinden alınmıştır.

19 Muharrem H.1300/M.1882'de ikinci defa Başvekâlete atanarak murassa osmani nişanı ile taltif edilmiştir.

Hattı Hümayun suretidir:

"Kıymetli Başvezirim Ahmet Vefik Paşa,

Said Paşa görülen lüzum üzerine görevden alınarak yerine, Başvekâlet hizmeti mühimmesi malum tecrübeniz sebebiyle uhdenize tefviz ve ihale kılınmıştır. Değerli Vekillerimizle birlikte uyum içerisinde ve verimli bir çalışma yapılınsın. Cenabı Hak mazharı tevfiik buyura. Amin 19 Muharrem H.1300/M.1882" 21 Muharrem H.1300/M.1882'de bu görevden alınmıştır.

Emekli olarak Rumeli Hisarındaki yalısında ikamet etmekte iken, 22 Şaban H.1308'de vefat etmiştir. Vasiyeti gereğince Rumeli Hisarında Kayalar Kabristanına defnedilmiştir.

Ahmet Vefik Paşa, Öğrenim görmüş Osmanlılar arasında seçkin bir mevkie sahiptir. Arapça, Farsça, Fransızca, Latince ve İtalyanca dillerini konuşur ve yazardı.

Rusca, Almanca, İngilizce ve Eski Yunanca dillerini anlardı. Ayrıca Çağatay ve İbrani dilleri hakkında da araştırmalar yapmıştır.

Rumelihisarı tepesindeki kütüphanesi(60)'nde çeşitli dillerde yazılmış birçok kıymetli kitap mevcuttu.

Ahmet Vefik Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında, Memleketinizde ilk defa Devlet Yıllığı çıkartılmaya başlanmıştır. Moliyer'in komedyalarını tercüme ederek, Bursa Valisi bulunduğu sırada sahneye koydurmuştur. "*Fezleke-i Tarihi Osmani*", "*Lehçe-i Osmani*" "*Dürubu Emsâl*" isimlerindeki eserleriyle "*Telemâk*", "*Uil Betâsi*" adlı tercümeleri matbudur. İlindeki şöhreti Avrupa bilim adamları arasında da bilinmekte idi. İstanbul'a gelen seçkin yabancılar, Paşa'yı ziyaret ederek sohbetlerinde

bulunurlar ve hoşnut kalırlardı.

Milli kıyafetin muhafaza edilmesine itina gösterirdi. Yazın ketenden kışın pamuktan gömlek, yerli alacadan entari giyer, beline desenli ipek kuşak bağlar, yazın ince cübbe kışın kürk giyinirdi. Başında takke, üstünde mavi püsküllü büyük fes ve gözünde tek gözlük bulunurdu. Ziyaretine gelen yerli ve yabancıları, kim olursa olsun bu kıyafette kabul ederdi.

Çok sinirli olduğu için, düşman sahibi olmuştur. Sakin zamanlarında muhataplarını güzel yüzle karşılar ve onları memnun ederdi. Dünya musibetlerine karşı fevkalade mütehammildi. Konuşması ve hareketleri başkalarına benzemezdi. Nev'i şahsına mahsus, ender rastlanan bir karaktere sahipti. Bu özelliğinden dolayı, halk kendisine hayretle bakar, hakkında ileri geri konuşurdu. Halka garip görünmekle beraber belirli bir mesleği vardı. Namus ve iffet sahibi idi. Ölümünden sonra, ömrünün son anlarını birlikte geçirdiği kitapları, köhne bir evi ve bir kaç asarı atika olan eşyasından başka bir şey bırakmadığı, görülmüştür. Nefsine hakim olmakla beraber, halk arasında hoş karşılanmayan örf ve adete aykırı davranışlarda bulunmaktan ve yönetimi eleştirmekten çekinmezdi. Ahmet Vefik Paşa'ya bir çok fıkra isnat olunur. Bunların ekseriyeti doğrudur.

Camilerde mihrabın yanında duran minare boyundaki mumlar büyük paralarla yaptırılmış olmalarına rağmen, ancak kandil kadar ışık vermekte olduğunu düşünerek, Evkaf Nazırlığı döneminde Süleymaniye Camii tamir edilirken, bu mumları kaldırarak yerlerine süs olmak üzere aynı görünümde ahşap maketler koymak istemiştir. Ancak bazı çevrelerce, sanki dini kurallardan bir kısmını değiştiriyormuşçasına şikayette bulunulmuştur. Bunun üzerine mumlar eski halinde bırakılmıştır.

Dersaadet (İstanbul)'de bulunan Mekke ve Medine'ilerin yıllık istihkaklarını almak üzere Makamı Nezarete müracaatlarında, Evkaf Nazırı bulunan Ahmet Vefik Paşa; "*oturduğunuz yerden para alıyorsunuz. Buna ne hakkınız var? Beyt'ül-mal sizin geçim kaynağınız mıdır? vermeyeceğim*" demiştir. Bunun üzerine aynı şahıslar Bab-ı âliye giderek, Sadaret kalınmakamı Yusuf Kamil Paşa'ya şikâyetle bulunmuşlardır. Yusuf Kamil Paşa, Ahmet Vefik Paşa'yı Bab-ı âli'ye çağırarak "*nice asırlardan beri muhafaza edilen bir haide aniden nasıl değiştirilir? Mu'tad olan usule riayet ediniz*" demiş ve Ahmet Vefik Paşa da gereğini yapmıştır.

Ahmet Vefik Paşa Sadaret Müsteşarı iken, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, durmadan Paşa'yı huzuruna çağırarak, günlük emirleri verir-

59. Mirâti Hakikat, C.111, S.129

60. Bu kütüphane binası, eski Adliye Nazırı Hüseyin Rıza Paşa tarafından satın alınmak suretiyle, yine kütüphane olarak kullanılmıştır.

miş, bu durumdan rahatsız olan Ahmet Vefik Paşa, müsteşarlık odasını kilitleyerek, davetle görevli personeli odasına sokmamıştır. Bunun üzerine Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, sürekli olarak Paşayı huzuruna çağırmaktan vazgeçmiştir.

Bursa Valiliğinde bulunduğu sırada, uzun müddet açıkta kalan ve sefaletle düşen Nahiye Müdürlerinden biri, Paşa'ya dilekçe vermek isterse de, pul alacak parası bulunmadığından ve pulsuz dilekçenin de kabul edilmeyeceğini bildiğinden, arkadaşlarından birisinin elbisesini giyer ve müşarunileyhin huzuruna çıkar. Yerle beraber temanna ettikten sonra, şifahi arzualı okur.

Huzuru Ali-i Cenabı Vilâyetpenahiye,

"Anlatmak istediğim maruzatım şunlardır:

Kulları, Devlete 40 sene hizmette bulunarak, bağlılığını isbat etmiştir. Uzun senelerden beri açıkta kalarak sefaletle uğramıştır. Bir Nahiye Müdürlüğüne tayinime, müsaade-i Celile-i Vilâyetpanahilerince şâyan buyurulmasıdır. Emri ferman hareketi menlehülemrindir. Pul üzerinde fi sene Mayıs imza, fılan bendeleri.."

Paşa arzualı dikkatle dinledikten sonra, tebeşir getirterek, dilekçe sahibine *"arkanı dön"* der ve elbisesine, gereği yapılmak üzere Defterdarlığa yazarak, Defterdara gitmesini emreder. Dilekçe sahibi ciddiyetini bozmadan defterdara gider. Selâm verdikten sonra arkasını çevirir. Defterdar Kemâl Bey hayretle havaleyi okuduktan sonra, Paşa'ya gidip *"seyyar bir havalenizi aldım. Ne ferman buyurulur"* der. Paşa *"herif pul parası bile tedarikten aciz kaldığını anlatmak için bana şifahi arzualı verdi. Bende sana havale ettim. Açık bir yer bul tayin et"* der. Defterdar da aldığı emri yerine getirir.

Biraz mubalağalı olmakla beraber, bu fıkranın doğruluğu tevsik edilmiştir. Dilekçenin verilmiş şekline göre yapılan işlem, akla uygun ve takdire şayandır.

İSMAİL HAKKI PAŞA

Umuru Nafia Meclisi Başkanı Uzun Salih Efendi'nin oğludur. H.1234/M.1818'de İstanbul'da doğmuştur. Sadaret Mektubu kaleminde yetişdikten sonra, Şaban H.1266/M.1849'da Raşit Paşa'nın da yardımıyla, rütbe-i saniye sınıfı evvel mütemâyizi verilerek, Mabeyni Hümayun Beşinci Katipliğine getirilmiştir. Cemaziyelula H.1271/M.1854'de Rütbe-i ulâ sınıfı ulâ ile Mabeyni Hümayun Başkatipliğine atanmış, 29 Muharrem H.1278 M.1861'de ünvanı değiştirilerek, birinci rütbe mecidi, 8 cemaziyelula H.1278/M.1861'de de birinci rütbe osmani nişanı verilmiştir.

Sultan Abdulaziz Han'ın tahta çıkmasında, Başkatiplik görevinde bırakılmıştır. 20 Cemaziye-

İsmail Hakkı Paşa

lula H.1278/M.1861'de rütbe-i bâlâ ile Sadaret Müsteşarı, 2 Zilhicce H.1278/M.1861'de Evkafı Hümayun Nazırı, 25 Safer H.1280/M.1863'de Hazine-i Hassa Nazırı olmuş 14 Cemaziyelula H.1280 M.1863'de bu son göreve ilaveten Mabeyni Hümayun Nazırlığı da kendisine verilmiştir. 8 Rebiyulevvel H.1281/M.1864'de Mabeyni Hümayun Müşirliği ünvanıyla birlikte rütbe-i vezaret ihsan olunmuştur.

Kaptanı Derya'nın işlemlerini yürütmek ve baştan başa donanmanın komutasını idare etmek üzere, Tersanenin maliye işleri, yeni kurulan Bahriye Nezaretine bağlanmış, H.1283/M.1866 tarihinde, Hazine-i Hassa Nezaretine ilaveten bu nezaret görevi de İsmail Hakkı Paşa'ya tevcih edilmiştir.

Daha sonra Hazine-i Hassa Nezareti ünvanından vazgeçilerek, Paşa'ya *"Mabeyni Hümayun Müşiri"* denilmesi ve Murassa Osmani Nişanı verilmesi kararlaştırılmıştır.

18 Zilkade H.1284/M.1867'de 50 yaşında iken veremden vefat etmiştir. Eyüp'de babasının kabri civarına defnedilmiştir.

Terbiyeli, nazik, gayretli idi. Damadı Mahkeme-i Temyiz Baş Savcısı Merhum Lebib Efendi, oğlu Meclisi Sıhhiye üyelerinden Başkatip Salt Beyefendidir.

İsmail Hakkı Paşa'nın Evkaf Nazırı bulunduğu dönemde Sadaret Makamına yazdığı 28 Muharrem H. 1280/M. 1863 (2 Temmuz H. 1270/M. 1862) tarihli tezkere'de bu tarihe kadar taşrada isimleri bilinen Evkaf Müdürlüklerinin 7.941.414 kuruş parayı zimmetlerine geçirdiklerini Nezaret'te kayıtları bulunmayan Evkaf Müdürlerinin zimmetlerine

geçirttikleri miktarın ise, bu paranın birkaç misline ulaştığını arz etmiştir. Bunun üzerine, zimmetine para geçirdiği bilinen kişilerin kefillerinden bu paraların tahsili için, irade-i seniye sadır olmuştur.

Bunun haricinde bir takım mescid, medrese ve mektep tamir edilmiştir.

ABDULHAMİD FERİD PAŞA

Deri tüccarlarından Mustafa Efendi'nin oğludur. H.1230/M.1814'de İstanbul-Kocamustafapaşa semtinde doğmuştur. Divanı Hümayun Kalemine girerek, mühim evrak yazıcılarından olmuştur. H.1251/M.1835'de kendisine hâcelik rütbesi tevcih olunmuştur. Bilâhare Sadaret Mektubu Kalemine H.1250/M.1839'da da Amedi odasına nakledilmiştir. Arzedilen ma'ruzâtın yazı sitili, Sultan Abdulmecid Han'ın nazarı dikkatini çektiğinden hattatını tahkik ettirmiştir. H.1257/M.1841'de Bab-ı Âli'ye mutad teşriflerinde, sıraya geçerek selâm duran katipler arasından, müşarun ileyhe dikkatle bakarak ismini sordurmuştur. Hüsnü hattını beğendiği Ferid Efendi olduğunu öğrenince, ertesi günü, Mabeyni Hümayun Üçüncü katipliğine görevlendirmiştir. Bir müddet sonra ikinci katipliğine, Recep H.1264/M.1847'de Ali Şefik Paşa'nın yerine, rütbe-i ulâ ile Başkatipliğe tayin edilmiş, H.1265/M.1848'de imtiyaz nişanı ihsan olunmuştur.

Said Paşa'nın Mısır Valiliğine tayini hakkındaki ferman-ı âliyi götürmek üzere Mısır'a gitmiş, Vali-i müşarun ileyh ile birlikte 26 Zilkade H.1270 de İstanbul'a dönmüştür.

Hakkındaki teveccüh ve emniyeti Şahaneyi, kendi menfaatlerine aykırı gören bazı nüfuz sahibi kimselerin zorlaması üzerine, Mabeyni Hümayun Başkatipliğinden alınmasına üzülmekle müsaade edilmiştir. 12 Cemaziyelula H.1271/M.1854'de Rütbe-i bâlâ ile asakiri Nizamiye-i Şâhâne (serasker) Müsteşarlığına, 13 Muharrem H.1278/M.1861'de bu göreve ilâveten Masarîfâtı Askeriye Nezaretine tayin edilerek, Ramazan H.1278/M.1861'de ikinci rütbe osmani nişanı verilmiştir.

19 Ramazan H.1279/M.1862'de Meclisi Vâlâ-yı Ahkâmı Adliye Üyeliğine, 3 Rebiyülâhır H.1280/M.1863 tarihinde Evkâfı Hümayun Nezaretine, 19 Cemaziyelula H.1282/M.1865'de ikinci defa, Meclisi Vâlâ Üyeliğine, 4 Rebiyulula H.1283 M.1866'da Adile Sultan'ın Kethüdalığı ile beraber ikinci defa Evkâfı hümayun Nezaretine, 11 Zilkade H.1284/M.1867'de kurulan Şuray Devlet Üyeliğine 19 Zilkade H.1284/M.1867'de de Sadaret Müsteşarlığına atanmıştır.

Müsteşarlığa doğrudan doğruya Padişah tarafından tayin edilmesinden dolayı, Sadrazam Ali Paşa, bu durumdan memnun olmayarak, Müsteşarlığı kaldırmış ve Dahiliye Nezaretini kurmuş-

tur. Şirvanizade Reşit Paşa'yı bu Nazırlığa tayin ettirmiştir.

1 Cemaziyelâhire H.1286/M.1689'da Divanı Ahkâmı Adliye'de yeniden açılan Mahkeme-i Nizamiye Başkanlığına, Rebiyülâhır H.1287/M.1870'de Divanı Ahkâmı Adliye İcra Cemiyeti Başkanlığına, 15 Şewal H.1287/M.1870'de Padişah'ın Annesinin kethüdalığına tayin olunmuştur. 3 Zilkade H.1287/M.1870'de İcra Cemiyeti Başkanlığı görevinden ayrılmıştır.

29 Rebiyulula H.1288/M.1871'de Kethüdalığa ilâveten rütbe-i Vezaretle Hazine-i Hassa Nezaretine, 15 Cemaziyelâhire H.1288/M.1871'de yine Kethüdalıkla birlikte Bahriye Nezaretine getirilmiştir.

Abdulhamid Ferid Paşa

4 Ramazan H.1288/M.1871'de Kethüdalık uhdesinde kalmak üzere, Mabeyni Hümayun Müşiri ve Bahriye Nezaretine tayin olunan Suriye Valisi Esat Paşa'nın gelişine kadar, 20 Zilhicce H.1291/M.1874'de Bahriye Nazır Vekilliği görevi de Paşa'ya verilmiştir. Bu sırada Ferid Paşa, murassa osmani ve birinci rütbe mecidi nişanlarını taşıyordu.

29 Muharrem H.1292/M.1875'de vefat etmiştir. Sultan Mahmut türbesi haziresine defnedilmiştir.

Bir zât, yalnız noktalı harfleri saymak suretiyle şu tarihi söylemiştir.

Dedim hüznile tarih

Ferid Paşa vefat etti.

Tarihci Lütfi Efendi de, aşağıdaki tarihi tanzim etmiştir.

Muammer olsa da asrın Ferid'i olsa da insan
 Gelince "İrci" emri olur menzili res ukba
 Cifanın hali mesbuki fena etmekte mahluku
 Budur tarihi manduki vefat etdi Ferid Paşa

Zeki, hattat, yönetici ve iffetli idi. Devlet hizmetine girişinden vefatına kadar bir gün bile açıkta kalmamıştır.

İlk zamanlar Mülkiye Nazırı olan pertev Paşa merhumun tavassutuyla meşhur edebiyatçılardan Lebib Efendi'ye damat olmuştur. Oğulları saygıdeğer kişilerden Ahmet İzzettin Bey. Mutasarrıflar-

dan merhum Sadettin Paşa ve Şurâyı Devlet Üyelerinden Şadân Beyefendilerdir. Kızları da vardı. Ziraat Nezareti Müdürlerinden Ahmet Şükrü Paşazade Lebib Beyefendi ile Faziletli vezirlerden Sabık Maarif Nazırı, Damat Mehmet Şerif Paşa kermizadeleridir.

Abdulhamid Ferid Paşa'nın Evkaf Nazırlığı döneminde, İstanbul ve Taşrada sayısız cami, mes-cid, dergah, mektep, kütüphane, çeşme ve su yolları tamir edilmiştir.

Bir Selçuklu Şaheseri

MEVLÂNA'NIN

AHŞAP SANDUKASI

Mehmet ÖNDER

Mevlâna Türbesinin İnşası

Büyük mütefekkir ve mutasavvıf Mevlâna Celâ leddin, kısa süren hastalığından sonra, 17 Aralık 1273 (5 Cumadelâhire 672) Pazar günü akşama doğru, Konya'da oturduğu medresesinde vefat etmişti. Ertesi gün, coşkun bir topluluk tarafından kaldırılan cenaze, bugün Türbesi'nin bulunduğu yere, babası Sultân-ül - Ulemâ Bahâeddin Veled' (Vefatı: 1231)in mezarı başucuna defnedilmişti.

Mevlâna'nın vefatından birkaç ay sonra, Mevlâna'ya saygı ve sevgiyle bağlı Selçuklu emirleri, oğlu Sultan Veled'e baş vurarak, Mevlâna'nın mezarı üzerine bir türbe yaptırmayı dilediklerini söylemişler, onun rızasını almışlardı. Mevlevî kaynaklarının verdiği bilgilere göre, Selçuklu veziri Mûineddin Süleyman Pervâne, karısı Gürcü Hatun, Emir Alemeddin Kayser, Sultan Veled'le işbirliği ederek (Yüz altmışbin dirhem sarfı ile), devrin mimarlarından Tebrizli Bedreddin'e Türbeyi yaptırmışlardır.

Mevlâna'nın mezarı üzerine yaptırılan Türbe'nin Selçuklu türbe geleneğinden ayrı bir yapıya sahip olduğu söylenemez. İlk örneklerini Ortaasya Türk-İslâm mimârisinden alan, Büyük Selçuklular yolu ile Anadolu'ya gelen, Anadolu'da iklim şartları da göz önüne alınarak üsluplaşan Klâsik Selçuklu kümbetleri, Mevlâna Türbesi'nde daha değişik bir örneği ile karşımıza çıkmaktadır. Mevlâna'nın mezarı üzerine yaptırılan ilk türbenin kare plân lı ve eyvanlı olduğu, sonradan üzerine dilimli göv-

de ile dilimli külâhın oturtulduğu ve Osmanlı Padişahı Beyazıd II. devri onarımlarıyla da bugünkü şeklini aldığı tezi son incelemelerden anlaşılmaktadır. İlk, Konya'da Gömeç Hatun Türbesi'nde olduğu gibi, kare plân üzerine dört fil ayağına oturan, kiblesi ve iki yan duvarı kapatılan, kuzeyinde sivri kemerli yüksekçe eyvan ve altında mezar odası bulunan bu yapı, 1396 yılına doğru, Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey tarafından değiştirilerek iki yan duvarı açılmış, yıldızlı tonoz kubbesinin üzerine tuğlalarla dilimli gövdesi ve külâhı ördürülmüştür. Aynı devirlerde, Akşehir'deki Seyyid Mahmut Hayrânî Türbesi'nin de Mevlâna Türbesi'ne benzer şekilde yeniden şekillendiği, böylece bu iki türbenin, dilimli gövde ve külâh bakımından birbirine örneklik ettiği anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi Selçuklu Türbelerinde, cesedin bulunduğu cenazelik denilen bir mezar odası vardır. Bu oda, zeminin altındadır. Mezar odasına çoğu zaman ayrı bir kapıdan inilir. Mevlâna'nın türbesinde, bugün Gümüş Eşik'in önünde kapalı bulunan küçük bir kapı, mezar odasına açılır. Mezar odasının üzerinde, bugün Mevlâna'nın sandukasının bulunduğu ikinci bölüm yer almaktadır. Selçuklu türbelerinde mezar sandukaları taştan, tuğladan, çiniden yapıldığı gibi ağaçtan da yapılmış, bunların çoğu günümüze kadar gelmiştir. Ahşap sandukalar da ötekiler gibi, doğudan batıya uzunlamasına, baş tarafı yüksekçe mezar üzerine yerleştirilmiş, sandukaların üzeri yazı ve desenlerle süslenmiştir.

RESİM: 1 Mevlâna'nın Sandukası, arka cephe.
Mevlâna'nın Sandukası

Selçuklu devri türbelerindeki ahşap sandukaların rutubet, sıcak ve soğuk gibi dış tesirlere karşı dayanıklı olması göz önünde tutulmuş, bu bakımdan sandukalarda, abanoz, ceviz, armut gibi sert ağaçlar kullanılmıştır. Bu işçilik, Selçuklu devrinin diğer ahşap eserlerinde de dikkate alınmış, kapı, pencere, dolap kapakları, minber ve kürsülerde aynı ağaçlar kullanılmıştır. Bu işçilik, eserin ömrünü uzattığı gibi işlemlerini de kolaylaştırmakta, esere aynı bir güzellik vermektedir. Konya'daki Alâeddin Câmî'nin 1155 M. tarihli minberi, bunun şaheser bir örneğidir.

Mevlâna'nın Türbesi'nde olduğu gibi, sandukasında da, çağdaşı ve yakın dostu Seydi Mahmud

Hayrâni (Vefatı: 1268) ile Necmeddin Ahmed'in ahşap ceviz sandukaları örnek tutulmuştur. Esasen bu sandukaların üzerindeki şiirlerden bir kısmı Mevlâna Celâleddin'e âittir. Ne var ki, şekil bakımından bazı farklar göze çarpmaktadır. Mevlâna'nın sandukası daha yüksek, diğerleri hörgüçlü olup, ayaklı dikdörtgen prizma şeklindedir.

Türbe'nin inşaaından hemen sonra, belki de Türbe'nin inşaaı sırasında yapılan Mevlâna'nın Sandukası üzerinde, Selçuklu devrinin iki san'atkârının adı okunmaktadır. Bunlardan biri Selim oğlu Abdülvâhid olup, kitâbeden anlaşıldığına göre, sandukanın şekil projesini, yazı ve süsleme kompozisyonunu hazırlayanıdır. Diğer san'atkâr Konyalı Genakoğlu Hü mâmeddin Muhammed, projeye

RESİM 2
Mevlâna'nın
sandukası
ön cephe

göre bu sandukayı yapmış, yani işçiliğinde bizzat çalışmıştır. Her ikisi hakkında çok az bilgilere sahip olmakla beraber, devrin tanınmış ustaları oldukları, sandukaların göz kamaştıran işçiliğinden anlaşılmaktadır.

Sandukanın Tezyinâtı

Mevlâna'nın Sandukası, 2.91 m. uzunluğunda, 1.15 m. eninde, baştan 2.65 m., ayak cephesinden 2.13 m. yüksekliğindedir. Ceviz ağacından yapılmış olan sandukanın baş ve ayak cephelerinin üst kısımları kasnak şeklinde kemertlidir. Gövde, köşeli tonoz şeklinde yapılmış ve sandukanın devamlı havalandırılması için üst gövde kafes oyma (ajour)

olarak işlenmiştir. Kâidesi, dört cepheden, meyilli pervazlarla çevrilmiştir. Pervazlar da ajour'ludur.

Baş cephenin kemerini çeviren yazılı bordürlerin altında ve yarım dâire şeklindeki yüzey, girift geometrik şekillerin meydana getirdiği poligon ve yıldızlarla doldurulmuştur. Poligonlar ayrıca Rûmî motiflerle süslüdür. Yazılı bordürler ve dikdörtgen şeklindeki kitâbeli tablaların dışında kalan diğer bordür ve panolar, girift, bol filizli Selçuklu rûmîleri ile süslenmiştir, Hayvânî şekillerin stilize edilerek mücerret şekle istihâlesinden doğan rûmî motifler, Rum Selçukluları adı verilen Anadolu Selçuklularının kullandıkları kıvrım ve girift dallardan

ibaret bezemelerdir. Bu motif, genel olarak taş ve tahta işçiliğinde, çini, kitap ve kumaş süslemeciliğinde, maddenin cinsine ve şekline göre, az çok farklarla kullanılmıştır. Sanduka üzerindeki, bol kıvrımlı ve girift dallı rûmîleri, aynı devir eserlerinde, bilfarz Konya Müzesi'nde mevcut, Selçuklu devri ceviz rahlelerinde (Envanter No: 374-375) görebilmekteyiz.

Sandukanın iki yan cephesinde, etrafı rûmî dolu bordürlerle çevrili dikdörtgen şeklindeki iki pano mevcuttur. Merkezdeki bu yıldızın etrafında simetrik olarak toplanan poligon ve yıldızlardan müteşekkil bu arabesk bezeme de yine Selçuklu devri san'atında çok görülen bir süsleme unsurudur. Burada da şekillerin yüzeylerine rûmî motifler oyulmuştur.

Genel olarak sandukanın tezyînatında, Selçuklu devrinin klâsik süsleme unsurları, göze hoş gelen ve aslâ yormayan bir kompozisyonla panolar halinde işlenmiştir. Bazı yazı ve motiflerin üzerine, yıldız sürüldüğü yer yer görülen yıldız artıklarından anlaşılmaktadır.

SANDUKANIN KİTABELERİ

Sandukanın ön cephesi, yarım kasnak şeklinde sivri kemerli bir pervazla yükselmiş ve pervazın her iki yüzeyi de işlenmiştir. Ön yüzünde, kemer kavisini çeviren 0.10 m. eninde bir şerit üzerinde kabartma Selçuklu sülüsü ile (Besmele) ve Âyet'el-Kürsî'nin baş tarafı yazılmıştır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ

Kemerî çeviren bu yazılı şeridin altına, geometrik desenler, beş köşeli yıldız ve rûmî motifler işlenmiş, altındaki ufki şeride de aynı üslup ve istifle Âyet'in devamı yazılmıştır.

عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ

Pervazın arka yüzeyide aynı şekilde işlenmiş olup, kemeri çeviren şerit üzerine:

مَنْ عِلْمُهُ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ لَا أَرَهُ فِي الدِّينِ قَدِيمَ الرِّيشِ

Alttaki ufki şeride de devamı yazılmıştır:

مَنْ الْغَى فَمَنْ يَكْفُرْ بِالْغُوثِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

(Kur'an-ı Kerim, Bakara Süresi, Ayet: 255-256)

Ayet'in meâlen tercümesi:

"Rahman ve Rahim Allah adıyla, Öyle bir Allah ki, ondan başka yoktur tapacak. Daima yaşayan, daima durup tutan, O. Ne uyuklar, ne uyur. Onundur ne varsa göklerde ve yeryüzünde. Onun izni olmadan, nezdinde şefaatte bulunmak kimin haddi. (Kullarının) önünde, ardında ne var, hepsini bilir. Kulları ise dilediği kadarından, başka ilminden bir şey kavrayamazlar. Kudret ve azameti, gökleri ve yeri kucaklamıştır. (Gökleri ve yeri) görüp gözetlemek ona aslâ ağırlık vermez. Ulu ve büyük yalnız O.

Dinde zorlamak yoktur. Doğru yol eğri yoldan ayrılmıştır. Kim ki putlara inanmaz ve Allaha imân ederse, hiç bir vakit kopmasına imkân bulunmayan en sağlam kulpa sarılmış olur. Allah işitici ve bilicidir. (Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu c:1; s. 92)."

Sanduka cephesini üstten çeviren pervazın altındaki şerit üzerine, yine Selçuklu sülüsü ile kabartma olarak, Mevlâna Celâleddin adına şu arapça kitâbe yazılmıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَسْتَعِينُ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقِيَيْنِ وَلَا عُدْوَانَهُ إِلَّا عَلَى الْفَاقِلِينَ

Bu satırın altında 1,10x070 m. eb'adında bir dikdörtgen yüzey mevcuttur yüzeyi yandan çeviren sular, rûmî motiflerle doldurulmuş ve ortasındaki dikdörtgene, aynı yazı ve istifle kitâbenin devamı yazılmıştır:

Kitâbenin Türkçesi:

İttahman ve Rahim Allah adıyla. Ve ancak Ondan yardım dileriz. İyi son, kendilerini günahlarından koruyanlar içindir. Allah'ın zalimlerden başka kimseye düşmanlığı yoktur. Şu istirahat (uyku) yerini, dinlenme yurdunu ziyaret eden kimse kutludur. Burası doğu ve batı âlimlerinin sultanı, karanlıklarda parlayan, karanlıkları aydınlatan Allah'ın parlak nuru, İmam oğlu İmam, İmam oğlu İmam, İslâmın direği celâl ve ikram sâhibi olan Allahın huzur-u izzetine halkın yol göstericisi (kılavuzu), delilleri yıkılıp mahvolduktan sonra yeni baştan din alâmetlerini açıklayan, nişâneleri yıpranıp kaybolduktan sonra tekrar yakın yollarını aydınlatan, hal'ile arş hazinelerinin anahtarı olan, sözüyle yeryüzü definelerini izhâr eden, halkın gönül bahçelerini hakikat çiçekleriyle süsleyen, kemal gözbebeğinin nûru, cemâl sûretinin ruhu, âşıkların gözbebeği; bütün dünyadaki âriflerin boyunlarını sevgi gerdanlıklarıyla bezeyen, hakla bâtılı ayıran Kur'an sırlarını kavramış bulunan ve Allah bilgilerinin mihveri olan Mevlâna'nın (efendimizin) uyuduğu yerdir.

III

Bu kitabenin altında, dikdörtgen şeklinde bir kapak mevcuttur. Kapağı çeviren sular ve iki tarafındaki şâkulî şeridler, kabartma rûmîlerle müzeyyendir. 0,55x0,32 m. eb'adındaki kapak üzerine, yukarıdaki kitâbenin devamı yazılmıştır:

۱- قطب العالمیه محی نفوس

۲- العالمیه جہدال طوق والملة

۳- والديه وارث الانبياء والمرسلين

۴- خاتم الاولياء والكلميه ذى المراتب

۵- والنازل العلية والناقب والفضائل

۶- السنيه محمد بن محمد بن الحسين

۷- الباغى عليه تحية الرحمن وسلام

Kitâbenin Türkçesi:

O, âlemlerin kutbu olan, kâinattakilerin ruhlarını diriltten, Hak'kın, milletin ve dinin Celâli, Tanrı habercileriyle Peygamberlerin vârisi, Tanrı dostlarıyla kemâl sahiplerinin sonu, yüce rütbelerle, yüksek faziletler ve menkıbeler sâhibi Belhî Hüseyin oğlu Muhammed'in oğlu Muhammed'dir. Tanrı'nın rahmeti, senâsı ve selâmı üzerine olsun.

۲- قد سعد من زار هذا الرقد وهو قفل

مولانا سلطانہ علما المشرق والمغرب

۳- نور الله الازهر في الغياض الامام ابن

الامام ابن الامام اسطوانة الاسلام هادي

۴- الانام الى حفصة عزة ذى الجلال والاكرام

موضع معالم الديه بعد

۵- اندراس آياتنا شيرنا اھج البقيہ بعد

انظماس علاماتها مفتاح حرائر

۶- العرسه نماله مظهر كنوز الفرس بقاله

متمم بانبيہ ضمائر الخلد بوز باذر الحقاير

۷- نور مقلة الكمال محجة صورة الجمال وقه

اضواء اعداء العناق محل اعناق

۸- عارفى الافاق باطواق محبة الخلد

محيط اسرار الفرقانية مدار المعارف الربانية

IV

Sandukanın arka cephesinde, aynı şekilde işlenmiş, ikinci bir kapak daha mevcuttur. Üzerine yukarıdaki kitâbenin devamı ile Mevlâna Celâled-din'in 5 cemâzelâhîr 672 h. (17 Aralık 1273) de vefâtına ve sandukanın Selim oğlu Abdülvâhid'in eseri olduğuna dâir şu kitâbe vardır:

- ۱- وقد انتقل قدس الله
- ۲- نفعه وروح ربه
- ۳- في خراس جماري الأخر
- ۴- سنة اثنين وسبعين وستمائة
- ۵- لهذا الفريخ صه صنفه
- ۶- عبد الواحد بن سليم
- ۷- العمار عفا الله عنه

Kitâbenin Türkçesi:

Allah, ruhunu kutlu, toprağını mübarek etsin. Altıyüzyetmişiki yılı Cumâd-el-âhîrinin beşinci günü âhirete göçtü. Bu merkad, Tanrı onu affet-sin, mimar Selim oğlu Abdülvâhid'in san'at eserle-rindendir.

V

Sandukanın ön cephesinde ve üstteki şerid üzerinde Mevlâna'nın Divân-ı Kebîr adlı eserinden seçilmiş 9 beyitlik bir gazel yazılıdır. Gazel, ön cep-heden başlamakta ve sandukayı çevirmektedir:

- ۱- بروزمك هو تابوت مه روانه باشد
- کلاه برکه مراد دایه جهاه باشد
- ۲- برای مه مگری و مگودریغ دریغ
- بدوغ دیودر آفتی دریغ آید باشد

- ۳- چنانزه ام هو بستی مگو فراق فراق
- را وصال ملاقات آید زمانه باشد
- ۴- مرا بکور مساری مگو و راع و راع
- که کور رده جمعیت چنانه باشد
- ۵- فرو شده هو بدیدی بر آید بنکر
- غروب شمس و قمر ایزد یانه باشد
- ۶- ترا غروب نماید ولی شروع بود
- لحد هو جس نماید فدا ص جهاه باشد
- ۷- کدام دانه فرو رفت در زمیده که زیت
- چرا بدانه انسانت ایسه کلاه باشد
- ۸- کدام دلو فرو رفت و بر برو نه نامد
- ز جهاه یوسف جاز احر افغانه باشد
- ۹- رهاه هو بستی از به سوی آید طرف بکنا
- که های هوی نور رهولا مطاب باشد

Gazelin Türkçesi:

1- Öldüğüm gün, benim tâbûtumu omuzlar üzerinde gördüğün zaman, bende bu cihanın derdi var sanma.

2- Bana ağlama, yazık yazık, vah vah deme. Şeytanın tuzağına düşersen, vah vah'ın sırası o zamandır, yazık yazık o zaman denir.

3- Cenâzemi gördüğün zaman ayrılık ayrılık deme. Benim buluşmam, görüşmem o zamandır.

4- Beni mezara koyunca elvedâ elvedâ deme. Mezar, cennet topluluğunun perdesidir.

5- Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret. Güneşle aya batmadan ne ziyan gelir ki.

6- Sana batma görünür ama, o doğmadır. Mezar, hapisane gibi görünür ama, canın (hapis-ten) kurtuluşudur.

7- Yere hangi tohum ekildi de tekrar bitmedi, Neden insan tohumuna gelince bitmeyecek zamanına düşüyorsun?

8- Hangi kova kuyuya salındı da dolu olarak çıkmadı. Can Yusufu kuyuya düşünce niye ağlasın.

9- Bu tarafta ağzını yumdun mu, o tarafta aç. Çünkü artık hay-huy'un, mekânsızlık âleminin boşluğundadır.

VI

Yine Sandukanın ön cephesinden başlayan ve alttan sandukayı çeviren şerid üzerinde Divân-ı Kebîr'den alınmış 10 beyitlik şu gazel yazılıdır:

Gazelin Türkçesi:

1- Eğer toprağımdan buğday çıkar da, o buğdayın unuyla ekmek pişirirsen o ekmek sarhoşluğunu ortalır.

۱- زخاک مه اگر کندم برآید

اژده کرناه ز میستی فزآید

۲- خیر و نانیار یوانه کرد

تورس بیت ستانه سزآید

۳- اگر بر کورمه ای زیارت

ترا خریسته ام رقصانه نماید

۴- بیاب دف بکورمه ای برادر

که در بزم خدای غمگینه نشاید

۵- زنج بر بسته در کور خفته

دشانه افیوه آه دلدار نماید

۶- بدری زان کفش بر میه بندی

خراباتی ز جهانیت در کتابید

۷- زهر سو بانک چنک و چنک ستانه

زهرکاری بد بدکار ناید

۸- مرا حق از می عشق آفریدست

همان عظم اگر مرگم بساید

۹- بنمستی واصل مه می عشق

بکواز می بجز مستی چه آید

۱۰- بربج روح شمس الدیه تبریز

ببر روح مه یکدم نیاید

2- Hamur da, ekmekci de deli dîvâne olur, fırın bile sarhoşca beyitler terennüm eder.

3- Eğer mezarımı ziyarete gelirsen, üstümdeki toprak yığınınu oynar görünür sanma.

4- Ey kardeşim, meclisime defsiz gelme. Çünkü Hüdâ meclisinde gamlı olmak yaraşmaz.

5- Çenem bağlanmış, mezarda yatmadayım amma, ağzım, dildârın verdiği afyonu çiğnemede, emmededir.

6- Kefenimden bir parçacık yırtar da göğsüne bağlarsan canından karabeliğe bir kapı açılır.

7- Her yandan sarhoşların çalıp çağırmasını duyarsın, duyarsın, işin iş olur, her işten bir iş doğar sana.

8- Tanrı beni aşk şarabından yaratmıştır. Ölsüm bile o aşkı ben.

9- Ben öylesine bir sarhoşum ki aslım aşk şarabı. Söyle, meyden, sarhoşluktan başka ne doğar?

10- Rûhum, Tebrizli Şemseddîn'in rûhunun burcuna uçar da bir daha gelmez artık.

VII

Sandukanın arka cephesindeki kemerli yüzeyin üst kısmında ve kemeri çeviren şerid ile yatay şerid üzerinde yine Divân-ı Kebîr'deki bir gazelin şu mısraları yazılıdır:

۱- چو به جهان نوی ستان چو به شکرست در

بانوز جهان شریه شریه ترست در ده

۲- بردار ایبه طوس را زیر اغلیل حق را

باغت و آب حیوانه که از دست مرده

۳- ایدر نشان مردنه آید سرشانه زاده

Türkçesi:

1- Canı, sen aldıktan sonra, ölmek şeker gibi bir şey. Seninle olduktan sonra, ölüm, tatlı candan daha tatlı.

2- Kaldır şu tabağı, çünkü Tanrı Halili arzu-
lasa ölüm, bağıdır, bahçedir, âb-ı hayattır.

3- Burada ölümdür amma, o yanda doğum-
dur.

VIII

Sandukanın dört cihetinde, kâidede eşkenar dörtgen şeklinde, kafesi birer pervaz mevcuttur. Dört ayrı parçadan ibaret pervazlar, etek şeklinde satiha yayılmış ve ufki kenarları üzerine Mesnevî'den seçilmiş şu beyitler yazılmıştır:

۱- باز منم کس نمیگویم
فارغ از مردارم و کرکس نیم

Türkçesi:

Ben padişahın doğanımı Güzelim işin kutlu.
Leşe tenezzül etmem. Gerkes değilim ben. (Mesne-
vî c: VI., b: 4110).

۲- باز جهانم باز صد صورت تند
زخم بر ناله نه بر صالح زند

Türkçesi:

Can doğanım, yine yüzlerce suret dokur. De-
veyi yaralar, Sâlihi değil. (Mesnevî, c: IV., b: 2648)

۳- حال صالح کز بر آر برین شکوه
صدجه ناله ناله بزا اید مشه کوه

Türkçesi:

Salih, bir kudret gösterdi mi dağ, onun gibi
yüzlerce deve doğurur. (Mesnevî, c: IV., b: 2649).

۴- چشم دولت سحر مطلق می کند
روح شد منصور اناطی می کند

Türkçesi:

Devlet gözü mutlak sihirler göstermedir.
Ruh, Mansur olmuştur, Enel-Hak demedir.
(Mesnevî, c: V., b: 2536).

۵- صورت معشوق چون شد در نهفت
رفت و شد با معنی معشوق نهفت

Türkçesi:

Sevgilinin sureti gizlenince, gitti de sevgilinin
mânasıyla eş oldu. (Mesnevî, c: IV., b: 4617).

۶- جسم ظاهر عاقبت خود رفت
تا ابد معنی بخواند ساز زیت

Türkçesi:

Zaten görünen beden, sonuna gitmek için ku-
rulmuştur. Fakat mânâ ebediyen neş'eli bir halde
yaşayacaktır. (Mesnevî, c: VI., b: 873).

۷- آن عتاب از رفت هم بر پوست رفت
دوست بی آزار سوی دوست رفت

Türkçesi:

O darlı, o zahmet, olduysa bile ancak bedene
oldu. Sevgiliye incinmeden, zahmetsizce sevgili-
ye gitti, ona kavuştu. (Mesnevî, c: VI., b: 4874).

۸- من شدم عریان ز تنه اواز ضیال
می خوامم در نهایت الوصال

Türkçesi:

Ben tenden soyundum, o hayalden soyundu.
Artık vuslat ilinin en ileri makamlarında salınma-
dayım. (Mesnevî, c: VI., b: 4619).

۹ - کارگاه کنج حق در نیست
غره هستی چه رانی نیست حیات

Türkçesi:

Tanrı san'atının iş yurdu, tezgâhı yokluktur. Varlığa aldanmışsın, yok nedir, ne bilirsin sen? (Mesnevî, c: III., b: 4515).

۱۰ - جملة استادان بی اظهار کار
نیستی جویند و بهای انگار

Türkçesi:

Bütün ustalar hünelerini göstermek için yokluk ararlar, sanıklık isterler. (Mesnevî, c: VI., b: 1468).

۱۱ - لاجرم استاد استادان صمد
کارگاه هستی و لا بور

Türkçesi:

Hasılı ustaların ustası ihtiyaçsız, Tanrının iş yurdu da yokluktur. (Mesnevî, c: VI., b: 1469).

۱۲ - هر کجا ایستی افزون تراست
کار حق و کارگاه حق آنه تراست

Türkçesi:

Bu yokluk nerde daha fazlaysa Tanrının işi de oradadır, tezgâhı ve iş yurdu da orada. (Mesnevî, c: VI., b: 1460).

۱۳ - نیستی هوو هست بالا رطب
برهر بردند و بیانه بسو

Türkçesi:

Yokluk, rütbelerin en üstünü olduğundan yok-sullar, herkesi geçmişler, öndülü almışlardır. (Mesnevî, c: VI., b: 1461).

۱۴ - رائه کاره و محزون سر خدا
نیست غیری نیستی در انجرا

Türkçesi:

Çünkü Tanrı sırrının madeni ve hazinesi yok-luktan başka bir yerde tecelli etmez. (Mesnevî, c: VI., b: 1367).

۱۵ - هوو نه شیریه هیده نه تو بای مین
کار اجل کرکت و جهاد ت مین

Türkçesi:

Aslan değilsen kendine gel, ayağını ileriye at-ma. Çünkü ecel kurttur, canınsa bir koyun. (Mesnevî, c: III., b: 3998).

۱۶ - ورنه ابدالی و نیست شیر شد
ایمه آکه مرک تو سر زیر سور

Türkçesi:

Fakat abdal değilsen, koyunun arslan kesil-mişse emin olarak gel, ölümün alt olmuştur artık. (Mesnevî, c: III., b: 4079).

۱۷ - کیست ابدال آنکه او مدل شور
خمرس از تبدیل یزدان خل شد

Türkçesi:

Abdal kimdir? Nefsi ruha dönen, şarabı Tan-rı tedbiliyle sirke kesilen. (Mesnevî, c: III., b: 4080)

۱۸. هست از روی بقای ذات او
نست کشته وصف او در وصف هو

Türkçesi:

Varlığı, Tanrı zâtının varlığındandır. Vasıfı, Tanrı vasfında yok olmuştur. (Mesnevî, c: III., b: 3670).

۱۹. هو در زبان شمع پس آفتاب
نست باشد هست باشد در صاب

Türkçesi:

Güneşin önündeki mum alevi gibi, bir bakımdan yoktur, bir bakıma vardır. (Mesnevî, c: III., b: 3671).

۲۰. می پرد هو آفتاب اندر افق
با عروس صدق و صورت هو تنق

Türkçesi:

Güneş gibi doğruluk geliniyle tanyerinde uçup durur, sureti de gelin duvağına benzer. (Mesnevî, c: III., b: 3578).

۲۱. انهم تحت قبای کاسون
جز که یزدان شاه نداند از منون

Türkçesi:

Şüphe yok ki onlar benim kubbelerimin altında gizlidirler. O yüzden de Tanrıdan başka kimsecikler bilmez onları. (Mesnevî, c: III., b: 3667).

۲۲. در خور دریا نشد جز مرک آب
ختم کن والله اعلم بالصواب

Türkçesi:

Su kuşundan başkası denizde yüzemez. Tanrı, doğrusunu daha iyi bilir, anlayıverir artık. (Mesnevî, c: III., b: 3384).

IX

Sanduka'nın sağ cephesinde, dikdörtgen şeklindeki rûmî ve geometrik bezemelerle doldurulmuş panonun üzerinde, karşılıklı iki kitâb vardır. Şâkûlî yazılan kitâbelerin ilkinde, Sanduka'yı imâl eden san'atkâra âit şu satır okunmaktadır:

عمل همام الدین محمد بنه كنان القنوی

Türkçesi:

Konyalı Genak oğlu Hüsam-üd-din Muhammed (bu sandukayı) yaptı. Diğer kitâbe, bunun karşısında ve şöyledir (Kur'an-ı Kerim Lokman Suresi, âyet: 33)

انه وعد الله هو فلا تغرنكم الحياة الدنيا
ولا يغرنكم بالله الغرور.

Ayetin Meâlen Tercümesi:

"Allah'ın vâ'di (hiç şüphe yok ki), hakıtır. Dünya hayatı, sizi aldatmasın. Aldatıcıların en aldatıcısı olan (şeytan) Allah hakkında sizi şaşırtmasın."

X

Sandukanın kâidesini çeviren meyilli pervazlar muşârabi ile süslenmiş ve üzerine küfî yazılar işlenmiştir. Zamanla gerek muşârabi ve gerekse küfî yazıyı teşkil eden ahşap parçaların bir kısmı kaybolmuş ve elimize geçen parçalarla birlikte tarafımızdan restore edilmiştir. Okuyabildiğimiz küfî'ler şöyledir:

۱- واحد

۲- عليك يا هو انه

۳- انه

۴- قلنا اذا اسوالك صدمناك

Sanduka'ya Dâir Rivâyetler:

Mevlâna'nın üzerinde iken, XIV. cı yüzyılda Sultân'ül-ulema üzerine kaldırılan Sanduka, Mevlâna'nın mezarı önündeki "Post Kubbesi" altında bulunan ve "Huzûr-ı Pîr" denen mahalden bakılıncı, ayaktaymış hissini vermektedir. Zira, Mevlâna Türbesi'ni teşkil eden fil ayaklarından biri, Sanduka'nın yan cephesini kapatmakta, yalnız Sanduka-

nın yüksek olan baş cephesi görünmektedir. Bu görünüş bazı rivâyetlere yol açmış ve "Mevlânâ'nın cenazesi buraya getirildiği zaman, babası oğlunun ilim ve irfânına hürmeten ayağa kalkmış, başucunda yer vermiştir. şeklindeki söylenti, yüzyıllar boyu yaşamıştır. Bu rivâyete, XVII. ci Yüzyıl Mevlâvî şairlerinden Hıfzı'nın Mevlâna Türbesi'ni methe-den şiirinde:

*Vâlidî Sultan 'ül-Ulema dürr-i maarif madeni
Kabr-i mevlâna'ya gûyâ nâzor olmuş berkıyam
beytiyle de temas edilmektedir*

Netice:

Mevlânâ'nın Sandukası, örneğini Seydî Mahmud Hayrânî'nin sandukasından almış, fakat san'at yönünden ondan daha ileride bir Selçuklu ahşap eseridir. Üzerine oyulmuş olan motifler Selçuklu devrinde örneklerine çok rastlanan klâsik süsleme unsurlarıdır.

Yalnız, mevkienini on köşeli yıldızların teşkil ettiği arabeskler, girift rûmîlerin üzerindeki hendesî kaytanlar, Moğol istilâsından sonra Selçuklu devri san'atında görülmeye başlıyan unsurlar olarak kabul edilmektedir. Bunun daha zengin örneklerini, Konya'daki Sadreddin Konevi camii pencere kanatlarında ve Bursa Ulu Câmii minberinde bulabiliriz.

Kitâbeleri yönünden Sanduka ayrı bir önem taşımaktadır. Devrin ileri gelen san'atkârlarından Selim oğlu Abdülvâhid ve Genak oğlu Hümmâmedin Muhammed'in elinden çıkan Sanduka, kanaati-

RESİM: 3 Mevlânâ'nın sandukası, ön cephesi altındaki kitâbe.

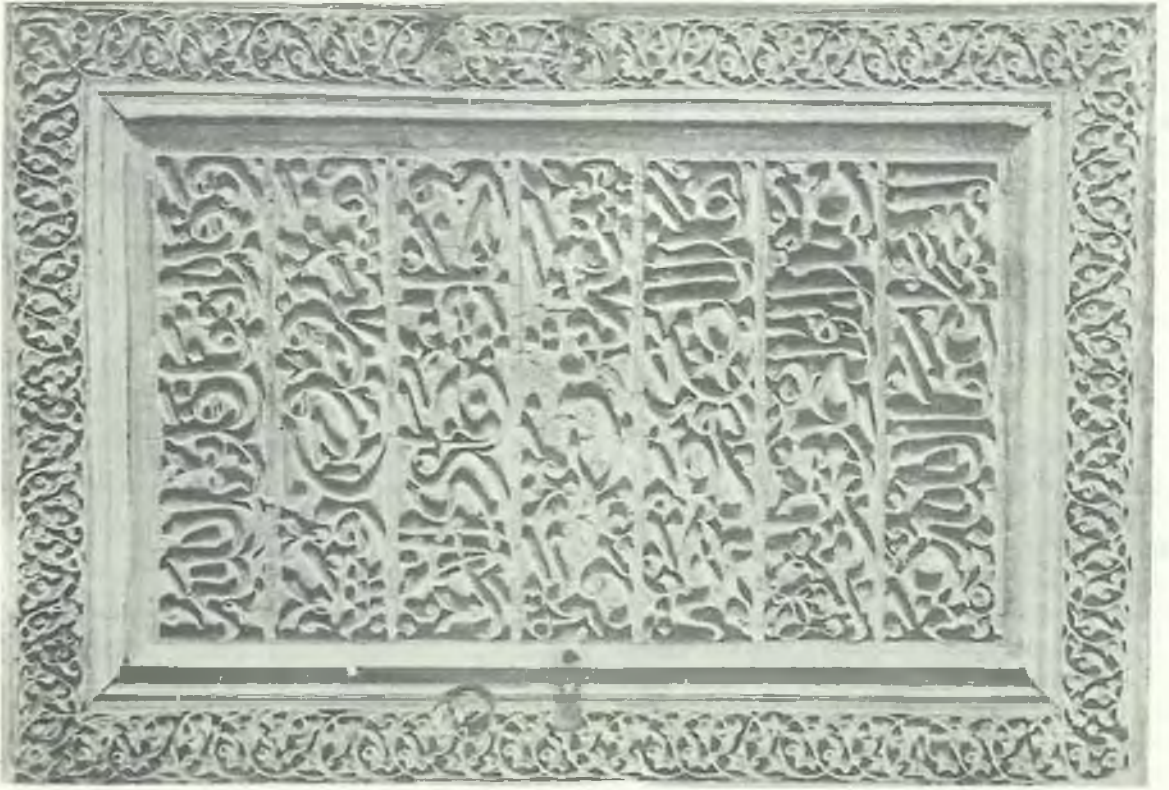
mizce Mevlânâ'nın vetatından kısa bir zaman sonra Türbe ile birlikte tamamlanmıştır. Üzerine âyet-i Kerîmeler, Divân-ı Kebîr'den seçilmiş gazeller ve Mesnevî'den beyitler yazılmıştır. Gazel ve beyitlerin seçilişinde, bilhassa Mevlânâ'nın ölüm ve âhîret temi üzerindeki fikirleri gözönüne alınmıştır. Mevlânâ'da ölüm ise bir vuslat, bir yeniden doğuştur.

Bu yönden Sanduka, yalnız san'at eseri olarak değil, kitabelerdeki fikir ve mâna itibarıyla da ayrı bir değer taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

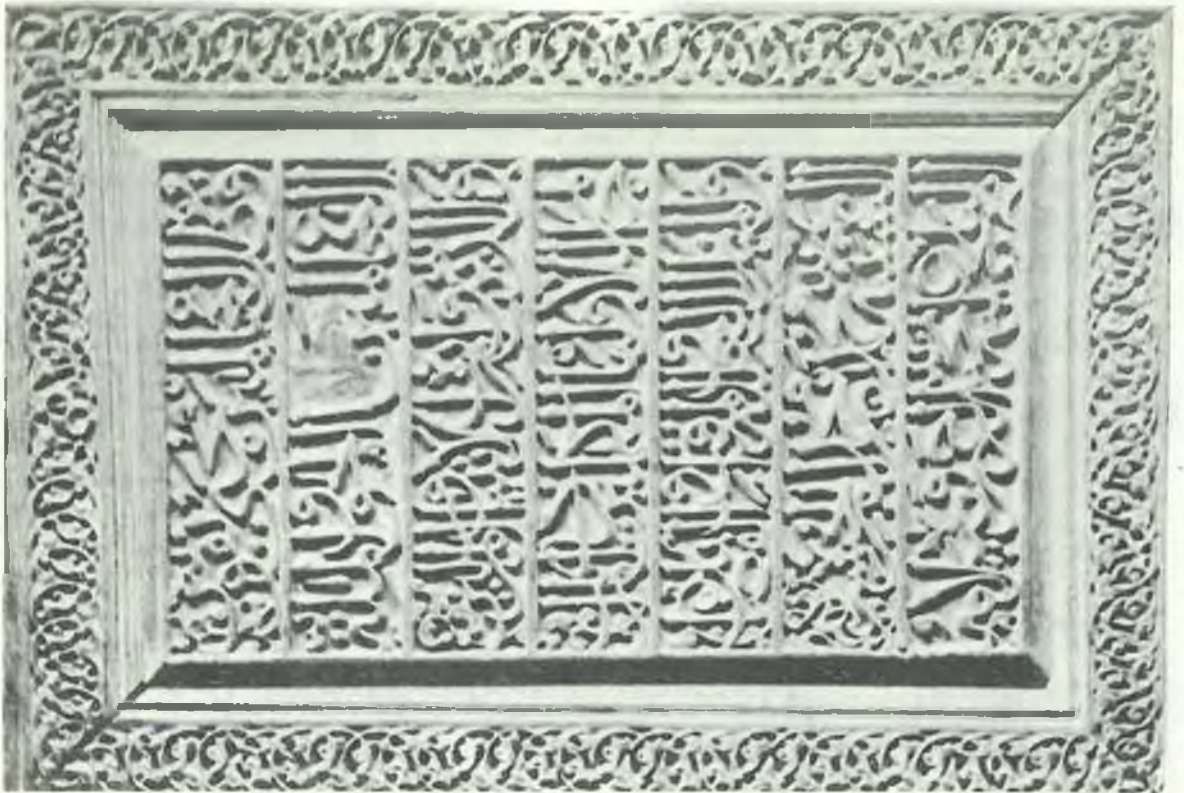
- Kitaplar: 1- Duru, Muhiddin Celal, Mevlevî, İstanbul, 1952
2- Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mevlâna Celâleddîn, İstanbul, 1951
3- Gölpınarlı, Abdülbâkî, Mevlâna'dan sonra Mevlevîlik, İst. 1953
4- Önder, Mehmet. Mevlâna Şehri Konya, Ankara, 1971.
5- Uzluk, Şehabeddin, Mevlâna'nın Türbesi, Konya, 1946
- Makaleler: 1- Akyurt, Yusuf, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin Sandukası. T.Tarih-Arkeologya ve Etnografya Dergisi, sayı: 3, İstanbul, 1936
2- Elgin, Necatî. Sultan'ül-Ulema'nın Merkadı, Anıt Dergisi, sayı: 22, Konya, 1958
3- Hekimî Şifâî, Sultân'ül-Ulemâ'nın Sandukası Hakkında, Babalık Gazetesi, Konya, 19 Şaban 1344
4- Hamdizade Abdülkâdir. Sultân'ül Ulemâ'nın Sandukası Babalık Gazetesi, Konya, 8 Şubat 1926
5- Karamağaralı, Haluk, Mevlâna Türbesi, Türk Etnografya Dergisi, sayı: 7-8, Ankara, 1966
6- Önder, Mehmet. Ayaktaki Tâbût. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 60, İstanbul, 1956

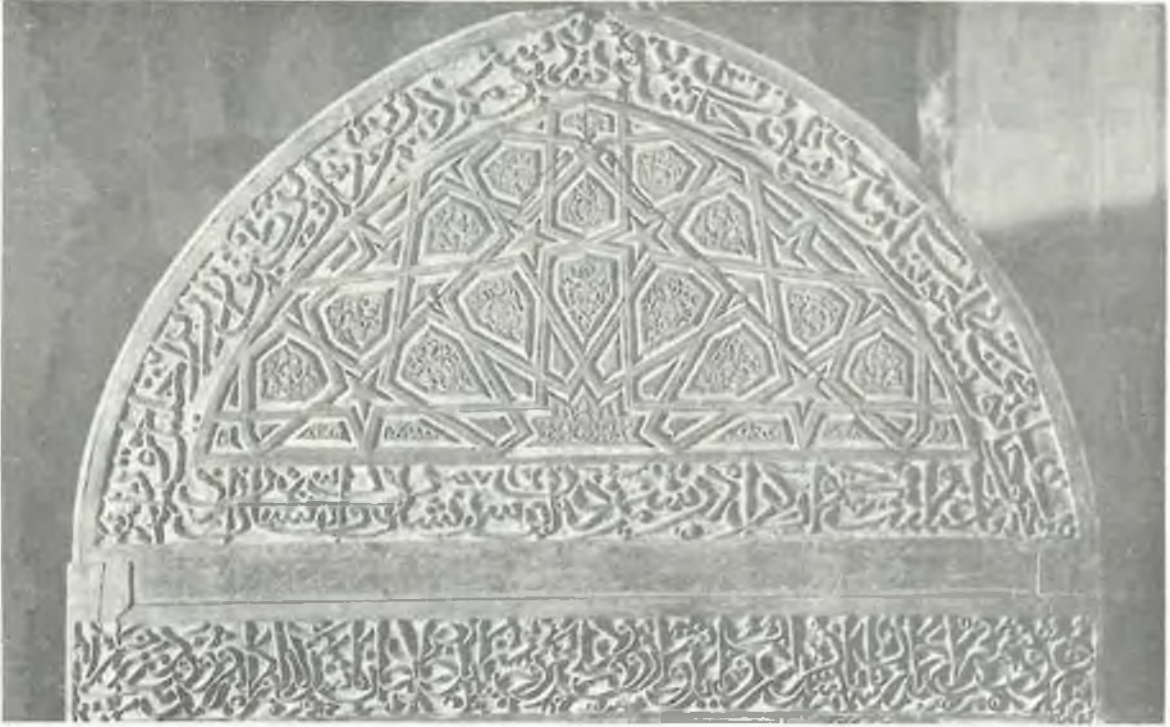

RESİM: 4 Mevlâna'nın sandukası, arka cephesi altındaki kitâbe.

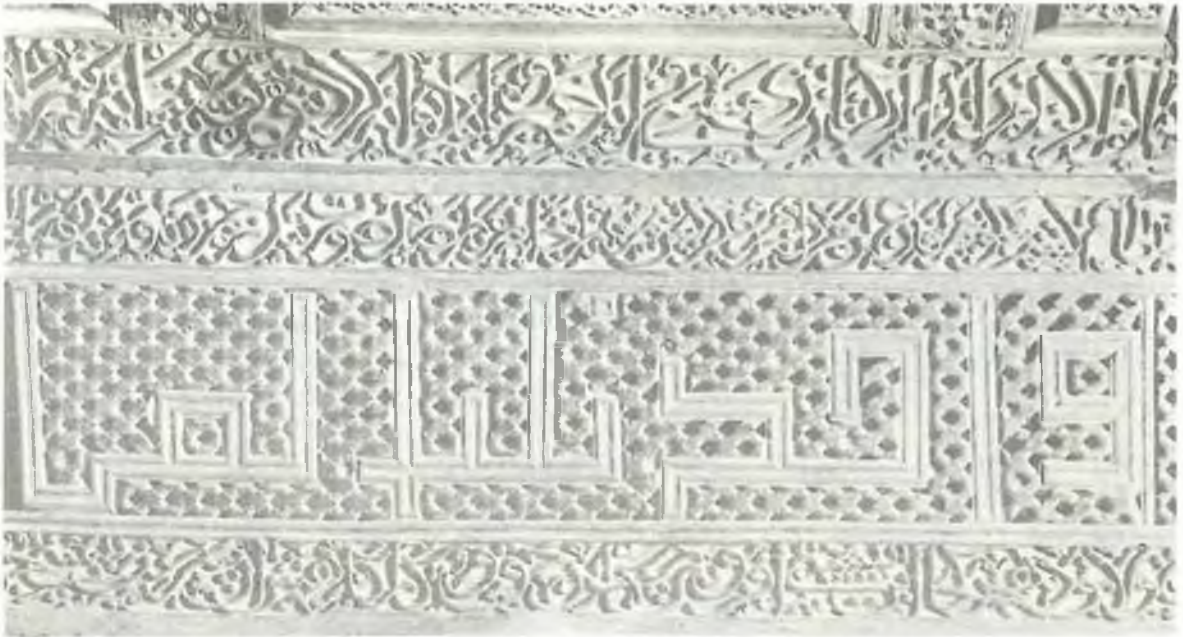
RESİM: 5 Mevlâna'nın sandukası, ön cephesi altındaki kitâbe.

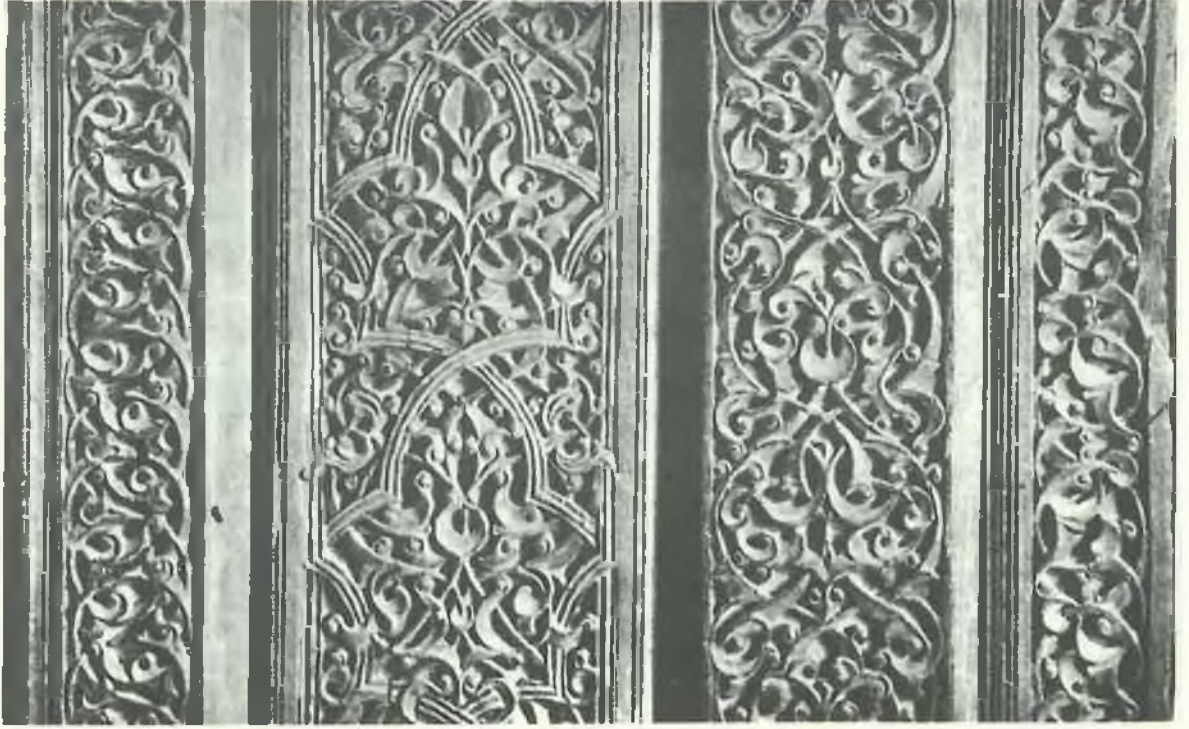

RESİM: 6
Mevlâna'nın sandukasının
ön cephe kemerli alınlığı.

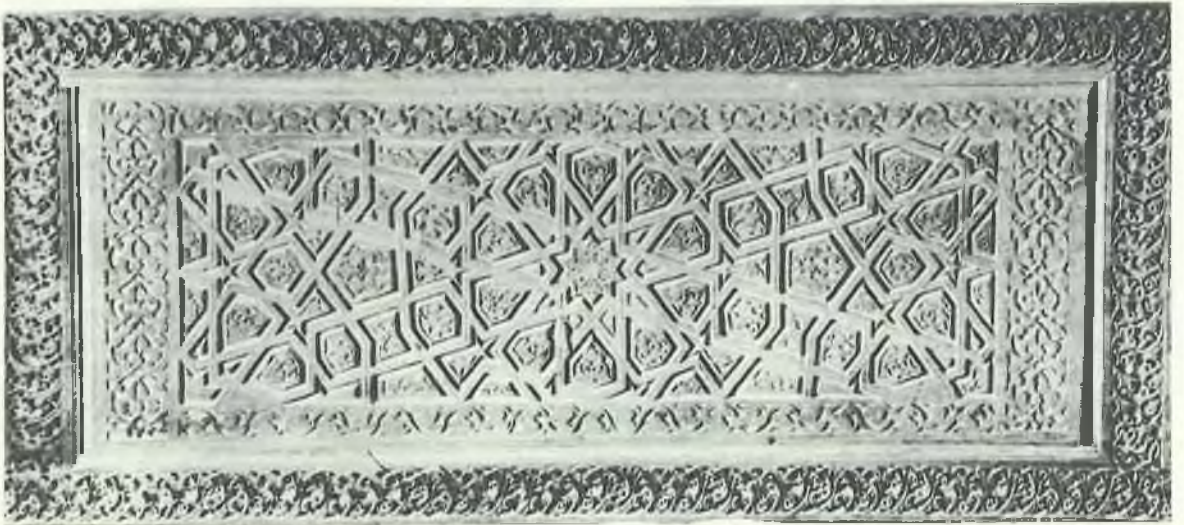
RESİM: 7
Mevlâna sandukasının
pervazlarında kufî yazılar.

RESİM: 8
Mevlâna'nın sandukasından
detaylar.

RESİM: 9
Mevlâna'nın sandukasından
detaylar.

Oltu'da

Arslanpaşa Külliyesi

Abdüsselâm ULUÇAM

oruh Vadisi'nde, coğrafi-stratejik yön-
den önemli bir alanda kurulan Oltu, uzun
ve hadiselerle dolu bir tarihe sahiptir. Yerleşme
alanının savunmaya elverişli oluşu yüzünden,
her devirde birçok kavmin çarpışmasına sebep
olmuştur. M.Ö. Urartuluların; daha sonraları
Roma, Ceneviz, Kıpçaklı, Atabekler, Akkoyunlu
ve Safaviler'in elinde kalan Oltu, Kanuni zamanın-
da Gürcüler'den alınarak Osmanlı topraklarına
katılmıştır. 1549 yılından itibaren Çıldır Eyale-
ti'ne bağlı bir Liva olarak idare edilen şehir, 1877
Harbinden sonra 40 yıl Rus işgalinde kalmıştır.
Bugün, Erzurum'a bağlı, 15.000 nüfuslu bir il-
çemizdir.(1)

Kale ile, önündeki iki hamam(2) ve bir küm-
oetten başka, Osmanlı öncesine ait mimari eseri
kalmayan Oltu'nun en gösterişli yapısı, ARSLAN-
PAŞA KÜLLİYESİ'dir. Arslan Mehmet Pa-
şa'nın(3) yaptırdığı bu eser, Oltu Çayı'nın güne-
yinde, ağaçlar arasında, güzel bir manzara içinde
bulunmaktadır. Külliye, camii, medrese, mektep,
saray, han, hamam, çarşı ve değirmenden oluşu-
yordu. Bugün, sağlam olarak camii ile medrese ve
hamamın bir kısmı ayakta kalmış, diğer yapılar
yıkılmıştır.

Arslanpaşa Camii hakkında birkaç araştırma
ve yayın yapıldığı halde, külliyenin sadece adından
bahsedilmiş, san'at tarihi açısından üzerinde du-
rulmamıştır. Amacımız, gün geçtikçe eriyip
yok olan külliye üyelerinin yerleri ile, ayakta ka-

lan kısımlarının varlığını iddiasız bir çalışma
ile duyurmaktır.

KÜLLİYE YAPILARI:

1- CAMİ:

Diğer binalara göre, kible yönüne dönük
olarak yapılan cami, geniş bir avlunun içinde yer
alır. Doğusunda medresenin yatakhane hücreleri
bulunan avlunun kuzeyinden Oltu Çayı akmakta-
dır. Güneyinde bulunan ve hamama kadar devam
eden duvar yıkıldığından, yatakhanelerden baş-
lamak üzere minâre kaidesi hizasına kadar güney

(1) Daha fazla tarihi bilgi için bkz. Evliya Celebi, Se-
yahatname, 1, s. 126; 11, s. 577-578; İ. Hakkı Kon-
yalı, A.K. Erzurum Tarihi, s. 519-520; F.M. Kırzi-
oğlu, Kars Tarihi I, s. 521-527; Osmanlı'ların Kafkas
Elleri'ni Fethi, s. 45, 101, 201-203, 385; S. Önal,
Millî Mücadele'de Oltu, s. 7-16.

(2) Oltu Kalesi önünde, halk arasında ROMA HAMAMI
olarak bilinen, birisi Oltu Çayı'ndan kaleye su sağla-
yan sarnıç niteliğinde, iki hamam mevcuttur. Mimari
özellikleriyle Türk eseri oldukları anlaşılan bu yapı-
lar üzerindeki çalışmalarımız devam etmektedir.

(3) Arslan Mehmed Paşa, Sicilli Osmani, C. 1, s. 319'da
verilen bilgiye göre, Çıldır Atabeklerinden Sefer
Paşa'nın oğludur. Kars Muhafızı olan babasının
1068 de (1650) ölümü üzerine, amcası Ömer Paşa
Anıska Valisi olunca buna razı olmayarak karşı
çıkış, Gürcü Nebi isyanına bu yüzden katılmıştır.
Amcası oğlu Rüstem Paşa 1073 (1659) yılında
ölünce, vezirlik rütbesiyle Kars Muhafızı olmuştur.
Uzun süre bu görevde kalan Arslan Paşa, 1091
(1680) yılında rüşvet almakla suçlanarak katledil-
miştir. M. Adli Özer, Tarihçe Çıldır Atabekleri ve
Torunları, Erzurum, 1971, s. 87'de aynı bilgileri
naklettikten sonra, F.M. Kırzioğlu'nun Oltu'daki
meşhur camii ve medreseleri yaptıran kişinin Arslan
Paşa olduğunu, babasını da Rüstem Paşa olarak
gösterdiğini kaydeder. Arslan Mehmed Paşa'nın
külliye ile ilgili vakfiyesinde "Yusuf Paşa oğlu"
olarak geçmektedir.

ve batı yönlerinde yeni bir duvar yapılmıştır. Üstü Kur'an Kursu olarak kullanılan medrese hücrelerini takip eden avlu duvarının kuzey ucu bugün serbest durumdadır. (Plan: 1-3). Camie, yıkık dersane hücreleri ile minâre kaidesi arasına açılan ve kuzey-batıdaki avlu duvarında yer alan iki kemerli kapıdan girilmektedir. Son zamanlarda yıktırılan medrese hücreleri üzerinden bir de merdivenli yol açılmıştır. (4)

Kuzey-batıdaki kapı kemeri üzerinde, nesihle taşta yazılmış ve 'kartuş' içine alınmış beyitler halinde dört satırlık kitabe yer alır. (5) Kısım bzulmuş bu Türkçe kitabede:

آرسلان پاشا جامد فی الله
جنت الماوی صانکیم اطراقی
نهر چاریسی کوییا کوشر
هاتف غیبیدن اشتدم تاریخ

انه عجب یرده قلدی بیت الله
او لور اینجده زکر فکر الله
وضع مقبولی طرز قدس الله
دیدي تاریخین فاذکرو بالله

yazılıdır (Resim: 4).

Sık ağaçlı avluda, çaya yakın bir yerde helâ ve abdestlik ile, sütunlar üzerine oturan kubbeli bir şadırvan bulunmaktadır (Resim: 5). Sonradan yapılan bu yapılara bir de Müftülük binası eklenmiştir. Camiin kible tarafında kalan avlu, Arslan Paşa ve ailesine hazire olarak ayrılmışsa da, bugünkü mezarlar başkalarına aittir. Bu kısımda bir de Şehidlik yükselmektedir. Önceleri camie merdivenle çıkılırken, avlu zamanla dolduğundan bu merdiven ortadan kalkmıştır.

Kitabelerine göre 1075 (1664) yılında tamamlanan cami, 13.40 x 13.40 m. ebadında, kare plânlı, tromplar üzerine oturan tek kubbeli bir yapıdır. (7) Tamamen kesme taştan yapılmış olup, üç gözlü son cemaat yeri ile bir minâresi bulunmaktadır. Son cemaat yeri, sekizgen kaideli, mukarnas başlıklı 4 granit sütun ve 5 sivri kemer üzerine oturan 3 kubbe ile örtülüdür. Orta kubbenin altında bulunan taçkapı kısmı zemin seviyesinde kaldığı halde, son cemaat yerinin diğer iki kısmı sekilerle yüksekçe tutulmuştur (Resim: 6-7).

Cepheden 30 cm. dışarıya taşan taçkapıyı, iki zincir motifinin sınırladığı geniş bir süs kuşağı çevirir. Bu geometrik süs kuşağı ile sütun arasında, kemer seviyesine kadar yükselen ikinci bir kuşak yer alır. Çift zincir motifli sütuncelerle, üzerine kıvrık dal ve stilize asma yaprağı işlenmiş başlıklara oturan sivri kemer, yarım daire şeklindeki çifte saplarla birbirine bağlanan ve simetrik olarak tekrarlanan bitki demetiyle süs-

lenmiştir (Resim: 8). Kemerle dış kuşak arasında kalan üçgen boşluklar sade bırakılmış, sol taraftaki üçgene bir vakfiye kitabesi yerleştirilmiştir. Giriş bir nesihle yazılan dört satırlık Türkçe kitabede:

۱- قلعه تحته حرق جائده نمان يك وقفی بچه لرك موقوف عليه
ومتولى وشروطى مستبان او لميوب اكرمى سنه بلا صاحب ترك اولنوب.

۲- اشجار و وجه سیری خراب اولغین حکم شرعی امر پادشاهی واذن حاکم
شرعه بعد ایله اقاریب واقفدن استیذان.

۳- تکرار وقف ومؤید وقف صحیح ونولیتن اولادمزه مطلق مشروطه
وغله وقفندن واقف اولکر وحی وروجر ایچون هر بیغیجندن دوردر

۴- قیه شمع روغن آرسلان پاشا جامنده فرو ان هر سنه اونو غروش قور
وچشمه و طوزله چشمه لری تعمیرینه صرف اوله

حرر ع محمد المفتی

yazılıdır (Resim: 9) (8).

(4) Eskiden camie, medrese —yatakhane— hücrelerinin bitiminde bulunan HAMAM KAPISI (باب الحمام) ile bugünkü kuzey-batı kapısından giriliyordu. 1945 yılında, Oltu'da bulunan Piyade Alay Komutanı tarafından güneydeki avlu duvarı ile kemerli Hamam kapısı yıkılarak malzemesiyle gazino yapılmıştır. Bu konuda fazla bilgi için bkz. Z. Başar, Tarih Boyunca Çeşitli Hizmetleriyle CAMİLERİMİZ, Ankara, 1977, s. 293. age, aynı sayfadaki Oltu Müftülüğü'nün resmi yazısında "Bab'ül Hümayeyn", S. Önal, a.g.e., s. 16 da ve yaygın olarak halk arasında söylenen "BAB-ÜL HAMAMEYN" cümlesini taşıyan kitabenin bu kapı üzerinde bulunduğu ve Arslan Paşa'nın idamına sebep olduğu öne sürülür. Fakat, Arslan Paşa'nın öldürülmesi, böyle bir sebebe dayanmadığı gibi, çocukluğu bu mahallede geçmiş ve bu medresede okumuş olan cami imamının yazı şeklini dahi hatırlayarak yazdığı gibi, bu kitabenin "BAB-ÜL HAMAM (باب الحمام)" olduğu daha doğrudur.

(5) İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 520; Z. Başar, a.g.e., s. 290 da bu kitabenin doğuya açılan kapı üzerinde olduğu yazılmıştır.

(6) Bugünkü Türkçe ile: "Allah yolunda mücahid olan Arslan Paşa, Allah'ın evini ne güzel yerde yaptı. Sanki etrafı Me'va Cennetidir. İçinde yalnız Allah düşünülür. Akan çay sanki Kevserdir. Gayip Hatif'den bir tarih istedim. Tarihini dedi: ALLAH'İ ZİKREDİNİZ." Kitabeler İ.H. Konyalı'dan alınmıştır.

(7) İ.H. Konyalı, a.g.e., s. 523 de "mabedî, köşelerinden dört küçük yarım kubbe ile beslenen büyük bir kubbe örter." derken, belki trompları kasdediyorsa da, Z. Başar, a.g.e., s. 290 da, "Konyalı'nın verdiği bu bilgi ile Lala Mustafa Paşa Camii'ne benzetiliş yanlıştır. Çünkü Lala Mustafa Paşa Camii'nde köşelerde 4 küçük kubbe ve tonozlar bulunduğu halde, burada hiç bir şey yoktur."

Taçkapının aynalık kısmı boş bırakılmış, iki sıralı mukarnas frizinden sonra meyilli kesme taşlarla çatılandırılmıştır. Kemer içinde, giriş kapısı üstünde yer alan ikinci kitabe, avlu duvarındaki kitabenin aynısı olup, daha düzgün bir sülüsle yazılmıştır (Resim: 10). Ancak bu kitabe açık olarak tarih yazılmamıştır.⁽⁹⁾ Taçkapının üstünde, son cemaat yeri orta kubbesinin oturduğu cephe duvarındaki kemer içine yerleştirilmiş üçüncü bir kitabe vardır. Manzum olarak sülüsle yazılmış bu 5 satırlık kitabe ise:

۱- بو جامع صاحب آرسلان پاشا
۲- تعالی الله عجب عالی بنیاد
۳- او قوند قجه اذانى جع اولورلر
۴- الهى تا فلک باقى بو باقى
۵- جيقوب بيتدن دیدی تاریخ نه اوتاد

عجب موضعه معبدی قلدى انشا
که مستحکم اساسی کعبه آسا
دعا ایچون ملایک جله حورا
او قند قجه ایچنده نخل وسراء
کوزل جامع جزاک الله خیرا

denilmektedir (Resim: 11).⁽¹⁰⁾

Taçkapı süslemeleri sonradan enine kuşaklar halinde kırmızı ve mavi renge boyanmıştır. Son cemaat yerinin sekili kısımlarında, burmalı sütünceli, mukarnas başlıklı ve 5 sıra mukarnaslı iki mihrâb nişi bulunmaktadır. 5 köşeli mihrâb nişinin kemer kavsarasında simetrik olarak () yazılıdır (Resim: 12).

Harimden açılan pencerelerin dış yüzü örgü motifleriyle çerçevelenmiştir. Kör kemer alınlıklarında ise, kabartma olarak Allah, Muhammed yazılı olup, aynı şekilde Arab harfleri yönünde, dıştan diğer duvarlarda bulunan pencere alınlıklarında Dört Halife'nin adı devam eder.

Çift kapıyla girilen harim kısmında, koçbaşı yastıklı 8 ahşap sütun ile, duvar tarafında 8 konsol üzerine oturan bir mahfil yer alır. Mahfile, pencere ve duvar içlerinden çıkılmaktadır.

Harim; alttan, doğu ve batı duvarlarında birer; kuzey-güney duvarlarında ikiye olmak üzere 6 büyük; ikinci sırada, kible duvarı tromplarında ikiye, kuzey tromplarında ve doğu-batı duvarlarında birer, mihrâb üstünde bir gülpencere olmak üzere 9 küçük pencere ile aydınlatılmıştır. Ayrıca kubbe kasnağında 8 küçük pencere daha açılmıştır. İçten birinci sıra pencereleri düz hatlı, diğerleri yuvarlak kemerlerle sonuçlandırılmıştır. İkinci sıra pencerelerin doğu-batı duvarlarında yer alanları sivri; kible duvarındakiler yuvarlak kemerli olup, hepsi alçı şebekeden yapılmıştır. Mahfilden minâreye geçişi sağlayan koridor hizasındaki pencere ise, merdiveni aydınlatmak amacı ile kemersiz ve şebekesiz olarak camdan yapılmıştır. Kubbe

kasnağındaki pencereler de alçı şebekeden yapılmış olup kaş kemerlidir. Kemer alınlıklarında, büyük pencerelerde olduğu gibi, son cemaat yerinin sol tarafından başlamak üzere, Arab harfleri yönünde, kabartma olarak taş üzerine (yâ) nida-sıyla başlayan Esmâ-ül Hüsnâ'dan

یا سلطان، یا مستعان، یا رحمن، یا غفران، یا حنان، یا منان، یا دیان

yazılmıştır.⁽¹¹⁾

Kare mekânı örten 13.40 m. çapındaki kubbe, köşelerde, taşkın-sivri kemerli 4 tromp üzerine oturtulmuştur. Kemerler duvarlarda da tekrarlanarak sekize tamamlanmıştır. Kemerlerin duvarlardan taşan kısımları dışında bütün yüzey kireçle sıvanmıştır.⁽¹²⁾

Mihrâb, kible duvarına oyulmuş olup 5 köşelidir. Çifte zincir motifli sütuncelerle palmiye yapraklı başlıklar üzerine oturan 9 sıralı mukarnas kavsarası ile taçlandırılmıştır. Etrafını çifte halat örgülü iki şeridin sınırlandırdığı geniş bir geometrik süs kuşağı çevirir. İki sıralı mukarnas friziyle sonuçlanan mihrâb, tamamen taştan yapılmıştır (Resim: 15).⁽¹³⁾

(8) Konyalı'nın okuduğu bu kitabe, özet olarak: "Oltu kalesi altındaki ark tarafında Numan Bey'in vakıf bahçelerinin niçin vakfedildiği, vakf şartları ve mütevellisi bilinmediği için 20 sene sahipsiz kaldığından ağaçları ve duvarları harap olmuştur. Padişahın emri ve hâkîmin hükmü ile vâkıfın akra-basından vaziyet sorulmuş, onlar da bu bahçeleri tekrar vakfettiklerini ve mütevelliliğine evlâtlarına meşrut olduğunu teyit ederek birinci vâkıfın ve kendilerinin ruhları için her sene, her bahçeden ARSLANPAŞA Cammii'nde yakılmak üzere, dörder okka balmumu alınmasını ve yine her sene Kuru-çeşme ve Tuzla Çeşmeleri'nin tamiri için onar kuruş verilmesini söylemişlerdir. Bu, Oltu Müftüsü Mehmed Efendi tarafından yazılmıştır.", s. 522, şeklindedir.

(9) Son satırdaki () da ebced ile tarih düşürüldüğünden, (1057) tarih ayrıca belirtilmemiştir. Bu kitâbe, avlu duvarındaki kitâbeden daha önce yazılmış, öbürü bundan kopya edilmiştir.

(10) Bugünkü Türkçe ile: "Bu cami'nin sahibi ARSLAN PAŞA mabedini hoş bir yerde yaptı. Allah için güzel ve yüce bir binadır. Temeli Kâbe gibi sağlamdır. Ezan okundukça dua için bütün melekler ve ruhler toplanırlar. İLAHI. İçinde Nahi ve Sera sureleri okundukça, felek durdukça bu da baki olsun. Camiden dokuz kutup çıkarak camilin inşa tarihi için şunları söylediler. Güzel camidir. ALLAH sana hayırlar ihsan etsin." denilmiştir.

(11) Son cemaat yeri orta kubbesi hizasına gelen kasnak penceresindeki yazı, kubbenin engellemesi yüzünden okunamamıştır.

(12) Camii tanıyanların verdiği bilgiye göre, 1954 yılından önce kubbeye Nur Suresi'nden âyetler yazılı olup, kasnağa kadar kalem işi süslemeler bulunuyordu. Bu tarihte yapılan tamirde bunlar kazınarak üzeri kireçle sıvanmıştır.

(13) Son zamanların yağlı boya merakı ve modasıyla bu mihrâb da boyanmış, ahşap görünümü verilerek çirkin bir hale sokulmuştur.

Minber ahşap olup, mahalli bir üslupla işlenmiştir.

Güney doğu köşesinde, mahfil hizasında bulunan taş vaiz kürsüsüne, mahfil ve minârede olduğu gibi pencereden duvar içine açılan merdivenle çıkılmaktadır. Basit bir dikdörtgen çerçeve ile süslenen vaiz kürsüsü, cephe korkuluk yüzeyi ile altlıktan meydana gelen üçgen bir alandan ibarettir (Resim: 16). Minber başlangıcından itibaren mihrâb önü zemini diğer kısımlardan 20 cm. yüksek tutulmuştur.

Camiin kuzey-batı köşesinde yer alan minâre, dışarı taşkın bir plânla, kesme taştan yapılmıştır. Kare kaidesi 2 m. yükseklikten sonra pahlanarak sekizgene çevrilmiştir. Son cemaat yeri kubbe seviyesine kadar yükselen pabuçluk kısmı, kırmızı renkli taştan yapılmıştır. Tekrar pahlanarak onaltıgene tamamlanan kısa geçiş ve iki silme kuşaktan sonra sarı renkli silindirik gövde yükselir. Halat örgülü çift silme ile geçilen şerefe altlığı, 5 sıra mukamaslı olup, korkuluk levhaları sade bırakılmıştır. Silindirik petek kısmı daha küçük çaplı olup, 16 köşeli taş bir külâhla sonuçlanır. Külâh üstündeki madeni alem kısa tutulmuştur (Resim: 18, 19). Minâreye, son cemaat yerine açılan sağ pencere içinden ve mahfilin batı tarafındaki pencereden geçilen duvar içi koridorundan çıkılır (Plân: 2).

Arslanpaşa Vakfiyesi'nin⁽¹⁴⁾ cami ile ilgili bölümünde, camie 2 imam, 1 hatip, 1 vaiz, 3 müezzîn, 1 aşırhan, 2 farraş, 1 mimar ve 1 dülgerin tayin edildiği kayıtlıdır.

2- MEDRESE:

Camiin doğu ve batısında yer alan, toplam hücre sayısı 25 olan medreseden⁽¹⁵⁾ doğuda 15, batıda 3 hücre ayakta kalmış, bir tanesi de mimari yapısını yitirmeden asıl şekliyle günümüze kadar gelmiştir (Plân: 3).

A- BATI MEDRESE HÜCRELERİ (DERSHANE):

Plân bakımından doğudakilerden daha büyük olup, 3 x 5 m. ebadında dir. 90 cm. kalınlığındaki duvarların, köşe, kemer ve çerçeveleri kesme taş; diğer kısımları kırma taştan yapılmış, üzeri beşik tonozla örtülmüştür (Resim: 210, 21, 22). Hücreler cami avlusuna açılmakta olup, kemerli dar bir kapı, avluya bakan iki küçük pencere, kuzey araduarında konsollar üzerine oturan kaşkemerli birer ocak (Resim: 23), oyma iki ketap dolabıyla teşkilâtlandırılmıştır. İçten ve dıştan kalın bir sıvayla sıvanan hücrelerde herhangi bir süsleme izine rastlanmamıştır. Bu sıra hücrelerin plân gelişimine göre, yıkılanlarla birlikte 10 adet olduğu ve dershane, müzakere odası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁽¹⁶⁾ Ayakta kalan 3 hücreden ikisinin üstüne ikinci bir kat ilâvesiyle

Kur'an Kursu haline getirilmiştir. Ayakta kalan diğer tek hücre ise odun ve hurda deposu durumundadır. Hücreler batı tarafa kapalı tutulmuştur.

B- DOĞU MEDRESE HÜCRELERİ (YATAKHANE):

Camiin doğusunda yer alan, Oltu Çayı'ndan Hamam Kapısı'na kadar uzanan medresenin bu bölümü, talebelerin yatakhane olarak yapılmıştır. Malzeme ve teknik bakımdan batı hücrelerinin aynısı olup, 270 x 270 cm. ebadında tutulmuştur. Giriş kapısının solunda, kuzey araduarında küçük bir niş; ocak, doğudaki bahçeye bakan yuvarı ve dışarıya doğru gittikçe daralan pencere, hücrelerin başlıca teferruatıdır. Müftülük binasının arkasına bitişik hücrelerden I-II. ve III-IV. nün araduarları kaldırılarak ikiye ikiye birleştirilmiştir. Bugün depo olarak kullanılan hücrelerin üstüne, ön tarafta kolonlara oturan ikinci bir kat ilâve edilmiş, İmam-Hatip Lisesi olarak kullanılmaktadır (Resim: 24). Doğusuna, hücrelerin çoğunun

(14) İ.H. Konyalı, a.g.e., s. 524 de, özet olarak vakfiye ile ilgili "Ankara Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivinde 55 tesviye kutusunda 926/18 15 numarada kayıtlı arapça vakfiyesi vardır. Vakfiye, 1077 yılı Rebi-ul-evvelinin sonlarında 4. Sultan Mehmet'in hükümdarlık yıllarında merhum Sadrazam Mehmet Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa'nın vezir-i âzamı olduğu zamanında tanzim ve tescil edilmiştir. Vakfiyede ARSLANPAŞA (Çıldır Eyâlet-i valisi Mehmet ARSLANPAŞA) şeklinde adlandırılıyor. Babasının adı da Yusuf Paşa'dır. Vakfiyede Mehmet Arslanpaşa'nın Çıldır Eyâletinin Oltu Kasabasında surun dışında satın aldığı arsalarla tek minâreli bir cami ile 25 odalı bir medrese, yolcular için bir han yaptırdığı söylenmektedir.

Mehmet Arslanpaşa, Camlini, hayır ve iftan müesseselerini yaptırdıktan sonra, bunlara gelir olmak üzere vakfedeceği köyleri, akarı ve mezarları vakfedeceği hakkında Padişahın müsaadesini istemiş ve arzusu isaf edildiği için vakfını yaptırmıştır. Paşanın vakfını kıyamete kadar yaşatmak üzere vakfettiği gelirler şunlardır:

Mamervan Livası'nın İd Köyü'ndeki çayır ve tarlalarla Sümürdün, Sencillet ve Has Köylerdeki tarlalar ve çiftlikler Oltu'da cami meydanındaki arsa, camlin alt tarafındaki taş değirmen, Paşanın evinin yanındaki namaz, vakfın avına giden yolların iki tarafındaki dükkânlar, bu dükkânların arkasında camia muttasıl bahçe ve bu bahçenin ittisalindeki evler, vakf için evler yapmaya müsait. Han yeri denilen arsa, Oltu'nun Huzur Köyü'ndeki üzüm bağı, Oltu Kalesi'nin dışındaki bahçe ve ev..." kayıtlıdır.

(15) Arslanpaşa Vakfiyesi'nde ve İ. Konyalı, a.g.e., s. 524'de 25 hücreli olduğu kaydedilirken, S. Önal, a.g.e., s. 13'de 40 odalı olduğu yazılmıştır.

(16) Bu medresede okuyan Oltu'lular, şimdi Kur'an Kursu'nun altında kalan iki hücrenin kiler ve mutfak olarak kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu hücreler, bir müddet söylenildiği şekilde kullanılsa bile, mutfak olarak yapılmamıştır. Mayıs/1981 tarihinde yaptığımız araştırmada, Müftülük binasının arkasında sadece temel yapıtısı kalmış olan "Fetvahanenin" caya bakan kısmında ocak yerleri ve kanallara rastlanmıştır. Bu kısmın, ayrı bir yapı olmayıp, doğu medrese hücrelerinin devamı halinde mutfak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bugün, ara duvarları kaldırılarak ikiye ikiye birleştirilen 4 hücre, İmam-Hatip Lisesi talebelerinin mutfakları olarak kullanılmaktadır.

pencereleri kapatılarak gecekondü niteliğinde evler yamanmıştır.

3- HAMAM:

Külliye'nin doğusunda yer alan Arslanpaşa Hamamı, 1962 yılına kadar faal bir durumdayken, Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkilileri ve Belediye Başkanlığınca arsa olarak şahıslara satılması üzerine(17) zamanla yıkılmış, bugün etrafı binalarla çevrilisoyunma bölümünden başka bir şey kalmamıştır. (Plân: 1, 4; Resim: 25). 6.40 x 6.40 m. ebadında kare bir plânı olan soyunma kısmı, duvarların yarısından itibaren başlayan pandantiflere oturan bir kubbe ile örtüldür. Kuzeyinde bulunan bir kapıyla girilen mekân, kubbede açılan sekizgen bir fenerle aydınlatılmıştır. Sıcaklık kısmına geçilen doğu duvarında ikinci bir kapısı mevcuttur.

4- HAN:

Medrese hücrelerinden itibaren başlayan ve doğuya uzanan geniş bahçe ve vakıf arazisi üzerinde, çayın kenarında bir HAN bulunmakta idi. Burası da son zamanlarda yıkılmış, geriye temel yığıntıları kalmıştır. Bir kısmı üzerine Belediye'nin mezbaha yaptırdığı araziye hâlâ HAN-ÖNÜ, HANYERİ denmektedir.

5- SARAY - MEKTEP ve DÜKKÂNLAR:

Camiin kible tarafındaki avlu duvarından başlayıp, hamama kadar devam eden ve kemerli çifte kapı ile geçilen, 5.50 m. genişliğinde bir koridor teşkil eden yüksek avlu duvarının iki tarafında dükkânlar sıralanıyordu. Arslan Mehmed Paşa'nın sarayı ile yanındaki mektebe de bu yoldan gidiliyordu. Cami-medrese tarafındaki duvarın 18 m. si ile, duvara yaslanan kemer ayak izleri halen ayakta. Hamamın batısında, camiin güneyinde yer alan sarayla, mektep ve dükkânların temel seviyesinde veya sonradan yamayan evlerin duvarı niteliğinde izleri kalmıştır.

6- DEĞİRMEN:

Külliye'nin vakıfları arasında bulunan değirmen, bugünkü helâların batısında, yani yapılan dükkânların altında Oltu Çayı üzerinde bulunuyordu. Zamanla terk edilen değirmenin izleri ve taşları 1980 yılında çıkarılmış, taşlar bu dükkânların temelinde kullanılmıştır.

II- KÜLLİYE'NİN SAN'AT TARİHİNDEKİ YERİ:

Arslan Mehmed Paşa'nın yaptırdığı Oltu Külliyesi, Doğu Anadolu Bölgesinde, halkın, dîni, sosyal ve kültürel ihtiyacına cevap verebilecek nitelikte bir yapı topluluğu olması bakımından önemli bir eserdir. Bu bölgede, Arslanpaşa Külliyesi ile, Arslan Paşa'nın torunu İshak Paşa tarafından Doğubeyazıt'ta yaptırılan külliye'den başka, Osmanlı dönemine ait birarada yapı topluluğu göremiyoruz.(18) Bu yüzden, Çıldır Atabekleri

neslinin bu tür kuruluşlara önem verdiğini vurgulamak yerinde olacaktır.(19)

Külliye'nin en sağlam üyesi olan cami, Osmanlı Mimârisinde çok sayıda kullanılan kare mekânlı, tek kubbeli ve 3 gözlü son cemaat yerine sahip plân tipinin güzel bir örneğidir. Tamamen kesme taş malzemenin kullanıldığı cami, mimârî yönden dengeli ve ölçülü bir yapıya sahiptir. Buna karşılık süslemede, geometrik motifler dışında pek başarılı olunamamıştır. Mihrâb ve son cemaat yerinde bulunan mihrâbiyelerin mukarnasları, çağdaş diğer yapılarındaki kadar klâsik olmayıp basit bir üslûpla ele alınmıştır.

En önemli özelliği, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde camilerde olduğu gibi, mahfil, vaiz kürsüsü ve minâreye duvar içinden açılan merdivenle çıkılmasıdır. Arslanpaşa Camii'nden önce yapılan Erzurum Gürcükapı Camii (1608) ile, daha sonra yapılan Erzurum'daki Kurşunlu (1701), Pervizoglu (1716), Dervişağa (1717), Bakırcı (1720), Narmanlı (1738), İbrahim Paşa (1748) ve Cennetzade (1785) Camilerinde olduğu gibi minâreye son cemaat yerinde bulunan pencere içinden ve mahfilden çıkılmaktadır.(20) Vaiz kürsüsünde ise, Erzurum Lala Mustafa Paşa (1576), Caferiye (1645) ile Gaziantep Ahmed Çelebi (1673) Camilerindeki gibi kible duvarının sol köşesindeki pencere içinden yol açılmıştır. Gaziantep Ahmed Çelebi Camii'ndeki vaiz kürsüsü aynı şekilde balkon biçiminde taştan yapılmış olup, köşeye değil, mihrâbın soluna alınmıştır.

Erzurum Lala Mustafa Paşa Camii'nde, dış duvarlarda pencere alınlıklarına yerleştirilen çini panolardaki Besmele, Kelime-i Tevhid gibi kitâbelere karşılık, burada, Allah, Muhammed ve Dört Halife'nin adları kırmızı tuğla üzerine kabartma olarak yazılmıştır. Daha sonra yapılan Bardız Camii'nde (1748) ise, Dört Halife'nin adları kible duvarının dışında, iki taş üzerine işlenerek dış cephedeki yazı süsleme örneği devam ettirilmiştir. Arslanpaşa Camii'nin kubbe kasnağına açılan pencere alınlıklarındaki Esmâ-ül Hüsnâ yazıları, başka yerde pek kullanılmayan özel bir süsleme olarak kalmıştır. Aslında bu yazıların süslemeden çok, dîni bir duygu ile işlendiğini belirtmek gerekir.

(17) Bkz. Z. Başar, a.g.e., s. 293.

(18) Bölgede, Osmanlı Döneminden önce yapılmış Tercan'da Mama Hatun Külliyesi bulunmaktadır. Olcayto'nun, Mahmud Gazan Han'ın Erzurum'da yaptırdıkları külliye'den hiçbir iz kalmamıştır.

(19) İshak Paşa için bkz., M.A. Özden, a.g.e., s. 90-91.

(20) Karşılaştırma için bkz. R. Hüseyin Unat, Erzurum İli dahilindeki İslâmî Devir Anıtları Üzerinde bir İnceleme, Ed. Fak. Araştırma Der. 6, s. 63-79; şekil: 6-14.

Karahanlı'ların Muğak Attârî Camii (12. yy.) ile, Özkent - Nasır bin Ali Türbesi'nin (1012) cephe süslemesinde; Büyük Selçuklular'ın Harrekan Kümbeti (1069) ile Ribâta Şerif'inde (1115) Anadolu'da Divriği Sitte Melik Kümbeti'nde (1195); Erzurum Ulu Camii (1179) ile Konya Taş Mescid'in (1215) mihrâblarında görülen, Türk san'atında sevilerek kullanılan kesişen sekizgenler ve dörtlü düğüm süsleme motifî Arslanpaşa Camii'nin mihrâbında da kullanılmış, son yıllarda yapılan Oltu Köşk Camii'ne de örnek olmuştur.

Kaideden gövdeye, köşelerin pahlanmasıyla geçilen minârenin yapısı ve görünüşü, daha çok Güney-doğu Anadolu Bölgesi özelliği taşımaktadır. Niğde Alâeddin Camii (1223) minâresinin alt kısmı, Arslanpaşa Camii'nin minâresini hatırlatırsa da, Maraş Elbistan Ulu Camii minâresi daha çok benzerlik gösterir. Camiin iki tarafına sıralanan medrese hücreleri, Anadolu'daki diğer medrese binaları gibi bir bütünlük göstermeyip, basit ölçüde ele alınmıştır. Cami etrafına sıralanmış, şekil olarak Fatih ve Kanuni'nin medreselerine benzerse de, onlar kadar gösterişli ve iddialı değildir.

Bugün, yalnız soyunma kısmı ayakta duran hamamın, yıkılan diğer kısımlarıyla birlikte, taş-tuğla malzeme ile pandantifli-kubbeli Osmanlı hamamlarının doğuda bir temsilcisi olduğu muhakkaktır. Arslan Mehmed Paşa'nın sarayı hakkında bir şey bilmiyorsak da, geniş bir alanda

görülen taş-tuğla kalıntılarından, torunu İshak Paşa'ya ilham verecek bir sarayın varlığını ortaya koyuyor.

BİBLİYOGRAFYA

- AKAL, Hafize: Erzurum'un Çevresindeki Türk Eserleri, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Basılmamış lisans tezi), İstanbul, 1970.
- BAŞAR, Zeki: Tarih Boyunca Çeşitli Hizmetleriyle CAMİLERİMİZ, Ankara, 1977, s. 290-296.
- Evliya Çelebi: Seyahatname, İstanbul, 1976 (Üçdal Neş.), C. 1, s. 126; c. 11, s. 577-578.
- HAŞİMOĞLU, Mecit: "Oltu'nun Kurtuluşu." Tarih Yolunda Erzurum, Sayı: 5-6, Erzurum, 1960, s. 24-25.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin: Kars Tarihi-1, İstanbul, 1953, s. 262-263, 521-527; Osmanlı'ların Kafkas Elleri'ni Fethi, Ankara, 1976, s. 45, 101, 201-203, 232-234.
- KONYALI, İ. Hakkı: Abidelâri ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi, İstanbul, 1960, s. 517-524.
- ÖNAL, Sami: Milli Mücadele'de Oltu, Ankara, 1968.
- ÖZER, M. Adil: Tarihte Çıldır Atabegleri ve Torunları, Erzurum, 1971, s. 87-88, 90-94.
- ÖNAL, H. Hüseyin: "Erzurum İli Dahilindeki İslami Anıtlar Üzerine Bir İnceleme", E.A.Ü. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı: 6, Erzurum, 1974, s. 83-84.

RESİM: 1 Arslanpaşa Camii'nin kaideden görünüşü.

RESİM : 2
Arslanpaşa Camii.

RESİM : 3
Camii avlu duvarı,
güney girişi kapısı.

RESİM : 4
Kuzey - batı girişi kapısı üstündeki
kitabe.

RESİM : 5
Şadırvan

RESİM : 6
Camii'nin son cemaat yeri

RESİM: 7
Son cemaat yeri,
detay.

RESİM: 8
Taçkapı kemerini,

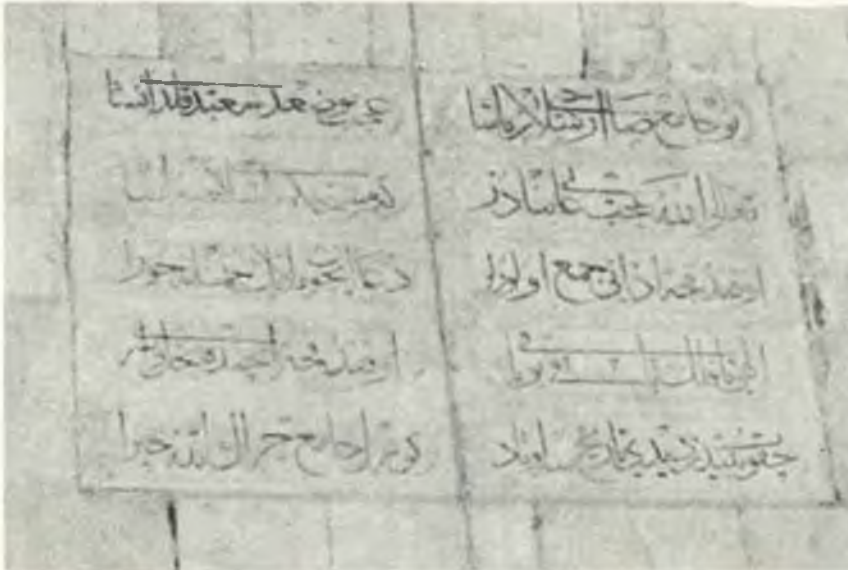

RESİM: 9
Taçkapi kemer ucgeninde
bulunan vakfiye
kitabesi.

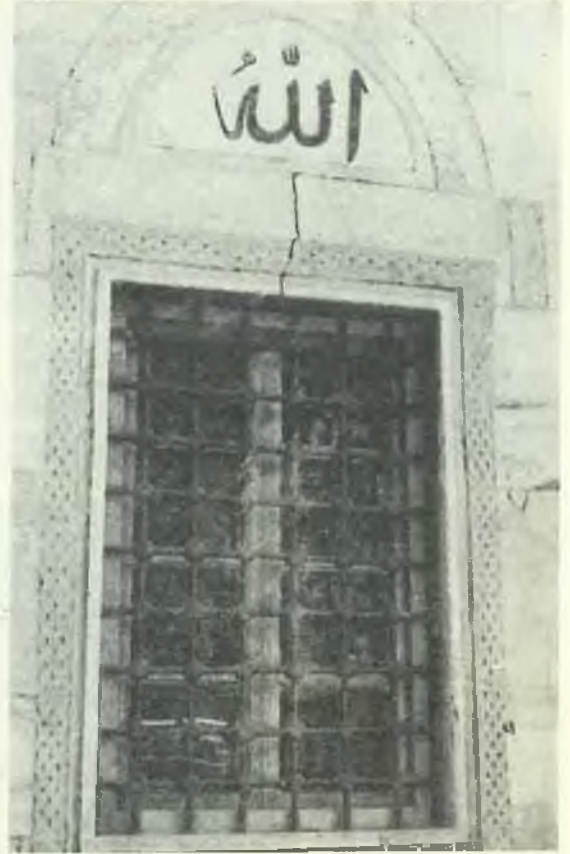
RESİM: 10
Taçkapi
kemerindeki
kitabe.

RESİM: 11
Son cemaat yeri,
orta kubbe kemeri
içindeki kitabe.

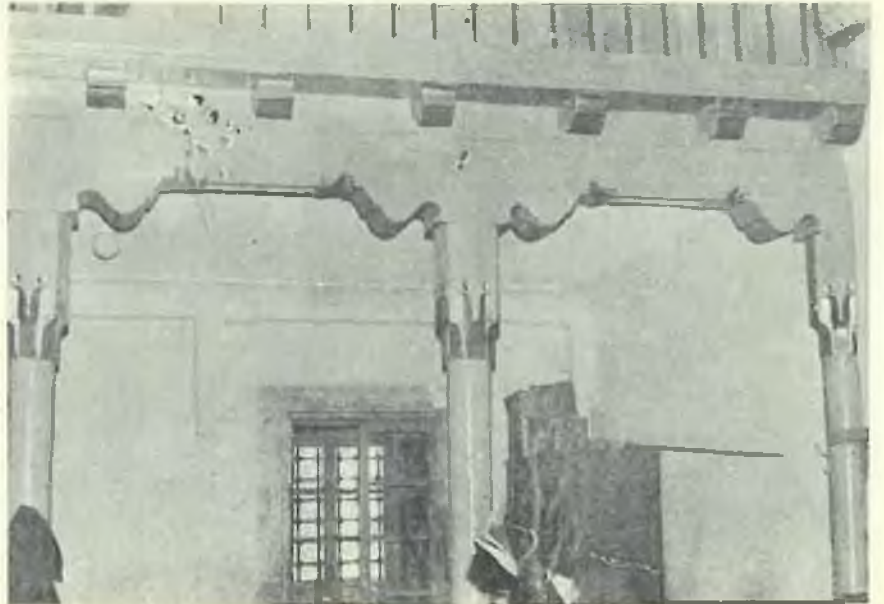

RESİM:12
Son cemaat yeri
mihrabiyelerinden birisi.

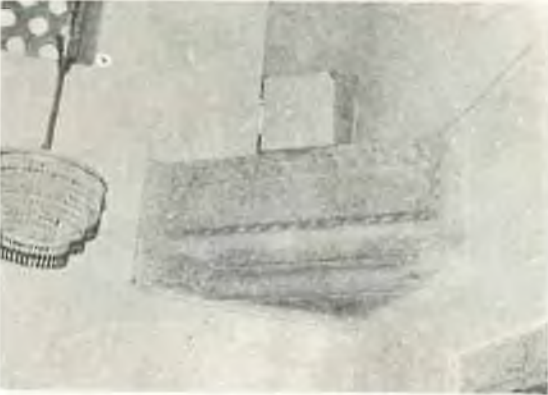
RESİM:13
Son cemaat yerine
açılan kuzey penceresi

RESİM:14
Mahfilden
detay.

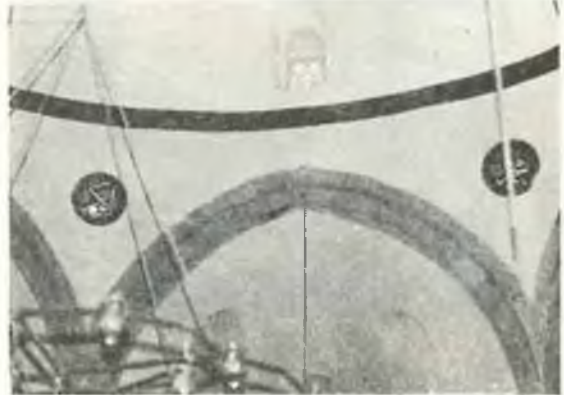

RESİM: 15
Mihrabdan
detay.

RESİM: 16 Valiz kursusu.
RESİM: 18 Minare

RESİM: 17 Cami'in içten görünüşü
RESİM: 19 Minare kaidesi - detay

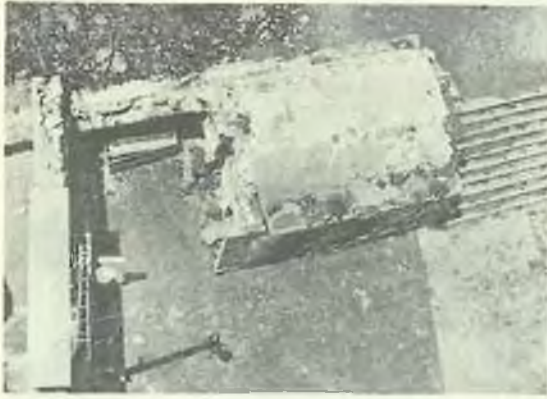

RESİM: 20
Batı medrese hücrelerinin
bugünkü şekli.

RESİM: 21
Ayakta kalan orijinal
medrese hücresi (Derşhane)

RESİM: 22
Hücrenin minareden
görünüşü.

RESİM: 23
Medrese
ocaklarından birisi.

RESİM: 25
Hamamdan ayakta kalan
kısmı.

RESİM: 24
Doğu medrese
hücrelerinin bugünkü görünüşü
(minareden)

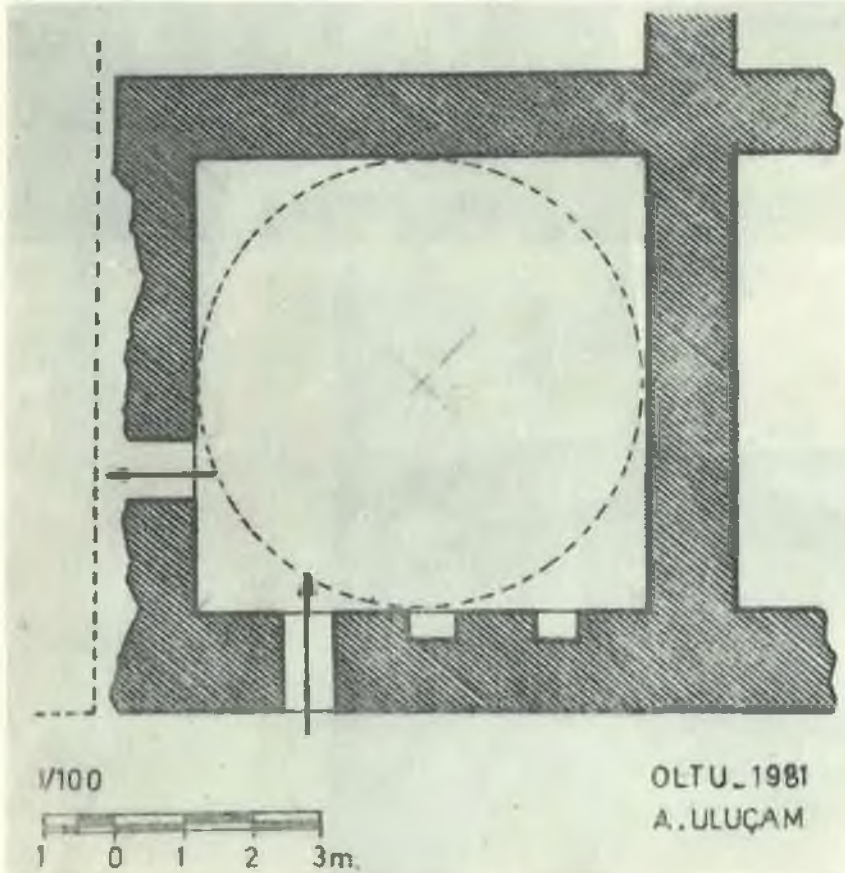
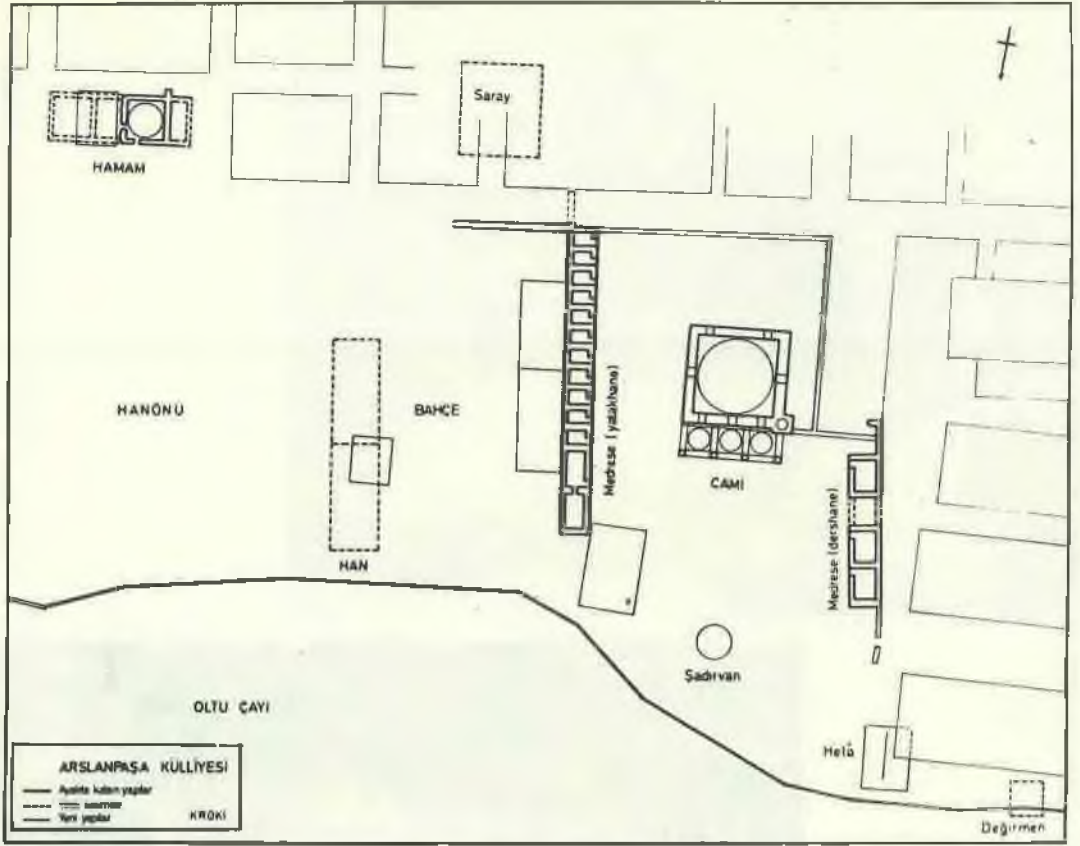
RESİM: 26
Medrese tuğrası ve
caminin batıdan
görünüşü.

RESİM: 27
Cami avlusunda
bulunan
mezarlar ve şehitlik.

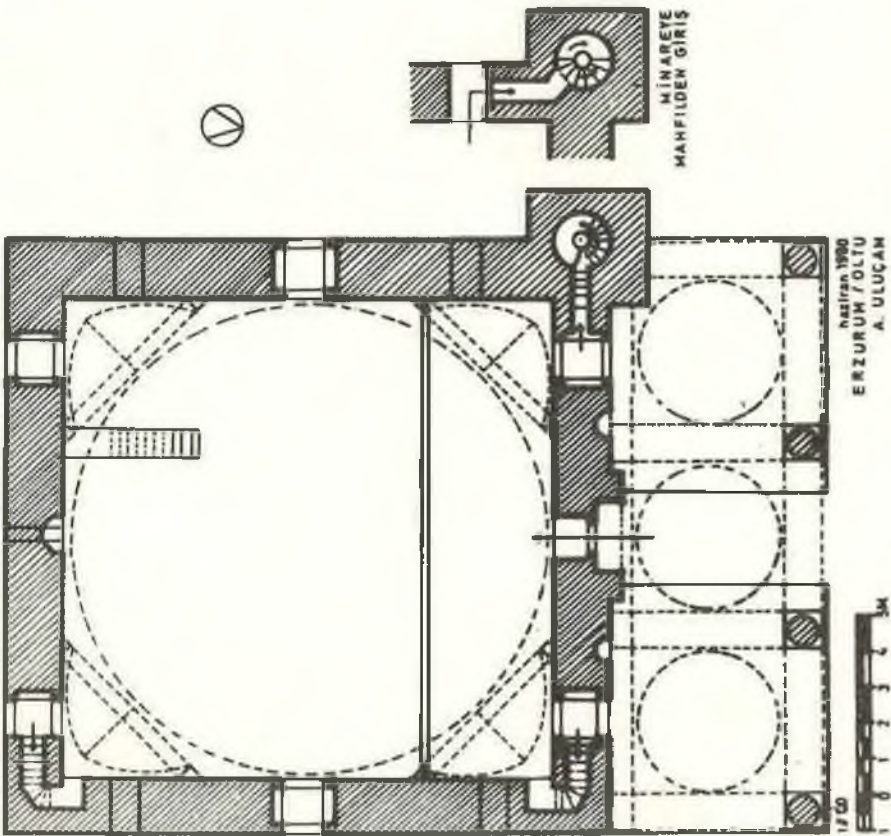
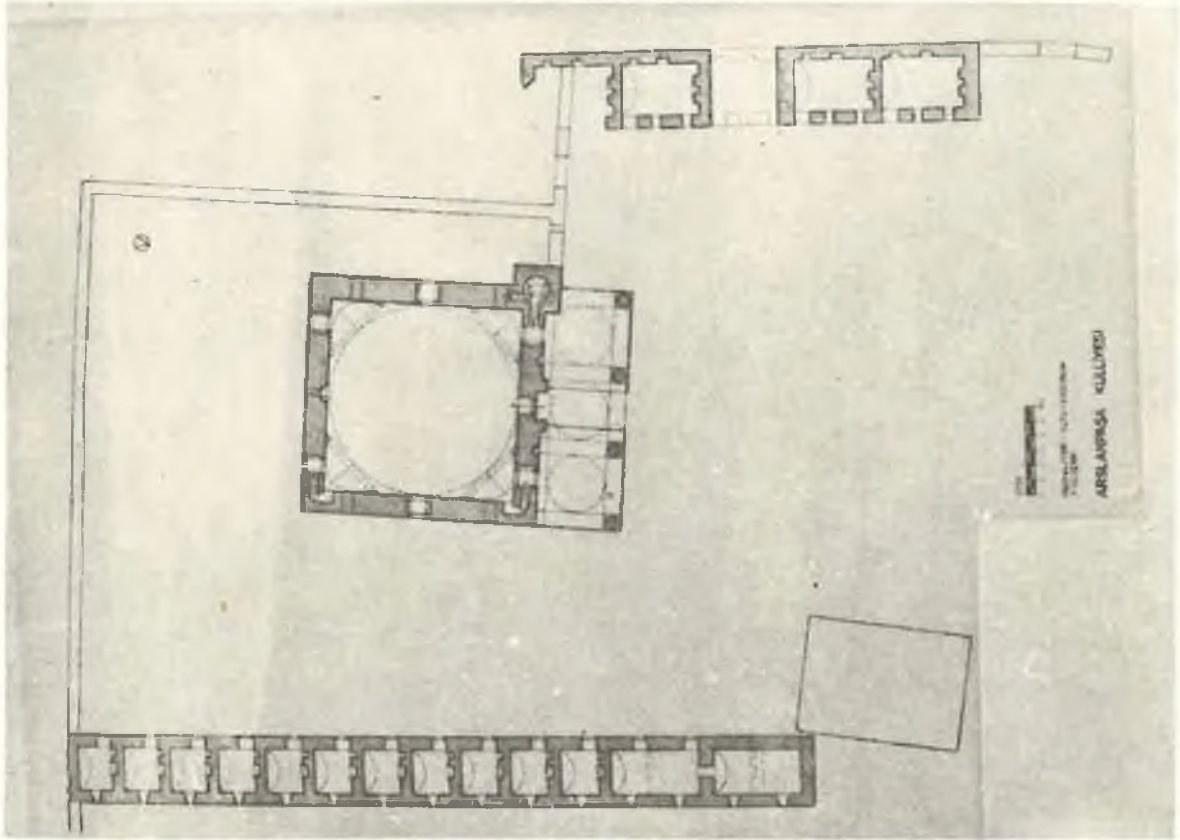

RESİM: 28
Caminin
avney - batıdan
görünüşü.

ÇİZİM: 1
Arslanpaşa
Külliyesi
vaziyet krokisi.

ÇİZİM: 4
Arslanpaşa
Hamamı'ndan
kalan kısmın
piani.

ARSLANPAŞA CAMİİ

Çizim: 2
Arslanpaşa Camii
plansı,

Çizim: 3
Arslanpaşa Camii
ve Medresesi plansı,

Bulgaristan'da Türk - İslâm Eserleri

Osman KESKİOĞLU - A. Taha ÖZAYDIN

BALKANLARDA TARİH VE KÜLTÜR :

Eğer Rûmîn revânında görürsem ben dilârâyı,
Revânına revân eden Semerkand'ı, Buhârâ'yı.
Yazıcıoğlu

Tâcu't-Tevârih yazarı Hoca Sa'deddin, Selim-nâme'sinde anlatır; Yavuz Sultan Selim, 1517 tarihinde Mısır fethinde, karargâhı ile birlikte oralarda çokça kalmış; ordu uzun süren bu seferden, Mısır'ın sıcağından bitkin düşmüş olacak ki, herkes bir an önce memleketine dönmek hevesinde. Kemâl Paşazâde'den, padişahı dönmeye teşvik etmesini dilemişler.

Birgün Padişah, Kemal Paşazâde'ye sormuş; Askerler arasında ne var, er kullarım ne halde? Kemal Paşazâde bunu fırsat bilerek cevabını kondurmuş:

— Bir asker Nil kenarında atını sularken şu hasret türküsünü söylediğini duydum:

Nemiz kaldı bizim mülk-ü Arab'ta,
Nice bir dururuz Şâm ü Haleb'de.

Cihan Halkı kamu ayş ü tarabta,
Gel ahî, gidelim Rûm'ellerine. (Rumeli'ne)

Pâdişah, bu mısralardaki derin hasret duyusunu anlamış, Mısır'dan geri dönme kararını vermiştir. Kemal Paşazâde de böylece sırasını savmış ve Rumeli'ne hasret çekenler de yurtlarına dönerek cennet diyarına kavuşmuşlar; Tıpkı İsrailoğullarının Tih Sahrasından Arz-ı Mev'ûd'e dönmeleri gibi.

Tarih, böyle dalgalı ve çalkantılı: Sırası geldi Rumeli'ne döndük, sırası geldi Rumeli'nden döndük; orada neler yaptık, ne gibi kültür ve sanat eserleri meydana getirdik? Bu yazımızda, gerek Bulgaristan'da yaptığımız inceleme ve araştırma, gerekse 1911 tarihinden bu yana çeşitli sebeplerle ülkemize göç eden soydaşlarımızdan edindiğimiz mâlumat ve belgelerin ışığında konuyu anlatmaya çalışacağız.

* * *

Osmanlı Türklerinden önce, müslümanlık Balkanlar'da tanınırdı. Daha önce müslümanlar, tüccar, seyyah, derviş olarak gelmişlerdi. Peçenek, Oğuz, Bulgar, Hazer Türklerini Balkanlar tanırdı. IX. yüzyıldan sonra buralara gelmişler, Tuna kıyılarına yerleşmişlerdi. Yakut Hâmevî 1228'de Hungar'dan bir müslümanla görüştüğünü söyler. Orhan Gazi zamanında, Bizans'a yardım için, Alâüddin Paşa'nın bir orduyla Balkan yarımadasına geçip Sofya yanındaki Radomir kalesine kadar gittiğini ve bu ovaya Türklerce Alâeddin ovası adı verildiğini, Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbiya'nın XII. cildinde yazar.

Osmanlı Türkleri, 1355'te Gelibolu'dan başlayarak Balkanlara yayılmaya başladılar. 1362'de Edirne'yi aldılar. 1363'te Hacı İlbey kumandasındaki Türkler ilerlediler, Sırp Sındığı savaşını kazandılar. 1364'te Eskizağra'yı, Filibe'yi aldılar. Bir kol Aydos'u alarak, eskilerin Kır geçiti dedikleri Tikenlik ve Çeğe Boğazından Kocabalkan'ı

ıslık Kuzey Bulgaristan fethedildi. Kral Şişman mağlup oldu. Türkler, Balkanlar'a sağlam ayak basmıştı. Şişman, kızkardeşi Mara'yı I. Murat'a verdi. Bulgar halk türkülerinde bu olay hâlâ yaşıtılır; Sultan Murat Mara'ya: "Sen güzel Bulgar kızı" derdi... Şişman'ın bir oğlu Müslüman olup, Anadolu'ya geçti. 1388 de Avrupa'da Türklerle karşı bir ordu hazırladı. Şişman, eniştesi Murad'a karşı onlara katıldı. Bunun üzerine I. Murad, Sadrazâm Çandarlı Ali Paşa kumandasında 20 bin kişilik bir orduyu Bulgaristan üzerine yolladı. Halk, Türkleri kurtarıcı saydı, Bulgaristan'ı 20 bin kişilik Osmanlı ordusu üç ayda zaptederdi.

Türk Nüfusunun artması

Osmanlı Türkleri Balkanlar'a geçtikten sonra, Anadolu'dan halkı oralara götürüp iskân etmişler, bu iskânı çeşitli yollarla gerçekleştirmişlerdir. Böylece de hem serhadleri takviye etmişler, hem de nüfus dengesi sağlamışlardır. Bu dönemde kurulan köy ve şehirlerin isimlerinin hepsi Türkçedir. Hacıoğlu Pazarcığı, Eskicuma, Osmanpazarı, Yenipazar, Servi, Kızanlık, Eskizagra, Cumaibâlâ, Eğridere, Daridere, Kırçalı, Mestanlı gibi. Fatihlerin adları da Hacı İl, İnce Balaban, Akça-Koca, Lala Şahin, Çandarlı, Sevindik...

"Din ve Din'i milliyetin iki unsuru olarak kabul eden Ziya Gökalp'in hakkı var:

Türklüğün vicdanı bir, dini bir, vatani bir,

Fakat hepsi ayrılır olmazsa lisanı bir.

Balkanlarda Türkçe çabuk kökleşti. Şahıs adları, köy ve kasaba adları hep Türkçe oldu. I. Selim'in Hicri 1946 tarihli vakfiyesinin sınırnamesinde kişi ve yer adları baştan başa Türkçedir. (Turahan, Suyaktı, Aslıhan, Eğlence, Kara, Güvenlik, Timur, Işık, Eroğlu, Satı, Umur, Eynel, Aydın, Satılmış, Dede-balı, Aytoğmuş, Alagöz, Kurt, Saltık, Karaca, Aykut, Taptuk, Balaban, Turgut, Oruç, Arslan, Deniz, Gündüz, Sungur, Sevinç, Aykut gibi). Çok uzun olan bu Sınavname Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde saklıdır.

Balkanların Türkleşmesi çok çabuk oldu ve Türkleşme faaliyeti çeşitli yollarla sağlandı:

1. Evlâd-ı Fâtihan, gittiği yere yerleşti. Uçbeyleri, ma'yyetini, akrabasını, dostlarını getirip yerleştirdi, onlara bazı imtiyazlar verildi, bu imtiyazlardan faydalanmak bir nevi teşvik oldu.

2. Anadolu'dan bazı oymak ve aşiretleri oralara iskân edildi. Yıldırım, Konya ve Karaman taraflarından Türk aileleri Kosova'ya nakledip yerleştirdi. Çelebi Sultan Mehmet, İskilip tarafından bir kısım halkı Minnet Bey kumandasında Filibe'ye nakletti. Tatar Pazarcığını onlar kurdu. Saruhan'ın sürgün edilenler oraya geçti. (1)

3. Kendi arzusuyla o münoit, bereketli top-

raklara yerleşenler de vardı.

4. Askerlerden oralarda evlenip kalanlar oldu.

5. Dervişlerin tesis etmiş olduğu koloniler iskânı teşvik edici oldu. (Bu konuda bak. Ö. L. Barkan, Vakıflar Dergisi, c. 1).

6. İhtidalar yoluyla da nüfus arttı.

7. Çiftliklerde çalışan esirler, köleler birbirleriyle evlenip çoğaldı, bunların evlenmeleri için kolaylık gösterildi. Çeşitli milletlerden olanlar evlenir, çocukları Türk kaydedilirdi.

Böylece Türk nüfusu çoğaldı, Balkanlar Türkleşti. Eflâk'a geçen Simavna kadısı Şeyh Bedredin'in Deliorman'dan kalabalık taraftar toplayıp Kocabalkan'ın güneyine geçerek savaş yapması, oralarda Türklerin çokluğunu gösterir.

Bu konuda Edip Ali bakın ne diyor: "XIV. Asırdan itibaren Rumeli'ye akın eden, düşmanlarını taştan taş, yüz üstü çalan gazi atalarımızdan oraya gelen ve yerleşenler oldu. Bir taraftan Osmanogullarının galibiyetiyle sona eren Anadolu beylikleri savaşı sonunda, yerli halktan, hassaten Karaman veya Orta Anadolu'dan nakledilen bir çok Türk aileleri ile Türk çoğunluğu temine çalışılmış, bir taraftan da fetihden bir kaç asır sonra, Rumeli'ye tam mânâsiyle hakim olduğumuz zaman Anadolu'da sık sık hüküm süren kuraklık yüzünden sıkıntı çeken atalarımız, Rumeli'nin münbit ve feyizli topraklarına taşınmışlar, güzel Tuna kıyılarına, zümrüt ormanlarla bereketli vadiler ve ovalarla süslü Balkanlar'a gönül bağlamışlar, oraya yerleşmişlerdi. Refah içinde bir hayata kavuşmuşlar, Rumeli'yi her bakımdan bir Türkeli yapmışlardır". (2)

Tarih böyleyken, şimdiki halde Bulgarların, Türk azınlığı hakkında tutumu hiç de iyi değildir. 1948'de Hariciye ve Mezahip Bakanlığı, Baş Müftüden Bulgaristan'daki Türklerin bölgeleri, asılları hakkında bir rapor ister. Baş Müftü bunu Nüvâp öğretmenlerinden Hâfız Nazif ve Yusuf'la O. Keskioglu'na havale eder. Ansiklopedilere, tarihlere göre bir yazı hazırlarlar. Türklerin Bulgaristan'a gelmesi yukarıda açıklandığı gibi ifade edilir. Hariciye ve Mezhepler Bakanlığında görevli İlyef adındaki yetkili raporu okuyunca, şuurunu kaybedercesine köpürmüş, hattâ: "Kim bu raporu yazarlar? Hâlâ öğretmen mi bunlar? Bu hainleri derhal hudut dışı edelim!" demiştir. (3)

Biz oraları yalnızca kılıç kuvvetiyle almadık. Atalarımız kan dökmeden ülkeler alır, oralarda özne medeniyet eserlerinin en yücenesini kurardı. Nitekim Sofya'nın fethine dair tarihlerimiz şunu

(1) Mustafa Nuri, Netâyet'ül-Vukuat, c. I, s. 74, 1332 baskısı.

(2) Edip Ali Bâki, Göçmenlerimiz, Afyon, 1951.

(3) Mehmed Sofya Başmüftüsü Akif Osman anlatmıştı.

yazar: "Sofya beyini avlanma bahanesiyle ormana çıkarıp, Doğançı Sevindük bir hileyle teslim olmaya mecbur eder. Böylece Sofya alınır. Bunun üzerine Padişah İnce Balaban'a şu fermanı gönderir. Haberi-Sahih'ten aynen aktarıyoruz: (4)

"Kıdvet-i ümerai'z-zaman, esca-i hukkam'ud-deveran Sofya sancağı Beyi Balaban Damezzuhu-tevkii refii âlişan sana vardıkta, malum ola ki, halen arzun gelip Sofya beyini Doğançı Sevindük tutup Dergah-ı Aliye gönderdikten sonra varup ol diyarı zabtu teshir eyleyüp ol haber-i hayri dahi mezbur Sevindik ve Gazi Ahmet ile ilâm eylemişsin. Malum-ı hümayunum oldu. Yüzün ağ olsun. Berhurdar olasın. Ana binaen Sofya sancağı beş kere yüzbin ile sana verilip kıdvetü'l-ayan Süleyman Çavuş-Zâde kadruhu ile tahvilbitiği gönderilmiştir. Ve halen dahi mezbur Sevindige, arzın üzere zaamet verilip ve Gazi Ahmet'e Yiğitbaşlıca tevcih edesin. Ve sana bir Ala at ve iki kıt'a hilat, Mezbur Ahmet ile irsalolundu. Sıhhat ile giyüp sebili-gazada makdurun masruf kılasın ki, el-hakku ya'lu ve la yuulâ aleyhi tıbkınca fırsat ehli hakkın idüğünde şüphemiz yoktur.

İnşallahhu taala ve her ne husus ki vakı ola, arz idilip tehir eylemeyesin, şöyle bilesin, alâmet-i şerife itimad kılasın. Tahriren fi evâsıt-ı şehri Receb'il müreccab, senete semanin ve semanine ve sebâmihi (788).

Be-makam-ı Edirne El Mahmiyye."

Balkanlar'da adaletli bir idare kurduk, oralara adalet götürdük, onun için halk bizden yana oldu, din ve vicdan hürriyeti verdik. Şu olay ne kadar enteresandır:

Balkanlar'da Türkler zaferden zafere koşarken, Sırplar iki ateş arasında kaldılar. Macar kralına bir heyet göndererek: "Sizinle birlikte olur Türklere karşı durursak, bizim mezhebimize karşı tutumunuz ne olur?" dediler. Çünkü Sırplar ortodoks, Macarlar ise katoliktir. Macarların cevabı şu oldu:

"Sırbistan'ın her tarafına Katolik Kilisesi yaparız.

Başka bir heyet Fatih'e geldi, aynı soruyu sordu. Fatih'in cevabı şu oldu:

"İstediginiz yere bir kilise yaparız, din hürriyeti veririz, herkes Tanrıya dilediği gibi ibadetini yapar."

Bir Macarların kendileri gibi Hristiyan olanlara cevabına bakın, bir de Müslüman Padişah'ın, dini ayrı hristiyanlara gösterdiği toleransı düşünün. (5) Hoş görü, insanları birbirine yaklaştırır ve bağlar. Biz bunu bildik ve uyguladık. Halkın âdetlerine, geleneklerine dokunmadık. Müslüman, Hristiyan, kardeşçe yaşadılar. Tarihlerin anlattığı böyledir. Evliya Çelebi, Yanya tarafından söz ederken

buradaki Müslümanların türlü törelerini anlatır ve der ki:

"Bunlar düğünlerde ve Rûzi Hızırda, Nevruz-ı Harzemşâhide ve Kasım günlerinde ve Sarı Saltık günlerinde, iki bayramda cümlesi altın ve sırmalı elbiselere bürünerek, hepsi güneş yüzü dilberler elele tutuşup, âyin-i kâfir gibi koç kucak olup hora tepip kuşak kuşağa yapışıp hora tepme ile sema ederler. Bu dahi bed âyindir, âyini keferedir. Amma böyle göre gelmişler, bunu dahi ayıplamazız". (6)

Kimsenin burnu kanamadan rahatca bir geçim vardı Türk idaresinde; Evliya, Karagürhlük Bulgar köyünü anlatırken der ki: Gayet mahbube kızları vardır kim yol üzere pazar yerinde durup bir yolcu görseler:

— Ağa, benim evime kon, bak, benim ekmeğim ak paktır, evimin aşağısı, yukarısı paktır, der. (E. Seyahatname, c. 8, s. 79).

Evliya'nın şu anlattığı da çok enteresandır: savaş esnasında bile kardeşçe geçinme var: "Kâfirle cenk yaparken bir serhat gazisi bir kâfir esiri saklar. Gedik Ahmet Paşa bunu duyunca ikisinin de kellesini vurur, der. Serhat gazisi ol yiğit esirinin boynuna sarılıp: aman koca vezir, cenk yerinde buna benim dinim verip onun dinini dahi ben aldım; bu esiri karındaş okumuşam, eğer beni öldürürsen benim dinimle o cennete gidip ben garibe yazık olur..."der.

Bizden biri Hristiyan esir olursa kâfir onu kurtarmayı ahdede, müslüman da: Eğer sen bize esir olursan ben de seni Türk'ten kurtarırım diye andlaşıp: öyle olsun, senin dinin benim, benim dinim de senin olsun mu, olsun, diye kan yalaşıp hristiyan ile müslüman kardeş olurlar. Bu hal müslümanın ve kâfirin kitabında yok ise ancak bu serhatlerde böyle bir âyin çoktur, Paşa da her ikisini bağışlar. (E. Seyahat, 7, s. 457).

ÂBİDELER, ESERLER VE ŞEHİRLER

Yüksek omuzlarına çıkarak asırların,

Şöyle bir göz gezdirdim geçmişe mahzun, dargın.

Atalarımız, bulundukları her yeri imâr etmeyi bir vazife bilmişler, çalışmaktan yılmamışlar, her yerde sayısız eserler bırakmışlardır. Bunların arasında âbideler ve vakıf eserler çok önemli bir yer alır. VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİV VE NEŞRİYAT MÜDÜRLÜĞÜ'nde, vakıfların isimlerine göre düzenlenmiş librist defterlerini taramamızda, 400 kadar vâkıfın, bugünkü Bulgaris-

(4) Haberi-Sahih, c. 1, s. 300.

(5) Ergin Mecelle-i Umuri Belediye, c. 1, s. 217, İstanbul.

(6) E. Çelebi, Seyahatname, c. 8, s. 680.

tan'ın çeşitli yerlerinde vakıflar yapmış olduğunu tesbit ettik. Bunlar, vakıfları tescil edilenlerdir. Tescil edilmemiş vakıflar bulunduğunu düşünürsek, bu rakamın daha yüksek olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Bir vakfın bir kaç yerde mevkufatı ve hayratı bulunduğunu da unutmamalı ve hesaba katmalıyız.

Bunların arasından en eskileri olmak üzere şunları sayabiliriz: Zağra'da Sârim Bey oğlu Umur Bey'in 818 H., Köstendil'de Vezir Halil Paşa'nın 894 H., Filibe'de Rüstem Paşazâde İskender Bey'in 875 H., Sadrazam Çandarlı İbrahim Paşa'nın 906 H., Vezir-i Azam Mustafa Paşa'nın 907 H., Plevne'de Mihal oğlu Ali Bey'in 901 H., Sofya'da ve Niğbolu'da Yahya Paşa'nın 912 H., Sofya'da Sofu Mehmet Paşa'nın 954 H., Fâtih'in Sadrazamı Mahmut Paşa'nın, Silistre'de Sokullu Mehmed Paşa'nın eşi Esmâ Han Sultan'ın 908 H., Nurbânu Sultan'ın 1054 H. tarihli vakıfları vardır. Bu gibi büyüklerin yanında orta halli kişilerin vakıfları da bulunmaktadır.

Bizim için ilmi araştırma güçlüklerine bürünmüş, bir yerde kalmış vakıflar ve eserler hakkında yazmanın güç birşey olduğunu çok iyi bilenlerdiniz. Oralardaki medeniyet ve umrânımızın izleri hakkında Türkçe neşriyat, esefle kaydedelim ki, yok gibidir. Biz, bu meçhul sahanın karanlığına bir kandil ışığı tutmağa çalışacağız. O yerlerde Türk nüfusu azalıyor. Bazı yerlerde hiç kalmıyor. Bunları tarih sayfalarında bâri muhafaza edelim.

Bulgaristan'ın ilk teşekkülünde imzalanan Berlin muahedesi'nin 5. maddesi, din ve mezhep ayrılığı, hiç bir suretle mülki ve siyasi haklardan faydalanmaya mani olamayacağını tasrih ederek orada yaşayan Türklerin eşit haklara sâhip olduklarını bildirmektedir. Yapılan Kanun-i Esâsi de, din hürriyetini teminat altına almıştır. Daha sonraları Türk Devleti ile Bulgaristan arasında 1909 ve 1913 yıllarında akdolunan İstanbul Anlaşmaları ve bunlara ek protokoller, imparatorluktan ayrılan o yerlerdeki dinî ve millî müesseseleri teminat altına almış, onların bakımını, muhafazasını bir takım esaslara ve kaidelere bağlamıştır. Bu anlaşmalarda yer alan maddelere dayanarak tüzükler ve yönetmelikler hazırlanmıştır.

Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan 1909 tarihli İstanbul Protokolünün 5. maddesi gereğince Bulgaristan'da Müftüler, Vakıfların nezâret ve idaresiyle mükellef olduklarından, Baş Müftünün başlıca vazifelerinden biri de onlardan vakıfların hesabını istemek ve bunlara müteallik hesap defterlerini hazırlamaktır. Vakıf hesaplarına ait defterlerin Türkçe tutulacakları da tasrih edilmiştir. 7. maddeye göre de vakıf malların iyi muhafazasına dikkat edilecek ve mecburiyet olmadıkça vakıf emlak satılmayacaktır. 1913 tarihli anlaş-

mada da bu hükümler tekrarlanmıştır. 8. maddede her mahallin vakıflarının oradaki cemaat-ı islâmiye tarafından idare olunacağı açıklanmıştır.

Bunlara dayanarak hazırlanan ve 1919 yılında yürürlüğe giren 189 maddelik Bulgaristan Müslümanları Müessesât-ı Diniyye İdâre ve Teşkilâtı Nizamnamesi ile, daha önce muteber olan "Müslüman İdare-i Ruhâniyelerine Dâir Tâlimat" yürürlükten kaldırılmış, böylece müslüman halkın haklarını geniş ölçüde koruyucu bir nitelik taşıyan yeni hükümler getirilmiştir. Bu nizamnamede yer alan hükümlere göre Cemaat-ı İslâmiyeler, câmi ve mektepleri, vakıf emlakı idare etmekle yükümlü tutulmaktadır. Nizamnamenin 130. maddesi uyarınca Başmüftülükte "Müessesât-ı Diniyye ve Vakfiyye Müdürlüğü" namıyla yeni bir müdürlük kuruluyor ve bunun vazifeleri 176 ve 179. maddelerde gösteriliyordu. Nizamnamenin VIII. bölümünü Vakıflar teşkil eder. Burada vakıflarla ilgili hükümler yer almaktadır. Buna göre Vakıflar Cemaat-ı İslâmiye encümenleri, Vakıf Komisyonları vasıtasıyla idare olunur. Cemaat-ı İslâmiyeler, Müftülükler vasıtasıyla Vakıflar Müdürlüğü'ne ve Baş Müftülüğe bağlıdır.

Vakıflar, halkın maârif işlerini de aslâ ihmâl etmemiştir. Bu nizamnamenin 179. maddesine göre Vakıfların fazla geliri bankaya yatırılır. Müslüman fondu denen bu madde ile toplanan parayla fakir ve yetim müslüman çocukları okutulurdu. Bu sâyede kâbiliyetli Türk gençleri yüksek tahsil yapma imkânını bulmuşlardı. Bütün bunlar vakıfların sağladığı faydalardır.

Azınlık halinde kalıp hükümetten maddî yardım görmeyen yerlerde Türk okulları, Vakıflar sayesinde yaşayabilmiştir. 1921 tarihli muaddel Bulgaristan Maarif kanununun özel yani azınlık okullarıyla ilgili 366. maddesinde şöyle denir:

"Dinî emlakten yani vakıflardan hâsıl olan gelirler, Müslüman.. okulunun idaresine yetmediği vakit, açık kalan masraflar, okulun mensup bulunduğu Cemaâttan, halktan toplanır."

Böylece Türk okullarının yaşaması ecdâd yadigarı olan vakıflarla halkın gayretine kalmıştır. Türk halkı, başta maarif encümenleri ve Türk Muallimler Birliği olmak üzere okulların masraflarının hükümetce karşılanması için yıllarca uğraştı, fakat bir netice alamadı. 1921 yılında Kızanlıkta toplanan Bulgaristan Türk Muallimler Birliği XII. kongresinde, bu hususta çalışmak üzere bir komisyon kuruldu. Nezâret ve hükümet nezdinde teşebbüsler yapıldı, lâkin yük yine vakıflarla halka kaldı. Bütün bunlar, vakıfların Türklerin dinî ve millî hayatında ne kadar yüklü yeri, üstün hizmeti olduğunu gösterir. İslâm dinî hizmetleri, okullar, ecdad yadigarı olan vakıflar sayesinde yaşadı. Vakıflar camileri ayakta tuttu, okullara

baktı, öğretmenini korudu, talebeyi okuttu. Vakıflar, hayırseverliğin en canlı ve ebedî bir delilidir.

Ecdadımız, fethettikleri yerlerde canlı bir imâr hareketine başlayarak ölmez eserler meydana getirmişler, camiler, okullar, hamamlar, hanlar, kervansaraylar, zâviyeler, sebiller, çeşmeler yapmışlardır. Yahya Paşa'nın 912 H./1506 M. tarihli vakfiyesi, Sofya, Filibe, Niğbolu'da yalnız bir kişinin neler yaptığını göstermeye yeter. İnsan, bunlardan vakıfların yapıcı rolünü kolayca anlar. Bulgaristan'da ilk yapılan câmilerden bir kısmı hâlâ ayakta durmaktadır (Resim: 1, 2, 7). Bugün bunların bir kısmı da, muahedelere rağmen, amacının dışında kullanılmaktadır (Resim: 3, 4). Bir takımı da harap halde kalmıştır (Resim: 5). Bazıları da çeşitli bahanelerle İslâm Cemâatinin elinden alınmaktadır (Resim: 6). Halbuki vaktiyle yapılan andlaşmalarla bunlar teminât altına alınmıştı. Müslüman halk, bir yandan eskileri korumağa, yaşatmağa çalışırken, diğer yandan da yeni eserler meydana getirmektedir (Resim: 8, 9).

Devlet, Balkanlarda kalan vakıflarla, İslâm cemaatlarının işleriyle ilgilenmiştir. Bunun en yakın örneği Rumeli-i Şarki Vilâyeti merkezi olan Filibe'ye ulemadan Büyük Ali Haydar Efendi'yi (ölümü: 1321/1906) vazife-i mahsusa ile göndermiş olmasıdır. Ali Haydar'ın bu hususta mühim çalışmaları vardır. Evvelâ "Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ile Bosna-Hersek ve Karadağ'da bulunan ahâlî-i İslâmiyenin hususât-ı mezhebiyyelerine dâir" meşihatın emriyle bir risale yazdı, oralarda yapılması icâb edenleri tesbit edip hükûmete sundu. İkinci olarak ta birkaç sene Filibe'de Türk hükûmeti tarafından memuren bulunmuş, oraların cemâat teşkilatına bir yön vermek için çalışmıştır. Bu konuda "Şarkî Rumeli ile Bulgaristan'da bulunan Cemaat-ı İslâmiyyenin Umûr-ı Vakfiyyeleriyle Müftüleri ve Cemâat Meclisleri hakkında Tâlimât" hazırlamıştır. Matbu olan bu tâlimattaki hükümlerin gereği gibi tatbik olunmadığını görünce, bizzat Filibe'de bulunduğu sırada, İslâm Cemâatı mümessili sıfatıyla, Şarkî Rumeli Umumi Valisi Aleko Paşa'yı vazifesini yapmaya davet etmiş, haksızlıkları önlemesini istemiştir.

Ali Haydar, Bulgaristan ve Şarkî Rumeli vilâyetinde, dîni hizmetlerin usulüne uygun yürütülmesi hususunda gayret göstermiştir. Ora cemaatlarının hattı hareketlerini, din görevlilerinin tâynini hususlarını düzene koymaya çalışmıştır. O zamana kadar Evkâf Nezâretine bağlı bulunan imamlık, hatiblik ve sair gibi cihetlere vazifelilerin tâynini hususlarına artık Nezâret doğrudan doğruya karışmıyordu. Bu vazifeler, mahallî cemaatların seçimi usulüne bağlanmıştı.

Ancak cemaatların ve müftülerin atamalarının, tanzim olunan bir ilâmı tasdik için Meşihata gönderilmesi bir kâide idi. Meşihat kendilerine Mürâsele-i Şer'îye denen bir buyrultu veriyordu. Böylelikle dîni hizmetler, yine Meşihata bağlı tutulmuş oluyordu. Bu hususta Devlet Şurâsının kararına dayanan Başvekâletin 7 Cemâziyel-ührâ 1299, 13 Nisan 1298 tarihli ve 50 sayılı bir tezkiresi, konuyu aydınlatıcı bir belge olduğundan onu buraya derc ediyorum. Bu karar o zaman Filibe'de memuran bulunan Ali Haydar Efendi'ye de gönderilmiş.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 235 nolu defterde kayıtlı Bulgaristan ve Şarkî Rumeli'de imam ve hatiplerin tayini ile ilgili 18 sayılı ve 2 Şaban 1299 H. tarihli tafsilde şöyle denir:

'Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî vilâyetinde ve Bosna kıtasında beynel-İslâm mahlul olan imâmet, hitâbet gibi cihâtın nizâm-ı mevzûasına tevfiқан icrâyı tevcihâtı muâmelesine oraların usul-i idare-i hâzıratı müsâit olmadığı beyânı ile hususât-ı mezkûrece ittihaz olunması lâzım gelen kavaidin tâynini ifadesine dair Nazaret-i celilerinden me'ûs tezkire Şurâ-yı Devlete ledel-havâle:

Berlin Muahdesi, Memalik-i Osmaniyece idareleri tagayyür eden ve muhtariyet usulüne raptedilen büldânın kâffesinde serbesti-i mezâhip maddesini taht-ı mahfuziyete almış ve cemaat-ı muhtelifenin ol babta mevcut ve mer'î olan hukuk ve imtiyazatının rüesâ-i mezhebiyyeleriyle ittibatlarını muhafaza etmiş olduğu gibi Rumeli-i Şarkî Nizamnâme-i Dâhilisi dahi esâs-ı mezkûru daha etraflı olarak temin eylediğine ve Avusturya Devletiyle akdolunan Yenipazar mukavelesinin 4 nolu protokolunda Bosna ehali-i İslâmiyesinin vikâye-i ahkâm ve umur-ı diniyesi tarafeyn muvâhhasları cânibinden mütekârbilen mütezem tutmakla beraber nâib ve müftü ve imam ve hatiblerin intihap ve tâyinleri için ahâlî-i müslimenin Bâb-i Fetvâ-penâhi ile olan münasebatın devamı takayyüd ve şu suret mukavele-nâmenin ikinci maddesinde dahi tasrih edilmiş olduğuna binâen gerek Bosna ve Hersek ve gerek Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî vilâyetindeki İslâm cemâatlarınca icrâ-i şer'î diniyelerine mahsus cihâtın tevcihâtını yürütmek hususlarında esasen bir mâni tasavvur olunamaz ise de ancak sâlifuz-zikir muâhede ve mukâvele ve Rumeli-i Şarkî'ye mahsus nizamnâme serbet-i mezâhip hukukunu cemâata bırakmış ve binâen-aleyh İslâm cemâatinin dahi hademe-i diniyyeleri intihâbâtında hiç bir hey'et-i idarenin vasatatına mahal kalmayıp yalnız bâb-ı vâlâ-yı fetvâ-penâhi'yi merci' ittihaz etmeleri lâzım gelmiş olduğu için artık Nezâret-i celilelerinin havâlî-i mebhusede vuku bulacak cihât

muâmelatına doğrudan doğruya müdahale etmesi kâbil olmayacağından ve ber vechi muharrer Bosna'da nâib ve müftüler bulunduğu gibi, Rume- li-i Şarkide dahi mevcut olup Bulgaristan'da nâibler olmasa bile müftüler bulunduğundan ve maamafih, her halde cihât erbâbının intihabı cemâ- at-ı İslâmiye heyetlerine âit olduğundan, badezin: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 235 nolu tafsil defterinde yazılıdır (2 Şaban 1299 ve 9 Haziran 1298 Rumi tarihi taşır).

Filiba İslâm Cemaati vakıfları her dönemde, her çeşit hizmete koşmuştur. Balkan Harbi'nde Türk yaralılarına ve hastalarına bakmak üzere Rüştîye Mektebi İslâm hastanesi haline getiril- miş, halkın yardımları ile bu hastanede esir ve ya- ralılardan birçokları din, dil, ırk ve mezhep farkı gözetilmeden tedavi edilmiştir. Esirler arasındaki askerî doktorlardan birçokları burada seve seve vazife almış, öğretmenler de canla başla bu sağlık kurumunda hizmet vermiştir (Resim: 1).

VAKIF ESERLERİNİN KURULUŞ YERİ İTİBARI İLE DURUMU:

AYDOS:

Aydos, Osmanlı Türklerinin en kalabalık bu- lunduğu şehirdir. Evliya Çelebi 5 camii, 6 han, ha- mam olduğunu yazıyor⁽⁷⁾, Kâmusul-Alâm, ahâli- sinin 2/3 ünün Müslüman⁽⁸⁾ olduğunu bildiriyor. Yıldırım Beyazıt'ın yaptırdığı büyük cami, ibadete açık tutulmaktadır (Resim: 1/a). Aydos'da medre- seler yakın zamana kadar muhafaza edilmişse de, 1945 tarihinden sonra kapatılma yoluna gidilmiş ve yıktırılmıştır. Büyük Türk mutasavvıfı İsmail Hakkı bu medreselerde yetişti. Tuhfetül-Hattâtin onu hattatlar arasında sayarken, ismini şöyle zik- reder: İsmail Hakkı b. Mustafa b. Bayram Çavuş b. Hudabende. Osmanlı müellifleri 105 eserinin adını kaydeder.⁽⁹⁾ Eserlerini Türkçe vermesi çok önem- lidir.

Son zamanlarda Aydos'ta bulunan Abdurraz- zaklı Mehmet Efendi âlim bir zattı. İstanbul'da okuyan Elmadereli Mehmet Nâzım müftülük yap- tı. 1935 tarihinde Kemalist faaliyette bulundu diye Bulgarlar tarafından azl olundu. Aydos me- busu İbrahim Efendi, ilk defa 1905 tarihinde Varna'da toplanan (Resim: 1/b), oradaki Türklerin maarifine bir düzen veiren Türk Maarif Encümen- leri toplantısına katılmış, İslâm cemaatinin inanç ve kültürlerinin dejenerasyonunu önlemede büyük rol oynamıştır.

İlçenin Kiremitlik ve Çiftlik nahiyyelerinde güçlü medreseler vardı. Kiremitlik Medresesini (Resim: 2) Odacıoğlu yaptırmış, bir çok vakıflar da tesis etmiştir. Harap olan medresenin bitişğin- deki camii (Resim: 3) sonradan tamir görmüştür.

Medresede önceleri Emrullah Efendi, Duşul Ah- met Hoca, Dobruçalı Süleyman Efendi müderris- lik yaptılar. 1924'de Cumalı Mustafa Hilmi, Ço- bannasuhlu Ahmet, Sırakayalı Hâfız Nuri hocalık hizmeti gördüler.

Aydos ilçe merkezinde, bugün Sofya Baş Müftülüğüne bağlı müftülük vardır. Bulgaristan'ın diğer mahallerinde bulunan bütün ilk ve orta mek- tepler gibi, 1949 tarihine kadar faaliyet gösteren ilk okul ve Rüştîye Mektebi kapatılmıştır.

Bu ilçe ve köylerinde vakıf suretiyle vücut bulan eserlerin sayısı şöyledir: 49 cami, 6 medrese, 3 mektep, 1 tekke, 1 imaret, 9 han, 3 hamam, 2 köprü, 1 kale.⁽¹⁰⁾

BURGAZ:

Geldikti bir zaman Sarısaltuk'la Asya'dan
Bir bir diyarı Rûmta dağıldık Sakarya'dan...

Y. Kemal

Burgaz, yeni gelişmiştir, camileri azdır. Rih- am boyundaki inci gibi duran camii Bulgarlar 1913 te, çevreden geleceklerin şehre daimî iskan edilmesini önleme bahanesi ile yıktılar.

93 harbinden sonra civardaki Türk köyleri boşalmış, halkın büyük çoğunluğu göç'e zorlan- mıştır. Tatar Camii son zamana kadar ibadete açık bulunurdu. 1935 de Bulgarlar Burgaz Müf- tülüğünü kapattılar. Aydoslu Mehmet Zekâi, Eski Cumalı Hafız Ahmet, Yusuf Râzi Burgaz'da müftülük yaptılar. İlk ve Rüştîye okulları vardı. Burgaz Rüştîye Müdürü aylığını Türkiye'den alırdı. Ayrıca Ömer Lütü, Salih Vicedani de aylığını Tür- kiye'den alan kıymetli öğretmenlerdendir. Tatar Süleyman, cemaat işlerine bakardı. İsmail Celil Kemalist aydınlardandı.

Burgaz'da Türk hayatı son zamanda tamamen sönüktü.

ESKİCUMA:

Özbeöz bir Türk şehridir. Civar köyler Türk'- tür. Camisi boldur (Resim: 4). İlk okul ve Rüştîyesi mevcuttu. 1912'de Öğretmenler Kongresi burada yapıldı ve epey önemli kararlar alındı. Ahmet Zih- ni ve Mehmet Said mebus seçilince halka büyük hizmet verdiler. T. Mümtaz Göztepe Rumeli adlı gazete çıkardı ve sportif faaliyetlerde öncülük etti. Göztepe'nin halkı uyandırması Bulgarları fena hal- de öfkeliendirdi.

ESKİZAĞRA:

Burasını Lala Şâhin fethetmiştir. Evliya Çele- bi⁽¹¹⁾ buranın 3000 haneli bir şehir olduğunu,

(7) E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 302, c. V, s. 81.

(8) S. Sami, Kamusul-Alâm, c. I, s. 511.

(9) M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, c. I, s. 28-32.

(10) Ekrem Hakkı Ayverdi, Bulgaristandaki Türk-İslâm..

(11) E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 378. Kamusul- Alâm, 16 cami var diyor.

17 camii, 42 okul, 5 hamam, 855 dükkân ve bedestenin varlığından bahseder. Burası çok güzel bir sanat şehriydi. Türkler devrinde çok gelişti. Bulgar ahalî yok denecek kadar azdı. Bulgarlar XIX. yüzyılda Balkanlar'dan inerek burada yerleşmeye başladılar. 93 harbinden sonra Türk halkı göç etti, Bulgarlar çoğunluğu bundan sonra sağladılar.

Yıldırım'ın oğlu Emir Süleyman zamanında yapılan Büyük Cami (Hamza Bey Camii) kubbeli ve minareli olup, kurşun kaplıdır (Resim: 5). Yeni Cami, Noktacı Cami i, Tekke Camii kubbeli ve kargir eski eserler olup minareleri mevcuttur. Bugün yerinde mevcut olmayan Ali Paşa'nın bir medresesi de varmış.

Eskizağra, o çevrede büyük bir kültür merkeziydi. Bir çok âlim, şâir yetişti. Son yıllarda Öğretmen okulu açıldıysa da çok geçmeden Bulgarların çeşitli entrikaları sonucu kapatıldı. Vakıf kayıtlar üzerinde yaptığımız incelemede, vakıf tesisi suretiyle vücut bulan eserler şöyledir: 24 cami ve mescid, 5 medrese, 42 mektep, 6 adet tekke ve zaviye, 1 imaret, 1 handır.

YENİZAĞRA:

Zağra-i Yenice diye de yazılmış ve anılmıştır. 1365 yılında Lala Sahin tarafından alınmıştır. Şehrin banisi Türklerdir. Evliya'ya göre ahalisini Rumeli çıtağı ve yürükler meydana getirir. Şehirde 7 cami, 7 okul, 150 dükkân ve 3 han mevcuttu. Sarıca Paşa Camii, Ömer Çerçi Camii en işlek ve en büyük camilerdendi. Çandarlıoğlu Ali Paşa bir hamam yaptırmıştır. (12)

FİLİBE (PLOVOIV):

Zafer, zafer der eserdî yelleri
Biz neyledik o güzelim elleri.

Evliyâ Çelebi'nin yazdığına göre Rumeli'nde ki on müstesna şehirden biridir; diğerleri de şunlardır: Edirne, Selânik, Serez, Yenişehir, Sofya, Belgrat, Budin, Bosnasaray, Üsküp. Filibe, cümlesinden şirin ve kamusundan zengin bir büyük şehir olup, Fâtih, İsfendiyyar oğullarını buraya iskân etmiştir. Aşık Paşazâde, Saruhan oğullarının buraya iskân edildiğini yazar. (13)

Filibe'nin sür'atle imar olunduğu ve şehrin islâmlaştığı anlaşıyor. Evliya'nın verdiği şu rakamlara bir göz atmak bunu ispata yeter: Şehirde 53 cami, 70 okul, 9 medrese, 7 dârü'l-kurrâ, 11 tekke, 8 hamam, 9 han-kervansaray v.s. vardı. (14) Her yerde olduğu gibi, Filibe'de de çok zengin vakıflar vardı.

Ali Haydar'ın Türk Vakıfları ve Cemaat İdareleri hakkında talimat hazırladığı Filibe'de, o zamanlar 50 kadar cami, mescid varken, bugün bunlardan maalesef ancak iki cami ayakta kalmıştır. 1935 yılında mevcudiyetini tesbit edebildiğimiz camiler şunlardır: Muradiye (Ulu

Camii), Şehabettin Paşa (İmarer) Camii, Seyyid Mahmut Camii, H. Hasan Camii, Taşköprü Camii, Musallâ Camii, Anber Kadı Camii ve Medresesi, Yeşiloğlu Camii, Yürüylüş Baba Camii, H. İsmail Bey Camii, Alaca Mescid, Kürkcüler Başı Camii, Hacı Camii, Süpürge Baba Camii, Koç Hüseyin Mahallesi Camii, Bir Direk Camii, H. Turgut Camii, Göl Mahallesi Camii, Hoşkadem Camii, Mevlevihane Camii, Çukur Camii, Mekke Mescidi, Hocaefendi Mescidi, H. Ali Molla Mescidi, Tabakhane Camii (kubbelidir), Tepe Camii, H. Bekir Paşa Camii, Kurşunluhan Camii, Sığırmevdanı Mescidi, Kapaklıaltı Mescidi, Esnaf Camii, Kerpiçli Camii ile Medresesi, Kapan Mescidi gibi. Ayrıca bunlara ilâveten bazı küçük mescidler varsa da buraya almaya lüzum görmedik. Karşıyaka cihe-tinde de Çelebi Kadı Camii, Hoşkadem Camii, Hasan Efendi Camii, beş adet mescid de mevcuttu. Bu tesbitlerimize göre anlaşıyor ki, Filibe'de 50 civarında vakıf camii ve mescid bulunmaktaydı. Ne yazık ki 1979 yılı sonunda muhafaza edilebilen cami sayısı yalnızca ikidir.

Ulu Cami (halk Cuma Camii der)ye ait minare görülmeye değer (Resim: 6, 7, 8). Şehabettin Paşa Camii de eşsiz bir sanat eseridir (Resim: 7). 93 harbinde Filibe'de 30 kadar cami yıkılmıştır. Zengin vakıfları sayesinde bütün İslâm cemaati öğrencilerine ders yılı başında ve bayramlarda yeni elbiseler alınarak giydirilirdi. Hamamları güzel, imaretleri çok, mesire yerleri bol bir yerleşim merkeziydi. Filibe, Türk-İslâm kültürüne büyük hizmetler vermiş beldelerimizden biridir.

Filibe son çağlarda hürriyet taraftarı kişilerin barınağı haline geldi. İstibdata karşı olup İstanbul'dan kaçanların çoğu orada toplandı. Ali Süavî, Übeydullah Hoca, Rüştüye'de ders okuttular. Ali Fehmi, Ethem Ruhi gazete çıkararak yeni fikirlerin yayılmasına yardımcı oldular. Filibe ulema yatağı idi. Son zamanlarda Hoca Sadeddin müftülük yaptı, oğlu Prof. Hayri Dener değerli bir ilim adamı idi. Filibe Cemaat-i İslâmiyesi çok zengin vakıflara sahipti. Bulgarlar bu vakıflara müdahale etmeseydi, diğer bölgelerde ve köylerde bulunan güçsüz vakıfların mali kaynağını tek başına karşılayabilecek güçteydi.

HASKÖY:

Hasköy, Fâtih'in veziri Koca Mahmut Paşa'nın kurduğu bir kasabadır. Türkler, Karlova, Köstendil, Yenipazar, Eskicuma, Orhaniye, Servi gibi şehirler kurmuştur. Hasköy'de 3 okul, 1 medrese, 3 tekke ve cami vardı. (14)

(12) E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 376.

(13) Aşık Paşazâde Tarihi, s. 74, 1332 baskısı, Mustafa Nuri, Netâ'iyat-ı Vukuât, c. I.

(14) Evliyâ Çelebi, Seyahatname, c. VIII, s. 63.

İHTİMAN:

Ocakbeyi, Gazi Mihal Oğullarına bağlıydı. Camileri, hanları, hamamları bulunan mamur bir Yürük Beyleri Ocağıydı.(15)

KOSTENES:

Evliya bunu Köstence ile karıştırmıştır. O zaman şehirde 9 cami, 3 okul varmış, bugün bunlardan eser yok.(16)

İSLİMYE (Sliven):

Kamus'ul-A'lâm Selimne yahut Slivne şeklinde yazar. Halkı imtiyazlıydı, Balkan boyunun Demirkapı geçidinin bekçisiydi.(17) Evliya'ya göre; 12 cami, birçok okul, 200 dükkân, birkaç hamam ve han varmış.(18)

KARLIOVA:

Kamus'ul-A'lâm burada 7 camiin varlığından bahseder. Karlioğlu Ali Beyin yaptırdığı cami tek kubbeli olup, Sultan Murat Han'ın oğlu Sultan Cem'in Lalası olan Karlioğlu Ali tarafından 890 tarihinde inşa ettirilmiştir (Resim: 9-10).

KARNABAT (Karinâbâd):

H. 768 tarihinde Vezir Timurtaş tarafından rumlardan alındı. Türkler zamanında Silistre veya Şumnu'ya bağlı olan Karinabad, Aşık Paşazade tarihinde Karinovası diye geçer. Râkkâs Sinan Bey'in yaptırdığı minareli camii ve hamam mevcut olup, cami yalnızca Cuma günleri ibadete açıktır.(19)

Mecelle heyeti üyesi, Ahkâmıul-Evkâf yazarı Ömer Hilmi, Karnabatlı Abdurrahman Hoca'nın oğludur. 1890 yılında öldü. Uzun yıllar Rusçuk'da müftülük yapan Osman Nuri de Karnabatlıdır. Oğlu Ali Haydar, Moskova sefiriyken intihar etti. Rupça'da Ulak Hüseyin Ağa'nın yaptığı cami hâlâ mevcuttur (Resim: 11). Camiin Karnabat'ta birçok vakıf dükkânları vardı.

KIRCAALİ:

İlçe merkezine bağlı 94 köy olup, hepsi müslümandır. Rodopların merkezi sayılır. Gazilerden Kırca Ali Baba'nın türbesi burada bulunmaktadır (Resim: 12). 93 Harbinde Kırcaali askerlerinin yiğitlikleri tarihe geçmiştir. Ruslara dayatmışlar, Şarkî Rumeli sınırları içinde kalmaları kararlaştırılmış iken, ahalinin direnişi üzerine Türkiye'de kaldılar ve Edirne'ye bağlandılar. Kırcaali halkı, Balkan harbinde büyük katliâmlara maruz kaldılar. 1925 yıllarında Kırcaali içinde büyük bir mektep inşa ettiler (Resim: 13). Bu, Öğretmen Okulu olacaktı, fakat Bulgarlar açtırmadı. Sonradan Rüştiye mektebi haline soktular. Şehir o havalinin kültür merkezi oldu. Bulgaristan Türkleri arasında önemli rol oynayan Bekir Sıtkı, Hasan Sabri, Refet Rodoplu bu havalidendi. Cıvarda bu-

lunan Mestanlı, İğridere, Paşmaklı, Koşukavak ilçeleri halkı tamamen müslümandır. Ankara Üniversitesi eski Rektörü olan sayın Prof. Tahsin Özgüç de Mestanlıdır.

KIZANLIK:

Açmaz olmuş kızanlığın gülleri
Biz neyledik o koskoca illeri.

Namı diğer Akça Kızanlık diye de geçer. Evliya'ya göre(20) ahalisi Yürük Türkleri olup, Hristiyan azdır. 8 cami, 7 okul, 2 medrese, 3 tekke, 2 hamam ve 300 dükkânı mevcutmuş. Sarıca Camii (Resim: 14), İskender Bey bin Ali Camii önemlilerindendir. Önceleri nüfusunun çoğu Müslüman olduğu halde, 93 Türk-Rus harbinden sonra Türkiye'ye göçmek zorunda kalmışlar.

1921 tarihinde, Bulgaristan'da bulunan Türk öğretmenlerinin kongresi Kızanlık'ta yapıldı. Cafer Tayyar Paşa ordusundan Bulgaristan'da öğretmen olanların ve Türk mebusların katıldığı kongre pek parlak oldu (Resim: 15). Türk öğretmenlerinin ittifakından korkan Bulgar Protestan misyonerleri 1930 yılında burada faaliyete önem verdiler. Misyonerler müslüman halkı yanıltmak ve aldatmak için Şahidül-hak adlı bir dergi çıkardılar, fakat müslüman cemaat bu gibi yutturmacalara kanmadılar ve aldanmadılar.

KÖSTENDİL:

I. Murat zamanında Müslüman şehir halini almıştır. O tarihte 17 cami, 6 okul, 9 medrese, 5 tekke, 6 han vardı. II. Murat Hanı her gelen geçen halka açıktı. Sultan Camii, Turhanoğlu Camii, İmaret Camii önemli vakıf eserlerindendir. 1531 tarihinde Kanuni zamanında yapılan İmaret Camii ayakta kalabilen tek eserdir (Resim: 16). Şehirde 15 civarında kaplıca ve hamam şahsiyet kaydı mevcuttur. Ustrumca nehri üzerinde Fatih'in veziri Koca İshak Paşa'nın inşa ettirdiği vakıf köprü dillere destandır (Resim: 16/a). Köprü halen Bulgarlarca bir sanat harikası olarak muhafaza edilmekte, Kadı köprüsü "Kadîa Most" ismiyle tanınmaktadır.

Menmet Şem'i; (ölüm 1855) Köstendil'li âlim, şâir, hattat bir zattı. Tuhfetül Hattatin adlı eseri mühimdir. Orada müftü idi.(21) Divanı vardır.

Köstendil Câmii ve Kütüphanelerdeki kitaplar 1940 yıllarında Şumnu'ya Nüvvaba nakl edilmişti. Kıymetli yazmalar çoktu.

(15) E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 390.

(16) Aynı Eser, c. III, s. 420.

(17) Ş. Sami, Kamus'ul A'lâm, c. II, s. 942.

(18) E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 376.

(19) Aşık Paşa Tarihi, s. 86.

(20) E. Çelebi, Seyahatname, c. IV, s. 157.

LOFÇA:

Evliya'nın yazdığına göre, 22 mahallenin 16'sı Müslümanmış.⁽²²⁾

30 cami olup, bunlardan Hünkâr Camii, Kerpiçli Camii, Büber Camii, Orta Camii, Ada Camii meşhurmüş. 6 sıbyan okulu varmış. Evliyâ çocukları gayet necip ve reşid olup, her işittiklerini hıfzederler, diyor. Bu söz Cevdet Paşa'yı hatırlatıyor.⁽²³⁾

Şehirde 7 han, 2 hamam, 215 dükkân varmış. Doğudan batıya uzanan yalçın yüksek kaya üzerinde olan kalesi, badem şeklindeymiş. 1878 Savaşında Lofça, düşmana karşı mertçe durdu. O zaman düşman şehri harap etti. Birçok tarihi eserler yıkıldı.⁽²⁴⁾

Halk şairi Osman Pehlivan (1874-1943) Lofça'da doğdu, babasının kahvesinde saz şâirlerini dinleye dinleye saz çalmayı öğrendi. Pehlivandır da. Rumeli halk türkülerini sazıyla dile getirdi; tarihi dinletti ve inletti...

"Sert bir kaya parçasından biçilmiş zannedilen pos bıyıklı başını, iptidâi bir tanburanın telleri üzerine eğmiş, akordunu yapmakla meşgul... Bütün Türk coğrafyasına ait türkülerini dinlerken... anlıyoruz ki, aşk ve kahramanlık iki kardeş olduğunu hiç bir millet, şarkılarında, Türk Milleti gibi anlatmayı bilmemiştir." (Ahmet Haşim, BİZE GÖRE, s. 116, 1969).

LOM:

Lom, Tuna kıyısında bir kasaba olup, Evliya zamanında 5 cami, 2 okul, 1 medrese varmış. 93 Harbi'nden sonra müslüman halk göçmüş, Türk azalmıştır. Son zamanlarda spor hayatı hareketleri başlamış, Turan Derneği kurulmuştu. 1928'de Türk Öğretmenler Birliği toplantısı orada yapıldı.

RAHOVA:

Lom yakınında yine Tuna kıyısındaki Rahova kasabasında, Evliyâ'mız oraları dolaştığı çağda, 3 cami, 1 okul, 1 medrese ve tekke varmış. Burada da Türkler son zamanda göçmüştür. Rahmetli İsmail Hakkı Tunaboğlu burada doğmuştur. Mehmet Behçet Perim burada öğretmenlik yaparken bir Türk matbaası kurdu, Tunaboğlu gazetesini burada çıkardı ve birkaç güzel eser de bastı.

NİGBOLU:

Canavarlar kaçıyormuş gibi gür bir dalından Bir salib ordusu bozgun kaçıyor Nigbolu'dan.

Y. Kemal

Evliyâ burayı gezdiğinde 33 cami, 20 okul 10 tekke, 16 sebil ve çeşme, 10 hamam, 1000 dükkân varmış. Vakıfları çok, gelirleri bolmuş.⁽²⁵⁾ Öğrencilere her yıl birer kat elbise, harçlık verilirmiş. Yahya Paşa'nın 912 H./1150 M. tarihli vakfiyesinde geçtiği üzere⁽²⁶⁾ vakıf dükkânları gelirin-

den öğrencilere bayramlarda baştan ayağa birer kat giyecek verilmesi vâkîfın şartıdır.

Kale içinde yedi cami olup, Yıldırım Han Camii tuğla minareli ve kiremit örtülü imiş. Yaruş kısmında 26 cami olup, bunlardan Şah Melek Camii'nin eni boyu 150 ayaktır. Mermerden yapılmış minaresinin İstanbul'da bile eşi yokmuş. Eski Hamam Camii, Çelebi Efendi Camii, Kabvancı Camii, Emir Çelebi Camii, Kadı İvaz Camii, Evliyâ'nın saydıklarındandır.

Evliyâ'nın zamanında 11 mahalle müslüman, 6 mahalle hristiyan imiş. Halkın âyânı atlas, kemha, çuha giyermiş. Orta halliler elvan pogası, ednası da mikdarınca esvap giyup başlarına kalpak geçirirlerdi. Halk birbiriyle iyi geçinirdi. Zemmam, nemmam, (kovuculuk yapan) münâfık kimseleri şehirden kovarlarmış. Erkek ve kadınları gayet edip ve terbiyeli olurlar, misafir severler, diyor.⁽²⁷⁾

Şehrin kalesinde bağlar içinde Ali Koç Baba zâviyesi varmış. Kalede bekçiler her akşam: "Yektir Allah, Yek" diye nida edermiş. II. Mahmut çağında bu kale tamir edilmiş (1810).

OSMANPAZARI:

Türklerin kurduğu ve yaşadığı bir kasabadır. Birkaç camii, ilkokul ve Rüştîye mektebi vardı. Civar köyler hep Türk'tür. Burası Gerlova bölgesi merkezidir.

Osmanpazar'lı Niyazi İsmail Efendi ünlü bir âlimdir. 6 kadar eseri var. İçlerinde önemlisi hayvanların ve kuşların seslerini tatbik ederek insanların konuşması ve harflerin çıkışını anlatan "Maharic-i Huruf" adlısıdır. Pedagojinin adı yokken öyle o anlatmış. "Talim-i Mütetallim"i şerh etmiş.⁽²⁸⁾ (İlmihi-İ Nâs adlı risalesi matbu).

Osmanpazarı köylerinden Karaatlarlı Davud Efendi, Karagözlerli Bilâl Efendi, Köpekköylü Hafız Mehmed son devirde yetişen hocalardır. Osmanpazarı ilk yeni usul okul açan kasabadır. İsmail Niyazi, Hüseyin Kâzım, Mustafa Nâîf, İbrahim Hilmi öğretmenlik yaptılar. Buralı Arabacı Hafız Mehmet ve oğlu da bir süre Yanbolu'da öğretmendiler.

HACIOĞLU PAZARCIĞI (DOBRIÇ):

Dobruca ovasından—Büyük yağlı çörekler
Akkirmanın yağından—Benzimiz hey ak ola.

Kaygusuz

Türklerin kurduğu bir şehirdir. Evliya'nın çağında 11 okul, 3 hamam, 3 han varmış. Med-

[21] M. Tahir, Osmanlı Muellifleri, c. I, s. 88.

[22] E. Çelebi, Seyahatname, c. VI, s. 162.

[23] Aynı Eser, c. VI, s. 164.

[24] S. Sami, Kamus'ul A'lâm, c. VI, s. 4017.

[25] E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 316.

[26] Vak. Gn. Md. Ars. ve Nes. Md. Defter No. 629.

[27] Aynı Eser, c. III, s. 319.

[28] M. Tahir, Osmanlı Muellifleri, c. II, s. 48.

rese yokmuş. Camileri şunlardır: Çarşı Camii, Çavuş Camii, Eski Cami, Şeyh Efendi Camii meşhurlarından olup, birçok da mescid vardır.⁽²⁹⁾ Ş. Sami 20 cami, 12 medrese, 3 tekke var diyor.⁽³⁰⁾ 1930 yıllarında oranın zenginlerinden Hacı Osman, kubbeli, zarif bir cami yaptırmıştır.

İbrahim Vahdi (1714) Pazarcıklı bir âlimdir. Memleketinde okuduktan sonra İstanbul'a gelmiş. Süleymaniye Darü'l-Hadisine müderris olmuş. Halep'te kadılık yapmış. Üç dil bilirdi. 14 eseri var.

Başladı Bülbül figana, galibâ nevrüzdur.

Eyledi uşşaktan arz-ı nevâ, nevrüzdur.

Evliyâ'nın anlattığı üzere, burada büyük su sıkıntısı vardı. Genellikle Dobruca öyledir. O zaman Köprülüzade Vezir Ahmet Paşa'nın Ket-hüdası İbrahim Paşa 50.000 kuruş sarf ederek buraya sekiz aded çeşme yapıp su getirmiş ki, bu en büyük hayır olmuş. Çeşmelerin her biri üzerine ebced hesabıyla ayrı ayrı tarihler yazılmış. Onlar şunlar olup, 1075 H./1664 M. yılını gösterir.

PLEVNE

Plevne, yâd-ı büleğinde inleyen mâtem,
İlelebed verecektir bu kavme fahr u elem!

S. Nazif

Plevne'yi Mihaloğulları fethetti ve onlara ocaklık verildi. Burası onların Akıncılar merkeziydi. Mihaloğlu Gazi Ali Beyin 901 H./1495 M. tarihinde yaptığı vakıfları arasında Plevne'de bir cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, zaviye vardır. Bunların devamlı surette bakımı için gelir kaynağı olarak Plevne'de dükkânlar, Filibe'de değirmenler, Vidin'de bir hamam ile, Plevne kazasında birkaç köy vakıf etmiştir. Bu vakfiyenin tercemesi Nüzhet Paşa'nın Ahval-i Gâzi Mihâl eserindedir. Zaîfi'nin Külliyyatı'nda da vardır.

Evliyâ, 7 sıbyan okulu bulunduğunu, bunların içinde Süleyman Bey mektebi ile Mihaloğlu Gazi Ali Bey Mektebinin meşhur olduğunu söyler. Onun bir medresesi var, Ali Bey'in Kütüphanesi de meşhurdur. Şehirde 18 cami varsa da, çoğu harap olmuştur.⁽³²⁾

Plevne 93 Harbi'nde acı günler yaşadı, fakat Türk tarihine şanlar kattı. Osman Paşa'nın kahramanlığı dillere destan oldu. Osman Paşa'nın aylarca, kat kat çok olan düşmana dayanması dünyayı hayrete düşürdü. Oraya toplanan ve savaşı takib eden 70-80 gazeteci şaşırıp kaldı. Türk teslim olmuştu, fakat nasıl ve niçin? Osman Paşa, Rusları Plevne'den atmıştı. Rus Çarı, Romanya kralına:

"Türkler bizi mahvediyor, hristiyanlık davasını kaybediyoruz" diye telgraf çekerek yalvarı-

yordu. Romanya'dan imdad geldi. Sonuç böyle oldu. Gazi Osman Paşa, şehri kahramanca savundu. Türk-Bulgar kimsenin burnu kanamadı. Osman Paşa yaralanınca esir düştü, fakat kılıcı belinden düşmedi. Rus kumandanı elini tutup Osman Paşa'yı tebrik etti. Yanındaki Romanya prensi de elini uzattıysa da, eli havada kaldı, çünkü bu kahraman Paşa, Türklere tâbi iken başkaldıran Romanyalı'nın kirli eline temiz elini vermeyerek bir ders verdi. Rus Çarı savaş alanı yakınına gelmişti. Osman Paşa'yı karşıladı ve "Muhteşem savunmanızdan dolayı sizi kutlarım" dedi. Plevne, tarihimizde ve edebiyatımızda yaşayacaktır.

Pevlne'den bir ses geldi—O ses yüreğimi deldi

Ah, o günler ne güzeldi...

Ağlar gibi çağlamasın.

Yolumuzu bağlamasın.

PRAVADI:

Pravadi'yı Gazi Mihaloğlu Mehmed Bey almış. 10 okul, 2 hamam, 600 dükkân varmış.⁽³³⁾ Pravadi dağlarında Yediler ziyaret yeri varmış. Burada fethederken şehit olan: Ece Yakub, Karamürsel, Koca Ece, Kara Hoca ve diğer zatlar yatıyor. Bahçeler içinde Bektaşî Tekkesi yapılmış. Pravadalı Sâdık Efendi İstanbul'da okumuş, âlim bir kişidir. Tefsir ve Hadis'te kuvvetlidir. Edip ve nüktecedir. Yusuf Paşa'nın Telemak tercemesine naziresi var. Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca da bilir.⁽³⁴⁾

RAZGRAD (HEZARGRAD):

Evlâd-ı Fâtihan yurdu olan Razgrad, Deliorman gibi Türk'ü çok olan bir muhitin ortasında bulunması bakımından önemlidir. Evliyâ, 17 cami, 12 han bulunduğunu yazar. İbrahim Paşa Camii hakkında şunları yazıyor:⁽³⁵⁾

İBRAHİM PAŞA CAMİİ: "Rumeli'nden bu kadar musanna' cami yoktur. Kubbeleritâk-ı feleğe ser çekmiş olup, derunı dahi gayet musanna' tasarruflar ile müzeyyendir, misli meğer İstanbul'da Rüstem Paşa Camii ola. Mevzun bir minaresi, haremi, şadırvanı, imâreti, bir aded müderrisli Darud-Tedris vel-Kurrâ ve mekteb-i sıbyanı ve bir adet hamamı var ki, hep Maktul İbrahim Paşa'nın hayratıdır (Resim: 17). Debbaghâne müteveffa Mehmed Paşa Camii, Ahmet Bey Camii eski camilerdir. (1442) Ak Cami (Resim: 18),

(29) E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 345; c. VIII, s. 57.

(30) Ş. Sami, Kamus'ul A'lâm, c. II, s. 1194.

(31) E. Çelebi, Seyahatname, c. VI, s. 164.

(32) Ş. Sami, Kamus'ul A'lâm, c. VI, s. 1533.

(33) E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 304.

(34) M. Tahir, Os. Muefifleri, c. I, s. 344.

(35) E. Çelebi, Seyahatname, c. 3, s. 310

Mustafa Çelebi Camii, Behram Bey Camii (1498'de), Sığır Pazarı Camii (Hacı Müslim yaptırmış) 1940 yıllarına kadar ibadete açıktı. Bugün yalnız İbrahim Paşa ve Bey Camileri kalmıştır. 12 handan Kurşunlu Han İbrahim Paşa'nındır. Şehirdeki 300 kadar dükkânın çoğu İbrahim Paşa'nın vakfı imiş. Razgrad yakınında, Deliorman'ın göbeğinde Demir Baba Tekkesi vardır. Geniş vakıf arazisi olan Timur Baba Tekkesi ziyaret mahallidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Tevcih ve Tafsîl defterlerinde buna dair kayıtlar çoktur. Demir Baba'yı Bulgarlar 1925 yıllarında zaptetmeye kalkıştılar, hatta kabri açıp muayene edildi. Vakıf İdaresi açtığı davayı kazandı, Tekke ve Vakıfları Türklerde kaldı (Resim: 20-21).

Bulgarlar buradaki Türk eserlerini silmeye o kadar heveslidirler ki, 1933 te Türk mezarlığına tecavüz ettiler, taşları kırdılar, ölümlere saldırdılar. O zaman Müftü Abdullah Efendi ile gazeteci Arif Necip Kaskatı'nın gösterdikleri medenî cesaret, millî gayret, övülmeye değer. Bu olay olduğu zaman Nüvva son sınıf talebesinden arkadaşlarımız Razgrad'lı Müftü Abdullah oğlu Muharrem ile Selim Köylü Mehmet çok heyecanlanmışlar, olayı önemsiz göstermek isteyen Türkçe Yarın gazetesini Nüvva avlusunda yakmışlardı.

Abdullah Efendi 1927'de bir de medrese açmıştı. Sonra kapandı. Akif Osman, Küçük Süleyman orada hocaydılar.

RUSCUK (RUSE):

Zulmette mübârek Tuna'nın gülleri soldu
Siz ey Tuna dilberleri gül takmayın artık
Zirâ bu karanlık ve harâb günlere kaldık

Bayazid, Karamanoğullarını bu civara iskan etmiş. Türklerin kurduğu bir şehir denebilir. Evliyâ, okulları çoksa da medrese yok diyor.⁽³⁶⁾ Camilerinden Rüstem Paşa Camii meşhur olup, Sinan Paşa'nın eseridir. Bugün yerinde yeller eser. Şehir sonradan gelişmiştir. Evliyâ, cami sayısı vermez. 1930 yılında şu camiler vardı: Paşa Camii adıyla meşhur olan Mirza Said Paşa Camii (bir de mektebi vardır) (Resim: 24), Hacı Mehmed Camii, Tumbul Camii, Boyalı Camii, Kumrulu Mescid, Yalı Camii, Arasta Camii, Kara Ali Camii, Hatipoğlu Mescidi, Hasan Efendi Mescidi, Bayraklı Camii, Kadı Camii. Bunlardan kubbeli olan yoktu. Vakıfları zengindi. (Resim: 25) Ruscuk yakasında Uryani Mehmet Dede'nin türbesi vardı. Orada niyazlar makbul olduğundan, halkça ziyaret yeridir.

Ruscuk, Osmanlılar'ın son devirlerinde inkişaf etmiş, ön şehirler sırasına girmiştir. Bir çok büyük simalar yetiştirmiştir. 18. asrın devlet adamlarından Şerif Hasan Paşa, Ruscuk ayanından Çelebi Süleyman Ağa'nın oğludur. Serdengeçti

Ağası olmuştu. Meşhur Serdar Ekrem Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Şumnu'da ölümü üzerine, Rahova muhafızı iken Şumnu'ya getirildi ve Sadrazam oldu. On ay sonra elinden mühür alınarak kurşunla Şumnu'da idam edildi ve kellesi İstanbul'a getirildi. Hadikatül-Vüzeranın beyanına göre vecih, şeci, şiir ve inşaaya muktedir bir zattı. Şumnu'da Eski Cami mezarlığında medfundur, mezar taşında güzel bir kitabesi vardır.

Tirsenikli oğlu âyandan İsmail Ağa da Ruscuklular arasında zorbalığıyla nam almıştır.

Ruscuk deyince ilk hatıra gelen zat Alemdar'dır. Alemdar ve Ruscuk âyanı tarihte ölmez nam bırakmışlardır. Kadirînas Ruscuklular, hemşerilerinin namını ebedileştirmek için Ruscuk'ta Alemdar Kiraathanesi adıyla bir okuma yurdu kurmuşlardır. Elhak yerinde bir harekettir.

Mirza Sait Paşa'nın da Ruscuk Maarifine hizmeti vardır. Sait Paşa mektebi meşhurdur. Ruscuklular, büyük ve kahraman Türkleri takdirden geri durmamışlardır. Okullarından birine Namık Kemal Mektebi adını vererek, Tuna boyunca hürriyet edibimizin namını ebedileştirmişlerdir. Asrımızda Ruscuklu Bağdat Sefirliğinde bulunan Mebus Tahir Lütfü, Mehmet Masum gibi zatlar, Bulgaristan'da kalan Türklere her sahada değerli hizmetlerde bulunmuşlardır. Sadi tarikatinde olan Ruscuklu Dede Galip de şair bir zattı. Müftü Osman Nuri, Mithat Paşa'nın açtığı islahhanede muallimlik yapmıştır. Ruscuk halkı hamiyetlidir. 1913'te Balkan Harbi faciasında Meb Hâfız Sâdık'ın delaletiyle Osmanlı esirlerine iâne Komisyonu kurulmuş, 16 kişiden meydana gelen bu heyetin isimleri o zaman posta kartı halinde basılmıştır (Resim: 25 a).

SAMAKOV:

Evliyâ zamanında 1700 haneli olup, 11 mahallesi Türk, 6 mahallesi Bulgar ve Çingene imiş. 12 cami, 3 okul, 2 medrese, 2 hamam, 240 dükkân varmış. Buradaki demir ocaklarının bir kısmı vakıftır.⁽³⁷⁾ Hünkâr Camii, Malkoç Bey Camii, Şeyh-efendi Camii, Yunus Voyvoda Camii meşhurdur. Bu camilerden yalnız biri kaldı (Resim: 26). Küpeli Çeşme tarihi bir eser olarak korunmaktadır (Resim: 27).

Samakov'da Nazif Paşa Kütüphanesi'ndeki değerli kitaplar Bulgarlar tarafından Sofya Millî Kütüphanesi'ne kaldırılmıştır.

Evliyâ'mız, o mübalağalı ifadesiyle şunları anlatır: Samakov yaylası, Rila yaylasında ilkbaharda 700 eğrek koyun dağa çıkar, her eğrek yüzbin koyundur... Yayla vakıf olduğundan yüz atlı ile gelip koyun hakkı toplayıp mütevellîye teslim ederler...

(36) E. Çelebi, Seyahatname, c. 3, s. 312.

(37) E. Çelebi, Seyahatname, c. VI, s. 129.

SELVİ (SERVİ):

Son çağlarda harpler dolayısıyla adı duyuldu. 93 Harbi'nden önce 5 cami, 4 mescid varmış. Çobanoğlu Camii durur. Kasabanın ortasında taş bina, Rüşdiye idi. Servili Selim Paşa 1868'de Selvi'ye 5 çeşme yaptırmış. Rus-Türk harbinde bu çeşmeler harap olmuş... Selvi'de öğretmenlik yapan Osmanpazarlı İbrahim Hakkı, Selvi tarih-çesini yazmış, Muallimler Birliği mecmuasında parça parça yayınlamıştır.

SİLİSTRE (DOROSTOR):

Osmanlıların büyük bir eyâletiydi. 40 cami, 8 medrese, 40 okul, 10 çeşme vardı. (38) Ş. Sami, 9 cami var diyor. (39) Çünkü son Rus savaşlarında camilerin çoğu yıkılmıştı. Vezir Sinan Paşa'nın yaptırdığı Kurşunlu Camii büyük kubbeli ve taş minareli olup, Evliyâ, bundan başka burada kubbeli cami yok, diyor. Eski Cami, Akkapı Camii, Mahkeme Camii, Pazaryeri Camii, Haraççı Camii meşhurlarındandır. Kale Camii Yıldırım Han'ındır. Bayraklı Camii denen camiin medrese odaları son yıllarda (1940'ta) Rüşdiye Okulu olarak kullanılırdı. O zaman 13 cami vardı. Bayraklı Camii II. Cihan Savaşı sonunda, plân tatbiki bahanesiyle Bulgarlar tarafından yıkılmıştır (Resim: 28).

Silistre bazan şehzadelerin misafir olarak ikamet ettikleri bir yerdi. Birçok konaklar ve saraylar yapılmıştır. Sultan Mahmud II, Silistre'yi bizzat ziyaret etmiş, bu ziyaretin bir hatırası olarak konakladığı yerlere anıtlar dikilmiştir ki, onlardan Şumnu'dakinin kitabesini Şumnu bölümünde yazdık. Silistre, Türk tarihinde şanlı bir yer tutar. Bilhassa 1854 Savaşında düşmana mertçe dayanmıştır. Döğüş yeri olan Mecidiye Tabyesi hâlâ durur.

Evliyâ'mız, Deliorman'dan, Silistre'den şöyle söz eder:

Deliorman derler. 160 pare kuradan ibarettir. Buradan cânibi şimale giderek, bir gün Silistre kalesine geldik... Bu karyeler hep Dobruca'dan sayılır. Her karyesi beşer altışar yüz haneli, han, cami, misafirhaneli, mamur, müzeyyen kuradır. Ahalisi birbiriniyle "misafir bana gelsin" diye kavga ederler. Her bir haneden de her gece ikişer üçer yüz atlı konup göçüp dururlar. Rabbülîbad bunların malına berekâtı Halil vermekle bir kilesi altmış kile buğday verir... Has, beyaz ekmeği, çiğ kaymak ile tavuk çullaması, kavun turşusu gayet meşhurdur.

Evliyâ'm, unuttuğun iki şey daha var: bolca kaymaklı katıklı tarhanası ve hele hele kaymaklı pidesi. Silistrelî İbrahim Paşa'nın Sultan Mahmud'a yedirdiği kaymaklı tarhananın ve kaymaklı pidenin tadı hiç unutulur mu?...

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde 747 nolu defterde Ayasofya Vaizi Mehmet Râşid Kütüphanesi'nde kayıtlı vakıf kitaplar arasında (Tarih-i Silistre, Tarihi Ahvali Diyar-ı Rum) adlı kitap vardır, bunlar şimdi acaba nerede?

Yine Evliyâ'yı dinleyelim:

"Silistre şahbazları Tuna buzları üzerine çadır kurup işsu-işretle vakit geçirirler. Mehterhaneler çaldırıp cümle dilberler buz kayarlar ki garip temâşâdır. Şayet bayrama rastlarsa salıncaklar kurulup âşık Mâşuk birbirleriyle tolan çekip sallanırlar." Buz üzerinden kayanları şöyle anlatır:

"Yıldırım gibi giderken bir ayağını kaldırıp mevlevî gibi öyle döner ki, asla yüzü görünmeyip yine çiftesini bozmadan kayar. Bazıları buz üzeri kayıp giderken önüne bir adam aykırı yatıp, onun üstünden atlayıp çiftesini bozmadan geçer. Bazıları tüfek atarak, bazıları tütün içerek buz kayarlar. Niceler, cemiyet-i kübra edip, buz üzere toprak döküp, ateşler yakıp, bütün koyun ve sığırları kebab çevirip işsu-nuş ederler. Bazı adamlar arkasında yükü ile ayağı altına iki pare sığır kemikleri koyup, elinde asasıyle billur misal mücellâ buz üzere beş altı konak yeri kayarak bir günde varır. Tuna üzerinden sakın olan şehbazların evsafını manzumumuz olduğu üzere tahrir eylesek bir cilt olur. (C. III, s. 355). Keşke yazsaydın Evliyâ'm. Bugün kayakçılar o kadar hüner gösterbiliyor mu, bir ölçseydik.

Türkler Silistre'yi imar etmişlerdir. Sonraları birbirini kovalayan felâketler gelip çattı. Silistre istihkâmları saldırganın hücumlarına mertçe dayandı. "Vatan yahut Silistre" yazarı hürriyet şairi kahraman Namık Kemâl'in piyesindeki Abdullah Çavuş (Türk Ansiklopedisi'nde resmi var) ikide birde: Kıyamet mi kopar? derdi. O öyle derken kıyamet kopmadı. Fakat sonradan gelenlerin başına kıyamet kopdu. Silistre boşaldı. 1860 Silistrebozgunu bir faciadır.

SOFYA:

Sofya'nın eski adı Serdika'dır. Türkler burasını 788 H./1368 M. tarihinde fethettiler. (40) Buranın alınması çok enteresan bir tarzda olmuştur. (41)

Sofya, Rumeli'ndeki 10 bender şehirlerden biriydi. (Diğerleri: Edirne, Filibe, Üsküp, Serez,

(38) E. Celebi, Seyahatname, c. 3, s. 330.

(39) S. Sami, Kâmus-u A'lâm, c. 4, s. 2599

(40) Evliya Celebi, c. III, s. 390.

(41) Sofya Sancak Beyi İnce Balaban'a, Sultan Murad'ın yazdığı buyruktan anlıyoruz ki, Doğançı Sevindek, Sofya Varisini avlanma bahanesiyle ormana davet eder, bir hileyle yakalayıp teslim alır. Şehir savassız fethedilir. (Bak: Haber-i Sâlih, c. I, s. 300).

Yenişehir, Selânik, Bosnasaray, Belgrad ve Budin'dir). Burası 4 asır Rumeli Beylerbeyi merkezi oldu. Balkan yarımadasındaki 26 sancak Beyi Sofya'ya bağlıydı. Türklerin eline geçtikten sonra şehirde canlı bir imar hareketi başladı.⁽⁴²⁾ Abdülhay oğlu Yahya Paşa'nın 912 H./1506 M. tarihli vakfiyesinden, Sofya'da kendisinin yaptırdığı bedesten içinde ve dışında yüzlerce dükkân inşa olunduğunu öğreniyoruz. Filibe'de, Niğbolu'da kervansaraylar bina ettiren Paşa, bunları vakıf etmiştir.⁽⁴³⁾

Daima gelişen Sofya, 1540'ta 25 sancağın bağlandığı büyük bir eyâlet haline geldi. Bu gelişmeye müvâzi olarak şehirde imar hareketleri ilerlemiş, camiler, medreseler, imaretler gibi birçok hayır eserleri yapılmıştır. Sofya bir ticaret merkezi olması dolayısıyla birçok yerli, yabancı tüccarlar buraya gelirlerdi. Buna göre de ticaret hanları yapıldı. Sofu Mehmed Paşa'nın kervansarayı, 100 tavla at almış. Siyavuş Paşa Hanı'na 5000 at çekilirmiş. Şehirde 11 adet kurşun örtülü han varmış.

Şehirde Müslümanlar üstün bir çoğunluk teşkil ederlerdi. XVI. yy. 48 mahalleden 37 si Müslüman, 11'i hristiyanı. XVII. yy.'da Sofya'yı gezen Evliyâ Çelebi, şehirde 53 cami ve mescid, 40 okul, 2 medrese, 11 han, 1086 dükkân, bedesten ve saire bulunduğunu söyler. Saraç, kavaf, kuyumcu, tabak, aktar esnafı şehrin ticaretine canlılık verirdi. Buna paralel olarak şehrin imarı artmıştı.

Sofya'da ilk külliye Fâtih'in sadrazamı Mahmud Paşa, Rumeli Beylerbeyi iken kurmuştur. Bu külliye: Cami, medrese odaları, kütüphane, kervansaray ve sebilden müteşekkildi. Bugün bunlardan yalnız cami, Sofya'nın ortasında ayakta durmaktadır. 9 kubbeli olan bu muhteşem abide, mabed olmaktan çıkarılmış, Bulgar Arkeoloji Müzesi haline sokulmuştur (Resim: 29).

Şehrin en büyük camii olduğundan Ulu Cami de denirdi. Evliyâ, eni boyu 200 ayak, diyor. Hatibi ihtiyar olduğundan, hutbe okumak üzere çıktığında minberde uyumuş, başından kavuğu düşüp yere tekerlenmiş, cemaat gülüşmüş; adamcağız mahcup olmuş. Ey Evliyâ'm, böyle halle o değil, bir tarih mahcup oldu.

Diğer bir külliye de, Sofu Mehmet Paşa tarafından meydana getirilmiştir. Bu muhteşem külliye: Cami, medrese, kütüphane, imâret, bimaristan (hastahane), hamam ve kervansarayı ihtiva etmekteydi. Sofu Mehmet Paşa'nın 954 H./1548 M. yılı Zilhicce ayında tescil edilen vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde mahfuzdur.⁽⁴⁴⁾ Cami ve minaresi, siyahımsı granit taşından yapıldığından, buna Kara Cami denildiği gibi, İmaret Camii,

Cuma Camii de denirdi. Mimar Koca Sinan Paşa'nın Sofya'daki en güzel eseri olan bu cami, 484 m² büyüklüğündedir. Geniş kubbesi ise 22 metre yüksekliğindedir. Cami, 1878 Rus-Türk savaşından sonra cephane deposu olarak kullanıldı (Resim: 30-31). Sonradan minareleri yıkılarak 1903'te kiliseye çevrildi. Bugün kilise olarak durmaktadır. 16 odalı medreseyi Bulgarlar hapisane olarak kullandılar. 1928'de yıktılar, yerine Dahiliye Vekâleti binasını yaptılar.

Banyabaşı veya Molla Efendi Kadı Seyfullah Camii, 974 H./1566 M. tarihinde inşa olunmuştur. Dört adet köşe kubbesinin ortasında yükselen büyük kubbesi ve tek minaresiyle bugün Sofya'nın ortasında durmaktadır (Resim: 32). Önünde üç kubbeli bir tetimmesi vardır ki bu, Kadı Seyfullah'ın zevcesi namına inşa olunmuştur. Son cemaat yeri olarak kullanılır. Sofya'daki 53 camiden ibadete açık kalan ve ayakta kalan tek cami budur.⁽⁴⁵⁾

Gül Camii, II. Beyazid tarafından camie çevrilen bir Roma esridir. 1878'den sonra kilise yapılmıştır. Sadrazam Siyavuş Paşa tarafından XVII. yy.'da cami yapılan Sofya Camii yine kiliseye çevrilmiştir.

Defterdar Camii, Paşa Sarayı önündeki Çelebi Camii, Şeftalili Camii kurşunludur. Bazı batılı seyyahlar, Sofya'da 150'den fazla cami bulunduğunu yazarlar. Bu rakam biraz mübalağalı olabilir. Fakat şu cihet bir gerçektir ki, şehir Türk âbideleriyle dolu idi. Rus Ordusunun Başkumandanı olan Prens Aleksandr, Sofya'yı görünce camilerin çokluğu karşısında şaşırmış ve kendi tabirince "Bu minare onarımını" yakıp yıkmak için teşebbüse geçmiştir. Ancak diplomatik müdahaleler bu tahribatı bir süre için biraz durdurmuşsa da, sonradan bu eserler bir bahaneyle ortadan silinmiştir. Yıldırım vurdu dediler, plâna vurdurdular, şehirden Türk eserlerini silmeğe çalıştılar. O zaman, başta İngiltere olmak üzere, Avrupa Devletleri, sefirlerinin Bulgarlara bu tahribattan vazgeçmeleri için verdikleri notalar fayda etmedi. Bu eserlerin bazısı ancak tarih sayfalarında kaldı. Onlardan bir ikisini daha analım:

Vitoş eteklerinde Knajevo'da Bâli Baba Türbesi bulunmaktadır (Resim: 33). Türbenin etrafını

(42) Evliyâ Çelebi, c. II, s. 382, 391.

(43) Vakıflar Gn. Md. Arşiv ve Nes. Md. Defter No: 629, s. 415 vd.

(44) Vakıflar Gn. Md. Arşiv ve Nes. Md. Defter No: 988, s. 51-64.

(45) 1915-1917 yıllarında Türkiye Evkaf Nezaretinin tahsis ettiği 15.000 lira ile bu cami tamir edildi. Bu esnada minaresinin şekli değiştirilmiş, boyu kısaltılmış, çok zarif ve sırt sonaki mermerden yapılmış olan eski minber sökülerek yerine müteahhid tarafından bugünkü konmuştur. (Mehmet Ayvaz) Bu camii ile Filibe'de Muradiye, Yanbolu'da Yıldırım, Sumnu'da Serif Paşa, Razgrad'da İbrahim Paşa Camileri eski eser olarak korunur.

daki ağaçlar için şunu söylerler: Bâli Efendi, yanmakta olan çubukları yere dikmiş, bugünkü asırlık ağaçlar onlardan yeşermiş. Türbe ziyaret mahalliydi. Hazrete bağlılığı, Sofya'da imam olan Hüsnü Efendi'nin türbeye asılan şu levhası açıkça gösterir:

Kusurum bi-nihayet, gelmişem
dergâha, ey Ali,
Ne hacet arzihâle, çün bilürsin
cümle ahvali,
Eşiğin taşına yüz sürmeğe, Hüsnî
gedâ geldi,
Kadimi kemterindir, kıl himem,
Ya Hazret-i Bâli.

Şumnulu Hocazâde Muhiddin Efendi'nin nakline göre, Bâli Baba, rüyasında Muhiddin Arabi'yi görmüş. Şeyh, ona: Fususu sen şerh edeceksin, demiş, onun üzerine Fusus şerhini yazmış. Bâli Baba'nın Kaza ve Kader risalesinin yazma nüshası, Sofya Millî Kütüphanesindedir. Biyografisi, Vakıf paralara dâir mektubu, Köstendilli Arif'in Tezkiretül-Evliyasında vardır.

Vahit Mehmet Çelebi (1682) Rüstem Vasfi Sofyalı iki şairdir. Mehmet ve Hüseyin adlı iki de hattat vardır. Sofya, Bulgarlar alınca, hükümet merkezi oldu, Müslümanların dinî merkezi sayıldı. İlk zamanda Sofya'da Merkez müftüsü ünvanıyla Hafız Bilâl adında bir zat var (1897). Kim olduğunu öğrenemedik. Sonraları Başmüftü denildi. İlk Başmüftü, Şumnulu Hocazade Efendi oldu. 1929'da Milli kongre yapıldı (Resim: 33.a).

ŞUMNU:

Eski bir şehirdir. Meşhur Arap coğrafyacısı İdrisî' ondan Misiyones adıyla bahseder. Evliyâ Çelebi'nin yazdığına göre, Çandarlı Ali Paşa 20 bin kişilik ordusuyla Bulgaristan'ı fethetmeye başlayınca, Tikenlik ve Çalıkavak boğazından Kocabalkan'ı aşarak Şumnulu'yu sardı. Burasını almaya çalışırken çok meşakkat çektiğinden şehre Şumlu adını koymuş. Bazı eski kayıtlarda (Mesela: II. Selim zamanında) Şumlu diye yazılmıştır.⁽⁴⁶⁾ Avrupalılar Ehumla derler. Evliyâ Çelebi, kalesinin harap olduğunu söyler. O zaman 10 mahallesi, ikibin kadar mamur bağlı bahçeli haneleri olan bir şehirmiş. 10 camii, 7 adet vakfı, kuvvetli sıbyan mektebi varmış.⁽⁴⁷⁾

Şumnulu XVIII. yy. da ehemmiyet kazandı. Şimalden gelen Rus saldırılarına karşı tabii bir kale olduğundan askerî önemi artmış. II. Ordu merkezi olmuştur. Askerî kudretiyle mütenasip olarak nüfusu da artmıştır. Evliya Çelebi zamanında 10 cami varken, Kamus'ul Alâm 50 camii olduğunu yazıyor.⁽⁴⁸⁾ (Resim: 34) 1925'te 40 kadar cami vardı. Sonraları Bulgarlar plân vurdu-rarak çoğunu yıktılar. Camilerden bazılarının

adlarını kaydedelim: Eski Camii, Saat Camii, Solak Sinan Camii, Kovukoğlu Hacı İbrahim'in inşa ettirdiği Debbağhane Camii, Çarşı Camii, Karaman Camii, Dündar C. Çömlekcii Camii, Kandili Camii, Müşebekli Camii, Muradiyye Camii, Şerif Ağa Camii, Nizamiye Camii, Çingiraklı Mescid, Ağa Camii, Kadı Bâlâ Mescidi, Reis Paşa Camii, Çukur Cami, Tekke Camii, Kılak Camii, Sirkeci Mescidi, Yanan Camii, Süslü Mescid, Karaağaç Camii, Moğuş Camii, Piliç Camii, Üçpınar Camii, İhlamur Camii, Aygır Mescidi, Rıfat Paşa Camileri. Bunların bazısından bahsedeceğiz.

Vâsif, Şumnulu hakkında geniş bilgi verir. Ali'nin şiirinde geçen Dağpınarını över. Etrafı bahçelik olan şehrin evlerindeki bahçeler türlü çiçeklerle süslü olup, havası hoş kokulu, mahubları gönül alıcı imiş. Aslında Ürkek ceylanlar gibi ordu halkından uzak ve çekingen iken, ordu mensuplarının tatlı dili ve ihsanları onların taş yüreklerini mum gibi yumuşatmış, evlenmeler çoğalmış. Türkler aldığı zaman şehir 700-800 haneli imiş. Sonra nüfus artmış. 4-5 bin haneli büyük bir şehir olmuş.

Vâsif, 1188/1776 yılı olaylarını anlatırken şunları söyler: Rus savaşı dolayısıyla ordu Şumnulu'ya çekilmiş. Yedi ayda 6 zira geniş, 5 zira derin hendekler kazılmış, tabye yapılmış. 10 bin ziradan uzun mesafe tutmuş. Giren çıkan kontrol altındadır. 6 yere kapı yapılmış. Hicret yasaklanmış. Halk orduyla birlikte düşmana karşı dayatmaya karar vermiş. Kethuda Kâtibi Nüzhet Efendi'nin yakınlarından birisi, karısını erkek kılığına sokup kaçırmak ister. Kadın olduğu anlaşılınca ahde hıyanet suçundan ikisi de öldürülür. Adam: Ben reisin hizmetçisiyim, bu da câriyesi diye feryat etse de dinleyen olmaz. Bin kişi kadar silahlı, reisin çadırına koşarlar, o saklanır, çadırı yakarlar. Reis gizlice İstanbul'a kaçıp kurtulur... Şehri düşmana karşı müdafaa için işte böyle gayret gösterirler.⁽⁴⁹⁾

Şumnulu'da medrese çoktu. Orada yetişen bazı âlimleri kaydedelim: Atpazarlı Osman Fazlı (1102 H./1690 M.) Şumnulu olup, mutasavvıf bir zattır. Bir ara Aydos'ta bulundu. Bursa'lı İsmail Hakkı'nın mürididir. Sonra İstanbul'a geldi, ders okuttu. Osmanlı müellifleri 14 eserini kaydeder. (M. Tahir, Os. Müellifleri, c. 1, s. 16). Yusuf Akif: Şumnulu Hânedan-zâdelerden olup, ordu kâtipliğinde bulundu, şairdir. Tâlip Efendi: Divan-ı Hümayun kaleminde yetişti. 1824'de

(46) Vâsif Tarihî: Şumnulu veya Şumlu olduğunu söylüyor. c. II, s. 125.

(47) Evliyâ Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 309.

(48) Semseddin Sâmî, Kamus'ul Alâm, c. IV.

(49) Vâsif Tarihî, c. II, s. 125 ve devamı.

kâtip olarak Şumnu'ya geldi. Sultan Mahmud oradan geçerken ona rütbe verdi. 1853'te öldü. Yusuf Efendi: Nakşibendî'dir. İlmi kıraatı iyi bilirdi. Kur'an'ın cemi ve tertibine dair El-İlman fi Cem'il-Kur'an adlı eseri vardır. 1865'de öldü. Yetimi Ahmet Bey Dürri Topçu Hoca ve daha niceleri yetiştirmiştir.

Şumnu, medreseleri, hattatlarıyla İslâm'a hizmet etmiştir. Son zamanda yetişen Hoca-zâde Mehmed Muhiddin uzun yıllar Başmüftülük yaptı. Şumnu her çağda ilim ve kültür merkezi oldu. Darul Muallimin ve Nüvva Mektebi de orada açıldı.

Hoceğân-ı Hümâyundan Eski Cumalı Ahmet Hamid'in yazma divanında Şumnu hakkında parçalar vardır. Orada Şumnu'yu şöyle anlatır: Maarif ehline mecma' o belde
Kemalât nehrine menba' o belde.

Bir gazelinde Şumnu'nun eski hâli kalmamasından şikâyetçidir. Yazma divânı Kahire Üniversitesi kütüphanesindedir.

Şumnu'da 50 kadar cami vardı. Bunların içinde en eskisi, Eski Cami (Resim: 35) denen cami olup, Yahya Paşa'nın 912 H. 1506 M. tarihli Sofya, Niğbolu için yaptığı vakıflar meyânında, bu camie de vakıfları vardır. Camiin duvarları yontma taştandır. Önünde dershânesi, medrese odaları vardır. İki tarafındaki mezarlıkta birçok büyüklerin mezarları hâlâ durur. Sadrazam Rusçuklu Hasan Paşa bunlardan biridir. Bu zat Sadrazam iken 1790'da Şumnu'da idam edilmiş ve kellesi İstanbul'a gönderilmiştir.

Eski binalardan biri de Gelberu Sultan Tekkesi'dir. Bazı kayıtlarda Kebvelî veya Kerbelâ Sultan diye geçer. Köşkler boğazının eteğindedir. Menkibesi Genç Osman menkibesini andırır. Şumnu alınırken şehid düşen bu şanlı gazi, kellesini koltuğuna alıp, ordunun önüne düşmüş, gel beru, gel beru! diyerek ileri yürümüş, orduyu fethe teşvik ede ede bu yere kadar getirmiş ve burada yere uzanıp kalmıştır. Mezarı meçhul kalan bu şehidin yattığı yeri, sonraları Afganlı bir derviş rüyasında keşfetmiş ve oraya bir zaviye yapmıştır. Tekke içinde asılı levhada bunlar yazılıydı. Burası daima ziyaretgâh olmuştur. Uzak köylerden bile halk adaklarını getirip burada keserler. Bu tekkenin geniş olan mezarlığında birçok tarihî mezarlar vardır. 1829'da Rus muhasarasındaki şehidleri, bu meyanda şâir Şinasi'nin babasının mezarı da buradadır.

Halkın ziyaret ettiği yatırlardan biri de Maçinli Baba'dır. Bu zâtin nâmına bir zaviye varmış. Fakat bugün bina yıkılmış, yalnız merkadî durur. Buraya halk Çilli Baba der. Bu tür-

bede 1238 H./1822 M. de Seyh varmış. (Vakıflar Genel Müdürlüğü 1188 nolu S-ş defteri).

SAAT CAMİİ: Saat Camii, 988 H./1580 M. de inşa olunmuştur. Yanındaki Çalar Saat ve Kulesi 1012 H./1604 M. yılında yapılmıştır. Kurucusu Tutıcızade Hacı Ömer'dir. Dört köşeli, taştan mamul olan kulenin üzerindeki saata içerdiren çıkılmaktadır. Caddeye nâzır cephesinde, kitâbesinde işaret edildiği üzere, bir çeşme vardır ki, kitâbeyi şâir Yetimî yazmıştır (Resim: 36).

KURŞUNLU ÇEŞME: Şumnu'daki eski eserlerden biri de yapılışı bir hususiyet arzeden Kurşunlu Çeşme'dir. Bunu I. Abdülhamid devrinde Yeğen Hacı Mehmed Ağa Paşa, o zaman Ağakapısı, yani Yeniçeri ağaları dairesi karşısında bina ve vakıf etmiştir. Adı geçen tarafından 1188 H./1774 M. tarihinde yaptırılan bu çeşme hâlâ durur ve eski eser olarak korunur.

Yeğen Hacı Mehmed Ağa Paşa, Belgrad Serdengeçti ağası Yusuf Ağa'nın oğludur. 1722'de Yeniçeri ağası olmuş ve vezâretle Ağapaşa ünvanını almıştır. Bu çeşmeyi Ağa paşa iken yaptırmıştır. Bu zatın Yenipazar kazasında Kozluca'da Musa Baba Tekkesi'ne de vakfı vardır. Çeşmenin kitâbesi Kâni'nin kaleminden çıkmadığı. Mehmed Es'ad Yesari tarafından güzel bir talikle yazılmış olan kitâbesi vardır (Resim: 37).

Yıkılan ve ayakta kalan camilerden birkaçına kısaca da olsa temas edelim. 1087 H./1667 M. de yapılan Solak Sinan Camii, 1265 H./1848 M. de inşa edilen Debbâğhane Camii yıkılmıştır. 1112 H./1729 M. tarihinde yapılan Kılak Camii bakımsızdır. 1183 H./1769 M. de inşa edilen ve güzel bir talikle yazılmış kitabesi bulunan Reis Paşa Camii depo yapılmıştır. Muradiye, Müşebbekli, Ağa, Karaman, Dümâdar, Çarşı, Şerif Ağa, Karaağaç Camileri mühim camilerden olup, bunların çoğu yıkılmıştır. Kırım'dan gelen muhacirlerin iskân edildiği Tatar mahallesinde 1286 H./1869 M. tarihinde Rifat Paşa'nın, kızlarının hayırla yad edilmesi için cami yaptırmıştır.

ŞERİF PAŞA CAMİİ: Şumnu'ya asıl şeref veren bir sanat âbidesi olan Yeni Cami adıyla anılan Şerif Paşa Camii'dir.⁽⁵⁰⁾ Türk-İslâm mimarisinin Balkanlar'daki en güzel sanat âbidelerinden biri olan bu cami ve bânisi hakkında biraz malumat verelim:

Şerif Halil Paşa, Şumnu'ludur. Babası Ali Ağa, dedesi Şaban Bey'dir. Onun hakkında en geniş bilgiyi İzzî Tarihi veriyor.⁽⁵¹⁾ İzzî 1745

(50) Bulgarlar buna, kubbeli olduğundan, Tombul Cami derler. Bu eser, Şumnu'daki Türk devrinden kalan eserlerden Bulgarlarca eski eser olarak muhafazası kararlaştırılan üç eserden biridir. Diğerleri adı geçen Kurşunlu Çeşme ile 1211 H./1806 M. de yapılan Bezzazistân'dır (Bedestan). Bedestan'in kitâbesi şudur:

Binde bir düşer Naimâ böyle tarih-i sedid
Mevkilinde dil-küsa oldu Bezzizdân-ı Cedid.

Vak'asını zikrederken Kethudâyı Sadrı-Ali (Yeni Dahiliye Vekili) Şerif Halil Efendi'ye Karaman Eyâleti İnzımanıyla vezirlik rütbesi ihsan olduğunu kaydettikten sonra, hal tercümesini uzun boylu yazıyor. Oradan öğreniyoruz ki, Şerif Halil Paşa, edip, lehip bir zattır. Aklî ve naklî ilimleri, sanat-ı kitâbeti, fûnûn u edebiyat, şiir ve sanayi-i bediiyye tahsil etmiştir. 1711 de Defter-i Hâkanî kâtibi olmuş, emsali arasında seçilmiş, Damad İbrahim Paşa'nın sadareti sırasında nice kasideler yazmış, Ebced hesabıyla tarih söylemiş, Lâle Devrinin ihtişamı günlerini o da görmüştür. Yazıları beğenilmiş, İbrahim Paşa'nın Arapça ve Farsça'dan seçme eserleri Türkçeye tercüme için teşkil ettiği tercüme heyeti azaları arasında Şerif Halil Paşa da vardır.⁽⁵²⁾

Her bakımdan takdir gören Şerif Halil Paşa, Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun'a alınmıştır. 1730 da 2. Tezkireci, çok geçmeden 1. tezkireci tâyin edilmiştir. 1736'da Cizye Muhasebeciliğine alınmış, Abdullah Paşa'nın Sadareti zamanında 1737-de Kethudâyı Sadrı Ali (İçişleri Bakanı) olmuştur. Ruslarla yapılan harpte asker sürücülüğü ve sefer işlerine nezaret etmek üzere Rumeli'ye gönderilmiştir. Gösterdiği başarılarından dolayı takdir görmüş ve tekrar Hâcegân-ı Divan-ı Hümayuna alınmıştır. Sıra ile Baş Muhasebeci, Defter Emîni, Defterhane Nâzırı olmuş ve üzerine aldığı her vazifeyi başarıyla ifa etmiştir. 1743'de tekrar Kethudâyı Sadrı Ali olmuş, İran seferlerinde büyük hizmetler görmüştür. 1745 de Karaman Eyaletiyle kendisine vezirlik rütbesi verilmiş, böylece Paşalık rütbesini kazanmıştır.⁽⁵³⁾

Görülüyor ki, Şerif Halil Paşa'nın ilmi ve siyasi hayatı oldukça parlaktır. O hisli bir şairdir. Müstekimzade onun sülûs nesih, divanı, rik'a siyakat ve diğer yazı nevilerinde mahir bir hattat olduğunu, 3 tuğ ile tekrim edildiğini söyler.⁽⁵⁴⁾ Kendisi hattat olduğundan, Şumnu'da Camiin ittisalinde tesis ettiği medresesinde hüsnü hat (güzel yazı) öğretilmesini vakfiyesinde şart etmiştir. Sicilli Osmanî; ' Müdebbir, muktedir, şâir bir zattır. Damat İbrahim Paşa'ya Kasaid ve Tevârih yapıp, Arabî ve Farsî bazı kitap terceme etmiş ve âsârı beğenilmiştir" diyor.

1745'de Vezirlik rütbesini aldıktan sonraki kayıtlarla ismi paşa olarak geçiyor, aynı sene Aydın Muhassılı tâyin olunuyor. 1746'da Trabzon Valisi, bir müddet sonra da İnebahtı Sancağı Muhafızı oluyor. 1748'de Belgrad Muhafızı, 1749'da Karlı İli Sancağı ilhakiyle Ağrıboz Kalesi Muhafızı tâyin olunuyor. 1751 de arzusu üzerine Bosna Valisi tâyin ediliyor, yeni vazifesi başına giderken yolda vefat ediyor. İzzî'nin 1751 yılı Vakayii sırasında (Vezir Şerif Halil Paşa'nın ölüm haberi) başlığı

altında yazdıklarından öğreniyoruz ki: "Ağrıboz Muhafızı iken Bosna Valisi tâyin edilen Paşa Ağrıboz'dan kalkıp, Bosna'ya giderken, yolda İzzin Kasabasına geldikten yâ turâbı çeker, yahut âbı müeddâsınca oranın havası ve suyu gayet hoşuna gitmiş ve orada birkaç gün istirahat karâr vermiş; orada istirahat ederken, damla isabet etmiş ve anırsızın vefat eylemiştir. Rebiulevvel ayı".⁽⁵⁵⁾

Tuhfetu'l Hattatin, İnebahtı Muhafızı iken, (İtikaf-ı Şerif) terkibinin gösterdiği 1161 Hicri, 1748 miladi'de öldü diyorsa da, yanlıştır.

Şumnu halkı arasındaki menkıbelere göre, "paşa oldun ama adam olamadın" sözü onun hakkında da söylenirse de, buna imkân ve ihtimâl yoktur, çünkü, babasını küçükken kaybetmiş, onu amcaları yetiştirmiştir, vakfına mütevellî olarak da yeğeni Ayandan Çavuşzâde Hacı Mehmet Ağa'yı tâyin ediyor.

ŞERİF PAŞA CAMİİ: Halk arasında Yeni Cami adıyla anılan Şerif Halil Paşa Camii (Resim: 38) kitabesinden, vakfiyesinden anlaşıldığına göre 1157 H./1744 M. de ikmal edilmiştir.⁽⁵⁶⁾ Camiinin yerinde dedesi Şaban Bey'in inşa ettirdiği bir cami varmış, onun yerine Lâle Devri Mimarîsinin bir şaheseri olan yeni camii inşa ettirmiştir. Eserin mimarı belli değildir. Planı, mimari tarzı, teşkilâtı, müstemilâtı bakımından Nevşehir'deki Damat İbrahim Paşa Camiine tıpa tıp benzediğinden, her ikisinin aynı mimarın eseri olması kuvvetle muhtemeldir. Vakıflar Genel Müdürlüğü mimarlarından merhum Ali Saim Ülgen, Şerif Halil Paşa Camii'nin resimlerini gördükten sonra, bunun o devrin mimarlar başı olan el-Hac Mehmed Emin Ağa'nın halifelerinden veya talebesinden birinin eseri olduğunu söylemiştir. Şadırvanı çok zariftir (Resim: 39).

Vakfiyesi 21 Rebiu'levvel 1157 de tanzim edilmiştir. Vakfiyenin cildli orijinal nüshası Şumnu Cemaatı İslâmiyesi elindeydi. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Haremeyn 4 adlı, 737 nolu defterde sureti kayıtlıdır.

Vakfiyenin özeti şöyledir:

Devleti Aliyyede Sadrazam Kethüdalığı man-sıbı Şerifiyle müşerref olan Şerif Halil Ağa⁽⁵⁷⁾

(51) Kamus'ul-A'lâm, Meşhur Adamlar Ansiklopedisi'nde ismi geçmez. Sicilli Osmanî, Halilî Yusuf Paşa diye yanlış kaydeder. Tuna Boyu tarihini yazan Şumnu'lu tarihçimiz Osman Nuri Peremeci sadece ismini zikredip geçer, hayatından bahsetmez.

(52) Heyet'in diğer üyeleri için bak: Vakıflar Dergisi, Sayı: VII.

(53) İzzî Tarihî, c. I, yaprak 31, 32 - 1199 tab'ı.

(54) Müstekimzâde Süleyman Sadeddin, Tuhfetu'l Hattatin, s. 198, İstanbul.

(55) İzzî Tarihî, c. II, yaprak 268, 1199 Tab'ı.

(56) Vâsif Tarihî, Şerif Paşa'dan bahsederken: Bir mükellef cami binasıyla medhu senasını zebanzed-i bald ve karib eyledi, diyor, c. II, s. 125-126.

İbni Merhum Ali Ağa Hazretleri, İbni Şaban bey'in vakfettikleri şunlardır:

- 1— Silistre Sancağında Varna Nahiyesinde Karagür Mezrasını,
- 2— İstanbul'da Cerrahpaşa'da Kürkcübaşı Mahallesinde bir haneyi,
- 3— Varna Kazasında Yeniköy'de bütün müştemilâtıyla bir çiftliği,
- 4— Nakden 10 000 kuruş vakfetmiştir.

HAYRATI: 1) İstanbul'da Atmeydanı civarında Fazlı Paşa Sarayı ittisalinde Defterhane-i Âmiri yanında çeşmeler. (Bunların muntazaman akması için bakımıyla meşgul olacak adamlar tâyin etmiştir).

2) Defterhane-i Amire dışında yaptığı kaldırımlar ve bekçi için yakılacak mumlar.

3) Maskat-ı re'si ve menşe-i vücudu olan Şumnu kasabasında cedit Şaban Bey Camii yerinde müceddeden ihyâ ve inşa eylediği cami-i şerif. (İmam, hatip, müezzin, vâiz, devrîhân, kayyım, na't-hân, cüzhân vesaire gibi vazifeliler tâyin etmiştir.)

4) Cami'in ittisalindeki medrese.

5) Yine bu manzumede dahil kütüphane ki, bunlara iki hafızıkütüp tâyin etmiştir. Bunların biri hattat olacaktır.

6) Medrese avlusundaki şadırvan ve dışarıdaki çeşmeler.

7) Cami'in yanbaşındaki sıbyân mektebi (sonra rüşdiye oldu).

8) Kütüphaneye vaz'eylediği kitaplar.

9) Bunlardan başka Yenipazar kazasına bağlı Madara köyünde babası Ali Ağa Mescidini yeniden yapıp cami haline getirmiş, oraya bir de sıbyan mektebi yapmıştır. Bunlara da vazifeliler tayin etmiştir. Vakfın bir câbisi vardır.

Sağlığında mütevellilik vazifesi kendisine aittir; ölümünden sonra usul ve fîru'unun ekber ve aslahı, onlar bulunmazsa yeğini âyândan Çavuşzade seyyid Daru's Saade ağalarıdır (Resim: 40).

Sonradan Yenipazar'a tâbi Külefçe köyünde bazı değirmenleri de vakıf etmiştir. Şumnu o bölgenin ticaret merkeziydi. Deri tabaklama işleri çok gelişmişti. Saraçları meşhurdur. Müslümanlar gibi gayri müslim halk ta ticaret işleriyle meşguldü. Koşuyolu'nda Taş Mağaza denen büyük bir ticaret yeri vardı. Bunu Anastas adında biri yaptırmıştı. Azınlık halkın her yönde eşit hak sahibi olduğu bir idaremiş vardı.

TATAR PAZARCIĞI:

Evliyâ'nın yazdığına göre II. Murad çağında kurulmuştur.⁽⁵⁸⁾ 20 Cami, 7 okul, 200 dükkân, 3 hamam, 7 tekke, 1 imaret, 7 tüccar hanı vardır.

Makbul (sonradan maktul oldu) İbrahim Paşa'nın Kervansarayı 2000 deve almış 3000 at çekilen altını varmış. 70-80 adet müteaddit haneli harem odaları, misafirler için 200 ocaklı sofaları mevcutmuş. Her gelene yemek, atına da bir torba yem verilirmiş. Yatsıdan sonra Mehter çalınarak demir kapıları kapanır, sabahleyin yine aynı şekilde Mehter çalınır kapılar açılır, yolcular uğurlanmış.

TIRNOVA:

Evliyâ'nın buraları gezmesinden 10 yıl önce yapılan bir sayıma göre, Tırnova'da 2500 hane Türk, 301 hane Bulgar varmış. Şehirde 26 cami, 7 medrese, 3 vakıf hamam mevcutmuş. Bacdâr Camii, Konak Camii, Sarachane Camii, Burmalı Camii, Boyalı Camii, Tabakhâne Camii, Köprü Camii, Kayaaltı Camii, Feyzi Ağa Camii, Kadı Camii, Zincirli Pınar Camii, Tekke Camii, 1912 yılına kadar ibadete açıktı. Cami-i Kebir kubbeli idi. Fâtih devri adamlarından Gâzi Firuz Ağa Camii de meşhurdur. Bugün çoğunun yeri bile bilinmez haldedir. Pazarlık yerindeki Yeni Câmii Bulgarlar tahrip etmişti. Ferdinand kendi hesabına tamir ederken, Türkleri hoşnut etmek istemişti.

Tersane-i Amire Emîni Çavuşbaşı ve Arpa Emîni (Ticaret Bakanı) Ali Ağa'nın Tırnova'da kurduğu kütüphane çok zengindi. Bu kütüphanede, yazarının elyazısı ile Keşşaf tefsiri bulunduğu kayıtlardan anlaşıyor. Medreselerin çokluğundan da anlaşıldığı üzere burası ilim yuvasıymış. Tomacıoğlu Mehmed Emin bin Ahmet Efendi meşhur bir âlimdir.

Turefası çok, şuar'ası çok, ulem'ası çok, sulehası çok,

Doludur, gevheri ilm ü marifet ile medîni Tırnovi.

Eski Cumalı Hamit.

VARNA:

Evliyâ burada 41 camii ve mescid bulunduğunu kaydeder.⁽⁵⁹⁾ İskelebaşında Emir Efendi Camii, Yeni Cami, Debbaghane (Tabakhane) Camii, Müstecep Efendi Camii, Şebşah Kadın Camii en büyüklerindendir. Piri Mehmed Paşa'nın vakıf hamamı ve sebili vardır. Okullarında Şeyh Müsteceb Mektebi ile Piri Paşa Mektebi meşhurdur. 1829 Rus Savaşında Varna muhasarasında Türk eserlerinin çoğu tahrip edildi.

1444 te II Murad'ın kumandasında cereyan eden Varna Meydan Savaşında Türk ünlü celâdetini göstermiştir. Koca Hızır adlı nefer, Macar

(57) O zaman henüz Paşa olmamıştı, bir sene sonra 1158'de Paşa oldu.

(58) E. Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 388.

(59) E. Çelebi, Aynı eser, c. III, s. 307.

Kralı Ladislas'ın kellesini uçurunca başsız kalan Haçlılar dağılmıştı. Savaşta Karaca Bey'in şehid düştüğü yerde, Gebece'de türbesi vardı. Sancağı Varna Müzesindedir. Bulgarlar 1925 yıllarında türbeyi zaptetmeye kalkıştılar. Rüşdiye Müdürü Osman Nuri Peremeci, Çek asıllı olan Müze Müdürü Herman'ın yardımıyla türbeyi kurtarmışsa da, Bulgarlar sonra yine yıktılar. İbrahim Hakkı Konyalı'nın Karaca Bey kitabında bu konuda bilgi verilmektedir. Varna bölgesinde Gagavuz Türkleri yaşar. Bunlar Hristiyan'dır. Türkçe konuşurlar. Öte yanda Rodoplarda müslüman olan pomaklar bulgarca konuşurlar. Halkın bunlar hakkında hükmü şöyledir: Birinciler dinini vermiş, dilini vermemiş; ikinciler dilini vermiş, dinini vermemiş. Pomaklar çok dindardırlar.

VIDIN:

Evliyâ zamanında 24 mahalle olup, 19'u Müslüman imiş. 24 cami, 11 okul, 7 medrese, 7 tekke varmış. Yeşil Cami, Uzun Cami, Çarşı Camii, Kapan Camii meşhur olup, üstleri kurşunla kaplıymış. Çavuş Camii, Debbağhane Camii, Orta Cami su kenarında ferahlı yerde kurulmuş. Şeyh Efendi Camii, Nalband Camii, Yukarı Mahallede Ak Cami, kiremitle örtülü Allah evleridir. 10 adet kargir şerefeli ve kândil asacak yerli minare varmış. 10 tane mahalle mescidi olup, bunlardan Hacı Ahmet Mescidi, Şeyh Efendi Mescidi meşhur olup, hepsi tahta minareli imiş. 7 adet güzel medrese ilim yuvası imiş. İki yerde Hadis okunurmuş: Yeşil ve Kapan Cami'lerinde. (60)

Görülüyor ki, Vidin kısa zamanda İslâm eserleriyle dolmuş (Resim: 42-43). Suyu bol olduğundan evleri cennet bahçeleri gibi bağlık, bahçelik içinde kurulmuştur. Ahalisi hanedân kişiler olup, misafirsiz sofraya oturmazlarmış. Halkı mavi üzerine beyaz destâr sararmış. Kimisi Tatar kalpağı, kimisi serhadli kalpağı ve Rumeli halkı gibi kendilerine mahsus kalpaklar giyip çuha elbise ve dolamalarla pâk gezerlermiş. Bu serhad şehrimizin çok mamur olduğu anlaşılıyor (Resim: 44).

III. Selim çağında devlete karşı başkaldırıp kafa tutan Boşnak asıllı Pazvandoğlu Osman da Vidin'de bir cami yaptırdı. Bugün Vidin'de ibadete açık yalnız bu cami bırakılmıştır. Diğerleri depo yapılmıştır. Çoğu zaten yıkılmıştır. Vaktiyle göklere yükselen minareler silinmiştir. (61)

Camlı belden sazlı aşıklar gelir,
Söğütler altında neşe yükselir,
Baksam denizlere yüzen Hilâle
Gümüş dalgalarla gelir hayale
Yürekler dayanmaz, Tuna! Bu hale, . .
Seni kimler verdi düşman eline
Köleler sarılmış ince beline.

VRACA (IVRACA):

Evliyâ zamanında 9 cami, 4 okul, 2 medrese varmış. Tabak Camii, Kurşun Camii, Taşlıyol Camii, Kara Cami, Kemer Camii, Çarşı Camii (Resim: 47) bunlardandır. Çoğu yıkılmıştır. Sağda okul binasıdır-2.

Evliyâ'nın ifadesine göre kadınları çok becerikli, ma'rifetli imişler; erkeklerin işlerini de onlar görürlermiş. (62) İpekçilik, gülcülük Türklerin elindeymiş.

YANBOLU:

Evlâdı Fâtihan yurdu olan Yanbolu'da Evliyâ Çelebi cümle halkı müslüman diyor. Zamanında (63) 11 okul, 3 medrese, bir çok cami varmış. Şehrin en mamur camii, Eski Cami olup, bunu Yeniçeri Ağası bina etmiş. Üstü kurşunla kaplı olup, minaresi dört köşelidir ve kuleye benzer.

Ağla bülbül, çün zehir var dilinde
Türk kalmamış koca urum elinde.

Yıldırım Camii eski eser olarak meşhurdur. Ebu Bekr Camii diye tanınan cami durmaktadır (Resim: 48).

YENİPAZAR:

Evliyâ'mız, yirmi yıl bu diyarda gezip bu kasabanın sağından solundan kırk elli kez geçtim, bu şehre girmek nasip olmamıştı, şimdi nasip oldu diyor; mamur ve müzeyyen olduğunu söylüyor. (60)

ZIŞTOVO:

Evliyâ çağında küçük bir kasabaymış, kale içinde 1, kale dışında da 1 cami varmış. (65) Sonradan gelişmiştir. Burada Balkan Savaşından önce 14 cami vardı. İhsaniye Camii, Velişan Camii, Kışla Camii, İskele Camii, Hasan Efendi Mescidi cemaati çok olanlardı. Bunların çoğu yıkılmıştır. 1912 yılında Türk vakıflarının geliri 6500 frank olup, bunun 3500 frangı imam, müezzin ve diğer vazifelilere olmak üzere dinî cihetlere verilirdi. Kalan kısmı Rüşdiye ve İlkokul öğretmenlerine verilirdi. Üç ilkokul vardı.

1285 H./1868 M. yılında Tuna Vilâyeti Merkezi Rusçuk'ta basılan Tuna Salnamesindeki

(60) E. Çelebi, Seyahatname, c. VI, s. 168 ve dev.

(61) Bir Türk edibi, Vidin'de minareleri gördüğü zaman duygularını şöyle dile getiriyor:

"Bir minare! Belli ki ezanları çana sığınmış. Fakat yine belli ki bu minareler, şehadet parmakları gibi, bir şey ispat ediyorlar: Vardık, Bütün mazî haykırıyor: Varız, onlara sor, Minare bana hiç bu kadar nurdan bir dua gibi görülmedi."

(62) Evliyâ Çelebi, Seyahatname, c. VI, s. 166.

(63) Evliyâ Çelebi, Seyahatname, c. VIII, s. 60.

(64) Evliyâ Çelebi, Seyahatname, c. VIII, s. 58.

(65) Evliyâ Çelebi, Seyahatname, c. III, s. 315.

İstatistiklere göre (s. 106-112), muhtelif şehir ve kasabalardaki cami, okul, medrese, tekke adedi şöyledir:

	<i>Cami</i>	<i>Okul</i>	<i>Medrese</i>	<i>Tekke</i>
Ruşçuk	30	9	6	7
Razgrad	11	7	2	4
Silistre	12	7	6	—
Tutrakan	3	4	1	1
Hacıoğlu Pazarcığı	20	12	4	2
Babadagi	3	5	—	—
Köstence	2	3	—	—
Balçık	10	3	1	—
Varna	19	12	1	1
Pravadi	11	3	2	—
Şumnu	40	22	6	10
Eskicuma	17	6	6	1
Osmanpazarı	8	8	3	1
Tırnova	31	19	7	4
Ziştovo	19	3	1	—
Selvi	10	5	1	—
Plevne	18	3	5	1
Lofça	20	11	4	1
Niğbolu	12	8	1	1
Rahova	3	1	1	1
Lom	5	2	1	—
Vidin	24	12	1	7
Berkofça	9	5	1	2
Vıraca	7	5	1	2
Sofya	44	8	4	18
İhtiman	2	2	2	—
Samakov	10	3	2	2
Köstendi	16	7	3	16

Salnamenin verdiği sayılar böyle. Evliyâ Çelebi ve Kamusul-A'lam'da bu sayılar az çok farklıdır. Tuna Vilâyeti dışında kalan şehirleri Evliyâ'dan ve Kamusul-A'lam'dan alalım:

	<i>Cami</i>	<i>Okul</i>	<i>Medrese</i>
Aydos	5	—	1
Karnabat	Müteaddit	—	—
İslimye	12	Birçok	—
Yanbolu	Müteaddit	3	—
Yenizağra	7	7	—
Eskizağra	17	42	—
Kızanlık	8	7	—
Karlova	6	—	—

RESİM: 1/A
İslâm Hastahanesi görevlileri.

RESİM: 1/B
Aydos Camii

RESİM: 1/C
1905 Varna
Encümen Azaları

RESİM: 2 Halen mevcut olan camilerden birisi

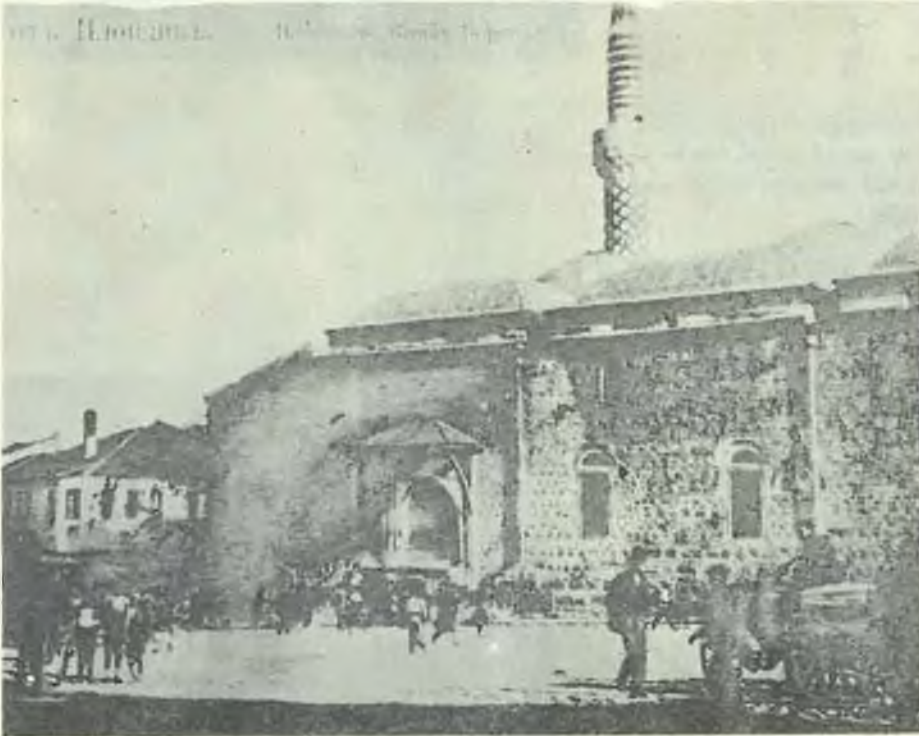
RESİM: 3 Gayesi dışında kullanılan bir cami.

RESİM: 4 Çay Camii, Eski Cuma

RESİM: 5 Eski Zagra, Hamza Bey Camii.

RESİM: 6 Filibe'deki Cuma Camii.

RESİM: 7
Filibe'nin genel
görünüşünde Türk-
İslam abideleri.

RESİM: 8
Muradiye Camii
Filibe.

RESİM: 9
Karlıova'da Karlıoğlu Ali Bey Vakfı.

RESİM: 10
Karlıova'da
bir köprü.

RESİM: 11
Karnavat — Rapça Köyü Camii

RESİM: 12
Kırcaali

RESİM: 14
Kızanlık
İskender Bey Camii

RESİM: 13
Rüşdiye Mektebi, Kırcaali.

RESİM: 15
Kızanlık Kongresi, 1921.

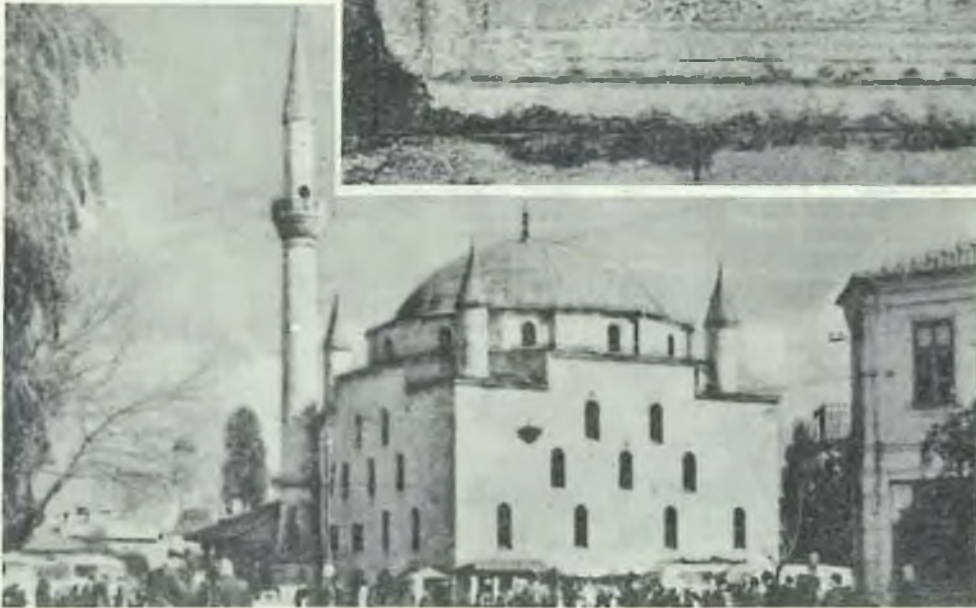
RESİM: 15/A
Şumnu'da Birinci Muallimîni İslâmiyye Kongresi.
18 Temmuz 1322

RESİM: 16
Köstendil Camii
(Arkadaki dükkanlar
vakıftır).

RESİM: 16/A
Köstendil
Köprüsü
kitâbesi.

RESİM: 17
Razgrad
İbrahim Paşa
Camii

RESİM: 18
Razgrad Ak Camii

RESİM: 19
Razgrad saat kulesi.

RESİM: 20 Demir Baba

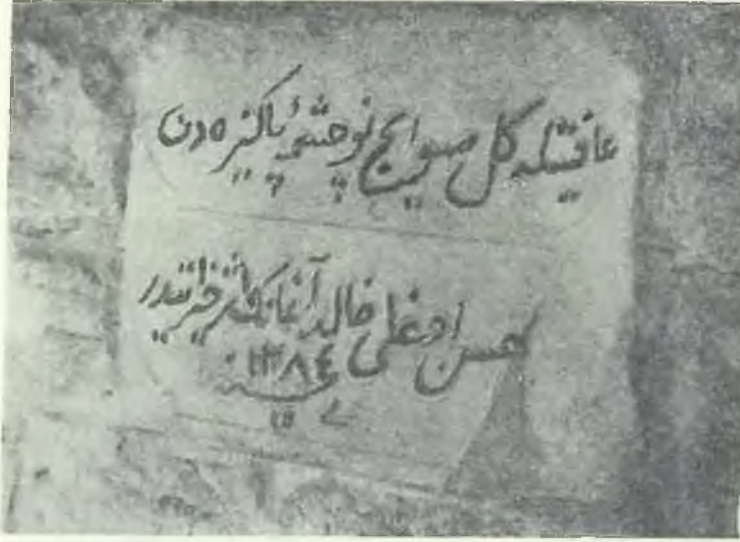

RESİM: 21
Razgrad, Demir Baba

RESİM: 22
Kallagra
Sultan
Camii

RESİM: 23

Kallagra'da bir çeşme kitabesi.
"Afiyetle gelsün bu çeşme-i
pakizeden,
Hasan oğlu Halid Aga'nın eser-i
hayratıdır. 1284"

RESİM: 24
Said Paşa
Rüşdiyesi
Ruscuk.

RESİM: 25
Ruscuk'ta
Cemâat-ı
İslâmiye'nin
yaptığı vakıf
otel.

RESİM: 25/A
Ruscuk'taki Osmanlı Esirlerine Yardım Derneği üyeleri.

RESİM: 26
Samakov Camii Sofya

RESİM: 27 Kupeli Çeşme, Samakov.

RESİM: 28 Bayraklı Camii
Silistre

RESİM: 29 Fatih'in Veziri Mahmut Paşa Camii.

RESİM: 30 Kadi Seyfullah Camii

RESİM: 31 Sofya'da Sofu Mehmed Camii (Kiliseye çevrildikten sonra)

RESİM: 32
Sofya'da
Kadi Seyfullah Efendi CamiiRESİM: 33
Balı Baba Türbesi.RESİM: 33/A
Sofya
Millî Kongre

RESİM: 34
Sumnu
panoraması.

RESİM: 35
Sumnu
Eski Camii

RESİM: 36
Sumnu
Saat kulesi

RESİM: 37 Sumnu, Kurşunle Çeşme.

RESİM: 38
Sumnu, Şerif Paşa Camii

RESİM: 39
Şerif Paşa Camii girişi kapısı.

RESİM: 41
Tırnova Camii

RESİM: 40
Sumnu, Şerif Paşa Camii
sadirvanı.

RESİM:42 Vidin'den bir görünüş, 1870

RESİM:43
Vidin'de
bir cami,

RESİM:44
Vidin
İstanbul
Kapısı,

RESİM:45
Halil – İbrahim
Kardes,

RESİM:46
Serkat Kiraathanesi
Vidin,

RESİM: 47/A
Viraca Camii,
Okul ve Maftülük

Gazi Osman Paşa Müzesi

Sumnu, Nüvvab Medresesi

RESİM: 47/B
Viraca
Camii

RESİM: 48
Yanbalı
Ebucelik Camii

"Sultan Selim II. Külliyesi"nin kurulmasıyla adının "Sultaniye" olarak anılmağa başladığı, bazı tarihî kaynaklarda kayıtlıdır. Ancak Tarihçi Naima, şehre Sultaniye adının verilmesini H. 1048 (1638) tarihinde Sultan Murad IV'ün Bağdat Seferi sırasında buradan geçişine bağlar.⁽¹⁴⁾ Aynı kaynak, Sultan'ın burada konaklamasından sonra şehri beğenerek kurucusunun adına izafeten şehre "Sultaniye" adının verildiğini belirtir. Daha sonraları da devamlı Sultaniye olarak anılan şehir, 1934 yılında Vilayet Encümeninin de teklifiyle "Karapınar" adını alır.

Tarihî İstanbul-Bağdat, İstanbul-Şam-Halep yolu üzerinde bulunan Karapınar'ın XVI. yy.'dan önce de büyük orduların bir geçit yeri olduğu, bu yönüyle de Hittilerden beri bilinen Konya-Ereğli-Kemerhisar (Tyana) yolunun Karapınar'dan geçtiği anlaşılmakla birlikte, aynı yolun ıssız ve çorak olması ve yol emniyeti bakımından güvenilir olması sebebiyle kervanların geçmesine elverişli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yolu takip etmek zorunda kalan seyyahların da ancak XVI. yy.'da şehrin kurulmasıyla Konya-Karadağ (Madenşehir), Yneb (İnoba = Bugünkü Karapınar yaylası olan ve Osmanlı dağ eteğinde) üzerinden Karapınar'a geldikleri, Karapınar'dan direkt olarak Ereğli'ye geçecekleri yerde, Karapınar'ın kuzeydoğusundaki Emirgazi kasabası yolunu tercih ettikleri, oradan da Eski bir Bizans yerleşim yeri olan Ardistama (Arrısama, Bugünkü Belkaya) köyü yoluyla Tyana'ya (Kemerhisar) veya Ereğli'ye gittikleri anlaşılmaktadır.⁽¹⁵⁾ Konya-Karapınar arasındaki İsmil (İsmail) kasabasından geçen direkt yolun ancak XVII-XVIII ve XIX. yy.'larda kullanıldığı, fakat yine de seyyahların ikinci bir yol olarak daha çok Konya, Madenşehir, Karapınar, Emirgazi, Ardistama, Tyana yolunu takip ettikleri anlaşılmaktadır.⁽¹⁶⁾

*
* *

Bu makalenin konusu, Karapınar, Emirgazi, Ardistama yolu üzerinde bir menzil üzerinde bulunan bir mescittir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferlerine giderken buradan geçtiği, belki konaklamış olduğu bu yerde de mescidin yapılması için emir vermiş olabileceği düşünülebilir. Fakat her nedense mescid Kanuni'nin son zamanlarında gerçekleştirilmiş olup, bu bölgede Karapınar'da Sultan Selim II. tarafından kurdurulacak büyük külliye de önce yapılmış olması bakımından dikkat çekicidir.⁽¹⁷⁾

Karapınar'ın kuzeydoğusunda Kayalı Köyü hudutları içerisinde, Kayalı'ya 4-5 km., yine bir Türk oymağı tarafından kurulmuş olan Emirgazi kasabasına 10-12 km. uzaklıkta⁽¹⁸⁾ Yağmapınarı

mevkiinde, yolun sağında tek başına yükselmektedir (Resim: 1).

Karapınar'dan geçen seyyahların Tarihî Ereğli, Kemerhisar ve Aksaray'a varmak için takip ettikleri yolun üzerinde bulunması bakımından da dikkat çekici bir yere kurulan Yağmapınarı Obası, adını kurucuları olan Yağma Türklerinden almışlardır.⁽¹⁹⁾ Yağmapınarı Obası, aynı zamanda kuruluşları antik devreye inen ve birbirine çok yakın Öbektaş, Bağdaylı, Kıcıkışla, Gölören gibi yerleşim yerlerinin de çok yakınında bulunmaktadır. Karacadağ'ın üzerinde ve eteklerinde ufak tefek pek çok kale ve burçlarla sur duvarları dikkat çekicidir.⁽²⁰⁾ Mescidin çok yakınında, çevredekilerin şifalı olarak kabul ettikleri —Karapınar'dakinin aksine— suları tatlı iki üç tane de pınar bulunmaktadır.

MESCİDİN MİMARİSİ ve ÖZELLİKLERİ

Mescid, ilk bakışta bu bölgede çok rastlanan volkanik koyu kahverengi tüfden ve kesme taşlardan, kare plânlı, köşelerde tromplara oturan bir kubbe ile örtülmüştür (Resim: 1-2) (Plan).

Buradan geçen seyyahların hiçbirisinin hatıratına konu olmayan mescidin son cemaat yeri ve minaresi yoktur. Çevresinde eski bir iskân yerine işaret eden gelişigüzel serpiştirilmiş taşlardan ibaret kalabalık bir mezarlık vardır (Resim: 1).

Mescidin kuzey duvarında ortada açılmış olan giriş kapısı üzerindeki beyaz mermer üzerine silik ve bozuk hatla yazılmış olan kitabe de okunabildiği kadarıyla şunlar yazılıdır (Resim: 3)⁽²¹⁾:

"Büniye hazel mescidil Mübarek min eyyamı
Sultan Süleyman Han aleyhi rahmetullahi
nazara limen,
Fi ha fi sene 966 dea li sahibibi
akibet hayırlığın min eyyamı bâd".

Burada yazılı Arapça ifadelerden, mescidin 1558/59 M. tarihinde Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kanuni'nin emriyle yaptırılmış olan mescidin yapımı için Yavuz Sultan Selim zamanında emir verilmiş olabileceği de yukarıda belirtilmiştir.⁽²²⁾

Kareye çok yakın, 13,40 x 13,50 m. boyutlarındaki mescidin kuzeydeki kapı girişinin iki yanında birer, doğu ve batıda da birer tane olmak üzere toplam dört penceresi bulunmaktadır. Son derece az açılmış pencereleriyle mescit, tek başına kapalı bir form teşkil eder (Plan).

Kuzey cephede hafif sağa kaymış olan giriş kapısı 1,20 m. genişliğindedir (Resim: 2). Yukarısı koyu kahverenkte, üzeri zikzak çizgilerle kemer süslemesi yapılmış alt kısmına da yay kemer görünümü verilmiş bir lento taşı ile kabaca

Karapınar ve Kayalı Köyü yakınlarındaki Yağmapınar Mescidi hakkında

Hamza GÜNDOĞDU

Osmanlı Devleti'nin belli bir iskân ve kolonizasyon politikası⁽¹⁾ sonucu, Sultan Selim II (1566-1574)'nin şehzadeliği zamanında bir "menzil sitesi" halinde kurulmuş olan⁽²⁾ Konya-Ereğli yolu üzerinde, Konya'ya 96 km., Ereğli'ye 52 km. mesafedeki "Sultaniye" (Karapınar) İlçesi ve çevresi birçok yönlerden olduğu gibi⁽³⁾ Sanat Tarihi yönünden de ayrı bir değere sahiptir.⁽⁴⁾

İlkçağda; Hitit, Frig,⁽⁵⁾ Lidya, Roma ve Bizans devirlerinden kalan çeşitli arkeolojik eserlerden, burasının bir iskân yeri olduğu ileri sürülürse de,⁽⁶⁾ asıl şehrin orta Bizans devrinden itibaren terkedildiği, Selçuklular zamanında da fazla bir önem taşımadığı anlaşılmaktadır.⁽⁷⁾

Şehrin ilk kuruluşunda, bugün ortasında bulunan Ali Tepesi⁽⁸⁾ olarak bilinen hüyükün asıl rolü oynadığı, bu tepenin eteğinde son zamanlarda yapılan evlerin temelleri kazılırken çıkmış olan İlkçağa ait sur izlerinden anlaşılmaktadır.⁽⁹⁾ Bu çeşit yerleşim merkezlerinde suyun en mühim ihtiyaç olduğu göz önünde bulundurulursa, şehrin Karapınar (Kırkpınar) olarak anılmasına sebep olan pınar'ın Ali Tepesi'nin doğu eteklerinde bulunması, şehre verilen ismin doğruluğu bakımından bazı ipuçları vermektedir. Zira Tepenin hemen doğu eteğindeki kayaların arasından çıkan suyun verimsiz ve çorak olması, Türkçede iki zıt sembol olarak kullanılan "kara" sıfatının; dertli, kötü, faydasız, çorak ifadelerinin karşılığı olduğu, böylece ilkçağdaki adı bilinmeyen şehrin adını bu sudan

almış olabileceği, ismin Türkçeleştikten sonra da devamlı Karapınar (Kırkpınar) olarak anılmasına bir vesile teşkil ettiği anlaşıyor.⁽¹⁰⁾ Şehrin kuzeyinde "Sultaniye bataklığı"na boşalan bu pınarın, çevrede hiçbir bitkinin yeşermesine imkân sağlamadığı bugün de yerinde görülebilir. Zamanla bu yerleşim yerinin terkedilmesinde Konya-Ereğli arasındaki daha kestirme olan Karapınar yolunun kullanılmamasında bu pınarın ve çevredeki bataklıkların aksi tesirlerinin olduğu zannedilmektedir. XII-XIII. yy., Anadolu Selçukluları için de fazla önem taşımayan bir yer olduğu anlaşılan Karapınar'ın Selçuklular döneminde oynadığı en mühim rol, 1097 M. tarihindeki İkinci Haçlı Seferinin bu bölgede cereyan etmesidir.⁽¹¹⁾

Ömer Lütfi Barkan'ın araştırmasında da isabetle kaydettiği gibi burada bir şehir kurulması gereğinin belirtilmesinden sonra kurulacak şehirde iskân edilecek kimselerin bulunmaması sebebiyle XVI., XVII. yy.'larda yerli halka çeşitli vergi muafiyetleri de sağlanmıştır. Fakat yine de halkın şehre sayım ve kontrol zamanlarında gelerek muafiyetten istifade ettiği, bu işlemin sona ermesinden sonra şehrin doğusundaki Karacadağ'ın eteklerine çekilerek burasını terkettileri belirtiliyor.⁽¹²⁾

Asıl adı en eski kaynaklarda, menzilname ve yabancıların seyahatnamelerinde "Barahtra" (Karapınar)⁽¹³⁾ olarak zikredilen yerde, XVI. yy.'da; cami, imaret, kervansaray, hamam, çeşme, şadırvan, sıbyan mektebi ve dükkânlardan ibaret

biçimlendirilmiş, bu lento taşı iki yandan yüksek birer söve taşı taşımaktadır. Bu görünümüyle kapı girişi ilkçağ orta Anadolu mimarisi içinde tipik özellik sayılır. Lentonun üst kısmında dikdörtgen kitabenin sağ, sol ve üst yanı siyah renkli taştan dikkati çekecek şekilde belirtilmiştir. Bu kısım üstten de hafif sivri bir kemer çerçevesi içine alınmıştır. Başka hiçbir süs unsuruna rastlanmayan kapının iki yanındaki lento taşlı dikdörtgen iki pencere, demir şebekeli olup, üstten ve üç yandan duvar yüzeyinden 3-4 sm.lik bir girinti yapar. Alınlıkları kırmızı tuğla harcıdan süslü bir alınlık olarak değerlendirilmek istenmiştir. Aynı durum doğu ve batıdaki pencere alınlıkları için de söz konusudur (Resim 4-5). Buradaki pencereler de aynı şekilde kesme taş duvar yüzeyinden hafif girintili biçimde yapılmış olup, bugün alınlıklarda yer yer dökülmüş tuğla rengi harç izleri durmaktadır. Etraflarındaki kesme taş aralarının açılmaması için beton harçla aralar doldurulmuştur.

Güneye bakan duvar yüzeyinde hemen hiçbir süs unsuruna ve pencere açıklığına rastlanmaz. Güney duvarıyla tamamen kapalı bir form gösterir (Resim:6).

Dışarıdan dikkati çeken kubbeye düz kübik duvar yüzeylerinden sonraki dış taşkın kornişle geçilmektedir. Kubbe sekizgenini içeriden sağlayan tromplar, dıştan köşelerde belli olmayacak şekilde gizlenmiş olup, üst kısmı kornişli, kenarları eşit bir sekizgen oluştururlar. İçten tuğla örgülü kubbenin dış örtüsü ile moloz taşların itinalı biçimde örülmesiyle meydana getirilmiştir. Yapılıştan sonra pek onarım geçirmediği anlaşılan mescidin sadece taş aralarındaki harçlarının dökülmesi sonucu, araları beton harçla yenilenmiştir (Resim: 5). Kubbenin üstündeki moloz örgü taşları tutan beyaz harç, taşların dökülmesiyle açık şekilde dışarıdan görülmektedir. Kubbenin üstünde sanki yapının çabucak harabolmasını sağlamak istercesine bir karamık ağacı bitmiştir.

Yağmapınarı Mescidi, içten moloz taş örgüsüyle yapılmıştır. Kible yönünde kuzeyde yer alan pencerelerin yerinde, küçük boyutlu derin iki niş bulunmaktadır. Köşelerde kubbenin oturduğu tromplar, köşe istikametinde birer köşe yapan hafif sivri ve derin şekildedirler. Tromplar dıştan belli olmayacak şekildedir. İçten de tromp ayakları pencerelerin alınlıklarının üst kısımlarına kadar uzatılmıştır.

Yapı içinde asıl dikkati çeken unsur mihraptır. Mihrap, geniş yüzeyli ve duvar yüzeyinden 8 sm. kadar dışarı taşmaktadır. Tamamen alçılan ve baskı tekniğinde yapılmış olan mihrapta, kaz ayağı biçiminde birbiri içine girmiş sekiz-

genlerden meydana gelen geometrik süsleme bulunmaktadır. Niş kısmı ve taş kısmı tahribolmuş mihrabın tacı yanyana palmet ve rümlü şekillerinden ibaret bir alçı süslemeyi meydana gelmiştir. Bu son derece güzel alçı mihrabın süslemeleriyle, bugün kaybolmuş ve yerine uydurma bir minber konulmuş olan mescidin, asıl minberinin yok oluşları üzücüdür. İlk devir ve klâsik devre ait birçok camii ve mescitte kullanılan mihrabın en yakın benzerleri Van'daki Husrev Paşa ve Kaya Çelebi Camiilerinin mihraplarıdır.

Basit taş mimarisi bakımından dikkati çeken, son cemaat yeri ve minaresi olmayan bu orta büyüklükteki ve 11 m. çapındaki kubbesiyle, bir geçit üzerinde bulunan mescit, ayrıca içteki mihrabı bakımından da dikkat çekicidir. İlk devir Osmanlı Mimarisi için önemli özelliklere sahip olan bu mescit, klâsik devirde yapılmış olması yönüyle de süslemesiz olarak ihtiyaca binaen inşa edilmiş, bazı klâsik özelliklere de sahiptir.

Bir kilometre kadar yakınında bulunan ve Yağmapınarı Obası olarak tanınan yerleşim yerinin bu mescitle pek ilgisi kalmamış gibidir. İçerisi bakımsız ve pis bir halde bulunan mescide çobanlar hayvan koymak ve yatı yeri olarak kullanmak suretiyle adeta yarış etmektedirler.

XVI. yy. özelliklerini taşıyan bu mescidin acınacak durumundan kurtararak, amacına yönelik hizmetlerde kullanılması için faaliyete geçilmesi, ilgililerden ve bölge halkından istenen en mühim temennimizdir.

- (1) Barkan, Ö.L.: "Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller", Vakıflar Dergisi, II, (1942), s. 355, 362.
- (2) İstanbul'dan Bağdat'a ve İstanbul'dan Viyana'ya giden yollar üzerinde XVI. ve XVII. yy.'larda Osmanlı ordularının konaklama yerleri olarak kullanılmış ve yeniden kurulmuş birçok şehirler vardır. Bunlara "menzil siteleri" veya "Derbend"ler denilmektedir. Bu konuda bkz., C. Orhonlu: Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı, İst., 1967, S. Eyyice: "İstanbul-Sam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler I Üsküdar-Bostancıbaşı Derbendi Güzergâhı" İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. IX, sayı 13, s. 81-113. İst., 1958; "Svelingrad'da Mustafa Paşa Köprüsü, Cırsi Mustafa Paşa", Belleten, XXVII, (1964), s. 729-756; "Sultanıye = Karapınar'a Dair", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Cilt XV, sayı 29, İst. 1965, s. 117-140.
- (3) Karapınar ilçesi son 15-20 yıldır çeşitli tarihî, coğrafî, arkeolojik, ziraî yöntemlerle de eser ve araştırmalara konu olmuştur. Gerek yüzey şekilleri, çok yakınındaki Krater Gölü, Tuzla Gölü, Kuzeyindeki Obruklar, Çıralı Gölü, korkunç boyutlara ulaşarak şehri tehdit eder hale gelen rüzgâr erozyonunun kontrol altına alınması v.b. gibi özellikler dikkatleri Karapınar üzerine çekmiştir. Bu soruların cevabı için geniş bir eser olarak hazırlanmış olan şu esere bakınız. İ. Gündüz: Bütün Yönlere İle Karapınar, Konya, 1980.

- [4] Karapınar'daki Sanat Eserleri hakkında yukarıdaki eserlerden baska Bkz. O.S. Utudağ: "Karapınar'daki Selimiye Camii", Konya Halkevi Dergisi, V, 1941, sayı 35, s. 2071-2073; M. Önder: Mevlana Şehri Konya, Konya 1962, s. 194; İ.H. Konyalı: Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi, Konya 1964, s. 534; Abideleri ve Kitabeleriyle Niğde Aksaray Tarihi, C. I, s. 590; F. Gözen: Konya, Konya 1950, s. 50; Aptullah Kuran: "Mimar Sinan'ın Yapısı Karapınar II. Selim Camii'nin Proporsyon Sistemi Üzerinde Bir Deneme", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970, (Kongreye sunulan tebliğler), Ankara 1972, C. II, s. 711-724; F. Soyman - İ. Tongur: Konya Eski Eserler Kılavuzu, Konya 1944, s. 202-203; M. Sozen - R. Arık v.d.: Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İst. 1975, s. 423; Sügar Özyıldın: Karapınar, Seydişehir, Bozkır ve Akseki İlçelerindeki Yapılar, I.G.E.F. Sanat Tarihi Bölümü, basılmamış Lisans Tezi, İst. 1971; C. Orhonlu: Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı, İstanbul 1967.
- [5] Tığral, Gülay: "Kocabaş Koleksiyonundaki Karapınar Kaynaklı Frig Vazoları", VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976 (Kongreye sunulan tebliğler), Ankara 1979, C. I, s. 557-562.
- [6] Eyice, Semavi: "Sultaniye = Karapınar'a Dair", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, C. XV, sayı 20, s. 120.
- [7] Eyice, Semavi: y.g.e., s. 120 v.d.
- [8] Ali Tepesi veya Alâeddin Tepesi olarak anılan bu hüyükün üzerinde iki ayrı yel değirmeninin bulunduğu kaynaklarda yazılıdır. Bunlardan bir tanesinin 15-20 yıl öncesine kadar mevcut olduğu, temellati kalmış olan yuvarlak kule biçimindeki gövdesinin 1972 yılında park yapılmak amacıyla buldozerle yıkılarak yok edildiği bilinmektedir.
- [9] Ali Tepesinin güneyinde ve kuzeyinde yapılan evlerin temelleri kazılırken 2,5-3 m. kalınlıkta harçlı surlu duvarının izlerine rastlanmıştır: İ. Gündüz: Bütün Yönleriyle Karapınar, Konya 1980, s. 203.
- [10] Kara: Siyah anlamından başka, matemli, gamlı, halk, hayvan, kederli, ayıp, arlı anlamlarına da gelmektedir (S. Sami: Kamus-u Türkî).
- [11] Eyice, S.: y.g.e., s. 123; Gündüz, İ.: y.g.e., s. 108 v.d.
- [12] Barkan, Ö.L.: "Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasına Dair Diğer Şekiller" (Vakıflar Dergisi, II, Ankara 1942, s. 356) adlı uzun araştırmasında bu şekilde hareket eden halktan yakalananlara çeşitli ceza müeyyidelerinin uygulanacağı gibi, geçmişte istifade etmiş olduğu muafiyetten dolayı ödemediği vergilerin de tahsil edileceğine dair kararlar alınmıştır.
- [13] Çeşitli seyahatnamelerde Tyana (Kemerhisar) ile Konya arasında bir yerleşim merkezi olarak belirtilen Barahtra = Barata şehrinin ya Karadağ yakınlarında Binbir Kilsce adıyla bilinen yapılar topluluğunun yanındaki Madenşehir veya Karapınar olabileceği yolunda birtakım fikirler ileri sürülmekte ise de, asıl yer tesbit edilememiştir. Bu konuda bkz.: İ. Gündüz: y.g.e., ve S. Eyice: y.g.makale, s. 124; Karadağ (Binbir Kilsce) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler, İst. 1971, s. 16 v.d.
- [14] Naima Tarihi, C. III, s. 223.
- [15] Yavuz Sultan Selim Çaldıran ve Mısır Seferine giderken, Kanuni Sultan Süleyman İran seferlerine giderken, Sultan Murad IV Bağdal seferine giderken buradan geçmişlerdir. Ayrıca seyyahlardan Bertrand de la Broquière, Nasuh El Silasi, Evliya Çelebi, Charles Texier, W.J. Hamilton, W. Ramsay, İbnî Mehmed Derviş, Naima, Karayit bin Samuel David Vensel v.d. seyyahlar Karapınar ilçesi hudutları içerisinden geçmişlerdir.
- [16] Şehrin güneybatısındaki Hotamis bataklığının Beyşehir gölünün zaman zaman taşmasıyla geniş bir alanın sular altında kalmasından Konya-Karapınar arasındaki bugünkü devlet şosesinin geçtiği kestirme yolun pek kullanılmadığı, daha uzak olmakla birlikte Karadağ eteklerinden geçen yolun tercih edildiği anlaşılmaktadır.
- [17] Karapınar Selimiye Külliyesi'nin kesin tarihi belli olmamakla birlikte Mimar Sinan'a ait tezkiyelerde çeşitli yapılarıyla adı geçen Külliye'nin 1564 yılından itibaren yapılmaya başlandığı konusunda bk. S. Eyice: "Sultaniye . . ." aynı m. s. 128 v.d., Konyalı, İ.H.: y.g.e., s. 158; İ. Gündüz: y.g.e., s. 108 v.d.
- [18] Emirgazi kasabası Karapınar'a bağlı kasaba merkezi ve belediye başkanı olup burada bugün şekil kısmen bozulmuş ve kasabaya ismini vermiş olan Emrullah Gazî'nin çadır biçiminde bir türbesi vardır. İ. Gündüz: Bütün Yönleriyle Karapınar, Konya 1980, s. 315.
- [19] Gündüz, İ.: Bütün Yönleriyle Karapınar, Konya 1980, s. 20.
- [20] Gündüz, İ.: y.g.e., s. 203.
- [21] Son derece bozuk ve düzensiz hatlarla yazılmış olan kitabeyi Atatürk Üniversitesinden Doç. Dr. sayın M. Fahrettin Kırzoğlu'nda Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki yazı uzmanlarının okuyuş biçimlerine göre okuduğu için biz de aynen aldık. bk. İ. Gündüz: Bütün Yönleriyle Karapınar, Konya 1980, s. 278.
- [22] Gündüz, İ.: y.g.e., s. 131-132; Konyalı, İ.H.: Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi, C. I, s. 34 v.d.

RESİM:1
Yağmapınarı Mescidi'nin
çaktan görünüşü.

RESİM 2:
Mescid'in kuzey-batıdan görünüşü.

RESİM: 3
Kuzey kapı
girişi üzerinde
bulunan kitâbe.

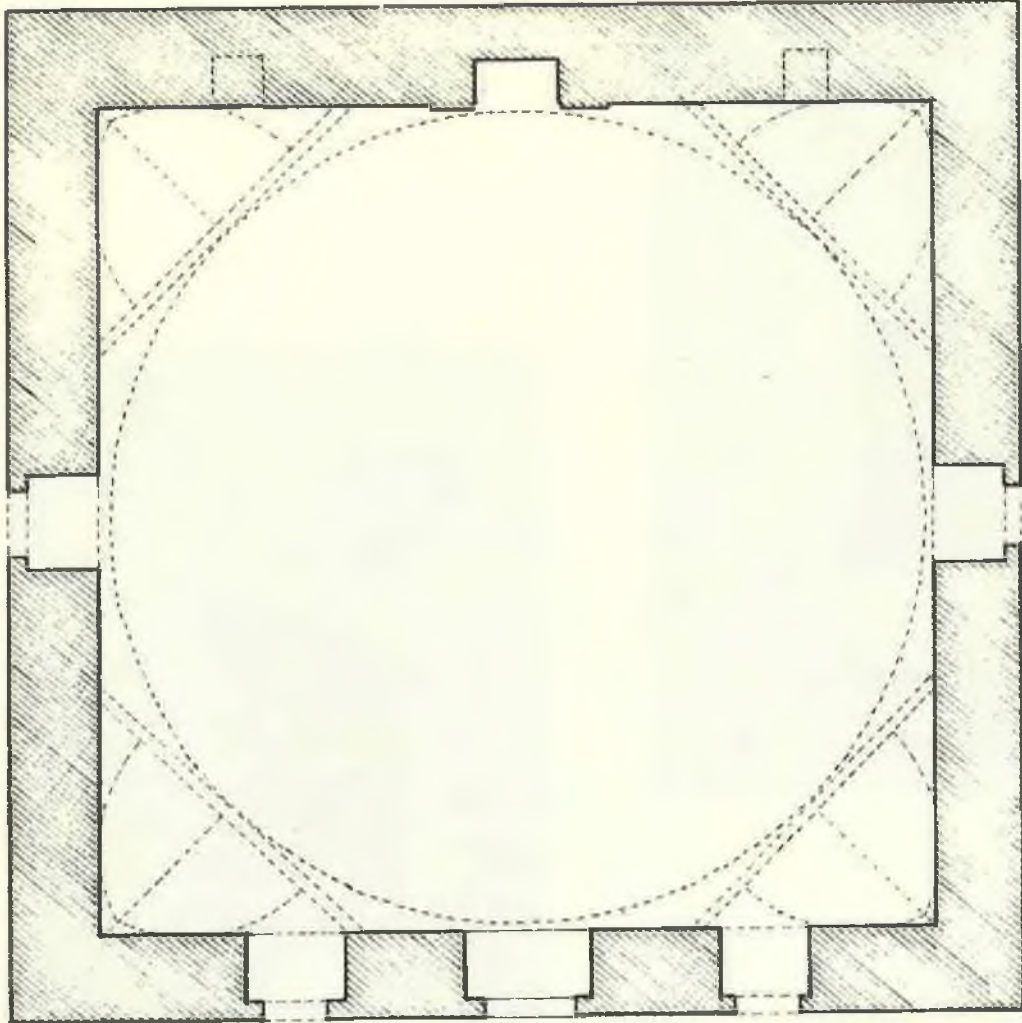
RESİM: 4
Mescid'in batı cephesindeki
pencere

RESİM: 5
Mescid'in
doğu cephesindeki
pencere

RESİM : 6
Mescid'in
güney-batıdan
görünüşü.

1 2 3 4 5m.

PLAN : 1
Karapınar-Kayalı Köyü yakınlarındaki
Yağmapınarı Obası Mescidi'nin planı.

SULTAN II. MAHMUD'UN VAKFİYELERİNDEKİ TEZYİNAT

Sadi BAYRAM

akıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Yayın Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde; 193 adet tezyinatlı san'at değeri yüksek, orijinal, ciltli, unic eser bulunmaktadır ki , bunlar ekseriyetle padişah, valide sultan, sadrîâzam, vezir, paşa veya saraya mensup şahısların vakfiyeleridir.

Bunlardan altısı batılılaşma hareketinin öncüsü, Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir diriliş ruhu veren "Gâzi, Adlı" lâkabi ile de anılan 30'uncu Osmanlı Padişahı II. Mahmud'a ait bulunmaktadır.

II. Mahmud; 20.7.1785 (13 Ramazan 1199) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası I. Abdülhâmid'dir. Annesi Nakşidil Sultandır. III. Selim'den müzikî dersleri almıştır. Hattat şâir ve bestekârdır. 28.7.1808 (4 Cemâziyelâhır 1223) tarihinde 23 yaşında Osmanlı tahtına çıkmış, 31 yıl saltanat sürerek, 1.7.1839 (18 Rebî'ülâhır 1255) da siroz ve verem hastalığından Çamlıca'da Esmâ Sultan Köşkü'nde vefat etmiştir.

III. Selim'in tahtan indirilmesiyle birlikte bir sene aynı odalarda göz hapsinde kalan II. Mahmud; III. Selim'in öldürülmesi, IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahta çıkarılmış, padişahlığı zamanında İmparatorlukta birçok karışıklıklar olmuş, önemli siyasî gelişmeler cereyan etmiştir. Mora ihtilâli (1822), Yeniçeriliğin kaldırılması (1826), Navarin bozgunu (1827), Ruslar'ın Edirne'yi almaları ve Edirne Muahedesi neticede Yunanlılar'a istiklâllerinin verilmesi (1829), Cezayir'in Fransızlar tarafın-

dan işgali, Sırbistan'a muhtâriyet verilmesi (1830), Mehmed Ali Paşa'nın Suriye'yi istemesi (1832), M.Ali Paşa'nın Torosları geçerek Kütahya önlerine gelmesi ve Lünkâr İskelesi Andlaşması (1833), Ni zip bozgunu (1839) gibi zor ve hareketli bir devirde padişahlık yapmış, bütün bunlara rağmen III. Selim'in başlattığı ıslâhat hareketlerini daha köklü hale getirmiştir.

Bu zor dönemlerde vakıf tesis etmeyi de ihmal etmeyen II. Mahmud, zaman zaman, yaptığı vakıflara ilâvelerde (zeyl) bulunmuştur. Biz bu yazımızda II. Mahmud'un ıslâhat hareketleri veya vakfiye muhtevası üzerinde durmayacağız. Vakfiyelerindeki süsleme unsurları üzerinde durmak istiyoruz.

II. Mahmud'un vakfiyelerinde klâsik Türk süslemesinin yavaş yavaş terk edilip, resme kayması ve süslemelerde çiçek buketlerinin ortaya çıkması, Batılılaşma Döneminde Türk Süsleme san'atının seyrini bize göstermektedir.

Bu yazımızda Sultan II. Mahmud'un altı cilt halindeki vakfiyelerini Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki sıra numaralarına göre değil de, tarihlerine göre sıralayarak incelemeye çalışacağız:

1. 191 Kasa Numaralı, 12 Safer 1229/4 Şubat 1814 tarihli Hüdâye (Hidâyet) Câmii vakfiyesi,

2. 190 Kasa Numaralı, 15 Zilkâ'de 1230/19 Ekim 1815 tarihli Nusretiye Câmii'ne zeyl vakfiye,

3. 192 Kasa Numaralı 2 Cemâziyelâhır 1231/30 Nisan 1816 tarihli zeyl,

4. 189 Kasa Numaralı 21 Rebiulevvel 1239/25 Kasım 1823 tarihli, içerisinde 10 adet zeyl bulunan vakfiye,

5. 167 Kasa Numaralı, içinde üç adet 13 Şevval 1234/7 Ağustos 1819, Gurre-i Şaban 1241/ Mart 1826, 16 Zilkâ'de 1241/23 Haziran 1826 ve 25 Şaban 1241/23 Mart 1827 tarihli vakfiyeler

6. 30 Kasa Numaralı 6 Recep 1248/30 Kasım 1832 tarihli tek vakfiye.

Bu vakfiyelerden 12 adedinin sureti 643 numaralı defterin 1-75. sayfaları arasında yer almaktadır. Üç vakfiyesi ise arap harflerinden lâtîn harflerine çevirilerek 2136 numaralı defterin 100-103 sayfaları arasında bulunmaktadır.

Mühür, sikke, bina kitâbelerinde görülen "Adî" mahlasına resmî evraklarda rastlayamadığımız II. Mahmud'un vakfiyelerini yukarıdaki sıraya göre inceleyelim:

1. K. 191 numaralı 12 Safer 1229/4 Şubat 1814 tarihli Hüdâye Camii Vakfiyesi:

284x178^{mm} ebadında cildin dışı bordo (şarâbî), ortası kahverengi meşin kaplı, mikleplidir. Cildinin yüzü klasik Türk tezhib sanatından farklıdır, 8 ince altun cetvel yüzeyi çevreler. Kalın altun cetvellerin üzeri (S) soğuk baskı zincireklidir. Bunların ortasında kalan dikdörtgen alan, yıldız akuntus (kenger) yapraklarıyla, sade, fakat zarif bir şekilde tezyîn edilmiştir. Cildin ön ve arka yüzü ile miklep aynı tarzda süslenmiştir.

Cildin, korunması için yapılan, bir tarafı açık, dikdörtgen pirizma şeklindeki kılıf ise kahverengi deriden yapılmıştır. İç içe kalın iki cetvelin çevrelediği ön ve arka yüzde, orta alan zemini bordo renkte olup küçük köknar yaprağı motiflerinin birbirleriyle keşilmesiyle teşekkül eden karelere ayrılmıştır. Burada sadece altun yıldız kullanılmıştır.

Aynı kılıf K. 192 numaralı vakfiyede de vardır. Yalnız orta zemin nefti yeşil renklidir. Nefti alanı 6 ince, 4 kalın cetvel çerçeveler. Dış kısmı ise, yine bordo renklidir.

Cildin, bugünkü tabirle yan kağıdı dediğimiz iç yüzeyi bordo renkli keçi derisinden yapılmıştır. Üzerinde, iç-içe geçmiş, köşeleri içbükey, dikdörtgen iki cetvelle sınırlanmış olan alan içinde altun yıldızdan yapılmış, sade, nebati motif bulunmaktadır.

Osmanlı Türkçesi'yle yazılan eser; 24 varak, 48 sayfadır. Son yaprağı boştur. 198 x 106^{mm}. eb'adında bulunan yazı yüzeyi çift kontür, varak altun, kontür, sürme altun, kontür, varak altun, ve kontürle çerçevelenmiştir. Bazı sayfalarda sürme altun yerine mavi, eflâton, açık yeşil, beyaz, sarı, kiremidî koyu eflâton, yeşil gibi renkler kullanılmıştır.

Her sayfada, satır adedi 13 olup, kağıdı samâ-nî âharlıdır. Yazı çeşidi, harekeli nesih olup, durak yerlerinde bulunan noktalar, karşılıklı her sayfada aynı motifler kullanılmış olup, kullanılan motifler, büyüklü-küçüklü aynı desenin varyasyonlarıdır. Dolayısıyla bu eserde, 22 çeşit ayrı nokta kullanılmıştır.

Zahriye ve ketebe sayfası dediğimiz, başlangıç ve bitim sayfalarında rokoko devri, gül, karanfil, lâle, kasımpatı veya krizantem ve benzeri çiçekler, mustakil veya buket olarak kullanılmıştır. Bunlar nefis ve detaylı işlenmiş, renkler solmamıştır.

1^a varaginın ortasında bulunan 9 satırlık tasdik meşruhatında, o tarihte Osmanlı Devleti'nin Haremeyn Vakıfları'nın kanunî işlerini yürütmekle görevli İsmail oğlu Abdurrahim'in, bu Padişah Vakfiyesi'nin sıhhat (doğruluk) ve lüzumuna hükmederek onayladığı belirtilmekte, Padişahların saltanatlarının gölgelerinin kıyâmete kadar müslümanlar üzerinde adalet, iyilik ve nimetlerle devam etmesi için dua edilmektedir. Altındaki mühürde, bir kelimelik yer çıkmadığından okunamamaktadır. Mühür şöyledir:

... talebkâr-ı sırât-ı müstakim,
Hâdim-i Alî Nebî Abdurrahim.

Tasdik yazısının etrafı bir madolyon şeklinde, kırmızı açık yeşil ve yıldızdan müteşekkil rumîlerle tezyîn edilmiştir.

1^b sayfasında metin başlamaktadır. Klâsik üslupta olduğu gibi, sayfa ortadan ikiye ayrılmış olup, üst kısım tezyîn edilmiştir. Tezyînat tamamen Batı karakterini taşımaktadır. Yazı alanını çerçeveleyen varak altun cetvel sağda ve solda birer sütun vazifesi görmektedir ve yazı alanının başlangıç hizasında (sayfanın orta kısmında) bu sütunlar Korinth düzeninde bir başlıkla sona ermektedir. Korinth başlığının abakus kısmının üzerinde Batı Medeniyeti'nde görülmeyen kuş köşkleri giriş kapısının üçer adet olarak gösterilmesi, Batı ile Doğu Medeniyeti'nin kültürümüzde sentezidir. Aynı üslubu İstanbul Nusretiye Camii kubbesi payandalarında da görebiliriz.

Tezyînat bir çelenk şeklinde olup 125x114^{mm} lik bir alanı kaplar. Çelenği saran sık girland şeklinde kenger yaprakları gri-beyaz renklere meydana gelmektedir. Araları eflâton yıldız zemin olup, eflâton zeminlerin üzeri daha koyu eflâton renkle noktalanmış, gölge ve kontrastla akantus yaprakları kontürlenmiştir.

Sağda ve solda olmak üzere pembe gül, sarı karanfil; Korinth başlığından yazılara doğru üç pembe lâle aşağıya sarkmaktadır.

Tezyînatın üst orta kısmının alt ve üstünde (çelengin üst ve altında) gül, karanfil ve krizantem çiçekleri bir buket halindedir. Bir tâci andırmaktadır. Tâcin sağında ve solunda nar çiçekleri, daha yanlarda ise çerçeve şeklindeki sütunun uzantısının sonunda Batı üsluplu üç kemerin taşıdığı abakusun üzerinde birer vazo içinde gül, karanfil ve papatyalardan meydana gelen buket bulunmaktadır.

Çelengin orta içinde, üç satır halindeki Eski Türkçe yazıda (başlık), uygulanmakta olan bu vakfiye mahalline kayıt edilerek sürekli bir şekilde şartlarına uyulup mucibince amel edilmesi, tersine davranıştan şiddetle kaçınılması istenmektedir.

Çelenk şeklinde tarif edebileceğimiz tezyînatın alt sağ ve sol kısımlarında sarı zemin içinde gül kasımpatı, karanfil bulunmaktadır.

Renkler tezyînatın tamamında çok canlı olup, gölgeler renklerin ton farkıyla belirlenmiştir.

Üstteki tezyînatın altından metin başlamakta-
dır. Metnin devam ettiği 22 varakta Hüdâye Camii'ne yapılan akarlar ve vakfiye şartları yer almaktadır. Bu sayfalarda kullanılan noktalar "Tezhip San'atımızda Noktalar" gibi üzerinde ayrı bir çalışma konusu gerektirdiğinden şimdilik üzerinde durmadık... Hüdâye Camii, İstanbul'da Eminönü'nde Yeni Camii'nin solunda, etrafı işyerleri ile çevrili şirin bir camidir. II. Mahmud'un babası I. Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır.

Vakfiyenin sonu olan 23^a yaprağında ise, "suhudül" yani şahitlerin adları bulunmaktadır.

Sayfanın alt kısmında ise, mavinin tonlarından meydana gelen akantus yapraklarından müteşekkil çelenk tarzında bir madalyon bulunmaktadır. Üst kısmı yanyana iki üçgen veya ters (M) diyebileceğimiz sert bir hatla kesilmektedir.

Sarı, açık kahverengiden meydana gelen zincirek, motifin üç tarafını çerçeveler. Çelenk diye bileceğimiz madalyonun alt sağ ve solunda bulunan kar beyazı boşlukta, sağda sarı, solda pembe sümbül vardır.

Ortada bulunan armudî beyaz zeminde, bir buket bulunmaktadır. Pembe gül ve sarı katmerli kasımpatı önce göze çarpar. Kenarlarda, sarı karşısında pembe gül, pembe karşısında sarı, kasımpatı görülür.

Genel olarak batı ile doğunun karışımı olan, klâsik Türk tezhib san'atından ayrılan bu eser, bir rengin tonlarının çeşitli şekilde kullanılması, çiçek buketi yönünden devrini yansıtan, Türk potasında erimiş rokoko üslubunda orijinal bir eserdir. I. Mahmut, I. Abdülhamit ve diğer XIX. yüzyıl vakfiyelerinde moda olan bir üsluptur.

Ancak; II. Mahmud'un dört ciltten meydana gelen, 1815, 1816 ve 1823 tarihli ilave vakfiyelerinde de cilt bakımından eskiye dönüş vardır. Klâ-

sik Türk cilt san'atına bir sene sonra dönüş olması oldukça ilgi çekicidir.

Diğer zeyl üç vakfiyede, cilt san'atına dönüş olmasına rağmen, tezhib san'atında yenilikte devamlılık ve kararlılık Barok ve Rokoko üslubunun Osmanlı Sarayı'nda tutunduğunu göstermektedir.

2. 190 numaralı 15 Zilkâ'de 1230/19 Ekim 1815 tarihli Nusretiye Camii'ne Zeyl Vakfiye:

Eserin cildi, 188x288^{mm} ebadında kırmızı, ortası ve bir bordürü yeşil meşinden yapılmış olup, rumîlerden meydana gelen şemsesi bulunmaktadır. Klâsik Türk cilt san'atını yansıtır. Cildin kapak içleri de bordo deriden olup, sürme altınla yapılan şematik köknar yapraklarının keşişmesiyle meydana gelen kare tezyînatlıdır. Enine 7, boyuna 15 kare meydana gelmiş olup, köşelerde birer, ortada da bir nokta bulunmaktadır.

II. Mahmud'un diğer üç eseri, 192, 189 ve 167 numaralı eserlerin ciltleri de tamamen bu eser gibi klasik üslupta tezyînat edilmiştir.

Eserin kılıfı, 191 numaralı eserin kılıfı gibi olup, yalnız, orta alan, kahverengi olmayıp, yeşil renklidir ve üzeri, köknar yapraklarının keşişmesinden meydana gelen karelerle tezyînat edilmiştir. Karelerin ortasında birer nokta bulunmaktadır.

Eser 20 varak, 40 sayfa olup, ilk sayfası ile sondan üç sayfa boştur. 37 sayfası metindir. Harekeli nesih yazı ile âharlı kağıda yazılan eserin her sayfasında 13 satır bulunmakta olup, yazı alanı 203x106^{mm} dir.

1^a yaprağında tasdik şerhi yoktur. 1^b-2^a yaprakları ile 19^a varakı tezyînatlıdır.

1^b ve 2^a yapraklarındaki tezyînat karşılıklıdır; birbirinin aynıdır. Tamamı bir bütünlük arz eder. Akantus yapraklarından meydana gelen ana şema, bize, çiçeklerle bezenmiş kanatlı iki pencereyi hatırlatır.

1^b sayfası, ana plân içinde, ikiye ayrılmıştır. Üstte, ovalimsi madalyon, altta kareye yakın dikdörtgen, kenarları, akantus yaprakları ve çiçeklerle bezenmiştir. Desen, renk farkıyla 192-189 numaralı eserle aynıdır. Üstteki madalyonda "Yürür-lükte olan bu vakfiye, mahalline kaydolunmuş olup, sürekli bir şekilde, şartlarına uyulup, gereğince davranılarak, hilâfından uzak oluna" anlamında bir şerh vardır. Altta ise, vakfiye başlar.

2^a sayfasında ise, 1^b sayfasındaki kompozisyon aynen tekrarlanmıştır. Renkler de aynıdır. 2^a sayfası, 1^b sayfasının simetriğidir, denilebilir.

Gül ve diğer çiçekler serbest çalışılmıştır. Akantus yaprakları ise, belli kalıba uygun olarak çalışılmıştır. Bu sistem, 192 ve 189 numaralı vakfiyelerde de, detay ve güllerin renk farkıyla hemen hemen aynıdır. Yalnız, 192 numaralı eserde, üstteki madalyonun alt ve üst orta merkezlerinde, halka veya kelebeğimsi motif yerine, ters kalp motifi kullanılmış ve içi tezyîn edilmiştir.

Her üçünde de süsleme, iki kapı—pencere veya dört sütun üzerine oturmuştur. Sayfaların sağ ve sol dikey süslemelerinin alt başlangıcında, sütunların oturduğu kâideler, her üçünde de birbirinin aynıdır. Sütunları saran akantus, grinin tonları ve beyazla, bazı geçişler, sarı—turuncuya kaçan kahverengi ve tonlarıyla belirlenmiştir. Aralardaki boşluklar, koyu eflâtun, 192 numaralı eserde lâciverte kaçan mavi ile doldurulmuş veya taranmıştır. Daha ziyade kenarlar doldurulmuş, orta kısımlar çok sık taranmış, gölge ve kontrast temin edilmiştir.

190 numaralı vakfiyenin, son sayfasının alt kısmı, büyük (M) şeklinde tezyîn edilmiştir. Tezyînatta, yine gül, akantus yaprakları kullanılmıştır. Akantus yapraklarının hâkim rengi, mavi—beyazın tonlarıdır. (M) motifinin kenarları, gri, kirli sarı zeminli olup, gölgelidir. Üzerinde çok küçük karanfil ve dalları bulunmaktadır. Şarâbî kırmızı ve neftî yeşil (S) çizgileriyle bölünmüş olup, bir nev'i zincirek teşkil etmiştir. Ortada kelebeğimsi motif yine kullanılmıştır. Mavi—pembe ve gri renkler ön plândadır. Yaprakların yeşili ise, çok canlıdır.

Bu vakfiyenin tetkikinden, II. Mahmud'un Haremeyn Müfettişi Seyyid Mehmed Zeki Efendi'nin imza ve tasdikini hâvi 29 Rebi'ulâhır 1224 tarihli, ciltli bir vakfiyesi olduğu (Kasa 189 numaralı eser), Tophane Arabacılar Kışlağı içindeki arsada taş bir Camii yaptırdığı, (Tophane'de Nusretiye Camii), Bahçekapusu dışında Hüdâye Camii; Üsküdar'da Şemsi Paşa yanında Sahil Sarayı Kasrı'nda kâin Adliyye Camii yaptırdığı ve diğer vakıflarına yeni gelirler ilâve ettiği, vakfiyenin saray hattatları tarafından yazılıp, 1237 tarihinde Hazine Defteri'ne kaydedildiği, anlaşılmaktadır.

3. Kasa, 192 numaralı vakfiye:

2 Cemaziyelâhır 1231/30 Nisan 1816 tarihli olup, II. Mahmud'un umûmî vakıflarına zeyl, yani ilâvedir.

Eserin eb'âdı, 188x290^{mm} olup, kenarları bordo, ortası neftî yeşil renkli meşin olup, rûmîlerden meydana gelmiş şemselidir. Klâsik Türk cilt sanatını yansıtır. Cild, 190 numaralı eserin aynıdır.

16 varaktan ibaret olan vakfiyenin sondan beş sayfası boştur.

1^a sayfasında, vakfiyenin doğruluğu ve lüzumunun tasdiki vardır. Mıstırlanmıştır. Ancak, diğerlerindeki gibi tezyîn edilmemiştir.

1^b ve 2^a yaprağı, 190 numaralı eserde gördüğümüz gibi, detay farkları haricinde aynen tezyîn edilmiştir.

14^a yaprağında şahitlerden sonra vakfiye son bulur. Sarı küçük papatya, açık mavi menekşe ve küçük yaldız yapraklar üzerinde şarâbî kırmızı renkli çizgilerle, sade şekilde, yazı aralarında olmak üzere, üç sıra çiçek şeridi ile süslenmiştir. Frapan olmayıp, çok sade ve zariftir.

4. Kasa, 189 numaralı II. Mahmud'un Zeyl Vakfiyeleri.

Bu eser, 10 mustakil ilâve vakfiyeden meydana gelmiş olup, bunlar ciltlenerek, tek eser haline getirilmiş bulunmaktadır.

73 varaktan ibaret eserin, son iki yaprağı boştur. 71^b yaprağında, eser sona erer. Kağıdı, âharlı yerli kağıt olup, açık kahverengine çalan krem renklidir.

290x190^{mm} ebadındaki eserin cildi, 190 numaralı eser gibidir. Kenarları bordo, ortası yeşil meşin olup, rûmîli şemselidir. Kapak içleri de 192 numaralı eser gibidir.

1. yaprak boştur.

2^a varacağının ortasında, vakfiyenin tasdiki bulunmakta, etrafında sade bir şekilde altın yaldız, beyaz ve şarâbî kırmızı renklerin kullanıldığı madalyon bulunmaktadır. Kontürler oldukça incedir.

2^b ve 3^a yapraklarında, 190 ve 192 numaralı eserlerde gördüğümüz süsleme şekli göze çarpar.

23^b yaprağında, iki sıra, zemini altın yaldız, siyah tahril ve kırmızı gölgelerden meydana gelen zincireklerle, iki sıra, sarı ve beyaz renklerden oluşan ve üzerinde kırmızı beneklerin bulunduğu bordür; 29 Rebi'ulâhır 1224 tarihli Nusretiye Camii Vakfiyesi ile sona erer. 1237 tarihinde Hazine Defteri'ne adı geçen vakfiyenin kaydedildiğine dair siyakat yazısı ile şerh vardır.

Burada bir yaprağın, eski tarihlerde koparıldığı anlaşıyor. Zira, 44 ve 45 sayfa numaraları kur-

şun kalemle verilmiştir. Numaralarda bir atlama bulunmamaktadır. Koparılan yaprağın, kesilme yeri açık olarak görülmekte ve üst kısmının jiletle kesildiği, alt kısmının koparıldığı sarahatle belli olmaktadır. Koparılan yaprağın iki yüzünde ne olduğunu bilemiyoruz. Ancak, metin bakımından bir noksanlık yoktur.

24^a yaprağında (45. sayfa), sade olmasına karşılık, oldukça güzel, akantus yapraklarından teşekkül eden, yeşil, kırmızı, altun ve siyah tahrillerden meydana gelen bir buket bulunmaktadır. Buketin ortasındaki boşlukta, güzel istif edilmiş, "Emir ihtiva ettiği gibidir. Haremeyn Muh-teremeyn Vakıf İşleri Müfettişi, Allah'ın himmetine muhtaç, Abdülkâdir—Allah O'nu affetsin." tasdik yazısı ile "Yârabbi iki cihanda affeyle—Abdülkâdir" mühürü bulunmaktadır.

24^b—25^a yapraklarında (46—47. sayfalar) Nusretiyye Camii'nin 25 Şaban 1242/13 Şubat 1827 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Burada, eski vakıflarına ilâveler yaparak, Nusretiyye Camii'nin ulemâsına, müezzine ve hademe-i hayrâtına verilecek ücretleri belirtmektedir. Bu yapraklar, karşılıklı gelecek şekilde 2^b—3^a yapraklarındaki tezhib ana şemasına benzer şekilde tezyîn edilmiştir. Burada 4 sütun açıkça bel- lirdir. Varak altunla kaplı olup, parlatılmıştır. Akantus yaprakları, gri ve beyazın tonlarından meydana gelmektedir. Bunların arası, bordo ta- rama veya püskürtmedir. Kenarlar koyu, orta kısımlar açık veya noktalıdır. Sade bir görünüşü vardır.

Üst kısımdaki madalyonun zemini varak altun olup, parlatılmıştır. Koyu pembe iki gül ve çiçek buketine, kelebeğimsi motif, vazo vazifesi görmektedir. En üst kısımda sağda—solda ve ortada olmak üzere üç pembe gül, yapraklarıyla bir- likte, tabîî bir şekilde resmedilmiştir.

25^a yaprağı da aynı şekilde süslenmiştir. Ancak burada alınlık diyebileceğimiz alan, karşı sayfaya göre daha sadedir. Tepede, üç gülden mey- dana gelen bir demet bulunmaktadır. Bu sayfalar- daki hâkim renk, bordo, varak altun, beyaz, ve grinin tonlarıdır.

33^b (64. sayfa) yaprağında Vakfiye sona erer. Sayfanın orta kısmında, şahitler bölümü, bordo, pembe, mavi, yıldızdan meydana gelen yapraklarla tezyîn edilmiştir.

34^a sayfası boştur. Dikdörtgen şeklindeki yazı alanı, diğer sayfalarda gördüğümüz şekilde, altunla çerçevelemiştir.

34^b—35^a sayfası, karşılıklı olarak, eflâun ve beyaz renklerden meydana gelen rokoko devri akantus yapraklarıyla çerçevelemiş olup, alınlığın iki yanında pembe gül bulunmaktadır. Burada sü- tün ayağı yoktur. Metin araları, altun varakla dol- durulmuş, parlatılmıştır. Diğer vakfiyelerde bunu göremiyoruz. Satır adedi, değiştirilmemiştir.

Bu Vakfiye, camiin yanında, bitmek üzere bu- lunan hademe-i hayrâtın lojmanları konusundadır. 21 Şevval 1239/9 Mayıs 1824 tarihli. 38^a (73. sayfa) yaprağında sona erer. Sayfanın alt kısmı, ters mihrap nişi gibi şekillendirilmiş olup, altun zemin üzerine mavi yaprak ve dallardan meydana gelen şekillerle tezyîn edilmiştir. En alt kısmın ortasında, yani ters mihrap mukarna sınırın kilit taşı yerinde mühür bulunmaktadır.

38^b—39^a (74—75) varakları karşılıklı olarak, varak altun sütunları saran, mavi ve tonları ile, beyaz renkten meydana gelen akantus yaprakları- la süslenmiştir. 38^b varagında, sütunlar silme ola- rak sayfadan taşarlar. Bize, klâsik san'atın ana şe- masını hatırlatır. Zeminler, her iki sayfada da al- tunla doldurulmuştur. Üzerlerinde, yapraklar ara- sında, bordo çiçek ve dal motifleriyle simetrik ve belli aralıklı olarak süslenmiştir. Alınlıkta, tasdik yazısı ve mühür bulunmaktadır.

Bu sayfa, yine II. Mahmud'un Hazinesarı, Tayyibe Usta'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşi- vi'nde Kasa 125 numarada mahfuz, 9 Zilhicce 1252/26 Şubat 1837 tarihli vakfiyesinin zahriye sayfasına oldukça benzemektedir.

43^b (84. sayfa) varagında sona eren vakfiye, 23 Cemaziyelâhır 1241/11 Ocak 1826 tarihli olup, vakıf gayrimenkul değiştirilmesi ile ilgilidir. Say- fanın hemen hemen yarısı, varak altunla kaplan- mış, aralarına, gayrimuayyen biçimdeki bulut motifli boşluklara şahitlerin adı yazılmıştır. Altun zeminin üzeri, mavi rûmî ve hatâillerle tezyîn edil- miştir.

44^a (85. sayfa) üst kısmında 45x95^{mm} eb'a- dında dikdörtgen kısmın zemini altun kaplı olup, üzerinde gri ve tonları ile beyazlardan meydana gelen büyükçe akantus yapraklarıyla süslenmiştir. 21 Reb'ulâhır 1235/9 Ocak 1820 tarihli.

50^b (98) varagının orta kısmında, sayfayı or- tadan ikiye ayıran 24x95^{mm} parlatılmış varak altun kaplama saha üzerinde, mavi—beyaz renk- lardan meydana gelen akantus yapraklarıyla süs-

lenmiştir. 29 Cemaziyelûlâ 1232/17 Mart 1817 tarihli bu vakfiye Ahurkapıdaki Akbıyık Camii'ne yapılan yardımın devamı ile, Silâhdarlara mahsus yerdeki 506 zir'a arsa ile ilgilidir.

54^b (106. sayfa) varağının sonuna yakın bir yerden başlayan vakfiye, 15 Rebiülâhır 1235 tarihli. Padişahın gayrimenkul satın alıp, vakıflarına katmasıyla ilgilidir. 27x95^{mm} lik alan altunla kaplı olup, 44^a varağında gördüğümüz şekilde akantuslarla süslenmiştir. 57^b varağının altına yakın bir yerde sona erer.

57^b sayfasının sonuna doğru 30x95^{mm} lik alan altunla kaplanmış ve üzeri mavi—beyaz akantuslarla süslenmiştir. Balıkesir kasabası Hisar içi mahallesinden gayrimenkul satın alınması ile ilgili Hüccet-i Şer'iyedir. 17 Recep 1235/5 Nisan 1820 tarihli. 61^b 120. sayfa'da 'sona erer.

62^a sayfasının başındaki 27x95^{mm} lik alan yine altunla kaplanmış olup, üzeri eflâatun—beyaz akantuslarla süslüdür. Galata dışında Tam Tam mahallesinde emlak alınması ile ilgili olup, 5 Zilkâ'de 1238/24 Haziran 1223 tarihli.

68^b (132. sayfa) varağının alt kısmına yakın 30x95^{mm} lik dikdörtgen alan parlatılmış altunla kaplanmıştır. Üzerinde eflâatun—beyaz akantus yaprakları vardır. Verâset yolu ile intikal eden emlakın, vakıflarına ilâve edilmesi ile ilgilidir. 25 Zilkâ'de 1238/13 Temmuz 1823 tarihli.

71^b (138. sayfa) varakda şahitlerle son bulur eser. Son iki varak boş olup mıştırılmamıştır. 71^b sayfasından sonra bir sayfa, 23^b—24^a varaklarının arasında olduğu gibi, bir yaprak jilette koparılmıştır. Oldukça çok sayfası devrin üslûbuyla tezyîn edilen eserin, sonunun da süslenmiş olması gerekmektedir.

5. Kasa 167 numaralı eserde II. Mahmud'un yine vakıfları ve 2 yalı, bir ev satın alınması ile ilgili hüccetler bulunmaktadır.

Vakfiye'nin girdiği kılıf (muhafaza) vişne rengi meşinden yapılmış olup, 320x190x19 mm. ebadlarında dikdörtgen prizması şeklinde olup, kenarları çift ince, kalın zincirek ve çift ince yıldız çizgilidir. Köşelerde beşer adet kakma altun nokta olup, uçlarında noktaya doğru, küçük beş adet ok bulunmaktadır. Geniş orta alan boş. Dikdörtgen prizmasının 190x19 mm. lik kısmında, Vakfiye cildinin girip çıkmasını sağlayan miklep şeklinde kapağı bulunmaktadır.

Eserin cildi, 295 x 184 mm. ebadında olup, tezyinatı batı tesirinde hazırlanmıştır. Şemsesi yoktur. Cildin dış zemini kahverengidir. Üzerinde altun

hâl çizgiler ile iki zincirek motifi vardır. Zincireğin üzerinde, II. Mahmud'un diğer vakfiyelerinde olduğu gibi soğuk baskılı (S) motifi bulunmaktadır. Zincireğin içinde 27 mm. kalınlığındaki dikdörtgen şeklinde çerçevelenmiş alan, vişne rengindedir. Vişne rengi dikdörtgenin köşeleri ve uzun kenarlarının ortalarında sürme altun yıldızla nebati motifler bulunmaktadır. Bu alanı yine içeriden ince altun cetvel çerçeveler. Bunu içeriden 3,5 mm kalınlığındaki zincirek çevirir. Tekrar ince bir altun çerçeveden sonra cildin ortasında kalan 69x177 mm. lik alanın zemini kahv rengidir. Bu alanın üzerinde, tam ortadaki merkezden, aşağıdan yukarıya—sağdan sola simetrik olmak üzere çin bulutları ve kenger yaprakları dağılmaktadır. Çin bulutları, kenger yapraklarını yer yer birbirine bağlamaktadır. Çin bulutları yeşile bakan altun varak yıldızla yapılmıştır. Kenger yaprakları ise, yine varak altun yıldızla olup, sarıdır. Dolayısıyla iki cins altun varak yıldız kullanılmıştır. Kenger yapraklarının damarları, çin bulutlarının üzeri kıvrıma göre sık sık iğne ile çizilerek kabarık ve göçük zeminler elde edilmiş, dolayısıyla çeşitli parlaklık veya gölge temin edilmek suretiyle monotonluk bozulmağa çalışılmıştır. Kenger yaprakları ve çin bulutlarının aralarına, kakma altun noktalar yerleştirilmiştir.

Eserin miklebinde de cildin dış yüzündeki kılıp, miklep boyutlarında aynen kullanılmıştır. Miklep dış kapağa çakıştırıldığında, şama ve merkez hiç değişmemektedir. Miklep, cildin sol kapağına bağlıdır.

Cildin yan kağıdı, yeşil renkte olup ithal maldır. Üzerinde A—R filigranı bulunmaktadır. Yan kağıdının üzerine altun ve gümüş yıldız karışık seyrek olarak serpilmiştir.

Eser, 39 varak, 78 sayfadır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. II. Mahmud'un diğer vakfiyelerinin aksine, bu eser tâ'lik hatla yazılmıştır. İçinde altı adet vakfiye bulunmaktadır.

1—1^a—1^b varağı boş. 1^a sayfasında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nin genel numarası 1418 yakın tarihte istampa ile basılmış, vakfiye suretinin 634 defter, 36 sayfa, 6. sırada kayıtlı olduğu mürekkepli kalemle yazılmıştır. Kağıt, EGA filigranlıdır.

2^a varağında vakfiyenin doğruluğu ve hükümlerinin aksine hareket edilmemesi gerektiğine dair Mehmed Es'ad Efendi'nin tasdikî vardır.

2^b varağından vakfiye başlamakta olup, sayfa ortadan yukarıdan aşağı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Üst kısım tezyîn edilmiştir. Alt kısımda vakfiye metni başlamaktadır. 2^b varağı-

nın üst kısmında bulunan tezyinat 101x131 mm. lik bir alan kaplar. Bu alan (U) şeklinde önce; bordo renkte (++) şeklinde bir su ile çevrili olup, onun iç kısmında, altun yaldızlı zincirek bulunmaktadır. Zincireğin geçmeleri siyah renkle çizilmiş, geçme aralarında eşkenar üçgenler meydana gelmiştir. Üçgenlerin içindeki varak altun yaldız iğne ile çok sık noktalar meydana getirilerek parlatılmıştır. Zincireği içeriden çift siyah kontür çevirir. Bunu yine bordo renginde (>>>>) şeklinde bir su takip eder. 1 mm. kalınlığındaki yaldız çerçeve, siyah çerçeve, tekrar altun yaldız çerçeve (U) şeklinde iç içe birbirlerini takip ederler. İçeride 76x107 mm.lik bir alan kalır. Bu alanda esas tezyinatı görürüz.

76x107 mm.lik alanda altta,ortada çelenk şeklinde çivit mavisî noktalardan meydana gelen dairesimsî volüt göze çarpar. Ortası beyaz olup, Vakfiye şartlarına uyulmasını isteyen 5 satırlık yazı bulunmaktadır. Volütün etrafını, küçük kenger yaprakları sarmakta, pembe, yeşil, narçiçeği ve sarı renklerinin çeşitli tonlarının beyazla birleşmelerinden meydana gelmektedir. Renkler sıcak olup göz alıcıdır. Kenger yaprakları diğer Vakfiye süslemelerinde gördüğümüz gibi büyük olmayıp küçüktür ve yaprakların zemini yine parlatılmış altun varaktır. Bir taç şeklini almıştır. En üstte tepede ve iki yanda gül buketleri bulunmaktadır. Güllerin yaprakları yeşil olup, yeşilin tonları ile yaprakların damarları belirtilmiştir. Güller, pembe, sarı ve narçiçeği rengindedir. İki yandaki gül buketi ile ortadaki gül demetinin arasından pastel yaldızla büyük kenger yaprağı ve nebatî motif işlenmiştir.

2^b-3^a varağı karşılıklı olarak yazı alanı dışı, uzun kenarda 50 mm., sayfanın üstünde ve altında 32 mm eninde, iki sayfayı dolayan kuşak halinde mat yeşil, mavi, pembe mat renklerle nebatî motiflerle süslenmiştir. Kompozisyonadaki çiçeklerin kontürleri sürme mat yaldızdır. Sayfaya komple bakıldığında, üstteki sıcak renklerden meydana gelen tezyinât ilk anda göze çarpmaktadır. Bu sistem, XVIII ve XIX, asır vakfiye süslemelerinde bol olarak görülür.

Metin yazısı aralarında yaldız bulutlar bulunmakta ve siyah kontürle sınırlanmaktadır. Bu sistem; bu ciltteki Vakfiyelerin başladığı altı adet karşılıklı sayfanın tamamında da kullanılmıştır. Diğer metin sayfaları 117x198 mm. ebadında 8 mm. kalınlığında yaldız ve siyah kontürlerden meydana gelen 6 cetvelle çerçevelenmiştir. Çerçeve dışı alan boş bırakılmış olup şahitlerin bulunduğu sayfaların dışında herhangi bir tezyinâta rastlanmaz.

13 Şevval 1234/7.8.1819 tarihli olan Vakfiye; 4083.5 zir'a 6 parmak arsa üzerine, senede 4800 akçe mukaatalı zemin üzerine yapılan bina, Nakşidil Valde Sultan'ın mektebi, türbe ve çeşmesine aittir. 8. varakta GEROLAMO markasına ait filigran bulunmaktadır. 11^a varağında 5 Şaban 1237/24.4.1822 tarihinde Evkâf Nâzırı Dar'üssaade Ağası İsa Ağa'nın mektubu üzerine, Harameyn-i Şerifeyn Muhasebesine kayıt edildiği siyakat yazısı ile vakfiyenin sonuna, yan boşluğa yazılmıştır.

12-13. varaklar forma sonu olması dolayısıyla boş bırakılmıştır. Bundan da eserin sonradan ciltlendiğini, vakfiyelerin tek tek müstakil yazıldığını anlıyoruz.

II-14^a varağı forma başı olup, geri kalan beş Vakfiye beraber dikilmiştir. Yine bu sayfada Vakfiyenin tasdiki bulunmaktadır. Ayrıca, son zamanlarda, 634 numaralı defterin 44. sayfası ve 7. sırasında suretinin kayıtlı olduğu yazılmıştır.

14^b-15^a varakları, 2^b-3^a varaklarına benzer şekilde tezyin edilmiş olup, renkler soluktur. Volütler, şarâbî renkli sık noktalardan meydana gelmekte, bunları saran kenger yaprakları grinin tonlarından hasıl olmaktadır. Köşelerdeki pembe güller, 2^b varağındaki gibi canlı resmedilmiştir. Süslemenin etrafına zincirek çekilmemiş, uçuk mavi üzerine (++) şeklinde su ile açık sarı üzerine basit, bordo renkli su ile çerçelenmiştir.

Metin kağıdı ithal malıdır. GEROLAMO markadır. Vakfiyede; Manisa Yunt Dağı nahiyesi Eski Köy civarındaki yeni bir çiftliği, II. Mahmud, Vakıflarına ilhak etmektedir.13 Şevval 1234/7.8.1819 tarihlidir. Aynı tarihte Evkaf Muhasebesi'ne kaydedilmiştir.

20^b, 21-22-23. varak boştur. 21. varak GEROLAMO, 22 ve 23. varak CALCAONO filigranlıdır.

III-24^a varağında yine tasdik bulunmaktadır. Son zamanlarda 634 numaralı defterin 50. sayfasına, 8 sıra numarası ile suretinin bulunduğu yazılmıştır.

24^b-25^a varaklarının yazı dışında kalan etrafı, 2^b-3^a varaklarında olduğu gibi mat renklerde, sanki acemi gibi, sürme yaldızla nebatî motiflerle süslenmiştir. Çiçekler, mat sarı, mavi, pembe renkle kuru boya (?) ile boyanmıştır. Mat renklerden yapılmış olmasını, 24^b varağının üst kısmındaki çok canlı, göz alıcı, sıcak renklerden yapılmış

süslemeye dikkat çekmek için olabileceği ihtimaline bağlamak mümkün. Zira, sayfanın üst kısmında fevkâlade mahirce yapılmış süsleme ile, sayfanın etrafında yazı alanı dışını çeviren boşlukta yapılmış olan tezyînat, aynı atölyeden çıkmıştır.

24^b varâğının esas süsleme şeması, 2^b ile hemen hemen aynıdır. Sadece, çivit mavisi, beyazla kontrast olarak kullanılmıştır. Yapraklar biraz büyümüş, pembe, kırmızı, narçiçeği, yeşil renkler, koyudan açığa gider biçimde, sert olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu sıcak renklere varak altun yaldız, fon görevini yapmaktadır. Altun yaldız fon 1 mm boşluk kalmayacak biçimde, nokta şeklinde iğne ile de parlatılmıştır.

24^b varâğının ortasından, yani, canlı süslemenin altından Vakfiye metni başlamaktadır. İstanbul, Harracı Kara Muhiddin Çelebi Mahallesinde Nakşibendi Hanigâhı, türbe, çeşme için II. Mahmud vakfı yapmıştır. Hanigâh Şeyhi Eş-Şeyh el-Hac Mustafa Efendi'ye, beher şeyhe ayda 60 kuruş, Hanigâh imamına ayda 60 kuruş verilmesi, vakfın gelir fazlasının ise, hatim indiren dervişlere, şeyhler marifetiyle dağıtılması emredilmiştir.

Ayrıca vakfiyede; türbe hâfızlarına günde 30 akçe, türbe ferraşlarına, bevvaplara, kandil yakanlara 10 akçe, ehliyetli istihdam edilmek şartıyla şeyh olanlara meşruta (lojman), Bevvab-ı Kasrı Hümayun'a günde 10 akçe, mum yakan kıdemliye 10 kuruş, devamlı hatim okuyan dervişlere 30 kuruş, sehze vesair levâzimâta sarfedilmek kaydıyla ayda beher şeyhe 67,5 kuruş, I. Abdülhâmit imaretine beher ayda 8 kile buğday, fukara-i dervişanlara beher gün 10 çift fodula ve un, 3 vukiyye et verilmesi, Ramazan ayında Hanigâh'ta hizmet edenlere ayda 60 kile erzak ile 15 kuruş maaş, suyolcusuna günde 16 akçe, türbede yanan mum için 5 okka, Hânigâh için 10 okka fazlası, Şeyhe senede 300 kuruş giyecek yardımı yapılması, emredilmiştir.

Vakfiye 13 Şevval 1234/7.8.1819 tarihtir. Vakfiyeden, II. Mahmud'un Nakşibendiler'e sempati duyduğu anlaşılmaktadır.

Vakfiye metni 30^b varâğının ortasında sona erer. Alt kısmı ve karşı sayfası olan 31^a varâğı, pastel sürme yaldızla yapılmış nebâtî motifle doldurulmuştur.

IV— Sultan II. Mahmud'un beşinci ciltteki dördüncü vakfiyesi 31^b varâğından başlamakta ve vakfiyenin tasdikî süslemenin bulunduğu sayfada

ve motif içinde bulunmaktadır. Vakfiyeyi tasdik eden Evkaf Müfettişi Abdülkâdir Bey'in şahsî mühürü üzerinde 1199 tarihi bulunmaktadır ki bu tarih de Padişah II. Mahmud'un doğum tarihidir. Vakfiye ise, Gurre-i Şaban 1241/Mart ortası 1826 tarihlidir.

31^b varâğının süslemesi sade olmasına rağmen göz alıcıdır. Motif, koyu maviden ton farkıyla beyaza ulaşan renklerle yapılmış büyük kenger yapraklarından meydana gelmektedir. Parlatılmış altun varak zeminle, motif takviye edilmiştir.

Vakfiye yerli âharlı kağıda yazılmıştır. II. Mahmud; Toparabacılar kışlağında inşa ettirilen camiye ait nakit vakfı ile, Bebek'te Şerif Efendizâde eş-Şeyh Mehmed Atâullah Efendi yalısı yanında yalı satırı alınıp vakıflarına dahil ettiğini bildirmektedir. Vakfiye, 33^a varâğında sona erer. Şahitlerin adları mavi ve mavinin tonlarından meydana gelen gayrimuntazam çemberlere alınmıştır. Sağda ve solda birer adet büyük pembe nokta vardır. Zemin yine altun varaktan yapılmıştır. Alt kısım yine pastel yaldızla nebâtî motif işlenmiştir.

V— 33^b varâğının başında 31^b varâğında olduğu gibi kenger yapraklarından meydana gelen bir süsleme ile karşılaşırız. Ortada yine mühür bulunmaktadır. 31^b varâğından farklı yönü, kenger yapraklarının koyu eflâtun—beyaz ve parlatılmış altundan yapılmış olmasıdır.

16 Zilkâ'de 1241/23.6.1826 tarihli olan hüccet, Beşiktaş, Yahya Efendi Mahallesi'nde Dereağızı mevkiinde II. Mahmud yalı satın almış ve vakıflarına dahil etmiştir. 35^b varâğında sona erer. Şahitlerin bulunduğu kısım 33^a varâğı gibi tezyînat edilmiştir.

VI—36^b varâğında, diğer vakfiyelerin başlangıç sayfasında gördüğümüz gibi bir süsleme, motif yoktur. Sadece, yazı alanı dışı, pastel sürme altunla nebâtî motifler işlenmiştir. Baş kısımda 20 mm.lik bir boşluk bulunmaktadır. Tezyînat yapılması için bırakılmış, her nedense yapılamamıştır. II. Mahmud tarafından ev satın alınıp vakfına ilhak ettiğine dair Mubayaa Hüccetidir. 25 Şaban 1242/23.3.1827 tarihlidir.

Eserin 39^b, 40,41,41. varakları boştur. Üç varak kesilip çıkarılmıştır. Neden kesilip çıkarıldığını bilemiyoruz. K.167 numaralı II. Mahmud'un 5. vakfiye cildinin son mübayaa hücceti yerli âharlı kağıda yazılmıştır.

VI-Kasa 30 Numaralı eserde; 6 Recep 1248/30 Kasım 1832 tarihli İstanbul-Beşiktaş, Arnabut (Arnavutköy) semtinde Akıntıburnu adlı mahalde inşa edilen Tevfikiye Camii Vakfiyesi bulunmaktadır.

Vakfiye'de, imam, hatip tarafından hergün "Yâsin ve Amenerresul" surelerinin okunması, vaaz edilmesi, ikinci imamın devirhan olması, II. Mahmud tarafından şart koşulmuştur. Ayrıca, I. Abdülhâmid'in İstanbul, Bahçekapusu dahilindeki imaretinin masraflarının şahsi hazinesinden karşılanmasını istemektedir.

Eserin cildi, klâsik tarzda tezhiplenmiş olup, şemsesinin etrafındaki alan neftî yeşil renktedir. Diğer kısımlar ise bordo renktedir. Yan kağıdı keçi derisinden yapılmış olup, yaldızdan yapılmış köknar yaprakları, 191 numaralı eserde gördüğümüz üzere birbirleriyle kesişmektedir.

Eser, 15 varaktan ibaret olup, son varak boştur. Her sayfada 13 satır olup, nesih hatla yazılmıştır.

Vakfiyenin 2^a varağında, geçerliliği ve hükümlerine aykırı hareket edilmemesi gerektiği belirtilerek tasdik edilmiştir.

2^b-3^a sayfaları karşılıklı olarak tezyin edilmiştir. Karşılıklı iki sayfayı tam olarak kaplayan tezyinâtın üslubu tamamen millî kültürümüzü yansıtmakta olup, XIX. yüzyılda sık görülen süsleme tarzıdır. II. Mahmud'un en son tarihli vakfiyesi olması açısından da önemlidir. Zira, cildin dış ve iç süslemelerinde eskiye dönüş vardır. Klâsik üslup, şema olarak aynen alınmış, köşe ve uzun kenarların ortasında, XVII. yüzyılda ortaya çıkan geniş bir palmet içlerine, çiçek demetleri yerleştirilmiştir. Kompozisyonun dış kenarları altunla kaplanmıştır. Genel olarak, Barok ve Rokoko üslûbundan sonra bilhassa XIX. yüzyıl sonlarında çok görülen bir süsleme şeklidir. Bilhassa Kur'an-ı Kerimler'de kullanılmaktadır.

Vakfiyenin karşılıklı iki sayfası 29^{mm} kalınlıkta, XVI. ve bilhassa XVII. yüzyılda görülen klâsik motiflerle çerçevelenmiştir. Klâsik üslupta görülen kırmızı ve yeşil tığlar, bu eserde selvi haline dönüşmüş ve bütün sayfa etrafına dağılmıştır. Sayfanın bütün dış çevresi varak altun yaldızdır. Motifli çerçevenin köşelerine gül, kasımpatı, sümbül den meydana gelen buketler yerleştirilmiştir. Sağ ve sol uzun kenarların ortalarında, XVII. yüzyılda ortaya çıkan ovalimsi üçgen şeklindeki açıklıklara gül, kasımpatı ve sümbül den meydana gelen demetler yerleştirilmiştir.

2^b yaprağının üst kısmında, dört köşe alanın etrafı varak altun yaldız olup, ortasında oval, eflâtun renkli küçük kenger yapraklarından meydana gelen rozet içinde, Vakfiye'nin geçerliliği ve şartlarına uyulmasını belirten 5 satır yazı bulunmaktadır. Yazıların zemini, kağıdın orijinal rengidir.

Rozetin iç kenarı, yani yazı çevresi 5 adet çiçekli dalla zenginleştirilmiştir. Çiçeklerin rengi, sarıdır ve pembe çizgilerle kontürlendirilmiştir. Subay armasını andıran rozetin alt başlangıç kısmında bir fiyong bulunmaktadır. Ayrıca defne dallarından meydana gelen minyatür bir çelengi de hatırlatmaktadır.

Bunların üzerinde, ortadan sağa ve sola uzanan çiçek buketi bulunmaktadır. Renkleri, pembe, sarı, eflâtun, mavi ve yeşildir. Aslında buketler, II. Mahmud'un bütün vakfiyelerinde görülen gül, kasımpatı, sümbüllerin aynısıdır.

Vakfiyenin sonunda siyakat yazısı ile yazılmış notta: "Kayt-şut, Evkâf Hazinesine Defter-i Kalem-i Muhâsebe-i Haremeyn-i Şerifeyn bâ takrir Hazret-i Es-Seyyid el-Hac Mehmed Said Efendi, Nâzir-ı Efkâf-ı Hümâyun bâ fermân-ı âlî el vâkî bâ fermân-ı şerif 8 Şevval 1248" (9 Şubat 1833) ibaresi bulunmaktadır."

Eminönü Meydanı'na yakın bulunan ve şimdi işyerleri ile çevrili bulunan Hüdâye Camii, Tophane Meydanı'ndaki Nusretiye Camii kubbe ve duvar süslemeleri ile vakfiye tezyinatlarını karşılaştıracak olursak, tam bir benzerlikle karşılaşırız. Saray nakışhanesinde yapılan süslemelerin, mimarî dekorasyona aksettğini her haliyle görmek mümkün olmaktadır. II. Mahmud'un bütün vakfiyelerinde çok sık gördüğümüz kenger yapraklarının taş işlenmiş şeklini Nusretiye Camii'nde, Divan yolundaki II. Mahmud Türbesi dış yüzünde, Dolmabahçe Sarayı ve Yıldız Sarayı'nda görmek mümkündür. Arkaik örneklerini de I. Mahmud'un Kasa 47 numaralı vakfiyesinde görüyoruz.

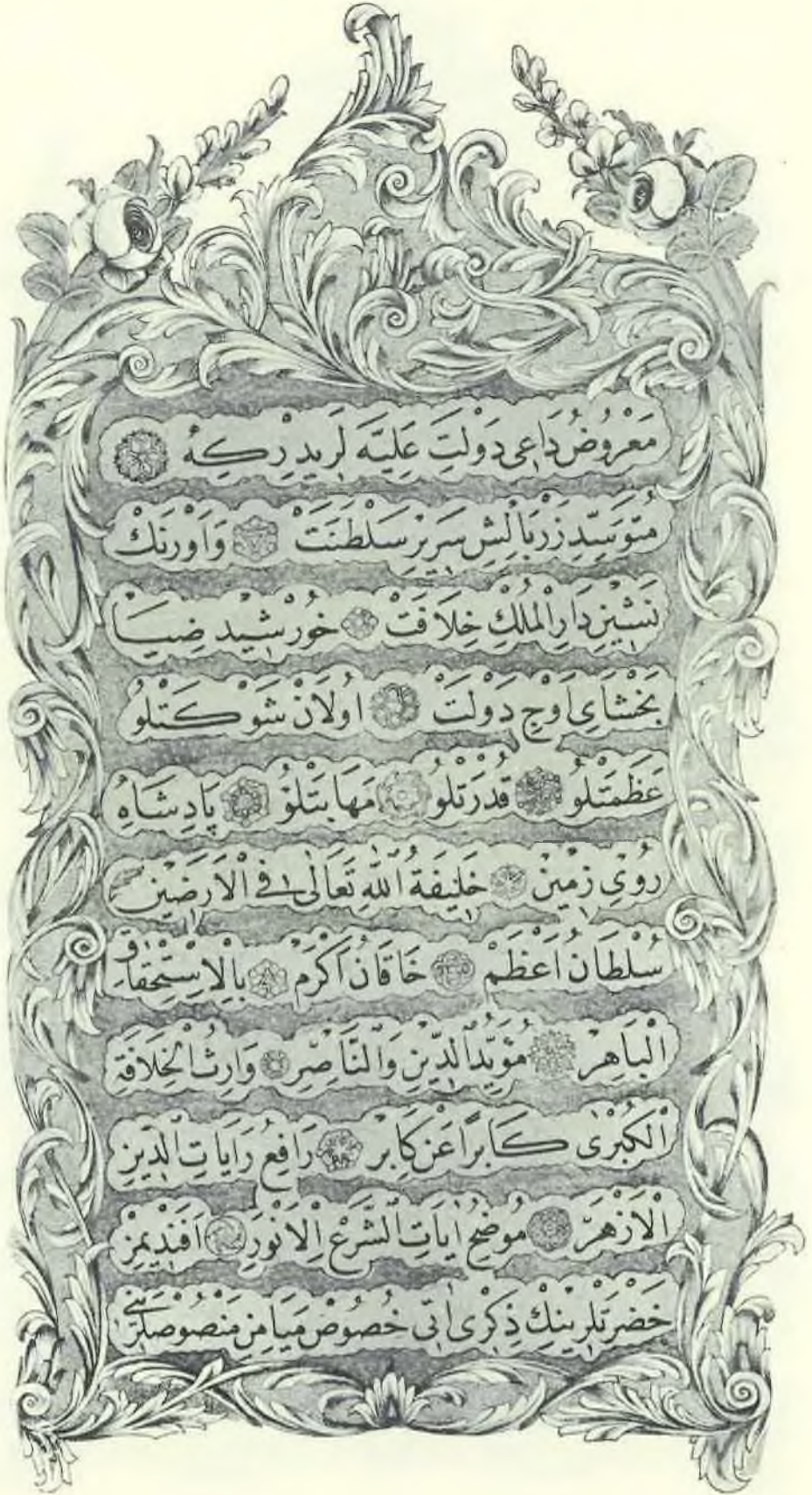
* IV. Millî Türkotoji Kongresi'ne sunulan "II. Mahmud'un Vakfiyelerinde süslemeler ve Hüdâye Camii Vakfiyesindeki Tezyinât" konulu bildiri genişletilmiştir.

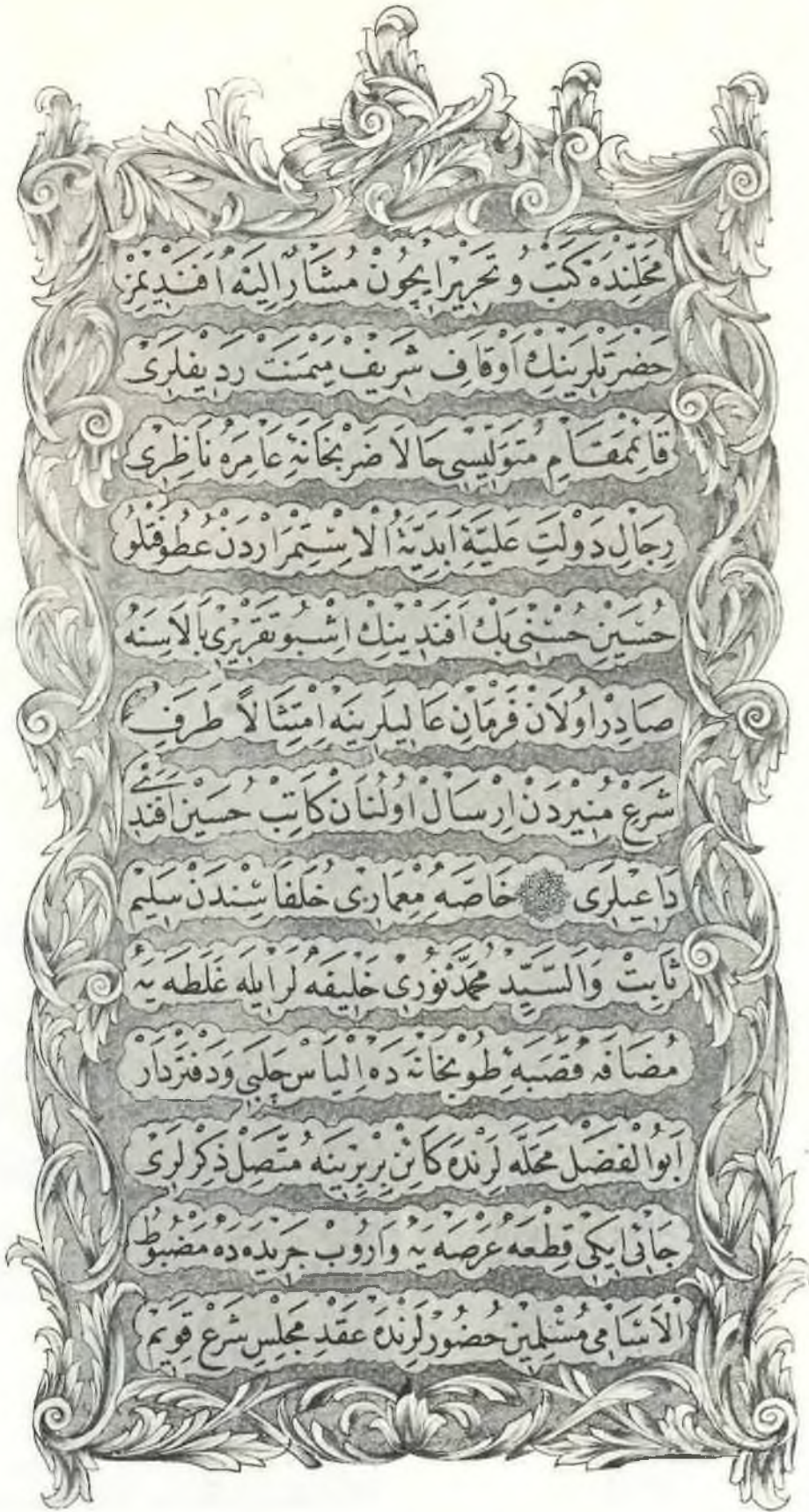

RESİM: 1
 189 nolu K.
 vakfiye
 defterinin
 24
 sayfasındaki
 Nusretiye
 Camii'nin
 25 Şaban
 1242 tarihli
 vakfiyesinin
 baş sahifesi.

RESİM: 2
 189 nolu K.
 vakfiye defterinin
 25^a kahfesi.

RESİM: 4
 189 nolu K.
 vakfiye
 defterinin
 35^a sahifesi

RESİM: 5

189 nolu K. vakfiye defterinin
2^a sahifesindeki tezyinat.

RESİM: 6

189 nolu K.
vakfiye
defterinin
24^a sahifesindeki
tasdik mührü.

RESİM: 7
189 nolu K.
vakfiye defterinin
23^a sayfasındaki
Suhudul hal.

فَمَنْ يَدَّ لَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنَّمَا آتَاهُ عَلَى الَّذِينَ يُتَدَلُّونَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ وَأَجْرُ الْوَاقِفِ الْمُحْسِنِ الْمَكْرَمِ عَلَى اللَّهِ الرَّحِيمِ أَنَّهُ يُجْزَى الْمُحْسِنِينَ وَلَا يُضَيِّعُ أَجْرَ الْعَامِلِينَ جَرَى ذَلِكَ وَجُرْدَ فِي الْيَوْمِ النَّاسِ وَالْعَشِيرِ مِنْ شَهْرِ بَيْعِ الْآخِرِ لِسَنَةِ أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ وَآلْفٍ مِنْ هَجْرَةٍ مَنْ لَهُ الْغُرَّةُ الشَّرَفُ		
بِهِدِ الْحَالِ		
احمد اغا	خصكى يارب	حالا سرخصكى
م ابن خليل	الحاج سينا اغا	السيد محمد امين اغا
بوشناق احمد	محمد طيب اغا ابن	الحاج بكاشاغ
سراغ ابن علي	بكاشاغ	م ابن احمد
عمر اغا ابن	احمد اغا	الحاج ممشاغ
مصطفى وغيرهم	ابن حسين	م ابن خليل

جَرَى ذَٰلِكَ وَحُرِّرَ فِي الْيَوْمِ الْخَامِسِ عَشَرَ
 مِنْ شَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ الشَّرِيفَةِ لِسَنَةِ
 ثَلَاثِينَ وَمِائَتَيْنِ وَآلْفٍ مِنْ هِجْرَةٍ مِنْ لَهْ الْعِزِّ
 وَالشَّرَفِ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ مِنْ آلِفِ آلَفٍ
 ...
 بهود الحال

عمدة الاماجد والاكابر السيد عثم
 اغا ابن السيد محمد سرجوقدار حضرت
 جهاندار كركنو وقاسمه الله الملك الستار

مفتخر ارباب المجد والسعادة سعد الله
 اغا ابن علي كخداي خزينه اندرون حضرت
 شهنشاه عالمقام حفظه الله الملك العلوا

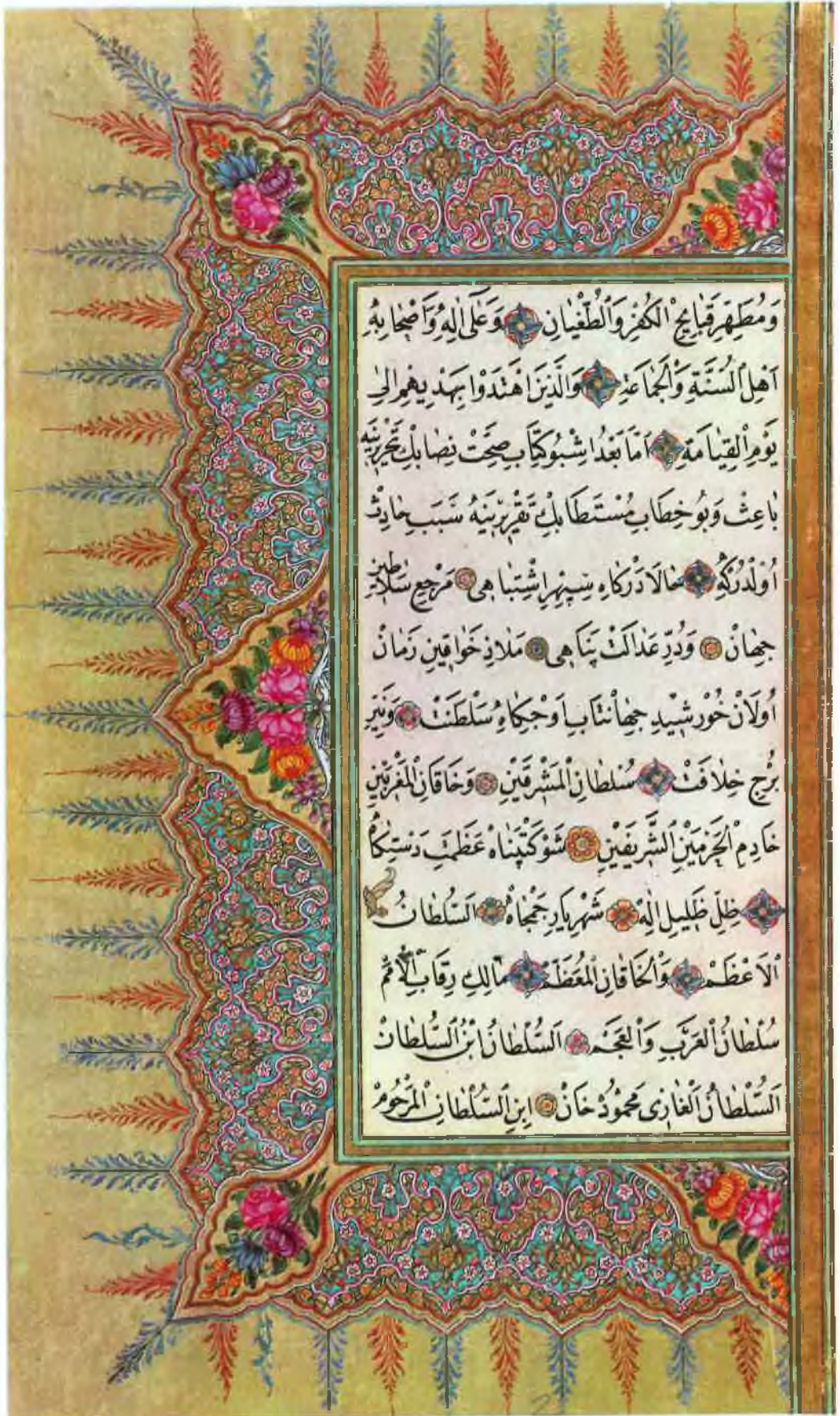
زبدة ارباب الحماد والمكارم على اغا
 ابن مصطفى سربزر حضرت شهنشاه
 عاليتبار اعانه الله الملك الغفار
 وغيرهم

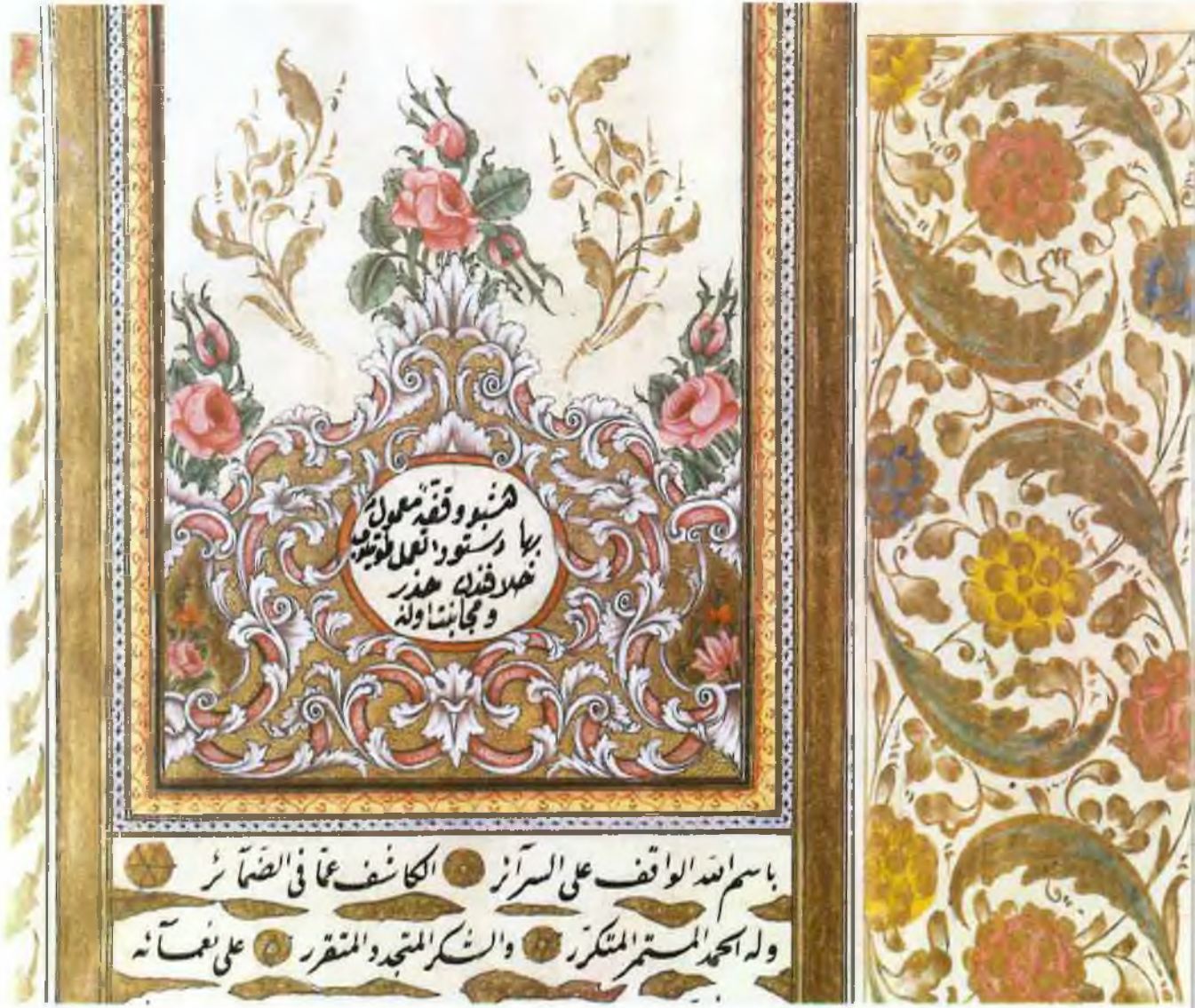

RESİM : 21 167 K. nolu vakfiye defterinin 14^b sahifesi.

RESİM : 22 167 K. nolu vakfiye defterinin cilt tezyinatı.

RESİM : 23 192 K. nolu vakfiye defterinin cilt tezyinatı.

RESİM : 24 191 K. nolu vakfiye defterinin cilt tezyinatı.

RESİM : 25 191 K. nolu vakfiye defterinin cilt tezyinatı.

RESİM: 26
 189 nolu K.
 vakfiye defterinin
 38^d sahifesi.

إِنَّمَكِين ۝ حَاكِمُ مَوْمِي إِلَيْهِ قَوْلِ إِمَامَيْنِ أَوْزَرَهُ
 لَزُومِنَهُ دُخَى حُكْمٍ وَقَضَا ۝ وَحُكْمُ سَابِقِي
 تَنْقِيذُ وَامْضَا ۝ إِنَّمَكِينُ بَعْدَ الْيَوْمِ وَقَفُ دُكَانِ
 مَذْكُورِ مِلْكٍ ۝ وَمِلْكُ أُولَانِ مَبْذُولُ وَقَفِ أُولُوبِ
 نَقْضُ وَنَقِيضُهُ بِحَالِ مُحَالِ أُولَدِي ۝ جَرَى
 ذَلِكَ وَحَرَّرَ فِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ وَالْعِشْرِينَ مِنْ جُمَادَى
 الْآخِرَةِ ۝ لِسَنَةِ إِحْدَى أَرْبَعِينَ وَمِائَتَيْنِ وَآلَفِ

وَالْحَالِ

محمد أمين أفندي
 ابن مصطفى

مصطفى اغا ابن
 عثمان

علي اغا ابن
 مصطفى

السيد محمد سعيد أفندي
 ابن السيد محمد

وغيرهم

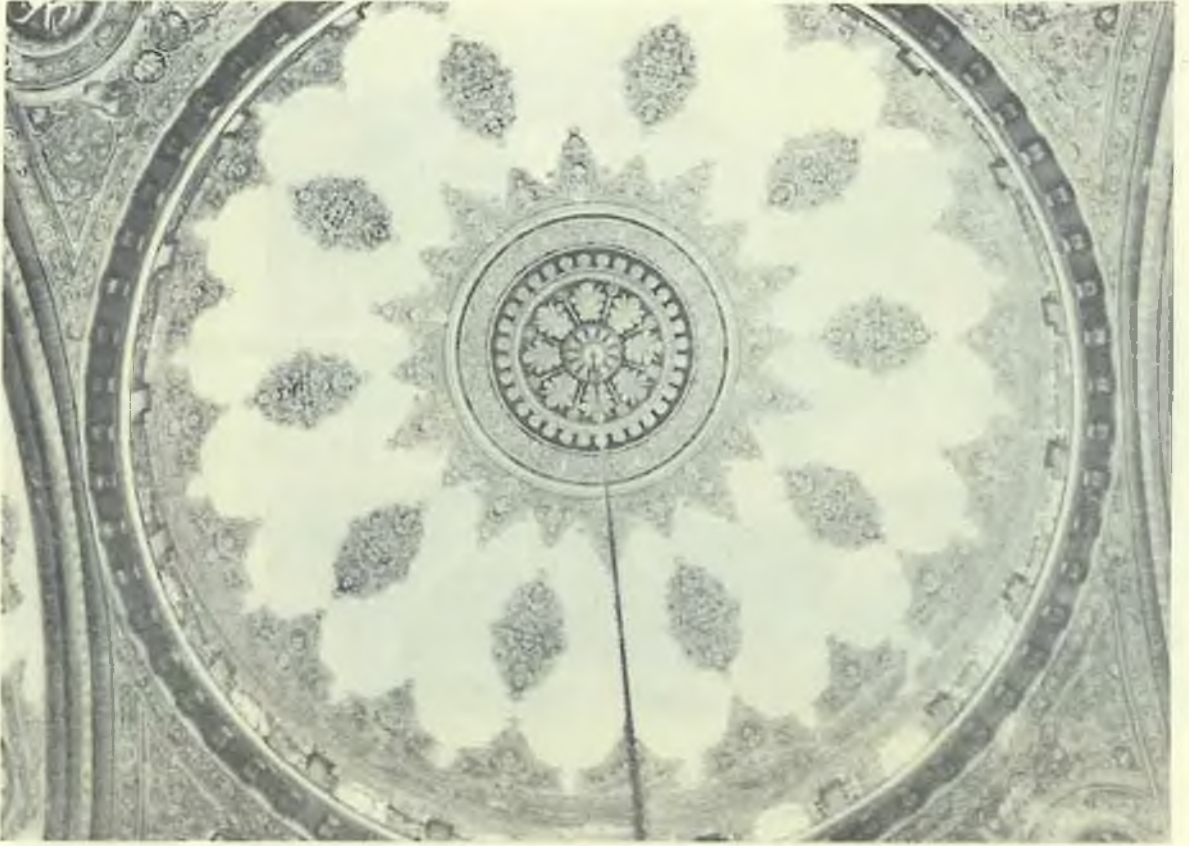

RESİM: 30
II. Mahmud'un
yaptırdığı
Nusretliye Camii
sebilindeki
taş tezyinatı.

RESİM: 31 Nusretliye Camii kubbe taş tezyinatı

RESİM: 32-33 Nusretiye Camii kubbe içi tezyînatı ve mahfilii.

RESİM : 34
Nusretiye
Camii
mahfil
tezyinatı

RESİM : 35 Nusretiye Camii, iç görünüş

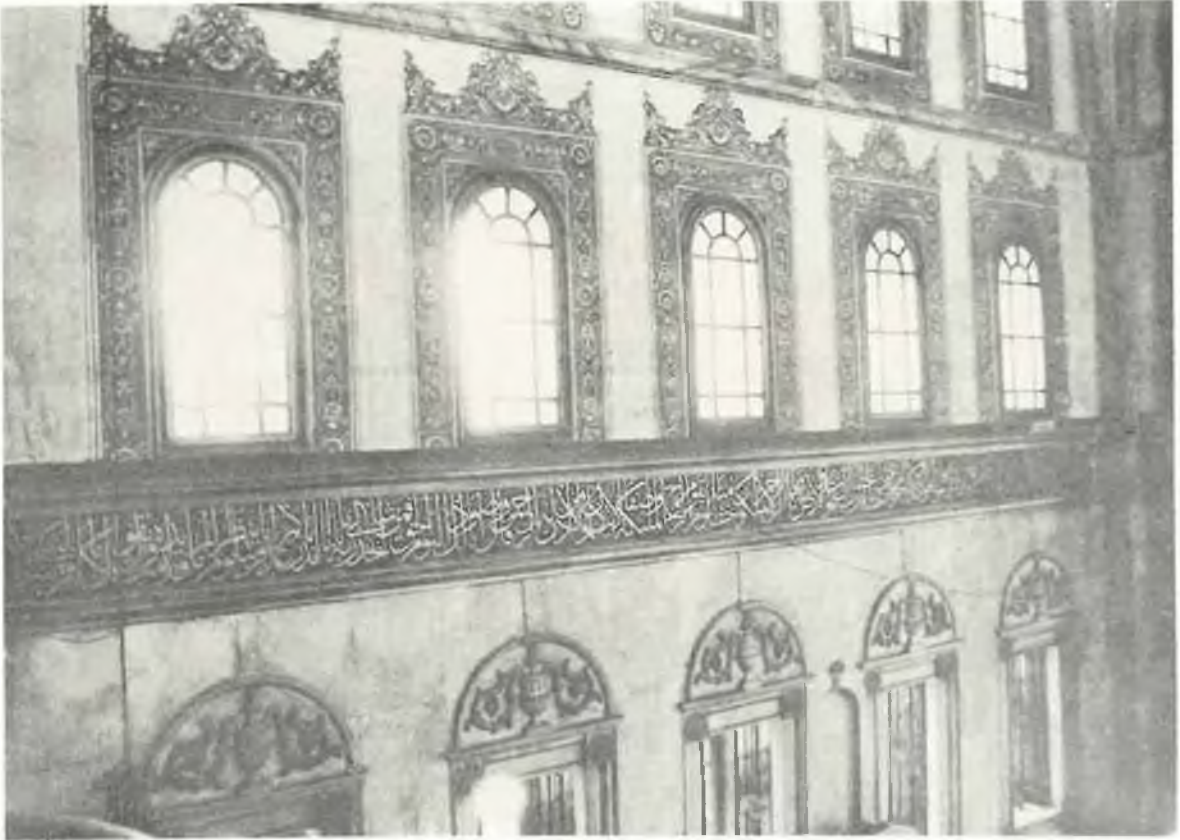

RESİM: 36-37 Nusretiye Camii tavan süslemeleri

RESİM: 38 Nusretiye Camiinden taş tezyînat

RESİM: 39 Nusretiye Camii iç tezyinatı

RESİM: 40 Nusretiye Camii pencere alınlığı

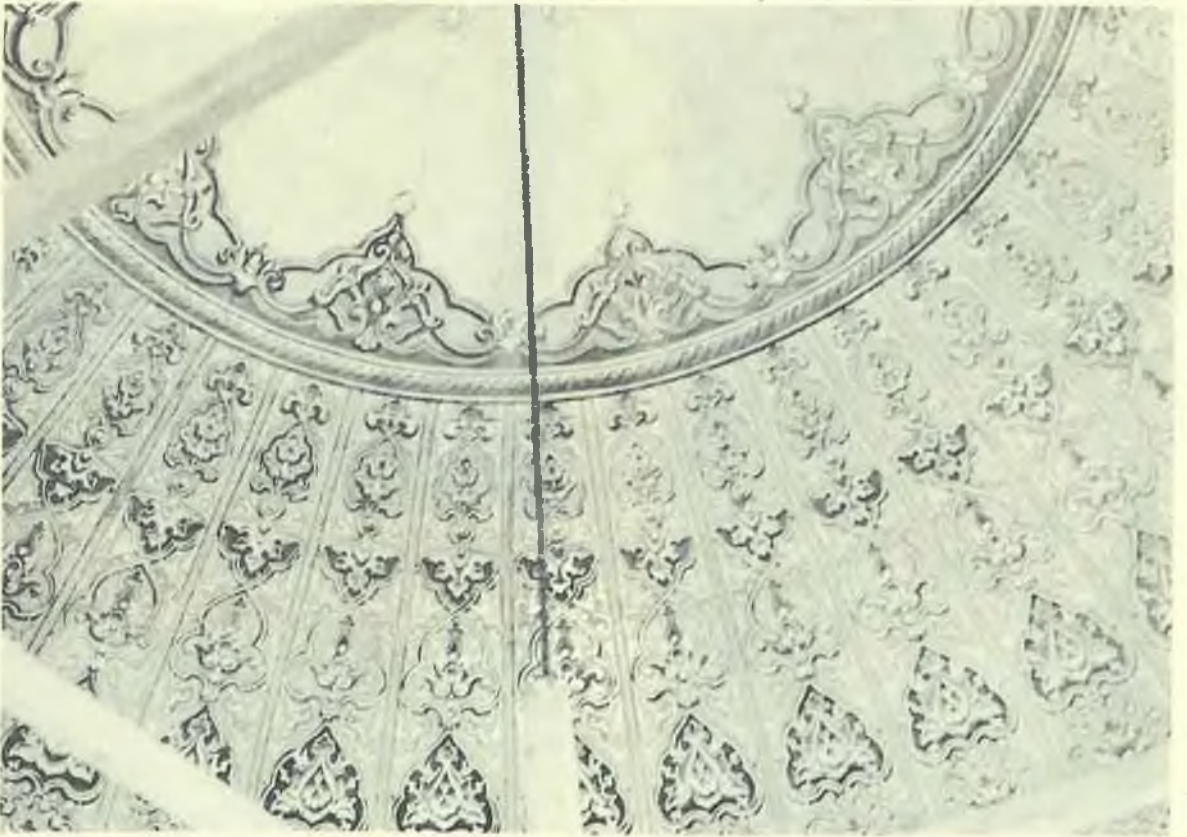

RESİM: 41-42 Eminönü Hüdâye (Hidayet) camii ve cümle kapısı üzerindeki kitâbe.

RESİM: 43-44 Eminönü Hidayet Camii tavan tezyînatı

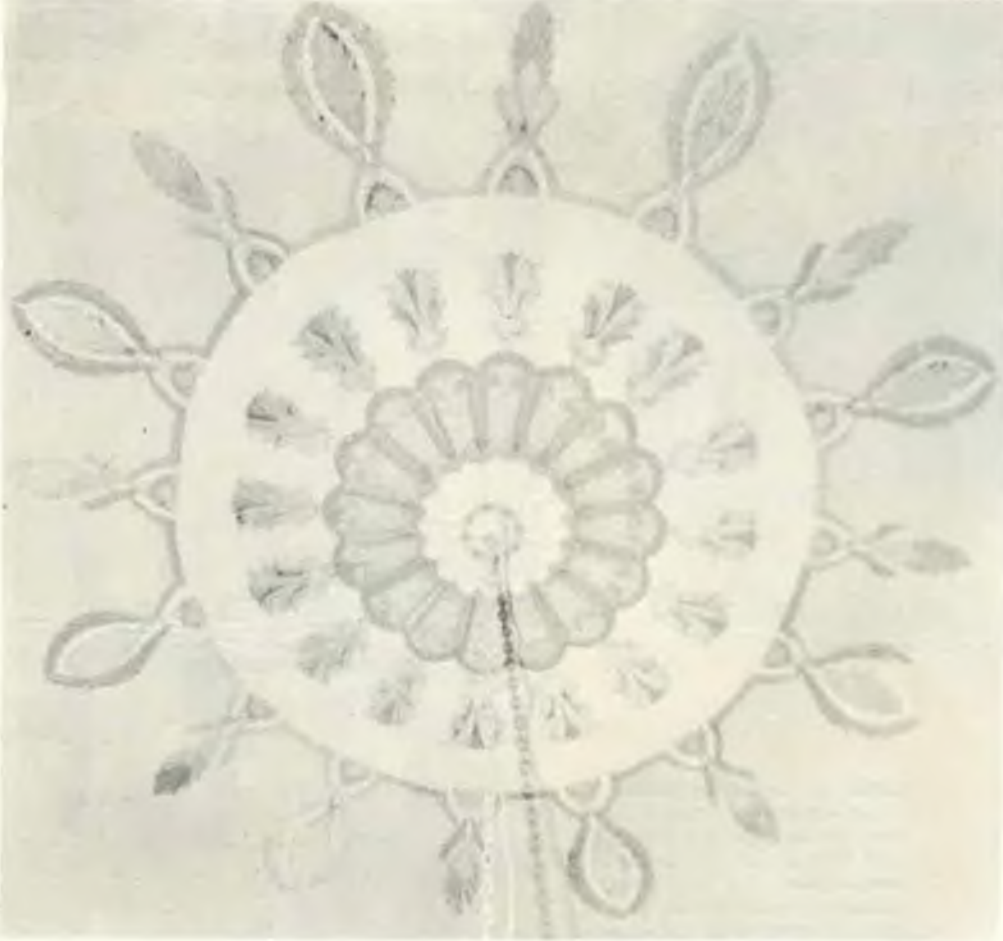

RESİM:45 Arnavutköy - Tervikiye
Cami tavan tezyinatı

RESİM:46
Hüdaye Camii sütun başlığı

RESİM:47
Tervikiye
Cami
tavan
süslemeleri

RESİM: 48-49 II. Mahmud'un
Dıvanyolu'ndaki türbesi ve
taş tezyinatı

RESİM: 50 Yıldız Sarayı Mabeyn Köşkü.

RESİM: 51 Çengelköy sahilinde
Sultan Vahdeddin Köşkünün yıkımı
esnasında Süleyman SİNANLI
tarafından satın alınıp, Vakıflara
hediye edilen ve 1979'da Sultan
Ahmet Camii Hünkâr Mahfeli
duvarına monte edilen barok çeşme.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T. A. O.

TÜRK'ün hayırseverlik duygularından ilhamını alan, cömertlik iyilik ve yardım hislerinin en iyi şekilde tatmin vasıtası olan VAKIF MÜESSESESİ, Atalarımızdan bizlere kalan ve bugün birer Medeniyet Âbidesi olarak nitelendirilen eserleri kazandıran en kıymetli HAZİNE'dir.

Bu eşsiz hazinenin yaşatılması ve ayakta kalması gibi kutsal bir görevi üstlenmiş olan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, yüzyıllardan beri Halkımıza Sosyal ve Kültürel alanda hizmet yapan VAKIFLARIMIZ'a EKONOMİK YÖNDE katkıda bulunmak ve böylece Medeniyet Hazinesimizi gelecek kuşaklara kusursuz bir şekilde yansıtmak gibi büyük bir amaca yönelik olarak kurulmuş TEK BANKADIR.

13.4.1954 yılında 6219 Sayılı Kanunla «TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI TÜRK ANONİM ORTAKLIĞI» adıyla özel hukuk hükümlerine tabi olmak üzere hizmet ve faaliyetlerine başlayan Banka 20 YIL'lık geçmişinde ÇAĞDAŞ Bankacılık anlayışını benimsemiş ve uygulamıştır.

1954 yılından bu yana büyük aşamalar yaparak TÜRK BANKACILIĞI'ndaki seçkin yerini alan ve 1982 yılında Türk Bankacılık zinciri içerisinde DEVLET BANKASI olarak 2 nci, GENEL SIRALAMADA ise 5 nci olmaktan gurur duyan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, SERMAYESİNİ 1 Milyar liradan 17 Milyar liraya yükseltmiştir.

20 YIL'lık süre içerisinde Kadirşinas Halkımızdan gördüğü büyük destek ve ilgiye lâyık olabilmenin idraki içinde olan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI ilk iş olarak Yurdu her köşesinde Halkımızın hizmetinde ve yanında olmak gayesiyle Şube açma faaliyetlerine başlamış ve 67 İLİMİZDE 269 ŞUBESİYLE her ilde Şubesi olan 5 Bankadan biri olmanın yanısıra Çağdaş Bankacılık hizmetlerini en hızlı şekilde sunmayı amaç edinmiş ve Şubelerini TELEKS SİSTEMLERİYLE birbirine bağlamıştır.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, ülkemizin Ticari ve İktisadî hayatında faydalı **KREDİ** ve **TASARRUF** anlayışını esas kabul etmiştir. Her türlü krediyi en müsait faiz ve vadelerle vermekte olan Banka daima Yenilikler, Rasyonel Tedbirler ve Teşebbüsler peşinde koşan bir çalışma sistemi içinde olmuştur.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI Ülkemizin **EKONOMİK** kalkınmasına, Sınai, Ticari ve Turizm sektörlerindeki güçlü **32 İŞTİRAKİ** ile de katkıda bulunmakta ve **SANAYİN ANADOLUYA YAYILMASINA ÖNCÜLÜK** eden Banka ünvanına sahip bulunmaktadır.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, her yıl **KÂRININ % 75'ini ECDAD YADİGARİ TARİHİ** ve **KÜLTÜREL ESERLERİMİZİN BAKIM VE ONARIMINA TAHSİS ETMEKTE**, Aş ocakları ve Vakıf Talebe Yurtları gibi müesseselere de maddî katkıda bulunarak **SOSYAL DAYANIŞMA'YI** desteklemektedir.

Personelinin üstün nitelik ve yeteneği, Şube binalarının **Modernizasyonu**, Halkla kurduğu **Güven** ve **Sevgiye dayalı ilişki** ve bu ilişkinin doğurduğu sorumluluk duygusuyla hareket eden Banka, Bankacılık alanındaki modernleşmenin gereği olarak **ELEKTRONİK BİLGİ İŞLEM (OTOMASYON)**, uygulamasını Memleketimizde ilk kuran Bankalarından biri olmakla kalmamış, bütün Şubelerini bu sistem içine alarak çağdaş Bankacılık alanında da önder olmuştur.

Avrupadaki Temsilcilik ve Büroları ile **DÜNYA'nın** her tarafındaki muhabir Bankalarıyla hizmet veren **TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI**, **YAYGIN TELEKS SİSTEMLERİYLE** yurt dışındaki fedakâr kardeşlerimizin Anavatana gönderecekleri havaletleri aynı gün ücretsiz olarak yurda aktarmakta ve sahiplerine ulaştırmaktadır.

Her yıl bir önceki yıla oranla öğrenülecek bir tempo ile **GELİŞEN, GÜÇLENEN** ve **BÜYÜYEN TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI**, **TÜRK BANKACILIĞI'ndaki seçkin yeri** ve saygınlığı ile **Türk Ekonomisinin** ve **MEVDUAT SAHİPLERİNİN GÜÇLÜ** ve **GÜVENLİ KAPISI** olmuştur.

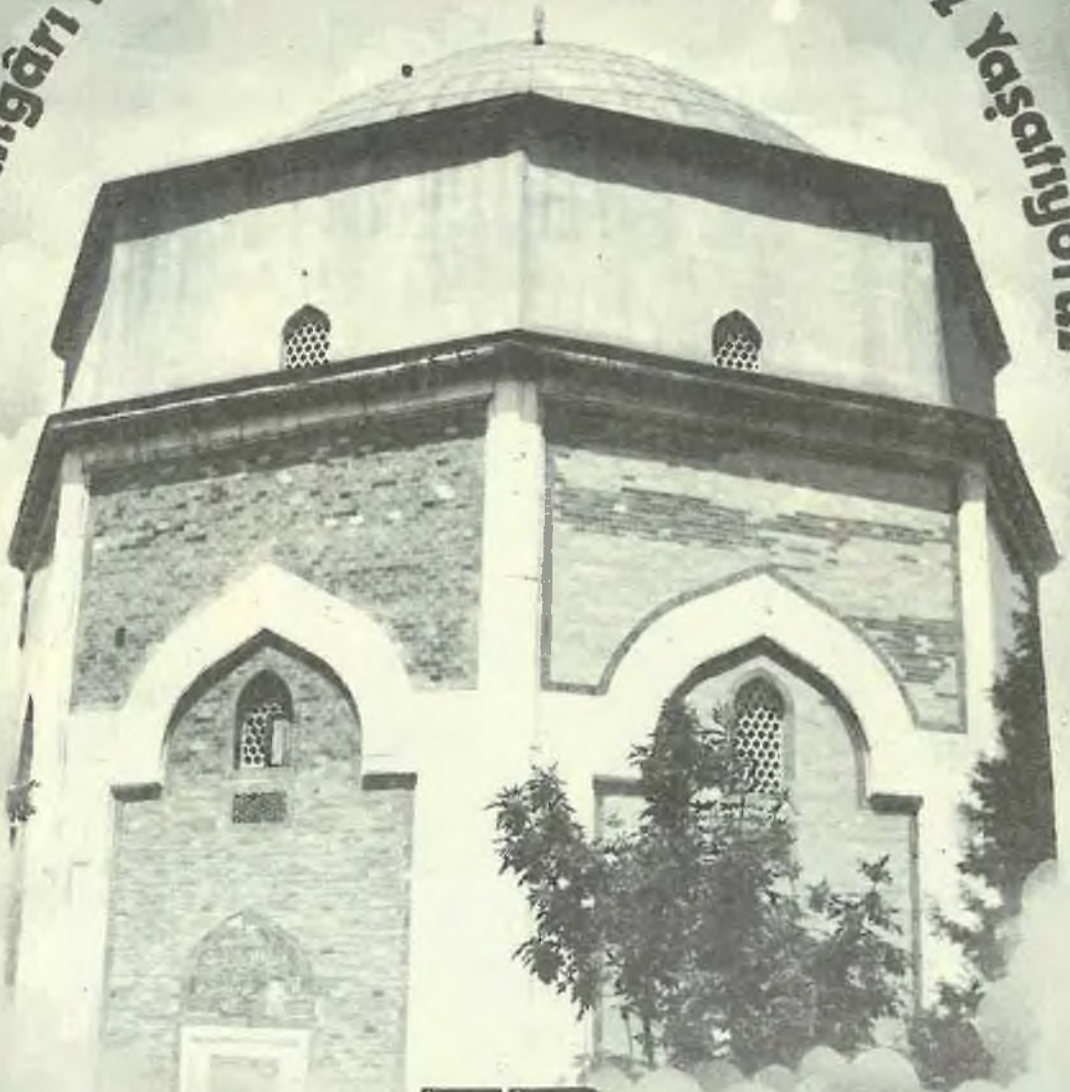
Ata yadigârı
eserleri
sizin
tasarruflarınızla
biz yaşıyoruz

**TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI**

Yaşatılan Geçmiş. Güvenli Gelecek.

Ata Yedigârî Eserleri Sizin Tasarruflarınızla Biz Yaşatıyoruz

**TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI**

Yaşatılan Geçmiş, Güvenli Gelecek.